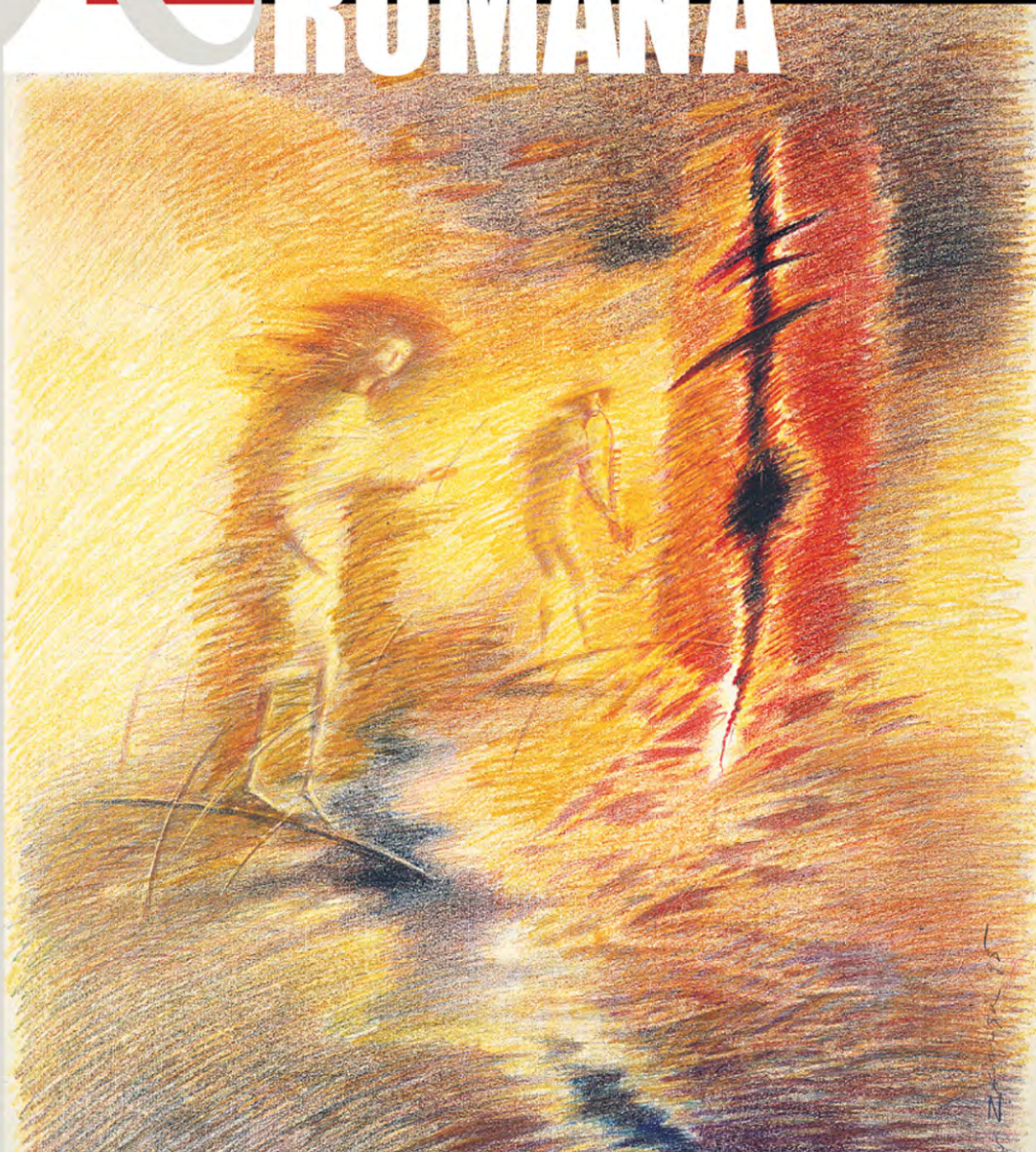

Limba ROMÂNĂ

Nr. 1-2 (151-152) 2008

ANUL XVII · CHIȘINĂU

 INSTITUTUL
CULTURAL
ROMÂN

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ
DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Nr. 1-2 (151-152) 2008
IANUARIE-FEBRUARIE
CHIȘINĂU

*Publicație editată cu sprijinul
Institutului Cultural Român*

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

Editor Echipa redacției

ISSN 0235-9111

Redactor-șef Alexandru BANTOȘ

Redactor-șef adjunct Viorica-Ela CARAMAN

Redactor Tatiana FISTICANU

Lector Veronica ROTARU

Procesare computer Oxana BEJAN

Concepție grafică Mihai BACINSCHI

Coperta și interior Simion ZAMȘA (I – *Serialul „Bacoviana” III* [1995], IV – *Fiesta I* [2003])
I–XVI (pagini color); 109, 121 (pagini alb-negru). Reproduse de lurie FOCA

Colegiul de redacție Alexei ACSAN, Ana BANTOȘ, Vladimir BEȘLEAGĂ, Iulian BOLDEA (Târgu-Mureș), Mircea BORCILĂ (Cluj), Andrei BURAC, Leo BUTNARU, Gheorghe CHIVU (București), Mihai CIMPOI, Anatol CIOBANU, Ion CIOCANU, Theodor CODREANU (Huși), Anatol CODRU, Nicolae DABIJA, Stelian DUMISTRĂCEL (Iași), Andrei EȘANU, Nicolae FELECAN (Baia Mare), Iulian FILIP, Victor V. GRECU (Sibiu), Ion HADÂRCĂ, Dumitru IRIMIA (Iași), Dan MĂNUCĂ (Iași), Nicolae MĂTCAȘ, Ion MELNICIUC, Cristinel MUNTEANU (Brăila), Mina-Maria RUSU (București), Valeriu RUSU (Franța), Marius SALA (București), Dumitru TIUTIUCA (Galați), Ion UNGUREANU, Grigore VIERU, Diana VRABIE (Bălți)

Orice articol publicat în revista „Limba Română” reflectă punctul de vedere al autorului și nu coincide neapărat cu cel al redacției.

Textele nepublicate nu se recenzează și nu se restituie.

Pentru corespondență:

Căsuța poștală nr. 83,

bd. Ștefan cel Mare nr. 134, Chișinău, 2012, Republica Moldova.

Tel.: 23 87 03, 23 46 98

e-mail: limbaromanachisinou@gmail.com, limba_romana@mail.md

SUMAR

AUTOGRAF

Grigore VIERU	ÎN ACEEAȘI LIMBĂ	7
DUMITRU IRIMIA – PROMOTOR AL IDENTITĂȚII ROMÂNILOR		
Anatol CIOBANU	PROFESORUL DUMITRU IRIMIA – ÎNAINTE-MERGĂTORUL	10
Dumitru IRIMIA	UNITATEA LIMBII ȘI LITERATURII ROMÂNILOR	14
Dumitru IRIMIA	„BASARABIA A AJUNS SĂ SE AȘEZE DEFINITIV ÎNTR-UN STRAT AL FIINȚEI MELE”	28
Solomon MARCUS	OMAGIU UNUI CERCETĂTOR PASIONAT AL LIMBII ROMÂNE	42
Rodica MARIAN	EMINESCOLOG CONSACRAT	43
Valeria GUȚU ROMALO	TRADIȚIE ȘI MODERNITATE ÎN CERCETĂRILE GRAMATICIANULUI	49
Irina CONDREA	DUMITRU IRIMIA LA CHIȘINĂU	52
Adina VUKOVIC	EXIGENȚA ȘI NOBLEȚEA DASCĂLULUI	56
Mioara KOZAK	ERUDIȚIE, TALENT ȘI DĂRUIRE	60
Lucia CIFOR	UN PROFESOR IUBIT ȘI RESPECTAT	62
Diana VRABIE	O FIGURĂ EMBLEMATICĂ A CULTURII ROMÂNEȘTI	66
DIMENSIUNI ALE UNITĂȚII NOASTRE		
Alexandru BANTOȘ	LIMBA ROMÂNĂ ȘI „SUMA DE ADEVĂRURI ȘTIINȚIFICE”	70
Alina TOFAN	PERSONALITATEA LUI DIMITRIE CANTEMIR ÎN DISCURSUL IDENTITAR BASARABEAN DIN PERIOADA INTERBELICĂ	75

4 **Limba ROMÂNĂ**

Vlad POHILĂ **UN DOR NUMIT
AL BUCOVINEI NORD (I)**

84

POESIS

Ion HADÂRCĂ **POEZIA LUI VASILE ROMANCIUC
CA IPOSTAZIERE A IMAGINARULUI LECTORIAL** **93**

Vasile ROMANCIUC *DESPRE FRUMUȘEȚEA POEMULUI; OLIMPUL DE PLASTIC; ÎN NOAPTEA ADÂNCĂ, O INIMĂ; LUMEA VĂZUTĂ PRIN VOCALA O; CÂNTEC DE PAIAȚĂ; UN POEM CARE SĂ NU REGRETE; TEMĂ (TEAMĂ) BASARABEANĂ; ABIA LA SFÂRȘITUL ZILEI...; SENTIMENT; TRISTĂ CONSTATARE; EXPOZIȚIE ANDREI MUDREA; SINGUR; SOARTĂ; DERUTĂ; CÂNTECUL; VULCANI; RECITIND DOINA, 2005; CURCUBEUL; SECUNDE; CLEPSIDRA; SECOLUL VITEZEI; UN OCHI; BISERICA DE PESTE PRUT; TĂCEREA; OCHIUL DE GHEAȚĂ; UN IZVOR ÎNSETAT; CUVINTELE; FUM* **98**

CĂRȚI ȘI ATITUDINI

Viorica-Ela CARAMAN **ORIZONTURILE EMINESCIENE SUCCESIVE
ÎN IMEDIATA NOASTRĂ VECINĂTATE** **110**

Viorica-Ela CARAMAN **POEȚI ROMÂNI POSTMODERNI DE IULIAN BOLDEA
SAU GRUP DIN INDIVIDUALIȚĂȚI** **113**

Ana DOBRE **MITUL, EXISTENȚA:
ÎNTRE REAL ȘI SUPRAREALITATE** **118**

Tatiana FISTICANU **DESPRE O NECESARĂ
POETICĂ INTEGRALĂ** **122**

LIMBAJ ȘI COMUNICARE

Gina NECULA **ASUMAREA CLIȘEIULUI IDEOLOGIC
ÎN DISCURSUL LITERAR** **125**

ITINERAR LEXICAL

Cristinel MUNTEANU **O PROBLEMĂ DE LINGVISTICĂ „FINANCIARĂ”:
ANALOGIA CUVINTE – BANI** **137**

Vasile BAHNARU **MOTIVAȚIA ETIMOLOGICĂ
ȘI CEA REFERENȚIAL-PRAGMATICĂ
A SEMNELOR LEXICALE** **150**

Anatol EREMIA **REGLEMENTAREA ȘI OCROTIREA
TOPONIMIEI NAȚIONALE** **158**

EMINESCIANA

Mioara KOZAK	DISCURS LIRIC EMINESCIAN. REȚELE LINGVISTICE & CÂMP SEMANTIC	163
Dorina BALMUȘ	RELAȚIA TRADIȚIE – MODERNITATE ÎN OPERA LUI MIHAI EMINESCU	173
Theodor CODREANU	REAȚIONARUL EMINESCU	178

MARI FILOLOGI ROMÂNI

Carmen-Gabriela PAMFIL	TIMOTEI CIPARIU, PRIMUL FILOLOG ROMÂN	185
---------------------------	--	------------

PRO DIDACTICA

Constantin ȘCHIOPU	STUDIAREA ELEMENTELOR DE VERSIFICAȚIE	201
--------------------	--	------------

DIALOGUL ARTELOR

Constantin I. CIOBANU	ARHEOLOGIA METAFOREI	207
Simion ZAMȘA	PERSISTENȚA MEMORIEI (PAGINI COLOR)	I-XVI

CRITICĂ, ESEU

Iulian BOLDEA	BACOVIA. REPREZENTĂRILE EULUI POETIC	209
Diana VRABIE	DIFERENȚIERI TIPOLOGICE ÎNTRE DISCURSUL AUTOBIOGRAFIC ȘI CEL BIOGRAFIC	222

LITERATURĂ ȘI DESTIN

Pavel BALMUȘ	MEMBRII DINASTIEI DE SCRITORI HĂJDEU-HASDEU APREȚIAȚI ÎN TIMPUL VIEȚII	226
--------------	---	------------

PROZA

Saint TOBI	ÎNĂLȚARE	234
------------	-----------------	------------

AUTORI	239
---------------	------------

6 Limba ROMÂNĂ

Neobișnuită forța limbii Române de a crea poeme pe care nu orice limbă le poate zămisli... Nu sunt suficiente numai harul, instruirea poetică a creatorului și numai cunoașterea profundă a mării poezii universale, mai trebuie să ai la îndemână limba care să încapă întreaga simțire și întregul cuget al creatorului de frumuseți poetice. Limba în care crezi trebuie să fie atotcuprinzătoarea mișcării sufletului și cugetului în albia poetică, încât să nu mai fii ispitit de a scrie într-o altă limbă în ideea integrării poetice europene.

2005

Să privim în ochii „Limbii Române” până când ne va cunoaște, până când își va aminti de noi, până când i se vor umezi ochii de bucurie că suntem și că este și ea. Să rostim odată cu poetul: „Carte frumoasă, cinste cui te-a scris”. Cinste cui a voit Dumnezeu să-ți adune numele pe o carte națională!

2008

Grigore VIERU

În aceeași limbă
 În aceeași limbă
 Toată lumea plânge,
 În aceeași limbă
 Râde în pământ,
 Ci doar în limba ta
 Surerea poți s-o mângâi,
 Far bucurie
 S-o preschimbă în cânt.

În limba ta
 Te dor de mama
 Și vinul e mai vin
 Și prânzul e mai prânz.
 Și doar în limba ta
 Poți râde singur,
 Și doar în limba ta
 Te poți opri din plâns.

Far când nu poți
 Nici plânge și nici râde
 Când nu poți mângâia
 Și nici cânta
 Cui al tău pământ
 Cui cerul tău în față,
 În toate stănce
 Tot în limba ta.

bu bilu

8 Limba ROMÂNĂ

Poporul român este unul singur, cu aceleași rădăcini, cu aceeași identitate spirituală fixată definitiv în / prin limba și cultura lui într-o unitate pe care organizarea statală nu a ignorat-o în Evul Mediu și pe care nu a putut și nu o poate distruge în timpurile moderne, indiferent de forța și ticăloșia agresiunii manipulatorilor istoriei, constructori de state artificiale, îndreptată împotriva românității Basarabiei, începând cu anul 1812 și intensificându-se după 1944. Există astăzi două state românești: România și Republica Moldova, dar există un singur popor român, care vorbește una și aceeași limbă, limba română, în care și-a construit și și-a apărât ființa națională.

Dumitru IRIMIA

Anatol **PROFESORUL DUMITRU IRIMIA – CIOBANU ÎNAINTE-MERGĂTORUL***

Dumitru Irimia este unul dintre primii oameni de știință din România care, în perioada restructurării gorbacioviste și mai ales după obținerea Suveranității (1990) și a Independenței Republicii Moldova (1991), s-a implicat activ în procesul de promovare a unității și identității românilor, care, în pofida terorii istoriei și a cataclismelor geopolitice, rămâne a fi o certitudine.

Imediat după 1990, domnul D. Irimia, în calitate de decan al Facultății de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, a adresat filologilor de la Universitatea de Stat din Moldova o invitație de colaborare, care s-a dovedit a fi una fructuoasă și deosebit de necesară. Temelia acestor relații a fost pusă și de excelentul lingvist dr. conf. Ion Dumeniuk (de altfel, de etnie ucraineană), mai târziu unul din fondatorii revistei „Limba Română” de la Chișinău și primul ei redactor-șef.

Din inițiativa profesorilor Dumitru Irimia și Ion Dumeniuk, a Decanatelor Facultăților de Litere și a Catedrelor de profil, Rectoratele celor două Universități („Al. I. Cuza” și U.S.M.) au semnat un *Protocol* de colaborare generală între cadrele didactice de la ambele instituții de învățământ superior.

Astfel, cu susținerea nemijlocită a celor doi profesori, a fost inaugurată Conferința Națională „Limba română azi”, ajunsă în 2006 la cea de-a zecea ediție și ale cărei două obiective principale au fost: „1) Adâncirea cunoașterii limbii și literaturii române din diverse puncte de vedere

---

* În luna septembrie 2007, Universitatea de Stat din Moldova l-a primit în rândurile membrilor săi onorifici pe distinsul savant filolog, profesor al Universității „Al. I. Cuza” din Iași, Dumitru Irimia, acordându-i titlul de Doctor Honoris Causa. Este un act de binemeritată recunoaștere a valorii Domniei Sale ca profesor, savant, ca om și cetățean. Publicăm un fragment din *Laudatio* rostit cu acest prilej de profesorul Anatol Ciobanu.

în strânsă legătură cu evoluția științei literaturii, printr-un raport de colaborare Iași – Chișinău; 2) Cunoașterea condițiilor de funcționare a limbii române ca limbă de comunicare și ca limbă de cultură în Basarabia și Nordul Bucovinei, concomitent cu căutarea căilor de înlăturare a obstacolelor în calea dezvoltării ei firești, începând cu exigența respectării instituționale, prin Constituție și legislația limbilor, a adevărului istoric și lingvistic privind unitatea limbii, literaturii, culturii și națiunii române, dincolo de «întâmplările istoriei»”.

Îndelungata colaborare cu domnul profesor Dumitru Irimia a prilejuit afirmarea deplină a calităților Domniei Sale de bun organizator al procesului de cercetare în domeniul literelor și de savant care nu stă „în turnul său de fildeș” (E. Coșeriu). D. Irimia este un *spirit rector*, o personalitate deschisă, care știe să-i reunească pe cei din jur, să fortifice energiile, în special ale tinerilor, direcționându-le spre cauza comună. Astfel se explică rezistența în timp a Colocviului Național Studentesc „Mihai Eminescu”, la care au participat cu prelegeri și comunicări studenți din diferite centre universitare, inclusiv din Republica Moldova. Anume grație intuiției și prezenței sale de spirit au putut fi editate cunoscutele *Caiete Mihai Eminescu* (din 2004, *Studii eminesciene*), în care au văzut lumina tiparului cele mai reușite articole despre moștenirea eminesciană purtând semnătura studenților participanți.

Profesorul universitar Dumitru Irimia este, în egală măsură, un riguros lingvist și un pertinent literat. În 1962 își susține teza de licență *Concepția lui Eminescu despre artă*; în 1976 își ia doctoratul: *Limbajul poetic eminescian*. De altfel, Dumitru Irimia îngrijește și publică valoroasa lucrare: Mihai Eminescu. *Despre cultură și artă* (Junimea, 1970, 312 p.).

În calitate de lector universitar, apoi în cea de profesor, a predat Lingvistica generală, Morfologia, Sintaxa, Stilistica limbii române, Poetica eminesciană și altele.

Savantul Dumitru Irimia și-a creat o școală științifică, îndrumând investigațiile tinerilor care și-au însușit concepția filozofico-filologică a maestrului. Pe parcursul activității sale didactice, 30 de doctori în filologie, inclusiv câțiva din Republica Moldova, au beneficiat de experiența științifică a reputatului dascăl.

De sub pana maestrului au ieșit peste 10 volume monografice, în care sunt abordate probleme de primă actualitate. De exemplu, *Structura gramaticală a limbii române. Verbul* (Iași, Junimea, 1976, 306 p.); *Limbajul poetic eminescian* (Iași, Junimea, 1979, 460 p.); *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa* (Iași, Junimea, 1983, 264 p.); *Structura stilistică a limbii române contemporane* (București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 264 p.); *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul* (Iași, Junimea, 1987, 214 p.); *Morfo-sintaxa verbului românesc* (Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza” din Iași, 1997, 410 p.); *Introducere în stilistică* (Iași, Polirom, 1999, 279 p.); *Gramatica limbii române* (Iași, Polirom, 1997, 1999, 2000, 2004, 543 p., ediția II, tot acolo, 2005, 543 p.).

Profesorul Dumitru Irimia a urmat din tinerețe dictonul lui Horatius „Gramatici certant” – „Gramaticienii se ceartă”, adică polemizează. Iată de ce și în volu-

12 Limba ROMÂNĂ

mele monografice ale lui Irimia întâlnim puncte de vedere diferite referitoare la interpretarea unor fenomene glotonimice. Autorul reușește să-și susțină cu argumente peremptorii opțiunile.

Prof. D. Irimia a coordonat 26 de lucrări de lingvistică, dicționare ale limbajului poetic eminescian, studii despre Eminescu, ediții ale operei poetului, apărute la diferite edituri din Iași, Chișinău etc.

De-a lungul anilor domnul Dumitru Irimia a scris și a publicat în jur de 250 de articole, studii, note, tablete, recenzii, prefețe, referințe critice, incluse în diverse volume, culegeri omagiale, reviste, hebdomadare, ziare, apărute la Iași, București, Cluj, Chișinău, Bălți, Roma, Veneția, Torino etc.

Deși italienii obișnuiesc să spună (în glumă, desigur) „traduttore traditore”, adică „traducătorul este trădător” în sensul că nu redă adecvat originalul, totuși profesorul D. Irimia este pasionat de munca de translator. Fiind un foarte bun cunoscător al idiomului literar din Italia, Domnia Sa a transpus mai multe studii și creații literare din limba italiană în română și din română în italiană. De exemplu, Umberto Eco, *Totul e semn, dar semnul e tot?* (1976); G. C. Argan, *Sculptura ab ovo* (1976); Mario de Micheli, *Sculptura care umple cerul* (1976); Giorgio Strehler, *Note de regie la Regele Lear*; Nino Palumbo, *Ziarul* (roman) (1982); Al. Balducci, *Manifest pentru Allende* (1979), *Grandangolo* (teatru) (1993); Eugeniu Coșeriu, *Omul cu floarea în buzunar* (1991); Eugeniu Coșeriu, *Omul și limbajul* (1992); N. Iorga, *Conferințe în Italia. Raporturi între Italia meridională și România. Oaspeți români la Veneția* (1994); Elena Simionovici, *Santo Monastero Voroneț. Focolare di storia romena e di spiritualità ortodossa* (2002) ș.a.

Prof. D. Irimia este prezent cu referate și comunicări științifice de valoare la numeroase congrese, conferințe, simpozioane, colocvii, mese rotunde naționale și internaționale. Numai între anii 1998-2007, a luat parte la 37 de întruniri filologice, care au avut loc la Iași, București, Chișinău, Bălți, Botoșani, Brăila, Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Cluj-Napoca, Timișoara, Veneția, Bologna, Pistoia, San Giovanni Rotondo, Padova, Udine, Pordenone (Italia) ș.a.

În calitate de cercetător științific cu merite deosebite, profesorului D. Irimia i s-au acordat o serie de funcții și i s-au conferit numeroase distincții și premii.

În Republica Moldova, prof. Dumitru Irimia este unul dintre cei mai doriți și așteptați lingviști ieșeni, fiind un specialist cu un larg orizont științific și un mare sufletist. Domnia Sa face nenumărate vizite de lucru la Universitatea de Stat din Chișinău, la A.Ș.M., la Universitatea de Stat „Al. Russo” din Bălți, la Casa Limbii Române, la Societatea „Limba noastră cea română” etc. D. Irimia pășește frecvent și pragurile gimnaziilor și liceelor din Republica Moldova, unde ține lecții și consultații pentru elevi și profesori. Întâlnirile și discuțiile constituie un aport considerabil al domnului profesor în promovarea culturii vorbirii, în consolidarea normelor limbii literare, în cultivarea dragostei elevilor și studenților pentru limba și istoria neamului. Aceste întruniri readuc în actualitate poavața unui alt mare ieșean, unul dintre arhitecții României moderne, Mihail Kogălniceanu: „Să ne ținem de limbă, de istoria noastră, cum se ține un om, în

Profesorul Dumitru Irimia alături de colegii basarabeni la Suceava

primejdia de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare...”. Aceste cuvinte pline de înțelepciune trebuie să fie auzite de fiecare vorbitor al limbii române. Pentru că avea perfectă dreptate scriitorul și criticul literar francez Remy De Gourmont (1858-1915), care scria: „Atunci când un popor nu mai îndrăznește să-și apere limba, este gata pentru sclavie” („Timpul”, 17.08.07, p. 8).

Anume profesorul D. Irimia ne-a ajutat să ne debarasăm de „complexul inferiorității”, să perseverăm în studierea limbii materne, să promovăm permanent normele literare ale limbii române. Și după multă și asiduă muncă rezultatele neapărat vor veni.

Dacă astăzi în Republica Moldova se vorbește și se scrie mai corect, mai frumos, mai expresiv în școală, în ministere, în parlament și la președinție, dacă mass-media este din ce în ce mai atractivă, mai corectă sub aspect lingvistic – aceasta se datorește, în parte, și celor 10 ediții ale Conferinței Naționale „Limba română azi”, organizate, în primul rând, de către profesorul D. Irimia, înainte-mergătorul. Astăzi, oameni de știință, cadre didactice din stânga Prutului îi poartă recunoștința și îi mulțumesc din suflet profesorului ieșean pentru bogata activitate didactico-științifică desfășurată în scopul elucidării multiplelor probleme lingvistice de la noi.

Dumitru Irimia este omul care a contribuit, în mod substanțial, – ne face plăcere să accentuăm acest lucru – la „creșterea limbii românești / și a patriei cinstire” (Ienăchiță Văcărescu).

Dumitru IRIMIA **UNITATEA LIMBII
ȘI LITERATURII ROMÂNILOR**

RĂSPUNS LA LAUDATIO

Înscriem cuvîntul nostru în perspectiva a ceea ce poate fi considerat un raport de continuitate *Andrei Mureșanu – Mihai Eminescu – Alexei Mateevici*, ce se întemeiază pe cîmpul semantic al termenului *deșteptare*, cu încărcătura metaforică din stratul de adîncime, în care esențială este deschiderea spre dezvoltarea conștiinței naționale. Prin intrarea în relație cu sintagma metaforică *somnul (cel) de moarte*, termenul, întrebuițat în variantă verbală, *a se deștepta* (cu sinonimul *a se trezi*), introduce în aceeași direcție de semnificare – *declanșarea procesului de Renaștere națională* – poemul lui A. Mureșanu *Un răsunset*, devenit, după revoluția din 1989, Imnul național al României, pentru o vreme și al Republicii Moldova, și poemul lui Al. Mateevici *Limba noastră*, actualul Imn național al Republicii Moldova. Spațiul de întîlnire a semnificației celor două creații poetice, complementare în esența lor, poeme generate de două momente esențiale din istoria românilor: 1848, anul revoluțiilor europene de eliberare socială și națională, la Andrei Mureșanu, 1918, anul Marii Uniri, la Mateevici, este imperativul descoperirii / redescoperirii, afirmării și apărării identității naționale a tuturor românilor: „*Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte / În care te-adînciră barbarii de tirani*” (A. Mureșanu), prin apărarea limbii, condiție a existenței și a identității naționale a neamului românesc din Basarabia: „*Limba noastră-i foc ce arde / Într-un neam ce fără veste / S-a trezit din somn de moarte / Ca viteazul din poveste*” (Al. Mateevici).

Prin același termen *deșteptare*, A. Mureșanu intră ca ființă istorică – poetul pașoptist – în creația eminesciană, pentru a trece în ipostază mitică – poetul orfic, asumîndu-și, prin aceste două ipostaze, întrebările esențiale ale ființei umane, în raport cu determinările sale istorice și în raport cu Ființa lumii. Prin imaginea poetului orfic, complementară încă din *Epigonii* imaginii poetului revoluționar, „profet al luminii”: „*Mureșan scutură lanțul*

cu-a lui voce ruginită, / Rumpe coarde de aramă cu o mână amorțită, / Cheamă piatra să învie *ca și miticul poet*, / Smulge munților durerea, brazilor destinul spune, / Și bogat în sărăcia-i ca un astru el apune, / *Preot deșteptării noastre*, semnelor vremii profet” – imagine definitorie pentru poezia și poetica eminesciană –, creativitatea se relevă a fi calea principală de salvare a ființei, a ființei umane în general și / sau a ființei umane în ipostaza ei istorică, de popor. Această a doua ipostază, în prima variantă a poemului dramatic *Mureșanu* (din cele trei, dezvoltate între 1869 și 1876), expresia concretă a eliberării ființei creatoare, tensionată de întrebări privind destinul poporului român, se regăsește în poemul *Un răsunet / Deșteaptă-te, române*. Încrăzător în destinul neamului, în confruntare cu ipostaza agresivă a istoriei: „De-aceea nu am teamă de-a ta amenințare: / Prezentul e o clipă și viitoru-i lung, / Căci brațu-ți nu ajunge la cele viitoare, / La viața națiuni-mi aripele-ți n-ajung” (*Mureșanu*), poetul își asumă misiunea deșteptării conștiinței naționale: „Ceea ce n-a trăit încă nu poate fi al tău – / De-acum *cînt deșteptare* și glasu-ți nu-l cred eu”. Cu înțelegerea din *Geniu pustiu*: „Poetii, filozofii unei națiuni presupun în cîntec și cuget înălțimile cerului și le comunică națiunilor” (*Opere*, ediția Perpessicius, vol. VII, București, 1977, p. 180), prin deschiderea tensionată a propriei ființe, în aspirația spre perceperea armoniei muzicii sferelor: „În ocean de flăcări gîndirea mea se scaldă / Și sufletu-mi se-mbată de-o primăvară caldă. / Și-un cîntec trece dulce prin visele-mi de jar, / Cum vîntul trece-n freamăt prin codrii de stejar... / Să cînt cum leul rage... Să cînt!... Zdrobită liră! / Din coardele-n rugină o dată-ncă respiră / Un cîntec de-o sublimă senină disperare, / Precum respiră raze întunecata mare. / O dată încă-n viață să mă-nec în lumină, / Să caut armonia a sferelor senină / În inima-mi zdrobită... și-apoi să mor... să mor” (*Mureșanu*), Poetul trece cîntecul Ființei sacre a Lumii în cîntecul propriu – deschidere spre salvare a ființei neamului: „Muzica melodramiză, încet, aria lui *Deșteaptă-te, române*. – El o declamă încet și expresiv”.

În cerdacul Casei-muzeu *Eminescu* de la Ipotești, Botoșani

În interiorul complementarității celor două poeme, în temeiul raportului *popor – limbă*, luăm ca punct de plecare în desfășurarea perspectivei continuității A. Mureșanu – M. Eminescu – Al. Mateevici un fragment dintr-un articol publicat de Eminescu, în anul 1876, în „Curierul de Iași”: „Dacă în limbă nu s-ar reflecta chiar caracterul unui popor, dacă el n-ar zice oarecum prin ea: «Așa voiesc să fiu eu și nu altfel», oare s-ar fi născut atâtea limbi pre pămînt? Prin urmare, simplul fapt că noi Românii, cîți ne aflăm pe pămînt, vorbim o *singură limbă, una singură* (subl. M.E.), ca nealte popoare, și aceasta în oceane

de popoare străine care ne încongiură, e dovadă destulă că așa voim să fim noi, nu altfel” (Eminescu, *Despre cultură și artă*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 213). Fragmentul este semnificativ prin reunirea într-o relație foarte strânsă a două atribute ale limbii, în raport cu poporul care o vorbește, relevate de Eminescu în repetate rînduri, prezente și în scrierile lui Mateevici. Un atribut caracterizează limba în general, este, adică, o caracteristică proprie oricărei limbi: în limbă se construiește, se manifestă și se apără specificul unui popor: „Spirit și limbă sunt aproape identice iar limba și naționalitatea asemenea” (Eminescu, *op. cit.*, p. 213). Al doilea atribut este caracterul specific al limbii române în comparație cu celelalte limbi romanice, de exemplu: limba este semn și adăpost al *unității tuturor românilor*, indiferent pe unde îi va fi așezat sau pe unde îi va fi împrăștiat istoria.

În *Sofistul*, Platon stabilea o opoziție între „logosul-expresie cu adevăr, care spune lucrurile așa cum sunt” și „logosul fără adevăr sau neadevărat sau fals, care spune lucrurile cum nu sunt sau cum sunt numai parțial, numai uneori, numai dintr-un anumit punct de vedere”. Plecînd de la concepția filozofului grec, Eugeniu Coșeriu înscrie între principiile pe care ar trebui să se întemeieze cercetarea lingvistică principiul obiectivității: „Să spui lucrurile așa cum sunt” (*Principiile lingvisticii ca știință a culturii*, în vol. *Omul și limbajul său*, Iași, 1992, p. 5-6). Dacă trecem principiul obiectivității din domeniul științei, al lingvisticii, în discuția de aici, în funcționarea însăși a limbii, în procesul de verbalizare a lumii extralingvistice, întrebarea adevărului privește raportul dintre lume și limbă, raport care poartă amprenta implicării în diferite moduri a ființei umane. Pentru Platon, în *Cratylus*, semnele prin care omul numește lumea sunt motivate, pentru Aristotel, nu. În *Biblie*, raportul dintre limbă și lume este motivat mai întîi prin însăși funcția întemeietoare a Cuvîntului divin, apoi, în același capitol *Facerea*, în identificarea și exprimarea esenței ființelor Lumii, prin numele date lor de Adam. Numai că, în timp, limba originară, numită și *limbă adamică*, s-a degradat prin trecerea ei în limbile istorice – interpretează Lucian Blaga, în eseu *Cuvintele originare*. În limbile istorice însă, în aceeași interpretare, mai există cuvinte a căror funcție esențială poate fi revelată și reactivată de „poeți și sfinți, care știu să aleagă din limba neamului lor cuvintele de vrajă care oglindesc încă sau care murmură limba lui Dumnezeu”. Aceste cuvinte, redescoperite de poeți sau care așteaptă a fi redescoperite, constituind nuclee lexicale esențiale, diferite de la o limbă la alta, păstrează în stratul de adîncime al planului lor semantic deschiderea spre sacralitatea ființei lumii și manifestarea modului specific unui popor de a se așeza în lume. Pe fondul întîlnirii perspectivelor *mitică*, *filozofică* și *științifică*, în mod diferit coroborate, în interpretarea specificului limbilor – marcă a identității profunde a popoarelor, însuși principiul obiectivității ne determină să recunoaștem că, în devenirea și în complexitatea funcționării lor, limbile se caracterizează prin coexistența ambelor atribute: *motivarea* și *ne-motivarea* semnelor lingvistice, datorită intersectării raportului *expresie – sens*, cu raportul *om – lume – limbă*, în desfășurarea specifică a istoriei poporului și a limbii. Prin această intersectare, variabilă de la o limbă la alta, sensul cuvintelor, unități fundamentale prin care limba numește lumea, este rezultatul unei

tensiuni între „cum *este* lumea” și „cum *este percepută* lumea”. Prin această tensiune, sensul se întemeiază pe raportul dintre imaginea „obiectivă” sau relativ obiectivă a lumii și perceperea ei subiectivă. Imaginea obiectivă poate reflecta aspecte semnificative din istoria poporului, trecându-le în semantica lexicală (sau lexico-gramaticală) a cuvântului. Imaginea subiectivă reflectă modul de a fi în lume al aceleiași popor în complementaritatea semantic-stilistică din conținutul lexical al cuvântului, complementaritate pe care limbile, în funcția lor de comunicare, o adăpostesc, uitată, în stratul de adâncime, de unde este recuperată de Poet, de creator în general.

În modul prin care imaginea trece în sens sau condiționează sensul în desfășurarea raportului *om – limbă – lume*, limbile își dezvoltă propria identitate, dincolo de un trunchi identitar de bază, la diferite nivele (romanic / indoeuropean), prin complementaritatea a două coordonate în procesul de semantizare: (A) obiectivă și (B) subiectivă.

(A) Coordonata obiectivă reflectă raportul omului cu lumea imediată, cu dimensiunile ei perceptibile, măsurabile, cu lumea fenomenală. Fără să poată fi ignorată concepția lui Eugeniu Coșeriu, confirmată de semantica lexicală și gramaticală a limbilor: „Nu trebuie să uităm că nu limba este determinată de realitate, ci, dimpotrivă, realitatea este concepută prin intermediul limbii” (*Logicism și antilogicism în gramatică*), se poate observa totuși că limbile păstrează, în stratul profund, mai aproape de etapa lor de constituire ca limbi cu identitate proprie, și amprenta desfășurării în sens invers a raportului cu realitatea. La acest nivel, în dezvoltarea coordonatei obiective, imaginea prin care este percepută lumea (obiectul concret) se impune și determină semnificația cuvintelor, care se poate apoi stabiliza sau reorganiza în interiorul limbii ca sistem, impunându-se în etape ulterioare vorbitorului ca mod de organizare a realității.

În contextul concret al considerațiilor noastre, care este cel al romanității limbii române, indiferent unde ar fi aceasta vorbită, termenul *punte*, de exemplu, are aceeași origine cu termenul *ponte*, din limba italiană, sau cu *pont*, din limba franceză: latinescul *ponte(m)*, dar numai în limba română substantivul dezvoltă sensul de „pod îngust”. Explicația – pe care o împărtășim – este aflată de Sextil Pușcariu în caracteristicile spațiului în care trăia, din motive istorice, populația care avea să devină poporul român, în perioada trecerii latinei în română: „În munții în care trăiau strămoșii noștri nu curgeau ape mari, peste care se durau poduri, ci piraie sălbatice, pe care le treceai pe câte un copac răsturnat de pe un țârm pe altul, *puntea*” (*Limba română*, vol. I. *Privire generală*, București, 1940, p. 162). Imaginea prin care a fost percepută realitatea a impus, așadar, sensul de „pod îngust”, sens întărit apoi, în organizarea sistemică a lexicului limbii române, de termenul de origine slavă *pod*. În același mod a fost explicată semantica termenului *cărare*, cu originea în latinescul *carraria*, semnificând la romani „drum pentru care”, acestuia alăturându-i-se în timp, pentru exprimarea sensului din limba latină, termenii *drum* (din greacă) și *stradă* (din italiană).

18 Limba ROMÂNĂ

Prof. D. Irimia, Doctor Honoris Causa al Universității de Stat din Moldova (25 septembrie 2007) •
Cu acad. M. Cimpoi (stânga) și
prof. A. Ciobanu (sus) • La Cernăuți
cu prof. E. Coșeriu, C. Ciopraga,
Al. Husar, L. Bostan
și alții (jos)

La mănăstirea Sucevița cu Sabina Fânaru, Eugeniu Coșeriu și Silviu Berejan

Profesorul Dumitru Irimia la Casa Limbii Române cu Tatiana Fisticanu, Alexandru Bantș, Viorica-Ela Caraman și Cristina Moscalu

Dezvoltarea raportului *imagine – sens* din limba istorică a putut fi fructificată, apoi, atât în cultura orală, cât și în creația cultă. Astfel, implicând în *îngustime* trăsătura semantică „dificultate”, termenul *punte* a putut intra în structura proverbului: *Fă-te frate cu dracul pînă treci puntea*. În creația lui Eminescu, *îngustimea cărării* încarcă de poeticitate imaginarul mitic al iubirii: „Vin cu mine, rătăcește / Pe cărări cu cotituri, / Unde noaptea se trezește / Glasul vechilor păduri. // Printre crengi scînteie stele, / Farmec dînd cărării strîmte, / Și afară doar de ele / Nime-n lume nu ne simte” sau imaginarul dinamicii cosmice: „De atunci și pînă astăzi colonii de lumi pierdute / Vin din sure văi de chaos pe cărări necunoscute” și dimensionează în mod specific imaginarul satiric: „Iar cărările vieții fiind grele și înguste, / Ei încearcă să le treacă prin protecție de fuste”.

(B) Cea de a doua coordonată, subiectivă, reflectă modul specific ființei umane – în interpretarea de aici a ipostazei Eului național – de a percepe, de a gândi, de a-și imagina esența și dinamica Lumii, de a intra în comunicare cu Ființa lumii, prin dimensiunile ei esențiale, dincolo de ipostaza vizibilă, fenomenală. Specificitatea se lasă identificată din aceleași perspective: a comparației între limbi (limba română între limbile romanice, în primul rînd) și a relațiilor semantice în care semnele lingvistice se află integrate în sistemul limbii. În configurarea planului semantic al termenilor înscriși sau numai priviți din aceste perspective, se pot releva opoziții precum *sacru – profan, etic – estetic, fenomenal – esențial* etc., opoziții care pot deveni funcțional-poetice în creația literară sau în creația artistică în general. Păstrează, de exemplu, în stratul de adîncime al planului lor semantic, trăsătura „sacralitate” termeni fundamentali, precum *cuvînt* (expresie metonimică pentru *Limbă*), în interiorul raportului dintre om și limbaj, în perceperea Lumii, *a ierta*, în situarea ființei umane față cu moartea și cu Divinitatea, și *masă*, în trăirea raportului omului cu familia.

(1). Termenul *cuvînt* provine, ca și urmașii din celelalte limbi romanice, din latinescul *conventu(s/m)*, care avea două direcții semantice: (a) „locul de întîlnire a primilor creștini” și (b) „înțelegerea, deci, mijlocul de înțelegere a acestora, limba, dialogul”. Limbile romanice occidentale au continuat prima direcție de semnificare: it. *convento*, fr. *couvent* (*mînăstire / schit*), limba română a păstrat cea de a doua direcție, indiciu al situării limbii sub semnul sacralului. Confirmă această înțelegere sensul expresiilor prin care *onoarea* ființei umane (adică *sacralitatea* ei) stă în respectarea *cuvîntului*: *ai cuvîntul meu, om de cuvînt, te cred pe cuvînt, a-și ține cuvîntul* etc. A se observa că traducătorii textelor religioase, oameni culti și cu o exactă înțelegere a esenței limbii, au recurs totdeauna la termenul *cuvînt*, în traducerea **Evangheliei după Ioan**, de exemplu: „La început a fost *Cuvîntul* și *Cuvîntul* era la Dumnezeu și Dumnezeu era *Cuvîntul*” și nu la sinonimul *vorbă*, termen care, prin componenta semantic-stilistică, stă și situează în profan, în efemer. Și aici putem afla argumentul principal în expresii fixe: *vorbe în vînt, a duce cu vorba, din vorbă în vorbă*.

Opoziția *sacru – profan*, păstrată în stratul de adîncime al limbajului popular dar uitată de limba de comunicare neutră, în varianta ei literară, să spunem, unde termenii sînt sinonimi, este revelată de poeți și filozofi. Lucian Blaga, de

exemplu, își intitulează eseu invocată mai sus *Cuvintele* *originare*. La Eminescu, termenii *cuvînt* și *vorbă* dezvoltă, în poemul *Luceafărul*, o relație de antonimie, în desfășurarea opoziției dintre lumea fenomenală, a contingentului, căreia îi aparține fata de împărat: „Nu caut *vorbe* pe ales, / Nici știu cum aș începe – / Deși vorbești pe înțeles / Eu nu te pot pricepe” și lumea esențială, a transcendentului, căreia îi aparțin Hyperion și Demiurgul: „Iar tu, Hyperion rămii, / Oriunde ai apune, / Cere-mi, *cuvîntul* meu de-ntii, / Să-ți dau înțelepciune”. Cu această încărcătură de *sacralitate*, *cuvîntul* semnifică limbajul dimensiunii sacre a lumii: „Căci buni și răi trăiesc în tine, / *Cuvîntul tău* e calea lor – / De-a lor abateri li-i rușine, / Căci tu ești ținta tuturor” (*E împărțită omenirea...*), „Căci vrăjit de mult e lacul / De-un *cuvînt al sfintei Miercuri*; // (...) Căci vrăjiți sînt trandafirii / De-un *cuvînt al sfintei Vineri*”, a iubirii: „O, șoptește-mi – zice dînsul – tu cu ochii plini d-eres / Dulci *cuvinte* ne-nțelese, însă pline de-nțeleș”, „Dispar și ceruri și pămînt / Și pieptul tău se bate, / Și totu-atîrnă de-un *cuvînt* / Șoptit pe jumătate”, a creativității prin limbaj poetic în funcție întemeietoare: „O, vino iar! *Cuvinte* dulci inspiră-mi, / Privirea ta asupra mea se plece, / Sub raza ei mă lasă a petrece / Și cînturi nouă zmulge tu din liră-mi”, „Ah, ce-i *cuvîntul*, ce-i culoare, sunet, / Marmura ce-i pentru ce noi simțim?” (*Îmbătrînit e sufletul din mine...*), „Unde vei găsi *cuvîntul* / Ce exprimă adevărul?”. Ieșind din sinonimia cu termenul *cuvînt*, substantivul *vorbă* situează, prin dezvoltarea unei relații de antonimie, limbajul și ființa umană în efemer, prin absența substanței autentice: „O, teatru de păpușe... zvon de *vorbe* omenești, / Povestesc ca papagalii mii de glume și povești / Fără ca să le priceapă...”, „După care ea atrage vreun june curtezan / Care intră ca actorii cu păsciorul mărunțel / Lăsînd val de mirodenii și de *vorbe* după el, / (...) / Și cînd dama cochetează cu privirile-i galante, / Împărțînd ale ei *vorbe* între-un crai bătrîn și-un fante, / Nu-i minune...”.

Prin suspendarea raportului autentic *lume – limbă*, termenul *vorbă* se alătură termenilor *frază* și *palavre* în semnificarea demagogiei – treapta cea mai de jos a situației în profan – în interiorul ipostazei satirice a limbajului poetic eminescian: „Au de patrie, virtute, nu vorbește liberalul, / De ai crede că viața-i e curată ca cristalul? / Nici visezi că înainte-ți stă un stîlp de cafelele, / Ce își rîde de-aste *vorbe* îngînîndu-le pe ele, / (...) / Cînd vedem că toți aceia care *vorbe mari* aruncă / Numai banul îl vînează și cîștigul fără muncă, / Azi cînd *fraza lustruită* nu ne poate înșela, / Astăzi alții sînt de vină, domnii mei, nu este-așa?” și a stilului publicistic: „Negustoria de *vorbe* și prăvălia de principii sunt cele mai rele din toate”, „a îmbăta o nație (...) cu *vorbe late* și cu apă rece”, „bal mascat de panglicari și de negustori de *vorbe*”, „capital de *palavre*”, „zgomot de moară de *palavre*” ș.a.m.d.

(2). Verbul românesc *a ierta* provine din latinescul *libertare*, cu sensul de „a elibera pe cineva din condiția de sclavie”, acordîndu-i statutul de *libert*, categorie socială care avea, în societatea romană, toate drepturile unei ființe libere. Verbul, păstrat numai în limba română, cunoaște, este adevărat, și o așezare în profan: *a ierta pe cineva de datorii sau de un neajuns provocat în social*, cînd intră în sinonimie cu neologismul *a scuza*. Subliniem însă că acest din urmă termen nu-și are locul în contextele în care verbul *a ierta* implică dimensiunea sacrului, în tradu-

cerea rugăciunii *Tatăl nostru*, de exemplu („Și ne iartă nouă greșalele noastre, / Precum și noi iertăm greșiților noștri”) sau în replica dată la aflarea morții cuiva: „Dumnezeu să-l ierte!”. Fapt definitoriu pentru raportul dintre limbă și manifestările de cultură profundă, în contextul în care ființa umană stă să plece dincolo, omul își cere *iertare*, înainte de plecare, de la toți, și dă tuturor *iertarea* lui, pentru diverse păcate, cunoscute sau necunoscute, pentru că numai așa, *primind și dând iertarea*, omul se simte liber și își poate începe, senin, împăcat cu sine, călătoria din urmă, călătorie sacră. Au fost situații, în lumea satului, când cel care se afla pe patul de moarte nu a putut părăsi această lume pînă cînd nu a venit la căpătîiul lui, de departe, o rudă de la care a primit și căreia i-a dat *iertarea*.

Cu înțelegerea exactă a trăirii profunde de către ființa umană a raportului cu dimensiunea sacră a lumii, cu Dumnezeu, Panait Istrati introduce în lumea românească reîntemeiată semantic în povestirea *Moș Anghel* un personaj care, mărturisindu-și vina, își cere *iertare în absolut*, și nu suspendarea pedepsei, pe care o știe meritată din plin:

„În clipa asta, un cojan se rupse din mulțime, se aruncă la picioarele sale, îi înlănțui genunchii și strigă:

– Anghel!... Anghel!... *iertă-mă*: eu am dat foc caselor tale... Fă-ți dreptate... Da' *iertă-mă*-ntîi!... (...)

– *Iartă-mă!*... Și omoară-mă! Aruncă-mă în temniță!” (P. Istrati, *Povestirile lui Adrian Zografi, Moș Anghel*, Brăila, 1995, p. 39).

(3). Dintr-o altă perspectivă, recunoaștem trăsătura [+ *sacru*], în planul semantic al substantivului *masă*, păstrat în limba română, spre deosebire de alte limbi romanice (italiana, franceza), ca urmaș al latinescului *mensa*. Evoluția semantică a termenului latinesc trebuie să fi fost orientată de doi principali factori: (a) folosirea unei anumite *mese*, numită *mensa*, în contextul unui ritual sacrificial și (b) apropierea fonetică, facilitată de asimilarea consonantică (*mensa* – *mesa*), de termenul *missa*, semnificînd „funcție religioasă”, care a devenit în limbile romanice occidentale *messa*, cu sensul de „liturghie”. Sacralitatea termenului românesc *masă*, continuator al latinescului *mensa* – *mesa* (*measă* – *masă*), este relevantă în perspectivă culturală, prin stratul profund al planului său semantic, în întîlnirea sensului de *masă-obiect* cu sensul de *a mânca la masă*: țăranul român se strîngea în jurul mesei **cu familia** numai în timp *sacru*: duminica, de sărbători, la nuntă, la botez, la înmormîntare. În restul timpului, *timp profan*, țăranul mânca acolo unde își lucra pămîntul, sau la pădure, sau în altă parte, și peste tot în mod individual, nu „în familie”. În limba italiană, care are, pentru sensul de *masă-obiect*, termenul *tavolo / tavola* (din lat. *tabula*) se întîlnește și termenul *mensa*, ca neologism însă, introdus în secolul XX, probabil, pentru a numi *cantina* și *masa servită la cantină* (*La mensa dei ferrovieri / degli studenti*), adică, exterior familiei și în afara opoziției temporale *sacru-profane*. Cînd e folosit, mai rar, în context sacru, în biserică, limba italiană recurge la sintagma *mensa dell'altare*.

Chișinău, Casa Limbii Române, septembrie 2007.
Dumitru Irimia în dialog cu Grigore Vieru.
Profesorul salutat de fosta studentă V.-E. Caraman

Fără îndoială că sculptorul C. Brâncuși, profund cunoscător al culturii populare românești (în care își au originea creații precum *Pasărea măiastră*, *Cocoșul*, *Coloana infinitului*, *Cumințenia pământului* ș.a.) a așezat *Masa tăcerii* la începutul complexului structural-urbanistic de la Tîrgu Jiu – care descrie un drum al inițierii ființei umane spre sacru: *Masa tăcerii – Poarta sărutului – Coloana infinitului* –, întemeindu-se și pe această semantică „ascunsă” a termenului, de unde imaginea a putut, apoi, trece și dezvolta sensuri specifice în poezia lui D. Matcovschi: „La *Masa tăcerii* divine / În fața cuvîntului drept / Se luptă poetul cu sine / Un mare nebun înțelept” sau la Ion Hadârcă: „Într-o bună zi / La *Masa Tăcerii* s-au așezat: / Coloana infinitului, / Începutul lumii, / Rugăciunea, Somnul, Himera, / Lauda ochilor, Cumințenia pământului” sau la alți creatori români.

Raporturi semantice specifice ființei românești dezvoltă și alți termeni, dintre care pe unii i-am invocat sau chiar interpretat în altă parte: *luceafăr*, *candelă*, *lumînare*, *privighetoare*, *a fi*, în expresii numind coordonate esențiale ale trăirilor ființei umane: *mi-e dor*, *mi-e drag*, *mi-e teamă*, *mi-e foame*, *mi-e sete* (în opoziție cu *a avea*, întrebunțat în limbile romanice occidentale: *ho paura*, *fame*, *sete*; *j'ai peur*, *soif* etc.), cuvîntul *frumos* (adjectiv, adverb și substantiv-concept estetic) și relația cu *urît* (cu originea în verbul *a urî*), *casă*, *căsătorie*, *a (se) căsători*, *femeie* etc. Subliniem doar că în stratul de adîncime al semanticii limbii române, în strînsă legătură cu cultura originar orală, se află răspunsuri la întrebări privind identitatea specifică, cea adevărată, a poporului român. Iar în acest mod de *a percepe* Lumea și de *a fi* în Lume *se recunosc românii toți*, din România, Republica Moldova, din Cernăuți și din alte regiuni ale Ucrainei, precum și de aiurea.

* * *

Identitatea din stratul de adîncime – temei *pentru unitatea și originalitatea limbii ca stil*, expresie a Eului național (K. Vossler vorbea de *limbile naționale ca stiluri*) – se află în mod firesc într-un raport de consubstanțialitate cu *unitatea spațială* și cu *unitatea și unicitatea istorică și structurală*.

Peste diferitele categorii de hotare, limba română, spre deosebire de celelalte limbi romanice (italiana, franceza, spaniola etc.), nu prezintă diferențe dialectale semnificative: „În general, dialectul daco-român – scrie Sextil Pușcariu, întemeietorul dialectologiei românești – se caracterizează printr-o unitate relativ mare. Pe cînd napoletanul nu pricepe pe venețian, nici bavarezul pe hamburghez, nici chiar germanul din Dorna pe cel de la Bistrița, românul din Banat și cel din Basarabia se înțeleg ușor, deosebirile dintre graiurile lor fiind mai mult lexicale” (S. Pușcariu, *Limba română*, p. 217).

În ceea ce se înțelege prin limbă ca sistem de sisteme: sistemul gramatical, sistemul lexical și sistemul fonetic, limba română este astăzi (după ce dalmata a încetat să mai fie folosită) singura limbă romanică de tip oriental, cu trei ipostaze rămase la nivel de dialect (*aromâna*, *istroromâna*, *meglenoromâna*) și

cu dialectul *dacoromân* dezvoltat în limba română contemporană, limbă de comunicare și limbă literară.

Interpretînd limba în complexitatea ei istorică și funcțională, Eugeniu Coșeriu – alături de Saussure, cel mai mare lingvist al secolului al XX-lea – identifică unitatea limbii române la toate trei nivelele:

– ca *limbă istorică*: „Se înțelege, pentru mine, lucrul cel mai important, cel puțin afectiv, este relația dintre limba română din restul României și limba română vorbită dincolo de Prut. Ce putem spune? Că *la nivelul istoric este exact aceeași limbă*”;

– ca *limbă comună*, în procesul de comunicare lingvistică: „Dacă noi considerăm acest lucru la nivelul limbii comune, la nivelul acelei limbi care se vorbește de către cei care au fost la școală, în biserică ș.a.m.d., ce putem spune este că *au aceeași limbă comună de peste tot (...) ca peste tot în România*”;

– ca *limbă exemplară*: „Deci, cînd vedem cum scrie Vieru sau Dabija, sau, în proză, Beșleagă, de dincolo de Nistru, sau în proza lingvistică, științifică, muzicală un Anatol Ciobanu, vedem că *ei scriu exact aceeași limbă, și, se înțelege că ei au conceput exemplaritatea ca o exemplaritate pentru toată comunitatea de limbă română, nu numai pentru ei, pentru regiunea aceasta numită Republica Moldova*” (*Unitate lingvistică – unitate națională*, în vol. *Prelegeri și conferințe*, Iași, 1994, p. 188-189).

* * *

Din această dublă perspectivă, a sacralității din stratul de adîncime al unui nucleu al lexicului românesc – esențial pentru definirea ființei umane față cu ființa lumii – și a unității limbii române, viziunea lui Al. Mateevici este foarte aproape de concepția eminesciană și reprezintă o altă ipostază a apropierii dintre cei doi creatori alături de raportul dintre creația lor poetică și creația populară, ipostază relevată de G. Călinescu în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* (București, 1941): „Alexei Mateevici, basarabean din Bugeac, mort ca preot militar în 1917 (luase parte la luptele de la Mărășești), ar fi fost un mare poet dacă trăia. Numai Eminescu a mai știut să scoată atîta mireasmă din ritmurile populare: «În Bugeac la Căușeni / Dorm strămoșii moldoveni, / Numai pietre de mormînt / Mai păstrează-al lor cuvînt»” (p. 855-856).

Asemeni lui Eminescu, Mateevici își asumă cu aceeași intensitate și totală dăruire a ființei destinul neamului românesc, amenințat cu pierderea identității naționale în spațiul Basarabiei (despre a cărei anexare la Rusia imperială, în 1812 și în 1878, Eminescu a scris în ziarul „*Ți-m-p-u-l*” articole și cicluri de articole cu rigoarea absolută a documentului și cu forța stilistică impusă de exigența respectării adevărului istoric).

În condițiile agresivității istoriei, apărarea și dezvoltarea identității spirituale este principala cale a apărării neamului: „Să ținem minte – scrie Mateevici – că, mulțămită culturii naționale, putem viețui ca un popor înaintat” (*Opere*, vol. I, Chișinău, Editura Știința, 1993, p. 435). Identitatea specifică și unitatea, adăpostite în stratul de adâncime al limbii române, reprezintă temeiul pe care se poate declanșa, în Basarabia, procesul de renaștere națională, raportat de poetul-preot la procesul de dezvoltare a conștiinței naționale a tuturor românilor în secolul al XIX-lea: „Soarta noastră e în mâinile noastre și numai avînd privirile întotdeauna îndreptate la *deșteptare, ne vom deștepta. Să ne sculăm*, dar, din *somnul* nostru, cum *s-au sculat* acum mai mult de un veac frații noștri de peste Prut” (*op. cit.*, p. 434). Nu-i greu de identificat, în acest scurt fragment, termenul / termenii prin care Mateevici intră în continuitate cu Andrei Mureșanu din poezia *Un răsunset*: „*Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte*” și din poemul lui Eminescu *Epigonii*: „*Preot deșteptării noastre, semnelor vremii profet*”. Cu același termen (cărui îi stau alături, în scrierile sale, publicistice și poetice, alte sinonime: *a se trezi, a se scula, înviere / înviere națională*) va numi Mateevici Societatea cultural-națională „Deșteptarea”, pe care o întemeiază împreună cu alți studenți basarabeni, avînd ca scop principal apărarea locului limbii române în școală.

În corespondență cu gândirea exprimată în publicistică, poemul lui Mateevici *Limba noastră*, expresie poetică a concepției sale despre raportul dintre limba română și identitatea ființei naționale, intră în mod firesc într-o relație de comunicare peste timp cu scrieri eminesciene în care central este același raport.

În semantica poetică a versurilor din poemul lui Mateevici „*Limba noastră-i graiul pîinii, / Cînd de vînt se mișcă vara; / În rostirea ei bătrîinii / Cu sudori sfînțit-au țara*” se poate recunoaște concepția eminesciană despre sacralitatea limbii. „*Limba veche și-nțeleaptă*” (*Scrisoarea II*) își are apărata esența de „*vorbitorul de căpetenie*”, poporul, iar esența ei este revelată de imaginea *sanctuarului*, din fragmentul cunoscut, rămas între manuscrise: „*Nu noi suntem stăpîinii limbei, ci limba e stăpîna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte (...) după ideea în genere și în amănunte care a predominat la zidirea sanctuarului, astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească*” (*Fragmentarium*, 1981, p. 241), precum și prin situarea sub semnul muzicii, cu invocarea rolului muzicii lui Palestrina în trăirea raportului Ființei umane cu Divinitatea (într-un articol din „*Timpul*” – 1 mai, 1882): „*Fie cineva ateu și păgîn, cînd va auzi muzică de Palestrina, sentimentul întunecos, neconștiut al creștinătății-l va pătrunde și păgînul sau ateu va fi pe cît ține impresia muzicii creștin pîn-în adîncimile sufletului. Și limba strămoșească e o muzică...*” (*Despre cultură și artă*, Iași, 1970, p. 25).

Pe acest fond al sacralității, în aceleași versuri se recunoaște existența unui raport intim al limbii cu poporul care o vorbește și se revelă unitatea ei, expresie a unității originare a românilor, întărită de rolul cărților sacre, în / prin dezvoltarea ipostazei de limbă de cultură: „*Limba noastră-i limba sfîntă, / Limba vechilor cazanii / Care-o plîng și care-o cîntă / Pe la vatra lor țărani*”. Ideea o

exprima anterior Eminescu, respingînd recursul la neologisme „netrebnice”, în stilul publicistic și în limbajul politic: „Bietul Varlaam, Mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu Domnii de atunci și c-un sinod general al bisericei noastre au întemeiat acea admirabilă unitate, care-a făcut ca *limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită, în palat, în colibă și-n toată românimea*, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care *poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrătorul limbei*, n-o mai înțelege” (*op. cit.*, p. 218), „Biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat. Din acel moment *trăsătura de unitate a devenit și a rămas limba și naționalitatea*, pe cînd înainte românul înclina a confunda naționalitatea cu religia” (*idem*, p. 216).

Limba este tezaur și adăpost al ființei românești, istorice, culturale, afective. Versurile din poemul lui Mateevici: „Limba noastră-i numai cîntec, / Doina dorurilor noastre / (...)// Limba noastră îi aleasă / Să ridice slava-n ceruri, / Să ne spuie-n hram ș-acasă / Veșnicele adevăruri” se pot raporta la interpretarea dată de Eminescu rolului limbii în formarea ființei umane: „Și chiar dacă o limbă n-ar avea dezvoltarea necesară pentru abstracțiunile supreme ale minții omenești, niciuna însă nu e lipsită de expresia concretă a simțirii și numai în limba sa omul își pricepe inima pe deplin. (...) Limba românească (...) este totodată organul prin care neamul moștenește avutul intelectual și istoric al strămoșilor lui. Copilul nu învață numai a vorbi corect, el învață a gîndi și a simți românește. În limba sa și numai în limba sa i se lipesc de suflet preceptele bătrînești, istoria părinților săi, bucuriile și durerile semenilor săi” (*ibidem*, p. 213-214).

Al. Mateevici scrie poemul *Limba noastră*, în 1917, cu foarte puțină vreme înainte de moarte și îl citește, la întoarcerea de pe frontul de la Mărășești, la deschiderea *Cursurilor pentru învățătorii moldoveni*. Cu același prilej poetul-preot, învățător al neamului, formulează în mod explicit ideea unității limbii și literaturii românilor: „N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba... Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecît la limba literară românească” (*Opere*, 1993, vol. I, p. 464), componentă fundamentală a unității românilor ca popor, consfințită politic prin Marea Unire din 1918, moment auroral în care și-au revelat și fructificat consubstanțialitatea nivelele istoric, lingvistic și cultural.

**Dumitru IRIMIA „BASARABIA A AJUNS SĂ SE
AȘEZE DEFINITIV ÎNTR-UN
STRAT AL FIINȚEI MELE”**

**„MANUSCRISELE EMINESCIENE:
UNA DINTRE ÎNTÎLNIRILE MELE CU CEA
MAI MARE ÎNCĂRCĂTURĂ FIINȚIALĂ”**

– **Ce amintiri din copilărie vă însoțesc încă?**

– Mai ales două imagini: curgerea Siretului și Ceahlăul la apus de soare. În copilărie și în anii imediat următori mergeam la bunici, în satul Lițca (com. Doljești, loc cu deosebită rezonanță pentru istoria domniei lui Ștefan cel Mare). Plecam de la Roman și cel mai adesea făceam tot drumul pe jos, cu fratele meu mai mare, alteori și cu sora mea, mai mică, vreo 15 km, aproape jumătate din drum pe malul Siretului, pînă intram între sate. Făceam mult, pentru că ne opream să urmărim curgerea apei, totdeauna fascinantă. Noi mergeam împotriva curentului. La bunici ne petreceam timpul în livadă, nu mare, dar foarte îngrijită, cu peri, meri, nuci, gutui, pruni... La capătul ei, „de la deal”, era o suprafață de viță de vie, nici aceasta mare. Între livadă și vie hotarul era de trandafiri, unii înfloriți, alții încă în boboci. Bunicul era un strașnic grădinar, fusese și grădinarul castelului Sturza de la Miclăușeni. Via urca în continuare, la deal, străjuită în dreapta de o alee de cireși, între cireși crini mari, înalți, albi. Aproape de capătul viei, în interior, un foișor din lemn, cu „etaj”. Acolo urcam, cu bunicul sau, cel mai adesea, singur, serile; cînd cerul era senin, pe fondul luminii roșietice a apusului de soare, priveam înălțimile Ceahlăului, pînă se întuneca. Îmi doream de fiecare dată să ajung acolo cu piciorul; aveam să străbat în vremea studenției, dar ajuns acolo sus, pe Ceahlău, mă gîndeam să mă întorc cît mai repede în via bunicului, să aștept în foișor apusul de soare și căderea nopții... Mai sus de vie era cimitirul; acum bunicul doarme acolo, alături de bunica. Nu departe de foișorul de unde așteptam să zăresc Ceahlăul la apus de soare. Numai că astăzi foișorul nu mai este, iar dacă ar fi, am aștepta în zadar apusul soarelui; Ceahlăul nu se mai lasă văzut...

– Cum „l-ați descoperit” pe Eminescu? Pînă la „limbajul poetic eminescian”, adică un Eminescu „total”, care a fost „primul” Eminescu?

– Cu Eminescu m-am întîlnit mai întîi în liceu, dar nu pentru că trebuia „să învățăm lecția”, ci pentru că profesorul ne-a spus că Eminescu nu este numai *Împărat și proletar* și ne-a vorbit despre *Luceafărul*, despre *Doina*, despre Titu Maiorescu și ne-a invitat să mergem la biblioteca orașului. Acolo aveam să întîlnesc un om excepțional, directoarea bibliotecii, doamna Eugenia Mircea (prin care, apoi, la terminarea liceului, aveam să merg pentru un an bibliotecar într-o frumoasă comună, Văleni-Neamț, acolo unde avusese proprietăți baronul Stîrcea ot Văleni, mareșalul regelui) și aveam să citesc și cărți din fondul special, nu acasă, numai acolo, într-o sală a bibliotecii. A mai fost apoi întîlnirea cu G. T. Kirileanu, editorul lui Creangă, în casa de la Piatra Neamț, în luna în care am urmat un curs de specializare pentru bibliotecari (alt prilej de a mă întîlni cu oameni minunați, unul dintre ei, directorul cursului, într-o perioadă foarte grea: izbucnise revoluția anticomunistă din Ungaria). Kirileanu fusese bibliotecarul Curții regale și reușise să păstreze un fond bogat de cărți și reviste, intrat astăzi în fondul Bibliotecii județene, care a și primit numele marelui cărturar. La facultate, apoi, am urmărit în lucrarea de diplomă *Concepția lui Eminescu despre artă*, elaborată cu greu, pentru că Eminescu *era la secret*. Aș spune că mă apropiam tot mai mult de Eminescu, pe măsură ce înțelegeam că există o poziție oficială de împiedicare a accesului la cunoașterea personalității lui. Am fost însă norocos: am întîlnit oameni care mi-au deschis, în tăcere, uși spre opera lui Eminescu, trecută la fondul secret, în termeni mai exacti, arestată, mi-au deschis uși inclusiv spre publicistica lui, iar mai tîrziu chiar și spre manuscrise. Mai tîrziu, adică atunci cînd m-am hotărît să public măcar o parte din scrierile reflectînd concepția eminesciană despre cultură și artă, norocul meu a fost doamna Aurelia Rusu, editoare a operei eminesciene, care cred că avea o anumită poziție de răspundere la Biblioteca Academiei din București; acolo m-am putut întîlni cu manuscrise eminesciene, fără îndoială una din întîlnirile mele cu cea mai mare încărcătură *ființială* (cu tot greul de semnificare a acestui adjectiv). Așa am putut realiza și publica, în anul 1970, la Editura Junimea din Iași, la început de drum pe atunci și mulți ani foarte bine orientată și condusă de scriitorul Mircea Radu Iacoban, volumul *Eminescu: Despre cultură și artă*. Aici au apărut pentru prima dată unele texte / însemnări manuscrise eminesciene esențiale pentru concepția lui despre artă, cultură, limbă. Cu aceeași motivare, au fost introduse în volum cronici dramatice, precum și fragmente din articole politice, publicate în ziarul „Timpul”. Sper ca, într-un viitor nu prea îndepărtat, să poată avea acoperirea financiară necesară pentru tipărire un volum similar, dar mult mai bogat și mai bine organizat, adus într-o stare foarte apropiată de publicare, prin colaborarea cu Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu” de la Ipotești – Botoșani.

Cum vedeți, acest „primul Eminescu” are două ipostaze, esențiale pentru trecerea la *Limbaajul poetic eminescian*; gîndirea estetică eminesciană se află într-o corespondență perfectă cu mutația radicală pe care o produce poezia lui în cultura românească: prin Eminescu limbajul poetic își asumă funcția înte-

meietoare de lumi semantic-poetice, lumi care au ca nucleu de semnificare întrebările ființei și nu interpretarea, fie aceasta și frumos poetică, a lumii cu determinări spațio-temporale. În acest sens, aș considera – chiar dacă nu îmbrățișez sintagma – că spre „Eminescu total”, mai exact, spre esența profundă a poeziei și a creației poetice eminesciene (în vers și în proză deopotrivă) aspiră, în mod complementar, interpretarea din *Limbajul poetic eminescian* (Junimea, 1976) și interpretările din *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, în cele două componente: (I). *Concordanțele poeziilor antume* (2 volume, Botoșani, 2002), *Concordanțele poeziilor postume* (4 volume, Iași, 2006), (II). *Semne și sensuri poetice. I. Arte* (Iași, 2005), *Semne și sensuri poetice. II. Elemente primordiale* (Iași, 2007), realizat, sub coordonarea mea, de un minunat colectiv de cercetători de la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” și de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași.

– Ce întâlniri esențiale v-au marcat devenirea umană și profesională?

– Despre un moment important în acest sens am vorbit răspunzând la prima întrebare: întâlnirea cu bunicii și cu lumea lor. A fost apoi întâlnirea cu un învățător extraordinar, se numea Ștefanovici, la școala primară, situată peste drum de Liceul „Roman Vodă”, unde aveam să urmez și clasele gimnaziale și pe care aveam să-l absolv în 1956, după un prim an la Liceul militar din Iași. În clasele mai mari, a treia și a patra, domnul învățător ne scotea foarte des din clasă și ne ducea peste tot, împrejurul școlii sau chiar mai departe. Și nu numai pentru a ne vorbi „la fața locului” despre arbori, plante, flori, despre apa Moldovei, dar și pentru a descoperi, în lumea reală, abstracțiuni din geometria plană și în spațiu: unghiuri, cercuri, dreptunghiuri, sfera, cubul etc., despre cum cad, la ore diferite, razele soarelui, despre umbră, toate acestea în curtea Episcopiei Romanului și într-un spațiu alăturat, cu ruinele unor clădiri vechi. Mai târziu, au fost profesorii de la Liceu, trei mai ales, profesorii de Istorie, de Română (cu care am rămas în raporturi chiar strânse pînă a plecat de tot), de Matematică.

– Pe cine ați fi vrut să „întîlniți”, și n-a fost posibil, în același sens al unei întâlniri hrănitore pentru propria devenire?

– Pe filozoful C. Noica. Am făcut mai întîi o tentativă să provoc o întâlnire între el și studenți; l-am invitat, la una din edițiile Colocviului Național Studențesc „Mihai Eminescu”, să susțină conferința de deschidere și să rămînă cu noi pe toată durata manifestării. N-a putut veni. Aveam să-l întîlnesc cîteva ani mai târziu, la Iași, la o discuție de cîteva ore cu colegii de la Filozofie. Apoi nu a mai fost posibilă întâlnirea pe care mi-o doream.

„ÎNTRE PROFESOR ȘI STUDENȚI CATEDRA NU E UN HOTAR...”

– Care e cea mai mare satisfacție în cariera Dumneavoastră de profesor? Dar cel mai mare regret?

– Satisfacția cea mai mare? Că am avut norocul, de-a lungul acestor câteva decenii, să întâlnesc, în toți anii, studenți cu care să merg pe același drum, cu bucuria reciprocă a întâlnirii, a încrederii, a colaborării, bucurie care s-a extins de la studenții ieșeni la studenții din celelalte centre universitare din România, iar în ultimii ani și din Republica Moldova și Ucraina – regiunea Cernăuți, participanți la Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu”, organizat anual la Iași de mai bine de trei decenii. Trăiam cu aceeași bucurie așteptarea lunii mai, noi cei de la Iași și ceilalți, studenți și profesori, de la Cluj, Timișoara, București, Brașov, Sibiu, Craiova, Suceava, Baia Mare, apoi Bălți, Chișinău, stare de așteptare care cred că a întărit studenții în pasiunea și maturitatea cu care se adânceau în studiul operei lui Eminescu, în traducerea poeziilor sale în limbile studiate. Mă bucuram să aflu de la studenți și profesori (Ioana Em. Petrescu, Mihai Zamfir, Paul Cornea, Iosif Cheie-Pantea, Andrei Bodiu, Ioana Both ș.a.) că la Iași Colocviul „Mihai Eminescu” este în același timp o veritabilă școală filologică și o oază de libertate. M-a bucurat că, în august 1996, studenților filologi li s-au alăturat studenți și profesori de la Academia de Arte „George Enescu” din Iași (prof. Viorel Munteanu, astăzi rectorul Academiei) în reînvierea / repetarea, după 125 de ani, a acțiunii studenților (între care un rol important a avut Eminescu) care au organizat în 1871 Serbările de la Putna; s-a depus atunci, la 15 august 1996, la mormîntul lui Ștefan cel Mare, o altă Urnă de argint, asemănătoare celei precedente ca model, încărcată, și prin țărîna conținută în ea (adusă, mai întîi, în vase specifice locului, din toate regiunile locuite de români, precum și de la personalități ale culturii românești: Kogălniceanu, Alecsandri, Mateevici, Eminescu, Bлага, Ciprian Porumbescu), de aceeași semnificație: unitatea și identitatea tuturor românilor, dincolo de granițe statale.

Regretul meu cel mai mare este că nu am reușit să înlătur piedici apărute sau puse funcționării unei Catedre „Mihai Eminescu” la Iași. Am întemeiat această catedră, cu aprobarea în unanimitate a Consiliului Facultății de Litere, la începutul anilor '90, ca o catedră interdisciplinară, cu un colectiv propriu restrîns, pe poziții didactice și de cercetare, și cu profesori invitați de la alte facultăți (în intenție era și de la universități din Republica Moldova, de la Cernăuți, precum și de la alte universități europene), în funcție de ipostazele personalității eminesciene și de temeiurile teoretice avute în vedere (stilistică, poetică, estetică, filozofie). Am propus și conducerea Universității a aprobat atunci ca, între cursurile-credit destinate studenților de la toate facultățile, să fie integrat în planul de învățămînt un *Curs Eminescu*, cu prelegeri susținute de profesori de la Facultatea de Litere și de alți specialiști. A fost o bucurie aparte să văd participînd la acest curs, alături de studenți filologi, studenți de la Filozofie, Matematică, Geografie-Științele Naturii. Dar minunea n-a ținut mai mult de trei zile (e drept, trei ani)... Apoi, încetul cu încetul, cu motivări diferite, catedra a devenit un *colectiv Eminescu* în interiorul Catedrei de Limba Română, cu activități didactice specifice, e drept, apoi doar un colectiv de cercetare a creației eminesciene, prin granturi obținute la concursurile instituite de Ministerul Educației și Cercetării, și de organizare a Colocviului Național Studentesc „Mihai Eminescu”. În colectivul de cercetare s-au integrat foarte bine tineri doctoranzi, apoi „doctori în filologie”, de la diferite catedre ale

---

În mijlocul studenților de la Facultatea de Litere, după susținerea Cursului festiv de încheiere a studiilor universitare

---

Facultății de Litere a Universității „Al. I. Cuza”, și cercetători de la Institutul de Filologie Română „A. Philippide”. Rezultatul a fost, în planul cercetării, *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, în cele două componente: *I. Concordanțele poeziilor antume și postume* și *II. Semne și sensuri poetice* (vol. I. *Arte*, vol. II. *Elemente primordiale*), iar în planul organizării Colocviului Național Studențesc, întemeierea revistei „Studii eminesciene” (reluare, în condiții editoriale superioare, a *Caietelor Eminescu*, publicate între 1980-1989), pentru punerea în circulație a celor mai bune dintre lucrările studenților, revistă care a apărut de acum în trei numere (2004-2006) consistente, cu interpretări prin care se poate intra în dialog cu cercetători consacrați ai operei eminesciene.

Sigur, aprecierile cu care au fost întâmpinate aceste realizări ne-au bucurat, mai cu seamă că cele mai semnificative au venit din afara Iașului, de la personalități reprezentative ale învățământului și culturii românești, dar nu au putut înlătura nemulțumirea (eufemistic vorbind...) mult prea adâncă produsă de piedicile puse existenței unei Catedre „Mihai Eminescu” la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași. Din păcate, se pare că noi, românii, nu ne putem elibera de povara unui blestem: ne simțim mai bine lamentându-ne în legătură cu absența a ceva, de multe ori, chiar foarte important, iar când apar semne că acel ceva stă să ia ființă, sau chiar a luat ființă, trecem la atac...

Dar poate că regretul meu ar putea fi împlînzit printr-o altă înțelegere. A fost îngropată doar constituirea unei Catedre „Mihai Eminescu” *instituționalizate*. Altfel, au spus-o în diferite moduri profesori și studenți din alte centre universitare, Colocviul Național Studențesc, organizat anual la Iași, a reprezentat de-a lungul anilor și reprezintă, prin tematică și dezbateri, o veritabilă Catedră Emi-

nescu. Și interdisciplinară, și interuniversitară. Și care aduce împreună studenți și profesori, din România și de la universități din Bălți, Chișinău, Cernăuți.

– Cum arată, în concepția Dumneavoastră, avînd experiența a zeci de ani de activitate universitară, studentul ideal? Dar... profesorul ideal?

– Studentul ideal? Tînărul care, la terminarea liceului, a ales o anumită facultate pentru specificul ei perceput ca fiind drumul pe care vrea să meargă el, cu motivări venind de undeva din interiorul ființei lui. Iar acesta e studentul care în timpul orei se uită la profesor, nu ezită să pună întrebări, chiar să-l provoace spre alte răspunsuri, care îl caută pe profesor dincolo de orele de curs, de seminar, dincolo de examene...

Profesorul ideal? Poate, mai potrivit, profesorul adevărat, profesorul care intră cu toată deschiderea în raport cu acest student sau își formează în felul acesta studenții. Nu citește cursuri, nu spune / nu dictează definiții, nu dă răspunsuri ultime, pentru a vrea apoi aceste răspunsuri la întrebări, îl provoacă pe student, dialoghează cu el, în amfiteatru și în afara amfiteatrului, descoperă și îi descoperă studentului capacitățile creatoare și împreună cu studentul îi descrie / construiește acestuia drumul potrivit pentru fructificarea și dezvoltarea capacităților lui creatoare. Între el și studenți catedra e doar un obiect de mobilier, nu un hotar...

„AM ÎNTÎLNIT OAMENI CARE SĂPAU FÎNTÎNI ȘI OAMENI CARE ÎMPIEDICAU SĂPAREA DE FÎNTÎNI..”

– Ați fost martor, în timp, al unor perioade contradictorii din istorie, ați traversat „deșertul comunist”, cu toate îngrădirile lui – de la cărți interzise pînă la interzicerea de a ieși din țară etc. Cum v-a influențat, pe plan personal, pe plan profesional, acest lucru ? Ce vi s-a părut intolerabil în toți acești ani?

– Privind în urmă, „fără mînie”, mă întîlnesc cu imagini și situații contrastante; din succesiunea lor, din încercarea mea de a le raporta unele la altele, înțeleg acum, mai mult ca atunci, că mare parte din „deșertul comunist” pe care a trebuit să-l traversăm după al doilea război mondial se datorează, pe de o parte, numărului redus al încercărilor de a săpa fîntîni, dacă se constata că nu erau posibile canale aducătoare de apă, pe de alta, descoperirii avantajelor conviețuirii cu deșertul. Mă refer la partea vizibilă / văzută a lui. Despre partea nevăzută, ascunsă cu strășnicie (chiar de cei foarte apropiați nouă), a crimelor de „les umanitate” – în termenii lui P. Istrati, în cea dintîi denunțare foarte severă a sistemului comunist, în *Sposedanie pentru învinși* (1929) și în corespondența cu R. Rolland – aveam să aflăm mai tîrziu.

Revenind la partea văzută a deșertului, trăită în mod direct, trebuie să mărturisesc că momente din perioada comunistă, importante sub diferite aspecte, mi-au impus înțelegerea de mai sus, alte momente, la fel de importante din perioada de după revoluția din 1989, mi-au întărit-o. Concret: am întîlnit oameni care săpau fîntîni și oameni care împiedicau săparea de fîntîni...

Despre cărți „arestate”... Ca să-mi pot realiza lucrarea de diplomă, *Concepția lui Eminescu despre artă*, am putut primi, „numai la sală”, cărți și reviste (între acestea, *Buletinul „Eminescu”*, care a apărut o lungă perioadă de timp la Cernăuți) de la fondul secret (!), prin deschiderea pe care mi-au arătat-o directorul Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu”, profesorul Gr. Botez, și bibliotecarele, care mi le aduceau, fără buletinul de împrumut „tipizat”; nu trebuia să fie înregistrată studierea lor... Am avut apoi norocul aceleiași deschideri la Biblioteca Academiei Române din București, în pregătirea ediției Eminescu: *Despre cultură și artă*.

Despre drumuri blocate... Între anii 1972-1974, am fost lector de Limba română la universitățile din Torino și Milano. Ministerul Învățământului îmi acceptase dosarul, deși nu eram membru de partid, în 1971, înspre sfârșitul unei perioade de relativă destindere. Presupun însă că aceasta a fost posibil și (sau mai ales) pentru că la conducerea direcției care se interesa de studiul *Limbii și literaturii române* la universități străine se aflau, într-un prim timp, profesorul Mihai Zamfir și, în timpul imediat următor, lingvistul Cicerone Poghirc, intelectuali autentici. Dar, deși dosarul meu fusese acceptat de minister și numirea mea aprobată de consiliul Facultății de Litere și Filozofie a Universității din Torino, la întâlnirea cu studenții torinezi aveam să ajung abia în februarie 1972, aproape de sfârșitul primului semestru universitar. Au fost mai multe luni în care a trebuit să fac față unor presiuni din partea Securității, în încercarea de a-mi obține acordul de colaborare „pentru apărarea intereselor naționale” (!). Eram luat de la facultate, de acasă, erau alternate promisiuni de avantaje cu amenințări, eram șantajat în diferite chipuri. Când au ajuns la convingerea că nimic nu-mi poate schimba poziția, m-au „părăsit”, cu un abia ascuns avertisment. De acum urma să aflu de la minister când și dacă voi mai pleca la Torino! Ministerul avea un singur răspuns, transmis mie prin universitate sau comunicat direct, când încercam să aflu la telefon cum mai stau lucrurile: „Italia nu a dat încă viza, pe pașaportul Dv., pașaport de serviciu”. Cum doream foarte mult să ajung în Italia, într-o bună zi am luat hotărârea să mă duc personal la Ambasada Italiei. Am fost primit fără nici o dificultate de consilierul cultural, care a rămas uimit de răspunsul dat mie de minister, întrucât nici nu se ceruse o viză pe numele meu. A telefonat la Torino, de unde au primit confirmarea că sunt așteptat la universitate de mai multă vreme. Mi-a luat numărul de telefon de la Iași, iar peste o săptămână totul era în regulă, sub aspectul vizelor. La secretariatul ministerului am fost primit cu o evidentă stare de nemulțumire. „Cum de m-am dus de unul singur la Ambasadă!”... Alte tentative de „atragerere” au urmat și în Italia, dar eram de acum încă mai întărit în a-mi apăra poziția. Și am fost lăsat definitiv în pace.

Mai târziu, în anii '80, toate dosarele mele, pentru aceeași poziție: lectorat de Limba și literatura română, la diferite universități din Italia, aveau să fie respinse de la început, adică, de la primul prag, de la nivelul universității ieșene. Cu deosebire importantă (!) a fost însă, pentru mine, o altă respingere. Când a ieșit la pensie, prof. Mario Ruffini, exeget profund și de lungă durată al culturii românești,

traducător al poeziei lui Eminescu, a trimis o scrisoare universității ieșene prin care considera că ar fi important să mi se creeze condiții pentru participarea la concursul de ocupare a postului de profesor de Limba și literatura română la Facultatea de Litere și Filozofie a Universității din Torino, post care rămânea vacant, prin plecarea sa. Conducerea universității ieșene m-a invitat să formulez un răspuns diplomatic, din care să rezulte că Facultatea de Filologie din Iași avea foarte mare nevoie de mine (!) și, de aceea (!), nu puteam da curs solicitării.

Spre sfârșitul anilor '70, am considerat că mi-aș putea înainta dosarul de participare la concursul privind un post didactic de conferențiar la Catedra de Limba Română a Facultății de Filologie. Dosarul întrunea toate condițiile anunțate, științifice și didactice. Cu toate acestea, *înscrierea* mea a fost respinsă. Motivația mi-a dat-o secretarul de partid de la facultate: Nu eram membru al PCR. „Nu apărea între condițiile anunțate”, i-am replicat. „Asta este situația și nu e nimic de făcut”, a fost răspunsul lui sec. „E normal să fie așa”, l-a întărit un coleg, el vechi membru de partid, același care, la un moment dat, avea să creadă necesară alcătuirea unei liste cu cei care merg în noaptea de Înviere la mitropolie, același care, imediat după 1989, avea să-l condamne în scris pe Ceaușescu, invocând în mod repetat pedeapsa lui Dumnezeu...

După mai multă vreme de rămânere în tabăra „ciumașilor”, „interzișilor”, am crezut, eu și lingvista Ecaterina Teodorescu, profesoară distinsă a facultății noastre, că ar fi bine să intrăm „în rîndurile partidului” (așa cum eram mereu invitați), noi considerînd că din interior ne-am putea exprima și apăra punctul de vedere. Și am intrat cu această încredere, care se va dovedi însă total neîntemeiată. Dau un singur exemplu. În procesul de „democratizare” a învățămîntului ideologic s-a trecut la instituirea unor discuții „libere” pe marginea unor teme „de interes”. Într-un asemenea context, s-a propus tema *Libertatea scriitorului*, propunere curajoasă. Și s-a vorbit mult cu această ocazie despre marea diversitate stilistică a literaturii noastre – expresie a acestei libertăți... Am încercat, atunci, să introduc în discuție ideea că libertatea scriitorului nu stă în stil sau nu stă numai în stil, ci în ceea ce *poate* spune prin opera lui și că important în discutarea unei teme, precum aceea pe care o aveam în vedere, este *raportul dintre scriitor, literatură și putere*. Discuțiile s-au oprit; se încheiasă ora programată!... Nu mult după aceea însă, într-o adunare la facultate, un coleg, vechi membru de partid, a dorit să-și exprime indignarea față de o asemenea punere a problemei, total dușmănoasă etc. Același coleg, vechi membru de partid, apărător al „purității” ideologice, avea să condamne, imediat după decembrie 1989, cu cea mai împătimită vehemență, comunismul!...

Din situațiile invocate se poate deduce în ce mod s-au împotmolit în deșertul comunist posibilele drumuri sau începuturi de drum. Trebuie să recunosc însă că, față de ceea ce aveam să știu mai târziu despre partea nevăzută a deșertului comunist, situații ca cele de mai sus, chiar dacă trec dincolo de întâmplări individuale, pot apărea cu totul ne semnificative. Ceea ce am vrut să subliniez, prin relatarea lor, este revelarea a ceea ce am considerat și consider în cel mai înalt grad intolerabil: *cameleonismul* – sprijin de bază al constructorilor deșer-

tului comunist înainte de 1989, sprijin de bază, după 1989, al distrugătorilor de drum pe care societatea românească tot încearcă să și-l croiască pe temeiul unor valori fundamentale.

„BASARABIA A AJUNS SĂ SE AȘEZE DEFINITIV ÎNTR-UN STRAT AL FIINȚEI MELE”

– Cum s-a născut pasiunea pentru Basarabia? Ce vă emoționează încă de fiecare dată când treceți granița?

– A fost mai întâi interesul de a cunoaște mai mult adevărul care era bine ascuns. Asta se întâmpla în liceu, la Roman, când am știut, de la profesorul de Română și de la profesorul de Istorie, că România avea înainte de război și alte orașe: Cernăuți, Chișinău, Soroca și altele, că mai erau cetățile ridicate de Ștefan cel Mare pe Nistru... Și aici se opreau dezvăluirile celor doi profesori, chiar dacă asta se întâmpla în afara orelor, când mai rămâneau cu 2-3 dintre noi să discutăm în curtea liceului despre cetatea dacilor de pe malul Siretului, Smirodava, sau despre Episcopia Romanului (profesorul de Istorie, I. Teștiban), despre Ibrăileanu și revista „Școala nouă”, apărută la Roman, despre Hogaș, care, director al Liceului „Roman Vodă”, locuise într-unul din corpurile lui, astăzi muzeu (profesorul de Română, N. Stețcu). A urmat perioada în care am citit o parte din publicistica eminesciană pentru lucrarea de diplomă; am citit atunci articolul despre răpirea Bucovinei cu legenda auzită de poet, de la un călugăr, pe vremea Serbărilor de la Putna, articolele din ciclul *Basarabia*, publicate în „Timpul”. Dar ceea ce era interes a devenit pasiune mai târziu, când m-am apropiat de Basarabia, dinăuntru, așa spune. Apropierea definitivă s-a produs imediat după 1989. Am trăit, mai întâi, cu toată ființa, cum nu mi se mai întâmplase pînă atunci în nicio altă manifestare publică, starea de spirit din Piața Marii Adunări Naționale de la Chișinău, în anul votării legii de funcționare a limbilor și în anul următor. Am avut apoi norocul să mă întîlnesc cu niște oameni extraordinari, la Iași, mai întâi, la Timișoara și, imediat, la Chișinău: profesorii Ion Dumeniuk, Anatol Ciobanu, Vitalie Marin, apoi Nicolae Mătcaș, Silviu Berejan. Am simțit de la început că suntem împreună, că mergem împreună. Aceeași simțire am mai trăit-o înaintea lui 1989, doar în întîlnirea cu Ioan Em. Petrescu, Mircea Borcilă și Iosif Cheie-Pantea, profesori la Cluj și la Timișoara, care însoțeau studenții la Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu” de la Iași. Ce noroc să poți trăi un asemenea sentiment! În timp, apoi, cercul s-a lărgit; s-a adăugat colectivul, atât de armonios, de la Universitatea din Bălți: profesorii Maria Șleahțițchi, Lucia Țurcanu, Gh. Popa, Nicolae Leahu, colectivul de la Societatea „Limba noastră cea română”, prin Nicolae Dabija mai întâi, apoi prin Valentina Butnaru, prin care cercul s-a extins la profesori de la licee din Soroca, Chișinău, Tighina... Prin deschiderea cu care ne-am întîlnit reciproc în toți acești ani, în Republica Moldova și în România, Basarabia a ajuns să se așeze definitiv într-un strat al ființei mele în care aflu, în momente importante, resurse de bucurie și de încredere și merg mai departe.

Ce simt cînd trec granița? Mă doare că există această graniță și că în ultimul timp s-a modernizat, după canoane europene, iar în ultimul an s-a întărit încă mai mult, amintindu-mi de vremea cînd eram controlat pînă la ultimul buzunar de grănicerul și vameșul sovietic. Îmi revine în minte de fiecare dată aceeași întrebare: de ce?

– Cum comentați starea de fapt actuală (politică, administrativă, culturală) a relațiilor dintre români și basarabeni?

– Nu am destule elemente ca să pot vorbi chiar „în cunoștință de cauză” despre starea politică, dar mărturisesc totodată că nu pot aprecia starea actuală a relațiilor dintre românii din România și românii basarabeni decît tot prin prisma începutului de drum adevărat (adevărat, pentru că era înscris în stratul de adîncime al istoriei românilor) din 1918 și a încrederii în reluarea lui în anul 1990... Iar raportarea stării de astăzi la aceste puncte de referință face din nou actuală, din păcate, fraza cronicarului: „Nu-s vremile sub om, ci bietul om sub vremi”, dublată însă de întrebarea de mai sus: de ce?

Aspectul politic a cunoscut și cunoaște manifestări dintre cele mai derutante și într-o parte (în Republica Moldova), și în cealaltă (România), cu încălcări flagrante ale adevărului lingvistic și istoric („Moldova a existat cu mult înainte de a exista România!”. Dar, în Peninsula Italică, Toscana nu a existat cu mult înainte de a exista Italia, și Lombardia și Lazio, nu tot așa?...; „Limba moldovenească este mama limbii române”. Dar limba română nu a mai avut și alte mame, care, întocmai ca și cea moldovenească, *graiuri* sunt sau, chiar dacă inexact spus, *dialecte*, nu *limbi*: muntenesc, maramureșean, bănățean etc.), încălcări urmate de reacții emoționale sau de tăceri inadmisibile în situații grave din punctul de vedere al desfășurării normale a relațiilor dintre orice state, cu atît mai greu de înțeles între două state care sunt de limbă și cultură comună, românească. Între formațiuni statale pot apărea / exista granițe trasate de factori exteriori naturii înseși a ființei umane reprezentate de acele state, dar nimeni nu poate trasa hotare în interiorul unui popor; hotarele unui popor stau în limba și cultura lui originară, profundă.

Aspectele negative din desfășurarea relațiilor politice și administrative (corelatul celor politice) între România și Republica Moldova nu au lăsat și nu lasă fără urmări de aceeași natură desfășurarea raporturilor dintre cele două state în plan cultural, științific, în dezvoltarea învățămîntului. În esența lor însă, raporturile dintre românii din România și românii din Republica Moldova și din Ucraina s-au întărit, în pofida tuturor piedicilor, în conștiința identității românești.

Pe acest teren, pe de o parte, s-a respins cu consecvență sintagma *limba moldovenească*, impusă de factorul politic în contradicție flagrantă cu adevărul lingvistic și istoric, adevăr axiomatic, al identității românești a limbii vorbite și scrise în Basarabia și în nordul Bucovinei, adevăr revelat în repetate rînduri, inclusiv în incinta Parlamentului, de oameni de știință din Republica Moldova (inclusiv, prin răspunsul dat în unanimitate de Academie, cel mai înalt for ști-

38 Limba ROMÂNĂ

ințific), din România, Rusia, Ucraina, din alte țări europene, adevăr cunoscut, de altfel, de totdeauna în interiorul lingvisticii romanice și redemonstrat cu toată fermitatea de savantul Eugeniu Coșeriu, din Moldova pornit și impus în lume ca cel mai mare lingvist. Pe de altă parte, dincolo de denumirea oficială, limba literară din Basarabia își apără tot mai mult identitatea românească și se află tot mai mult *acasă* în spațiul științei, culturii și învățământului, și aici *acasă* este chiar „împărăteasă bogată” (Eminescu). Am ascultat la congrese și colocvii în domeniul științelor umaniste comunicările colegilor din Basarabia, cu miez și formulate într-o foarte bine stăpînită limbă română. Am asistat la lecții în diferite licee, la Chișinău, Soroca, Ungheni, și am auzit și aici, la profesori și elevi deopotrivă, o foarte frumoasă exprimare în limba română. Am citit ziare și reviste („Contrafort”, „Jurnal de Chișinău”, „Literatura și Arta”, „Limba Română” ș.a.) care puteau foarte bine fi confundate cu ziare și reviste tipărite la Iași, Cluj, București... În pofida dificultăților economice, dar și de altă natură, apărute mai ales în ultimul an, între oamenii de știință și oamenii de cultură, între profesori și studenți s-au instituit în timp raporturi de colaborare tot mai strînse; se participă la manifestări științifice și culturale organizate în comun, la proiecte comune de cercetare științifică, toate acestea conducînd la dezvoltarea științei, învățământului și culturii românești în perspectivă europeană. Nu am văzut, din păcate, în librării prea multă carte tipărită la edituri din România, la chioșcuri, presă românească... E un domeniu în care se pare că raporturile între instituții cu atribuții în acest sens își așteaptă încă promotorii.

– Dacă ați alege să trăiți în altă țară / cultură / literatură, care ar fi acestea? De ce?

Popas la marginea pădurii, pe șoseaua Leușenilor, în drum spre Chișinău

---

– Dacă, printr-un miracol, mi-ar fi dat să fac o asemenea alegere, aş alege România de după Unire, primele decenii. Anul 1918 a fost, fără îndoială, momentul astral al românității, nu numai pentru că s-au unit toți românii între aceleași hotare, corespunzătoare ființei naționale, ci și pentru că românii se descoperiseră în stare să-și ia destinul în propriile mâini, își descoperiseră încrederea că își vor putea vindeca răni care păreau de nevindecat (anexarea Bucovinei de către imperiul austro-ungar, mai întâi, apoi anexarea Basarabiei de către imperiul rus). Oamenii politici și oamenii de cultură au înțeles atunci să așeze mai presus de orice apărarea ființei și identității naționale a poporului român. Dezvoltarea învățămîntului, științei și culturii românești părea să situeze România definitiv între țările Europei secolului XX. Dar a venit al doilea război mondial, devastator, și a redeschis rănilor vechi...

Cît privește posibilitatea „locuirii” într-o altă cultură, răspunsul e mai simplu: mă simt „acasă” numai în cultura română, pentru că ființa mea, umană și intelectuală, a crescut în limba și cultura română. M-aș simți măcar în parte împlinit, dacă la cultura care m-a format voi fi adăugat și eu ceva și dacă voi fi reușit să contribuie, într-o măsură cît de mică, la cunoașterea ei în spațiul românesc (cu hotarele configurate de identitatea profundă) și în cultura italiană, în spațiul căreia am avut norocul să mă aflu în cîteva rînduri, la Torino și Milano, la Veneția și Udine, mai mult, la Lecco, Napoli, Perugia, Pordenone, San Giovanni Rotondo-Bari, mai puțin.

„POEZIA DEZMĂRGINEȘTE FIINȚA”

– Care e / sunt versul / versurile din Eminescu la care reveniți instinctiv? Care e înțelesul lor adînc, în această alegere instinctivă? Nu știu dacă mai e posibilă o alegere instinctivă după o viață închinată sensurilor eminesciene, dar cel puțin alegerea, așa, deodată, din atîtea posibilități, trebuie să poarte amprenta adîncă a ființei...

– Revin, în ultimii ani, la două versuri din poemul *Demonism*: „Nu credeți cum că luna-i lună. Este / Fereasta cărei ziua-i zicem soare” și la o strofă din *Ca o făclie*: „Blestem mișcării prime, al vieții primul colț. / Deasupra-i se-ndoiră a cerurilor bolți, / Iar de atunci prin chaos o muzică de sfere, / A cărei haină-i farmec, cuprinsul e durere”, mai ales pentru înscrierea într-o perspectivă, după mine, esențială pentru înțelegerea întregii creații eminesciene, încărcată de întrebările Ființei, și a „revoluției” (în termenii J. Kristeva) produse de Eminescu în poezia și în limbajul poetic românesc. Aceleași versuri, apoi, îmi revin în minte, și tot mai des în ultima vreme, cînd mă lovesc prea brutal de lumea imediatului... Dar asta e o altă poveste...

– Spuneți odată că nu toată lumea are „organ”... pentru poezie. Poezia e deci o fatalitate?

– Aș răspunde ceva mai nuanțat. Ființa umană se definește în umanitatea ei și printr-o componentă / fibră poetică. În funcție de încărcătura de creativitate

cu care se naște și de tipul de creativitate, omul, ca individualitate între alte individualități, are raporturi diferite cu Poezia. Nu discutăm aici situația Poetului creator, întemeietor de lumi poetice. Aș spune doar că pentru această ființă umană poezia este, într-adevăr, o fatalitate în sensul că Poetul se naște cu acest mod de a se așeza, de a fi în lume și a percepe lumea. Pentru poetul autentic, poezia nu este o alegere, alegere este doar forma de manifestare concretă. El nu poate să nu perceapă în mod poetic lumea, cu convingerea chiar (ca în cazul lui Eminescu) că numai prin poezie se poate intra în comunicare cu Ființa lumii și se poate da răspuns la întrebările esențiale ale Ființei.

Pentru discuția de aici problema este cea a receptării poeziei. Într-o perspectivă ideală, receptată în esența ei, poezia deschide cititorului căi de intrare în comunicare cu Sinele său profund și, prin aceasta, cu Ființa lumii. Poezia, în receptarea ei, dezmargințește ființa în măsura în care cititorul intră în lumea întemeiată de poetul creator. Dar pentru aceasta cititorul trebuie să depășească mai întâi pragul pe care poetul l-a suspendat în realitatea lui fenomenală, sensurile lingvistice ale structurii expresiei (care trimit la o realitate extraverbală, cu determinări concrete), prin revelarea imaginarului. Prin aceasta, poezia a redat imaginii locul uzurpat de sensul lingvistic. Piedicile receptării autentice a poeziei își au originea în dificultatea eliberării de sensul lingvistic, care păstrează cititorul în prizonieratul lumii fenomenale. Din această perspectivă consideram și consider în continuare că, la fel cum este necesară educarea, adică dezvoltarea unor *virtualități interioare*, mai adânci în ființa individului, în *virtuți*, pentru receptarea muzicii, cu recunoașterea existenței unor deschideri specifice pentru muzica lui Chopin, de exemplu, sau Debussy, sau pentru Bach sau Wagner, sau pentru Enescu, Lipatti etc., tot așa și receptarea poeziei se poate educa sau trebuie să fie educată. Cu această înțelegere, a deschiderii ființei spre poezie, cu diferite afinități profunde, firești (Eminescu sau Blaga, Bacovia sau Arghezi etc.), împletind realizarea a ceea ce preexistă în mod virtual în natura ființei, cu cunoașterea principiilor pe care se întemeiază funcționarea limbajului poetic în general și funcționarea limbajului poetic al fiecărui creator în specificul său.

– După contribuțiile științifice pe care le-ați adus în lingvistică, în stilistică, în eminescologie, în filologie în general (ceea ce pentru ceilalți e „copleșitor”!), ce alt domeniu / subdomeniu v-ar fi plăcut să mai explorați? Care e sursa acestei energii și pasiuni inepuizante pentru limbă și pentru posibilitățile ei de creație?

– Nu e vorba propriu-zis de un alt / alte domeniu / domenii. Doresc în continuare să mă adâncesc mai mult în stilistica limbii române, ca stil-expresie a modului românesc de a fi în lume, între o perioadă originară, să spunem, și etapele următoare, cu identificarea mutațiilor care s-au produs deopotrivă în expresivitatea limbii și în caracterul neamului românesc, în modul de asumare sau de apărare a destinului său în curgerea timpului istoric, într-un proces pe care îl percep de mai multă vreme ca îndepărtare de raportul cu ființa lumii (mă refer aici și la raportul cu dimensiunea sacră), raport minat de relația cu provocările societății. Am în vedere, în același timp, „să explorez” un teritoriu

puțin cercetat în cultura românească: *Stilistica și poetica imaginarului*. Am propus o asemenea direcție studenților de la masterat. Am conturat împreună cu ei un traseu care pleacă de la imaginarul lingvistic, trece prin imaginarul în cultura populară, pentru a dezvolta diferite ipostaze în spațiul artelor: poezie, teatru, pictură, sculptură, film etc. E un domeniu complementar studiului *stilisticii limbii naționale* și studiului *limbajului poetic* sau al *limbajului teatral*, ca să rămînem în sfera artelor întemeiate pe convertirea cuvîntului.

– **Ce nu știe lumea despre Dumneavoastră și ați vrea să știe?**

– Că am doi copii minunați, Mona și Andrei. Cu siguranță, unii știu asta de multă vreme, dar tot mă simt bine să o spun și mai ales să recunosc – regretînd – că le-am dat prea puțin din timpul pe care îl văd scurs în urma mea. Partea de timp la care aveau și aveam dreptul să fie numai al nostru.

Pentru conformitate: **Cristina HERMEZIU**

Dumitru Irimia, profesor doctor la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași, este unul dintre acei dascăli rari, în măsură să-și însoțească studenții pe toată durata formării lor. L-am întilnit, chiar din anul I, la cursul de „lingvistică generală”: prejudecata unei materii aride s-a transformat, pe nesimțite, în bucuria intelectuală a înțelegerii că mecanismul prin care oamenii comunică e un sistem uimitor de riguros și de viu în același timp. L-am regăsit în anul al II-lea, răsfirînd, împreună cu noi, structura gramaticală a limbii. L-am redescoperit, mai apoi, călăuză printre meandrele altui sistem, splendid articulat, structura stilistică a limbii române. I-am savurat, pe treapta următoare de studiu, adîncimea reflecției și dinamismul argumentației pe teritoriul poeziei, receptînd, dintr-odată, un Eminescu întemeietor de lumi poetice, plin de înțelesuri, greu de corespondențe; un Eminescu neștiut al variantelor care deveneau ipostaze coerente și revelatoare ale unei gândiri poetice „invariante”, ireductibile, fiind „locuită” de întrebările esențiale ale ființei.

Bagajul științific și competența covârșitoare se pot adesea întoarce împotriva profesorului, transformîndu-l, pentru studenți, într-o personalitate apăsătoare. Am fost printre acei studenți și doctoranzi, numeroși, care i-au descoperit generozitatea: voluptatea dialogului intelectual, la seminarul sau la „catedra Eminescu”; bucuria anuală a întîlnirilor din cadrul Colocviului Național Studențesc „Mihai Eminescu”; prietenia vorbelor spontane în curte la Eminescu, la Ipotești.

Dumitru Irimia e unul dintre profesorii care te fac să regreti că anii de studii universitare sau doctorale – cu toată asprimea impusă de exigențe și autoexigențe necesare, dar și cu toată bogăția exercițiului adînc intelectual – s-au încheiat. Dar cum o întîlnire formatoare se întinde întotdeauna dincolo de cadrul instituțional, dialogul cu Domnia Sa devine, la răstimpuri, o „trebuință”, un popas hrănitor de comunicare.

Dacă întrebările modeste de reporter au provocat adevărate profesii de credință, pentru cititori e, desigur, șansa unei (re)descoperiri și a unei întîlniri esențiale.

C.H.

Solomon OMAGIU
MARCUS UNUI CERCETĂTOR PASIONAT
AL LIMBII ROMÂNE

Sunt multe decenii de când urmăresc cercetările întreprinse de Profesorul Dumitru Irimia în domeniul gramaticii și stilisticii limbii române, al poeziei și naratologiei.

Să fi rămas la ceea ce ne-a dat în secolul al XX-lea în toate aceste domenii ar fi fost suficient pentru includerea sa în bibliografia obligatorie a celor care studiază gramatica limbii române, limbajul poetic românesc, procedeele stilistice ale scriitorilor români. Iată însă că Profesorul Dumitru Irimia a ținut să ne facă, odată cu noul mileniu, o surpriză de proporții, care marchează o nouă etapă în eminescologie și, în general, în exegeza literară din țara noastră.

În anul 2002 apare, în două volume, totalizând peste o mie de pagini, lucrarea *Dicționarul limbajului poetic eminescian – Concordanțele poeziilor antume*, Editura Axa, Botoșani, Centrul Național de Studii „Mihai Eminescu”, sub auspiciile Universității „Al. I. Cuza”, Iași. Acest dicționar este realizat de un colectiv coordonat de Profesorul Dumitru Irimia.

În anul 2006 apare, sub coordonarea aceluiași Dumitru Irimia, în patru volume, totalizând două mii de pagini, *Dicționarul limbajului poetic eminescian – Concordanțele poeziilor postume* (Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași).

Nu voi intra aici în detaliile tehnice ale elaborării acestei opere pe care exegeza literară și lingvistică din România nu este pe deplin pregătită s-o folosească. Probabil că abia generațiile următoare vor realiza integrarea ei deplină în cercetarea literară curentă. Abia atunci se va putea aprecia cum se cuvine meritul considerabil al Profesorului Dumitru Irimia în realizarea acestui pas înainte.

Rodica **EMINESCOLOG MARIAN CONSACRAT**

Personalitate științifică complexă, Dumitru Irimia are un profil singular nu numai prin anvergură, fiind lingvist, stilistician, semantician și poetician marcat de apetența pentru pătrundere analitică și înclinat spre radiografierea aprofundată a fenomenelor, dar și pentru că disciplina sa științifică este îngemănată cu un autentic spirit de creativitate. Înainte de a detalia portretul de eminescolog al lui Dumitru Irimia, care stă sub auspiciile acribiei, ale sagacității și ale vastelor proiecții, se cuvine să arăt – cât de succint – liniile de forță ale coordonatelor de competență ce-i caracterizează personalitatea, din al căror context de diversitate și temeinicie se va putea desprinde, mai limpede, deosebita contribuție, cu totul specială, a Domniei Sale în disciplinele moderne ale interpretării semnificațiilor poetice eminesciene, stilistica și poetica, pe de o parte, și, pe de altă parte, în exigențele orizontului analitic actual, lexicografia poetică – un „domeniu esențial al interpretării creației literare”.

Carismatic, dăruit, inspirat și respectat profesor¹, cu o elocință sobră, persuasivă și expresivă, talentat ambasador al culturii și lingvisticii românești, excepțional gramatician și poetician-stilistician, analist de poezie în sensul criticii asumat științifice, cunoscător subtil al artelor, al valorilor spiritualității și ale religiei, spirit cu largă deschidere și viziune în organizarea unor manifestări naționale și internaționale, capabil de o amplă coagulare de energii, fie pasiuni tinere, fie consacrate, consunând atât cu noul din domeniile analizei poetice, cât și cu valorile unor grile perene, încorporând în orice lucrare prezentată ori scrisă, ca și în studiile fundamentale semnate, o înfloritoare și echilibrată erudiție, Dumitru Irimia este un nume important ce ocupă un loc cu totul aparte în dinamica eminescologiei, mai ales a celei derivate din orientări semantice sau poetico-lingvistice. Ceea ce structurează într-un fel special demersul eminescologic propus și împlinit în monumentalele dicționare recente² – inițiate și

coordonate de Dumitru Irimia – este deschiderea, în ceea ce privește interpretarea sensurilor dezvoltate de semnele poetice, spre valorile exegetice anterioare, spre „studiile consacrate simbolurilor și miturilor din cultura națională și universală”, precum și deschiderile implicate prin promovarea principiilor semantizării mitice și ale armoniei muzicale (cf. p. 8 din *Argumentul* ultimului volum apărut).

Se conturează astfel, convingător, o analiză semantico-poetică, într-un fel de intersecție cu critica literară sau cu hermeneutica și filozofia limbajului, într-un climat în care toate aceste demersuri sunt intențional paralele și distanțate între ele. Foarte rar critica impresionistă și cea științifică au avut contacte reale, și mai rar au ținut cont una de alta, deși întrepătrunderea lor este nu numai salutară, ci și necesară. Ținuta științifică impecabilă a acestei direcții a eminescologiei este reprezentată exemplar de Dumitru Irimia.

Dacă ar fi să cuprind într-o aserțiune profilul eminescologului Dumitru Irimia aș releva atitudinea larg integratoare, axială, pe fundalul unei rafinate și minuțioase analize, dar care mizează pe o construcție vastă, atât a interpretării promovate în lucrările personale³, cât și a implicării în eminescologie a forțelor tinere, în mod special a studenților, dar și a altor colaboratori, direcționând cu deschidere capacitățile hermeneutice și orientările postmoderne, anti-structuraliste, ca și pe cele deja reorientate spre sinteze interdisciplinare. În acești parametri se situează eminescologia studențească, cea coordonată timp de peste 30 de ani la Iași de profesorul Irimia, instituționalizată deja, cum s-a spus, prin numeroasele volume de lucrări științifice publicate sub titlurile *Caietele Mihai Eminescu* ori *Studii eminesciene*.

Coordonata statornică și relevantă a activității sale, cea de inițiator, organizator și coordonator apoi al volumelor publicate⁴, al mai multor manifestări științifice cu caracter național și internațional, se evidențiază, în eminescologie, și prin organizarea (ca director adjunct al IRCCU – Veneția) a Colocviului Internațional „Mihai Eminescu” (Anul Eminescu – aniversare UNESCO), mai, 2000, Veneția; volumul reunește contribuții de însemnătate în domeniu, inclusiv un studiu ilustrativ substanțial al eminescologului Dumitru Irimia, la care voi reveni. Încă din tinerețe, lingvistul și stilisticianul Dumitru Irimia manifestă vocație în eminescologie, domeniu ce-i antrenează intuiția, inspirația, ca și rigoarea, cu propensiuni spre dimensiunea hermeneutică a analizei. Lucrarea de diplomă a Domniei Sale este dedicată *Concepției lui Eminescu despre artă*, iar teza de doctorat *Limbajul poetic eminescian* devine prima sa carte publicată⁵.

O situație aparte o au *Concordanțele poeziilor eminesciene*. În privința contribuției lexicografice de acest fel, Dumitru Irimia este în țară un înainte-mergător întru modernizarea mijloacelor de analiză, cele șase volume publicate sub coordonarea sa fiind precedate numai de un volum ce cuprinde opera mai puțin prolificului poet B. Fundoianu. În *Argumentul* volumelor consacrate postumelor eminesciene, D. Irimia subliniază faptul că imaginea vocabularului eminescian, dată de *Concordanțe...*, este numai aparent de suprafață, aceasta oferind „o

stare de uimire în fața amplitudinii sferei semantice a *termenului-semn poetic*” și, pe acest fond, „o primă percepție a forței poetului de a se lăsa luat în stăpânire de limbă pentru a-i putea descoperi virtualități de semnificare din stratul de adâncime și a-i revela și descătușa în toată libertatea poeticitatea ascunsă”.

Formația culturală a oricărui exeget, ca interpret al expresiei artistice, este, firește, cea umanistă, în care se presupune în chip dominant caracterul creator, atribuit îndeobște artei, deși știința incumbă o doză de creativitate, cel puțin, la fel de mare ca și arta. Dumitru Irimia își concepe accesarea la universul poetic eminescian „dinspre expresie, pe căi pe care cel mai adesea le lasă deschise limbajul însuși”⁶, fiindu-i firească opțiunea relativizării, în sensul dreptei cum-pâniri între obiectiv și subiectiv, atitudine de ansamblu în care dezinvoltura opțiunilor personale pare bine strunită. Numai că necesara inter-relaționare a interpretărilor-ipoteză cu cele relativ obiective este generatoare, la rândul-i, de un quantum de creativitate exegetică mai persistentă în sine și mai rezistentă la fascinația noului metodologic cu orice preț. Important mi se pare de subliniat că filonul pozitiv al analizei riguroase, amănunțite și perspicace, lasă, adesea, spațiu unei interpretări cu reale virtuți hermeneutice, uneori condensată în câteva concluzii. Voi da câteva exemple revelatorii în acest sens, pe traiectoria cărora se poate urmări modalitatea de analiză care se dezvoltă și se îmbogățește până la interpretarea creației prin câmpurile semantice ale semnelor poetice „ca o cale esențială pentru identificarea și revelarea schimbărilor radicale pe care Eminescu le produce în poezia română”.

Pentru felul în care analiza metodică a expresiei ajunge la rezultate aprofundate privind imagistica eminesciană, de-o maximă organicitate, cum demonstrează masiva și rafinata lucrare a lui Dumitru Irimia, trebuie reținute unele comentarii datorate bunului simț la valorile expresiei și textului, cele semantice și lingvistice, care se desprind dincolo de ancorarea în teoria predilectă a abaterii ca regulă a poeticității și chiar dincolo de cadrele unei poetici de sorginte saussuriană. De pildă, vorbind de câmpurile semantic-metaforice dominante (om, natură, spațiu cosmic), Dumitru Irimia ajunge la constatări demne de orice exegeză a adâncimilor gândirii eminesciene, precum aceasta, pilduitoare: „Această preponderență este definitorie atât pentru limbajul poetic eminescian, cât și pentru esența personalității creatoare a lui Eminescu, în ansamblu, situând-o între două coordonate: (1) poetul privește și interpretează realitatea din perspective cosmice; (2) prezența umană este o dimensiune esențială a universului. Aceste două perspective, complementare, își au originea în și reflectă concepția eminesciană despre unitatea cosmică, în care omul este *componentă* și *amprentă* în același timp. Pe de o parte, detașat de sine însuși, desprins – un fel de a spune – de condiția sa de om, poetul privește «obiectiv» sau «subiectiv» (distincția este inoperantă și nenecesară) natura și omul în egalitate, din punctul de vedere al poziției lor în spațiul cosmic: «Din noaptea vecinicii uitări / În care toate curg, / A vieții noastre dezmierdări / Și raze din amurg»⁷. Pertinente⁸ și sintetizatoare, consistente și prin numărul lor, concluziile devin o adevărată punte peste timp a abordărilor eminescologului Dumitru Irimia,

precum cele dintr-un important și substanțial studiu, publicat în anul 2000, asupra căruia voi stărui puțin mai departe, inclusiv un studiu recent, din anul 2007, în care revine, într-o altă formă, ideea sensurilor profunde ale semnelor poetice eminesciene ce dezvăluiesc ființa umană⁹.

Studiul din anul 2000, prezentat la Colocviul Internațional „Mihai Eminescu”, la Veneția, susține opoziția limbajului poetic cu limba matrice și diferența dintre nivelul superficial al limbii fenomenale și nivelul profund al celei esențiale; așadar poezia, ca nouă „realitate lingvistică”, se impune în cultura română odată cu Eminescu, care nu mai creează lumea sa poetică cu cuvântul, ci din interiorul cuvântului: „Eminescu scava all’interno della parola, per arrivare allo strato profondo della lingua, tramite il quale si possa entrare in comunicazione con il strato profondo dell’Essere”¹⁰. Dumitru Irimia consideră cu temei că, în acest sens, putem lua ca ghid pentru poetica lui Eminescu foarte semnificativele versuri: „Nu credeți cum că luna-i lună. Este / Fereastra cărei ziua-i zicem soare”, versuri care deschideau de fapt colocviul venețian. Modernitatea acestui ghid de poetică / poietică a lui Eminescu, concentrat în aceste două versuri memorabile, este poate cea mai expresivă formă a unei experiențe liminale, limpede plasată în ordinea spiritului¹¹.

Sintetizând în *Argumentul* volumului II (*Elemente primordiale*, 2007) din *Semne și sensuri poetice* arealul volumului I, consacrat câmpului semantic al *Artelor*, Dumitru Irimia spune că „Poetul își descoperă identitatea de poet orfic pe fondul consubstanțialității între creativitatea poetică și creativitatea divină”, iar în volumul II Eminescu se va revela ca poet vizionar prin interrelaționarea a trei principii, *armonia muzicală*, *primordialitatea*, *sacralitatea*, identificate în „esența și dinamica Ființei lumii” și „pe care va așeza întemeierea lumilor semantice prin limbaj poetic” (s.n.). Am subliniat cu intenție cadrul teoretic implicat în concepția dicționarului de semne și sensuri poetice, care fusese, în *Argumentele* volumelor anterioare de concordanțe (2002, 2006), doar aproximat prin precizarea că abordarea lexicografică va fi făcută „din perspectiva interpretărilor date în *Dictionnaire des symboles*, realizat sub coordonarea lui Jean Chevalier și Alain Gheerbrant. Din punctul meu de vedere, se poate detecta aici un reper axial ca orientare teoretică mai precis adecvată „exegezei din interior, cu înțelegerea limbajului poetic în funcție ontologică”, în sensul în care *întemeierea lumilor semantice* s-ar referi la semantica referențială a lumilor posibile sau la teoria lumilor ficționale ale lui L. Doležel. Pe de altă parte, „întemeierea lumilor semantic-ficționale” este în directă corelație cu interpretarea care „a fost înscrisă în perspectiva poietității și a procesului intern de dezvoltare a sensurilor poetice”. De asemenea, imperativele interdisciplinare ale actualității sunt bine conștientizate și exprimate în această introducere, Dumitru Irimia exprimând necesarele raporturi strânse ale poeziei moderne cu diverse teorii ale imaginarului, cu realizările antropologiei culturale, cu filozofia limbajului sau cu cea a culturii, cu diferitele curente semiotice, cu orientările hermeneuticii literare ori cu teoriile receptării.

În contribuțiile lexicografice din volumul I, ca și în cele trei întinse studii de autor din volumul II, FIRE, LAC și RÎU, analiza se cantonează în aceeași fun-

ciari parametri de aprofundare și minuție, încununați cu o viziune de sinteză semantică, din care se detașează ideile-forță ale interpretării sale asupra universului poetic eminescian. În mod particular și semnificativ pentru noutatea acestui dicționar de semne și sensuri poetice, se deschide și se impune perspectiva semantizării mitice, alături de principiul armoniei muzicale, așa cum preciza autorul în calitate de coordonator în argumentul volumului II. Astfel, demersul semantico-lingvistic al lui Dumitru Irimia nu rămâne exterior exegezei, ilustrarea prin descriere a fiecărui sens atinge elementele caracteristice în jurul cărora se coagulează dubla structură a textului poetic, cea de suprafață și cea de adâncime.

NOTE

¹ Din 1990 Dumitru Irimia este profesor de Stilistică, Poetică, Teoria limbii, Lingvistică românească (Sintaxă); Poetica eminesciană, Stilistica și Poetica imaginarii la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași; de asemenea este conducător de teze de doctorat, specializarea Stilistică și poetică, cu 21 de teze finalizate, majoritatea publicate și apreciate de specialiști; are elocventă experiență ca lector, profesor sau *Visiting professor* în Italia (Torino, Milano, Napoli, Salerno și Udine) și în Republica Moldova.

² *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*, Botoșani, Editura Axa, 2002, vol. I, 528 p.; vol. II, 520 p.; *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice, I. Arte* (75 de pagini contribuție personală, studii de autor), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2005, 246 p.; *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006, vol. I, 531 p., vol. II – 702 p., vol. III – 658 p., vol. IV – 482 p.; *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice, II. Elemente primordiale* (40 pagini contribuție-studii de autor), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 296 p., 2007.

³ Toate proiectele și lucrările au o reală înclinație spre planuri întinse, spre cuprinderi largi, începând cu substanțiala teză de doctorat, publicată într-un volum de 460 de pagini, apoi volumele *DLPE*, inițiat și coordonat de eminentul profesor ieșean, însumează, în volumele deja publicate, 3435 de pagini.

⁴ Dumitru Irimia este inițiator și coordonator al editării volumelor de comunicări ale studenților *Caietele Mihai Eminescu*, Iași, 1980-1990, al publicației Colocviului studentesc „Studii eminesciene”, Iași, 2004, 2005, 2006, al colectivului de realizare a *Dicționarului limbajului poetic eminescian*, odată cu înființarea Catedrei Eminescu la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași; Coordonator al proiectului de cercetare „Studii despre Eminescu”, în cadrul Centrului Național de Studii „Mihai Eminescu” din Ipotești – Botoșani etc.

⁵ *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979, 460 p.

⁶ „Interpretarea relativ obiectivă se împletește cu interpretări-ipoteză, care reprezintă puncte subiective de vedere. Acestea din urmă sunt lecturi individuale, a căror singură ambiție este de a nu anula ceea ce în mod obiectiv se află în structura internă a procesului de semnificare artistică..., ci de a oferi posibile ipostaze ale sensului (sensurilor) de desfășurare a acestui proces, în sine foarte complex” (*Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 5).

⁷ *Ib.*, id., p. 349.

⁸ Trebuie să remarc relativa apropiere a pasajului citat mai sus cu analiza mea din *Lumile Luceafărului* a unui fundamental reper semantic din textul integral al poemului, foarte lămurit și mult exersat în variante, dar care pare o relație relictă în textul antum, anume acel gând obsesiv al unității Totului, în care nemurirea ciclică a naturii cosmice nu se deosebeș-

48 Limba ROMÂNĂ

te în esență de nemurirea ciclic perpetuată a formei umane: „Un soare de s-ar stinge-n cer / S-aprinde iarăși soare... // Dar piară oamenii cu toți / S-ar naște iarăși oameni”.

⁹ Dumitru Irimia, *Actualitatea lui Eminescu în afirmarea unității și identității românilor*, în *Limba română azi* (lucrările Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”, ediția a X-a, Iași – Chișinău, 3-7 noiembrie 2006), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2007, p. 11-20.

¹⁰ Dumitru Irimia, *Il linguaggio poetico di Eminescu: dalla lingua fenomenale alla lingua essenziale*, în „Eminescu – 2000. Atti del Convegno Internazionale Mihai Eminescu”, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2001, p. 48.

¹¹ Într-un minunat poem postum eminescian, *Feciorul de împărat fără de stea*, am regăsit aceeași metaforă a lunii-soare, ca *blândă* oblăduire a gândului înaripat ce poate deschide taina *seninului adevăr* (Rodica Marian, *Identitate și alteritate*, București, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, 2005, p. 126).

În cerdacul Casei Eminescu de la Ipotești

Valeria **TRADIȚIE ȘI MODERNITATE** **GUȚU ROMALO** **ÎN CERCETĂRILE** **GRAMATICIANULUI**

O cât de fugară privire asupra (destul de) îndelungatei și rodnicei activități a profesorului ieșean Dumitru Irimia relevă o echilibrată organizare binară: între profesorat și cercetare, între studiul personal și cercetarea de echipă, între activitatea de cercetare științifică și cea cultural organizatorică (e suficient să amintim Conferința Națională de Filologie „Limba română azi”, desfășurată anual, fără întrerupere, din 1991).

Preocupările sale științifice se orientează și ele, preferențial, în două direcții: gramatica și poetica.

Interesul pentru domeniul stilisticii și poeticii se manifestă încă din perioada studenției și se concentrează, de timpuriu, asupra creației lui M. Eminescu: atât lucrarea de licență (*Concepția lui Eminescu despre artă*, 1962), cât și teza de doctorat (*Limbajul poetic eminescian*, 1976) sunt consacrate marelui poet. „Subiectul Eminescu” îl însoțește de-a lungul anilor și se realizează în multiple feluri: textul eminescian îl preocupă nu numai ca cercetător, autor al unei monografii publicate în 1979 și al numeroaselor studii și articole, dar și ca editor și comentator avizat al textelor eminesciene.

În același domeniu se înscrie și inițierea unor forme de activitate colectivă antrenând forțele tinere ale lingvisticii românești (mărturie stau *Caietele Mihai Eminescu*) și organizarea unor manifestări științifice cu caracter național și internațional (printre care Colocviul Național Studențesc „Mihai Eminescu”, 1975-2006, dar și Colocviul Internațional „Mihai Eminescu”, 2000, de la Veneția).

O contribuție remarcabilă, de largă anvergură științifică, care încununează acest entuziast și susținut efort, reprezintă *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*, 2002 (în două volume), și *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume*, 2006 (în patru volume), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice, I. Arte* (2005), *II. Elemente primordiale* (2007), a căror realizare a inițiat-o și a coordonat-o.

Interesul pentru gramatică, cel de al doilea domeniu predilect al lingvistului D. Irimia, se manifestă mai târziu și este strâns legat de activitatea didactică. Opiniile sale în problemele gramaticii limbii române sunt expuse într-un număr important de articole, dar mai ales în volume.

Titlurile și succesiunea volumelor al căror obiect îl constituie organizarea gramaticală a limbii române sugerează în mod elocvent evoluția preocupărilor și a personalității științifice a autorului: primele trei volume, *Verbul* (1976), *Sintaxa* (1983) și *Numele și pronumele. Adverbul* (1987), reunite prin titlul comun *Structura gramaticală a limbii române*, acoperă, în etape succesive, problemele gramaticii românești; în volumele următoare, *Morfo-sintaxa verbului* (1997) și ampla sinteză *Gramatica limbii române* (publicată în 1997 și reeditată în 1999, 2000 și 2004), aceeași problematică este reluată într-o abordare extinsă și teoretic reorientată.

Lucrările din grupajul *Structura gramaticală a limbii române* sunt rezultatul contactului sistematic, aprofundat și detaliat, cu fenomenele gramaticii limbii române, dar și cu bibliografia domeniului, mereu îmbogățită începând cu deceniul al VI-lea al veacului trecut. Dinamica cercetărilor gramaticale românești din această perioadă, datorată regândirii fenomenelor – mai ales sub impulsul unor noi direcții de dezvoltare a concepției și metodologiei lingvistice, care își fac drum timid (într-un climat științific nu totdeauna prielnic) și în cercetarea românească –, este fertilă și stimulatorie. Revizuirile și reconsiderările incită critica și încurajează reflecția și opinia personală.

Realizate în acest climat științific, cele trei volume publicate între 1976 și 1987 propun – sub forma unor monografii pe domenii – o descriere a structurii gramaticale a limbii române, descriere care sintetizează, selectiv și personal, teoria – tradițională („clasică”) și modernă – a domeniului, acumulată anterior.

Chiar din aceste prime lucrări se conturează personalitatea cercetătorului: atent la fenomen și (rezervat) receptiv la sugestiile teoretice înnoitoare, profesorul D. Irimia realizează o gramatică a limbii române, care valorifică, într-o manieră proprie și selectivă, materialul propus de o bibliografie actualizată, nu arareori divergentă, mereu sporită în intervalele care despart elaborarea și publicarea celor trei volume. Autorul integrează faptele într-o viziune personală, acceptând sau respingând (adeseori implicit) cunoștințele și soluțiile oferite de lingvistica (mai ales românească) a acelei perioade.

Deceniul care desparte publicarea ultimului volum din prima serie și cele următoare reprezintă, în evoluția științifică a lingvistului ieșean, o perioadă de sedimentare a informației și de fertilă regândire a faptelor, de reșezare a lor într-o perspectivă teoretică mai adecvată decât cea descriptiv-taxonomică pentru înțelegerea „mecanismelor de funcționare a limbii”, considerată, încă în volumul din 1976, ca reprezentând finalitatea principală a descrierii gramaticale.

În lucrările publicate în 1997 – *Morfo-sintaxa verbului* și *Gramatica limbii române* – sunt reluate, fără mari discontinuități, problemele și soluțiile propuse în prezentările parțiale publicate anterior. Se modifică însă organizarea de ansamblu a descrierii prin încadrarea faptelor și a interpretărilor teoretice într-o viziune mai cuprinzătoare, remodelată în sensul lingvisticii enunțării. Prin implicarea

C. Ciopraga, C. Parascan, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, D. Irimia la Iași, după o conferință *Eminescu*, susținută de Zoe Dumitrescu-Buşulenga

în înțelegerea și descrierea fenomenului lingvistic atât al sistemului, cât și al relației lui „cu omul și lumea”, presupusă de funcția fundamentală a limbii „de cunoaștere și comunicare a cunoașterii”, perspectivelor lexicală și gramaticală (morfologică și sintactică) li se adaugă perspectiva deictică, determinantă pentru utilizarea în comunicare a limbii. Noua percepție a fenomenului lingvistic a impus reconsiderarea statutului „subiectului vorbitor” și reevaluarea, în această perspectivă, a componentelor sistemului, în primul rând, a celor deictice (pronumele personal, demonstrativele, timpurile etc.).

Abordarea descrierii în aceste coordonate teoretice – pe larg explicate în capitolele și paragrafele introductive din *Gramatica limbii române* – impune comentarii interpretative suplimentare, remanierea multor definiții, dar și rețușarea unor clasificări, mai ales la nivelul componentei sintactice. Clasificările morfologice – ale verbelor, substantivelor, adjectivelor –, care reprezintă nucleul dur al sistemului, sunt mai puțin afectate; un exemplu în acest sens constituie, de pildă, clasificarea flexionară a verbelor (grupate – în 1997, ca și în 1976 – în cinci tipuri și mai multe subclase, ținând seamă de numărul temelor și varietatea sufixelor).

Diferențele importante care despart descrierea sintactică din 1997 de cea propusă în 1983, în volumul *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa*, se datorează, în mare măsură, reevaluării, în acest nou cadru teoretic, a rolului complex pe care îl are verbul în realizarea discursului, atât sub aspectul organizării sintactico-constructive a enunțului, cât și din perspectiva funcției comunicative, a corelării enunțului cu „lumea”, cu fenomenul / evenimentul comunicat. Prin implicarea componentei deictice, descrierea din 1997 capătă profunzime și actualitate, deschizând noi perspective cercetării gramaticale românești.

Irina DUMITRU IRIMIA
CONDREA LA CHIȘINĂU

Profesorul Dumitru Irimia a dezvoltat o relație aparte cu Republica Moldova, cu lumea literelor din acest spațiu, pe care l-a descoperit și l-a cunoscut de la 1989 încoace. În primii ani de deschidere mai mulți oameni de știință, profesori din România au vizitat, cu diferite ocazii, Chișinăul, dar cel pentru care relațiile cu filologii de aici au devenit o constantă a activității sale este Dumitru Irimia.

Prima vizită a filologilor de la Chișinău la Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași a avut loc în vara anului 1990, când un numeros grup de cadre didactice și studenți a participat la „Cursurile internaționale de vară. România. Cultură și civilizație”. Aflându-se în acea perioadă în funcția de decan al Facultății de Litere, profesorul Dumitru Irimia a acordat o atenție deosebită delegațiilor din Moldova, care priveau realitățile românești altfel decât cei veniți, să zicem, din Marea Britanie, Spania sau Germania. Atunci am descoperit cu toții „dulcele târg al Ieșilor”. Profesorul Irimia ne-a întâmpinat la gară la ora patru dimineața, când am și făcut o primă excursie prin Iași. Atunci am văzut statuia lui Ștefan cel Mare, Palatul Culturii, biserica „Trei Ierarhi”, Mitropolia, statuia lui Eminescu, Biblioteca, Universitatea, Copoul... Era foarte atent la reacția noastră, încercând parcă să se convingă că noi nu suntem niște străini – și într-adevăr nu eram străini – lucru pe care sper că i l-am demonstrat ulterior primului nostru ghid în acest extraordinar spațiu de spiritualitate românească. În timpul vizitelor la Casa Pogor, la Bojdeuca lui Creangă, la mănăstirile din nordul Moldovei, domnul profesor avea grijă să completeze anume pentru basarabeni cele spuse de ghizi și nu rareori comentariile veneau și din partea noastră, generând o comunicare de suflet și o comuniune de idei cum rar se întâmplă.

Tot la aceste cursuri l-am cunoscut pe profesorul Irimia în calitate de eminescolog, susținând conferința „Expressivitatea limbii române în opera lui Mihai Eminescu”.

Ulterior, numele poetului și studiile eminesciene au devenit o constantă a relațiilor științifice care s-au stabilit între universitățile noastre.

În 1991 profesorul Dumitru Irimia inițiază o activitate care s-a dovedit a fi de lungă durată și deosebit de prodigioasă – Conferința națională de filologie „Limba română azi”, care, în 2007, a ajuns la cea de-a 10-a ediție. Întâlnirile, derulate obligatoriu în două etape – la Iași și la Chișinău, erau concepute spre a avantaja comunicarea filologilor de pe ambele maluri ale Prutului, contribuind la susținerea adevărului științific cu privire la unitatea limbii române, la promovarea limbii române corecte și a valorilor literare ale patrimoniului românesc.

Programul colocviului prevedea „întâlniri ale participanților la Conferință cu profesori, studenți, elevi și cu alte categorii de locuitori din Chișinău și din alte localități din Republica Moldova”. Printre problemele luate în discuție la această sesiune de comunicări au figurat în permanență cele de o actualitate imperativă, vizând denumirea corectă și funcționarea limbii române, aspecte ale politicii lingvistice și ale legislației lingvistice în Republica Moldova. În legătură cu aceste probleme, la diferite ediții ale conferinței și-au spus cuvântul eminenți oameni de știință, printre cele mai strălucite prezențe numărându-se Eugeniu Coșeriu și Mioara Avram, savanți care au cunoscut în profunzime problemele lingvistice și sociolingvistice din Republica Moldova și care s-au implicat în promovarea adevărului științific în acest domeniu.

Anume profesorul Dumitru Irimia a fost cel care a găsit și a stabilit direcțiile prioritare ale discuțiilor în cadrul conferinței, întotdeauna fiind puse în capul mesei adevărul științific, valoarea inestimabilă a comorilor spirituale pe care le conține limba română, precum și ideea că noi avem obligația de a păstra aceste valori. Programul conferinței, întocmit de Dumitru Irimia, conține, deja tradițional, pe partea interioară a copertei, poezia *Limba noastră* de A. Mateevici și un cunoscut citat din M. Eminescu: „Nu noi suntem stăpânii limbei, ci limba e stăpâna noastră. Precum într-un sanctuar reconstituim piatră cu piatră tot ce-a fost înainte – nu după fantazia sau inspirația noastră momentană, ci după ideea în genere și în amănunte care-a predominat la zidirea sanctuarului – astfel trebuie să ne purtăm cu limba noastră românească. Nu orice inspirație întâmplătoare e un cuvânt de-a ne atinge de această gingașă și frumoasă zidire, în care poate că unele cuvinte aparțin unei arhitecturi vechi, dar în ideea ei generală este însăși floarea sufletului etnic al românimii”.

Răsfoind paginile deja îngălbenite ale programelor conferinței, putem reconstitui atmosfera acelor manifestări, adevărate sărbători de suflet, datorită titlurilor și autorilor consemnați, dintre care amintim: în 1992 – D. Irimia, *Omagiu poetului Al. Mateevici*; I. Dumeniuk, N. Mățaș, *Probleme privind punerea în aplicare a legislației limbilor în Republica Moldova*; în 1993 – E. Coșeriu, *Unitate lingvistică – unitate națională*; V. Arvinte, *Rolul Bibliiei de la București în evoluția limbii române literare*; în 1995 – A. Ciobanu, *Legislația lingvistică din Republica Moldova după șase ani*; Mioara Avram, *Probleme actuale de morfologie*; în 1996 – V. Marin, *Optativul cu rol de imperativ în limba română*; Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*; în 1997 – St. Dumistrăcel, *Pentru transparența numelor proprii*; Mioara Avram, *Noutăți absolute și noutăți relative în vocabularul românesc*; în

1997 – V. Țăra, *Unitatea și unicitatea normei literare românești*; S. Berejan, *Limba română în Republica Moldova. Condiții de funcționare*; în 2000 – M. Dolgan, *De la figura de stil la mitul personal*; I. Lobiuc, *Alogenii în percepția românilor și în lumina limbii acestora*; în 2007 – Rodica Zafiu, Gabriela Pană-Dindelegan, Valeria Guțu Romalo cu prezentarea *Gramaticii limbii române*, ed. 2006.

An de an, însuși profesorul Dumitru Irimia a prezentat comunicări și conferințe de fiecare dată cu o tematică abordată și din perspectiva realităților basarabene, fie că era vorba de funcționarea limbii, de calitatea exprimării, fie că se luau în discuție valorile patrimoniului literar, în special cu referire la Eminescu sau Mateevici.

Calitatea limbii române din spațiul interriveran i-a interesat totdeauna pe filologii din Republica Moldova și, în temeiul acestor preocupări, s-a conturat tematica numeroaselor sesiuni de comunicări din cadrul conferinței. Profesorul Dumitru Irimia s-a înscris cu fidelitate în acest tip de dezbateri, dovadă fiind titlurile comunicărilor pe care le-a susținut întotdeauna la Chișinău: *În câte moduri poate fi sărăcită o limbă?* (1992); *Imperativul unității limbii române astăzi* (1993); *Imaginea lui Ștefan cel Mare de la Gr. Ureche la Mihai Eminescu* (1995); *Intervenție la dezbaterile cu tema „Probleme și false probleme în scrierea limbii române. Pentru o ortografie rațională”*, la care au mai luat parte Mioara Avram, Stelian Dumistrăcel, Cristina Florescu, Ioan Oprea ș.a. (1996); *Expresivitatea limbii române împotriva exilului siberian al ființei umane* (Anița Nandriș) (1997); *Asupra limbajului poetic eminescian* (2000) etc.

Profesorul Irimia a manifestat constant un profund interes față de tot ce este legat de limba română, de realitățile culturale ale spațiului dintre Prut și Nistru, iar în unele cazuri a fost persoana care a scos în evidență anumite fapte mai puțin cunoscute pentru publicul de aici, cum este, de exemplu, cazul cărții semnate de Anița Nandriș. Când acest nume era încă necunoscut la Chișinău, profesorul Irimia a venit în cadrul ediției din 1997 a Conferinței „Limba română azi” cu un text despre destinul zguduitor al unei femei din Bucovina care a suportat ororile exilului stalinist. Comunicarea intitulată *Expresivitatea limbii române împotriva exilului siberian* constituie o analiză a limbajului Aniței Nandriș, al cărei jurnal prezintă interes nu numai datorită faptelor descrise, ci și grație unui limbaj simplu și sugestiv, care conservă multiple forme de expresivitate caracteristice vorbirii și gândirii populare, demonstrând că „pentru Anița Nandriș limba (română) se dezvăluie a fi – dincolo de orice concept filozofic – adăpost al ființei”.

Prezent la diverse întruniri științifice din Republica Moldova, D. Irimia s-a angajat de fiecare dată în disputele referitoare la limba română de aici, fiind întotdeauna de partea adevărului științific, pe care l-a sprijinit cu argumente solide, și condamnând cu vehemență falsificările și neadevărurile vehiculate în unele publicații. Distinsul profesor a fost unul dintre cei care a dat o ripostă dură *Dicționarului moldovenesc-românesc* al lui V. Stati, despre care scrie în revista „Contrafort” din 2003: „Volumul este o aberație tipărită, în care sunt aduse la un loc, într-o confuzie totală, un pseudodicționar român-român (prin relații de sinonimie între termeni din varianta moldovenească a limbii române și termeni din limba română cultă, sau numai

între termeni din graiul moldovenesc), un pseudodictionar explicativ al termenilor moldovenеști, un inventar de termeni vechi românești, rusești sau invenții proprii, unele cu totul bizare (ieșite din uz de multă vreme sau neîntrați niciodată în circulație)”. Savantul își exprimă profunda indignare în legătură cu faptul că scriitorii români au fost siliți de V. Stati să justifice teza aberantă a moldovenismului printr-o „parșivă călcare în picioare a realității operei lor și a gândirii lor”.

Opiniile profesorului și savantului Dumitru Irimia cu privire la limba română din Republica Moldova, susținute și de alți savanți de vază, își află reflectarea în cadrul manifestărilor științifice ale filologilor, organizate atât la Iași și la Chișinău, cât și la Suceava, la Cernăuți și în alte centre universitare. Astfel, în programul celei de-a X-a ediții a Conferinței „Limba română azi” din 2006 sunt incluse o serie de documente reprezentative care demonstrează poziția strictă a savanților în privința limbii române, și anume Moțiunea adresată Academiei Române de către participanții la Congresul al V-lea al Filologilor Români, desfășurat la Iași și la Chișinău în 1994, Rezoluția Congresului al V-lea al Filologilor Români, Iași – Chișinău, 1994, Declarația Adunării Generale a Academiei de Științe a Moldovei din 28 februarie 1996.

Filologii de la Chișinău îl cunosc demult pe profesorul Irimia în calitate de autor de lucrări în domeniul limbii române și, în special, în calitate de cercetător al limbajului poetic eminescian, domeniu de care a reușit să-i facă să se îndrăgostească pe mulți dintre discipolii și colegii săi. Dovadă sunt conferințele studențești anuale, consacrate poeziei eminesciene, la care participă cu succes și studenții noștri, și, în special, monumentală lucrare coordonată de Domnia Sa, intitulată *Dicționarul limbajului poetic eminescian*, care cuprinde opt volume, întrunind peste 4000 de pagini. Profesorul Irimia ne-a cucerit prin aceste inedite exegeze, prin faptul că pune mereu în lumină noi și noi aspecte ale creației celui mai îndrăgît poet al neamului nostru.

Numeroși studenți, masteranzi și doctoranzi, atât de la universitatea noastră, cât și de la alte instituții i-au ascultat prelegerile, iar pentru profesorii de Limba și literatura română din republica noastră, printre care sunt numeroși absolvenți ai Facultății de Litere, Dumitru Irimia este un dascăl cunoscut, apreciat și venerat. Printre cele peste 20 de persoane care și-au luat doctoratul sub îndrumarea Domniei Sale o parte sunt din Chișinău, iar la Universitatea „Al. I. Cuza” a avut numeroși studenți din stânga Prutului, care s-au bucurat de fericita ocazie de a-i audia cursurile.

Prin conferirea, la finele anului 2007, a titlului onorific Doctor Honoris Causa, intelectualii români i-au recunoscut profesorului Dumitru Irimia și la Chișinău meritele de savant și cadru universitar valoros, exprimându-i astfel grațitudinea pentru solidaritatea în numele adevărului științific, pentru asistența permanentă pe care a acordat-o științei din Republica Moldova, pentru angajarea plenară în rezolvarea unor probleme de interes general.

**Adina EXIGENȚA
VUKOVIC ȘI NOBLEȚEA
DASCĂLULUI**

Concurența e un factor de progres. Centrele universitare din România, noi sau vechi, se află, desigur, în competiție. Dacă e *fairplay*, e un lucru bun. Din acest motiv, bibliografiile studenților sunt supravegheate cu mare atenție. În general, autorii aleși provin din centrele în care învață tinerii. Când însă, în bibliografie, găsim lucrări provenind din alte centre universitare, ni se confirmă că acei care le semnează sunt autorități în domeniu.

Născut la Roman pe 21 octombrie 1939, profesorul Dumitru Irimia este de mulți ani titularul cursurilor de Sintaxă, Stilistică, Poetică eminesciană și Stilistica și poetica imaginarului la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Mai mulți ani a predat un Curs de *Lingvistică generală* la Facultățile de Litere și de Teologie ale aceleiași Universități.

Studiile sale, în special cele de stilistică, sintaxă și de poetică eminesciană, au devenit „clasice”, fiind nelipsite din bibliografiile studenților din întreaga țară.

Cu argumente care țin de teoria generală a limbii și de istoria limbii și scrisului românesc, lingvistul Dumitru Irimia și-a exprimat în mod constant, cu claritate și fermitate, punctul de vedere despre exigențele ortografiei limbii române, atunci când, după 1990, în febra schimbărilor mai mult sau mai puțin motivate, ortografia limbii române este din nou modificată. Onest principiilor științifice, profesorul Irimia se opune deciziei din 1993 a Academiei Române. Astfel, după ce își afirmase poziția în presă (în revista „Cronica”, printr-un amplu articol, publicat în două numere), scrie în prefața *Gramaticii limbii române*, publicate în anul 1997, la Editura Polirom din Iași, următoarele: „Schimbarea normei ortografice prin Hotărârea Academiei Române din 17.II.1993 a fost impusă cu mijloace intrând în contradicție cu principii fundamentale ale desfășurării vieții științifice. Modificările impuse (î din a) nu au întemeiere științifică”. Deși opinii

similare au fost exprimate și de alți lingviști (Mioara Avram, Eugeniu Coșeriu sau Alf Lombard), ortografia fără temei științific a fost impusă forțat.

Interesul pentru opera lui Mihai Eminescu, profesorul Irimia și l-a manifestat încă din timpul studenției. Astfel, în 1962, la absolvirea Facultății de Filologie a Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași (Secția limba și literatura română), a susținut lucrarea de diplomă cu tema *Concepția lui Eminescu despre artă*. Câțiva ani mai târziu, în 1976, a devenit doctor în litere cu o teză despre *Limbajul poetic eminescian* (îndrumător: prof. univ. dr. doc. Gavril Istrate). Trei ani mai târziu, în 1979, teza va fi publicată la Editura Junimea din Iași. Este momentul în care profesorul Dumitru Irimia se impune definitiv ca eminescolog, această lucrare devenind punct de referință în exegeza modernă a poeziei lui Mihai Eminescu.

Mai târziu contribuțiile Domniei Sale se vor amplifica: a editat opera lui Eminescu¹, a coordonat *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*², *Caietele Eminescu* sau *Atti del Convegno Internazionale Mihai Eminescu*³, a publicat un număr impresionant de articole dedicate poeziei, prozei sau publicisticii eminesciene, rămânând, în același timp, coordonatorul principal al Colocviului Național Studențesc „Mihai Eminescu”, desfășurat anual la Iași.

În activitatea de la catedră, profesorul Dumitru Irimia s-a impus prin modul în care, cu eleganță și cu erudiție neafișată ostentativ, își determina studenții să gândească, să-și pună întrebări și să se lepede de clișee. Foștii studenți nu pot uita cursul de *Poetică eminesciană*, la care profesorul „nonconformist” a spart tiparele interpretării poemului *Luceafărul*.

Astfel în critică s-a înrădăcinat perspectiva ironică asupra cuplului terestru Cătălin – Cătălina. A fost grăbit interpretată replica ultimă a Luceafărului „nemuritor și rece”, iar iubirea Cătălinei pentru Cătălin a fost pusă sub semnul căderii. La nivelul textului eminescian, argumentele unei noi interpretări pot fi găsite în sensul redimensionării pozitive a cuplului pământean. După cum afirmă profesorul Irimia, „numeralul *doi*, chiar exprimând numărul, deschide alte sugestii; în poemul *Luceafărul*, în plan semantic, dezvoltă sensul de pereche, semn al realizării armoniei [...] „Sub șirul lung de mândrii tei / Ședeau *doi* tineri singuri”. [...] „Miroase florile-argintii / Și cad, o dulce ploaie, / Pe creștele-a *doi* copii / Cu plete lungi, bălaie”⁵. Desigur, nu putem uita cum profesorul nostru ne întreba, oarecum dezamăgit, dacă urmam calea bătătorită a criticii: „Cum puteți crede voi că Eminescu ar fi așezat un cuplu damnat «sub șirul lung de mândrii tei», oare nu vă spune nimic imaginea celor «doi copii / Cu plete lungi bălaie»?”. Aceleași întrebări credem că ar trebui să și le pună și tânărul care va porni în căutarea adevăratului Eminescu.

De mai bine de un deceniu, profesorul Dumitru Irimia este vicepreședinte al Societății de Științe Filologice din România, membru al Uniunii Scriitorilor din România, membru în consiliul de conducere al Societății „Limba noastră cea română” din Republica Moldova și membru în colectivele redacționale ale unor publicații științifice precum „Analele” Universității „Alexandru Ioan Cuza” din

Iași (seria lingvistică), „Revue Roumaine de Linguistique” și „Limba Română” din Chișinău. Începând din anul 1991, profesorul Irimia este organizator al Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”, desfășurată anual la Iași și la Chișinău.

O activitate didactică și științifică importantă a desfășurat profesorul Dumitru Irimia în Italia. În perioada 1972-1974, a fost lector de Limba și literatura română la Universitățile din Torino și Milano, iar în 1994, *visiting professor* la Universitățile din Napoli și Salerno.

Între anii 1999-2001, a îndeplinit funcția de director-adjunct al Institutului Român de Cultură și Cercetări Umaniste de la Veneția, fiind, în același timp, profesor de Limba și literatura română la Universitatea Ca' Foscari din Veneția.

În 2006 a răspuns cu generozitate invitației Televiziunii Române de a participa la realizarea a două documentare⁶ despre traducerea *Bibliei* în limba română. Printre aspectele avute în vedere era și cel al specificității stilului biblic, punându-se implicit problema actualizării traducerii Cărții sfinte. Polii controverselor (*vechi și nou în traducerea Bibliei*) sunt surprinși încă din pregenericul documentarului *Biblia mea, Biblia ta*, în intervențiile profesorilor Teresa Ferro și Dumitru Irimia. În timp ce profesoara Teresa Ferro se întreabă dacă „dorim să fie *Biblia* o carte lizibilă sau o carte frumoasă și foarte greu de citit”, profesorul Dumitru Irimia este de părere că „la ora aceasta, neologizarea este un fenomen artificial”.

În celălalt documentar, *Cuvintele Cuvântului*, profesorul Irimia observă că „între atributele stilului biblic, este și o anumită arhaicitate, iar această arhaicitate are în ea însăși motivare, pentru că sensul și forma s-au legat strâns una de alta. Există în Eminescu, în sensul acesta, o apreciere: cuvântul vechi este de preferat pentru că sensul și forma au ajuns să se îngemăneze, sunt consubstanțiale. Pe de altă parte, e un spațiu în care ieși din lumea modernă, ieși din lumea contingentului, să-i zicem, sub toate aspectele, și atunci ieși și sub aspectul acesta al limbii”.

La fel ca și Î.P.S. Bartolomeu Anania, unul dintre traducătorii cei mai profunzi ai *Bibliei*, profesorul Irimia crede că, în cazul traducerii textului sacru în limba română, „problema este de a te așeza într-o sintaxă acum, pentru că textul, în general, rămâne neatcat”.

Cu inteligență și cu ironie fină, profesorul Irimia avertizează telespectatorul receptiv asupra pericolului neologizării pripite: „Lexicul fundamental al unei limbi care privește lumea divinului și relația cu lumea divinului are un strat profund sacru pe care îl putem descoperi numai în situații în care cineva se pune pe cercetat, altfel nu ne dăm seama, dar limba merge înainte fără să ne dăm seama. Suntem noi conștienți sau inconștienți în întrebuintarea limbii. Limba ne obligă, eu zic, la așezarea cea mai corectă”.

Este, într-adevăr, un privilegiu să-l întâlnești pe profesorul Dumitru Irimia. Ca discipoli, am învățat de la dumnealui să apreciem lucrurile temeinice, am căpătat curajul de a spune ceea ce gândim („în afara curentului”) și ne-am

înțeleptit acceptând că lucrurile valoroase nu sunt neapărat stridente și nici imediat aplaudate. În cei câțiva ani de studenție, profesorul Dumitru Irimia ne-a dăruit – cu (auto)exigență și noblețe, deopotrivă – învățătură / (învăță)minte de folos pentru o viață. Pentru aceasta, gratitudinea noastră, a tuturor, nedezmințită, chiar dacă rareori mărturisită.

NOTE

¹ M. Eminescu, *Despre cultură și artă* (Note asupra ediției, Comentarii, În loc de postfață), Editura Junimea, Iași, 1970, 314 p.; Mihai Eminescu, *Poezii* (Argument, Comentarii, Note), Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1994, 459 p. (ed. a II-a, 1997, 504 p.; ed. a III-a, 2000, 504 p.) și Mihai Eminescu, *Opera poetică* (Cuvânt înainte, Note asupra ediției), Editura Polirom, Iași, 1999, 2000, 725 p., ed. a II-a, revăzută, Editura Polirom, 2006, 750 p.

² *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*, Editura Axa, Botoșani, 2002, vol. I, 528 p.; vol. II, 520 p.; *Concordanțele poeziilor postume*, vol. I-IV, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2006; *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice*, vol. I. Arte, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2005, vol. II. *Elemente primordiale*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2007.

³ *Caietele Eminescu* (comunicările participanților la Colocviul Național Studențesc „Mihai Eminescu”), Universitatea „Al. I. Cuza” (Centrul de Multiplicare), Iași, 1980-1989; *Studii eminesciene*, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2004-2006.

⁴ *Atti del Convegno Internazionale Mihai Eminescu* (Veneția, 2000), Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2001, 245 p.

⁵ Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 113.

⁶ *Biblia mea, Biblia ta* (documentar difuzat pe canalul TVR 1, în ziua de 19 octombrie 2006) și *Cuvintele Cuvântului* (documentar difuzat pe canalul TVR 1, în ziua de 14 ianuarie 2007) – invitați: prof. univ. dr. Teresa Ferro (Universitatea din Udine, Italia), prof. univ. dr. Francisca Băltăceanu (Universitatea din București), prof. univ. dr. Dumitru Irimia (Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași), Î.P.S. Bartolomeu Anania (Mitropolit al Clujului, Albei, Crișanei și Maramureșului), pr. prof. univ. dr. Alois Bulai (Institutul Teologic Romano-Catolic „Sfântul Iosif” din Iași), prof. univ. dr. Keith Hitchins (Universitatea din Illinois, S.U.A.), pr. lect. univ. dr. Tarciziu Șerban (Institutul Teologic Romano-Catolic din București), prof. univ. dr. Eugen Munteanu (Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași), prof. univ. dr. Stelian Dumistrăcel (Facultatea de Litere, Universitatea „Al. I. Cuza” din Iași), cercetător științific principal gradul I dr. Gabriela Haja (Institutul de Filologie „A. Philippide” din Iași). Regizor muzical: Michaela Roșu. Editor de imagine: Mioara Maftei. Director de imagine: Lucian Olteanu. Realizator: Adina Vukovic.

**Mioara ERUDIȚIE,
KOZAK TALENT
ȘI DĂRUIRE**

Există în viață întâlniri providențiale. Întâlniri care dau sens și care ne determină, astfel, devenirea. Întâlnirea mea cu Profesorul Dumitru Irimia stă sub semnul unei astfel de providențe. Profesorul universitar doctor, emerit cercetător, lingvist și literat, conducătorul și sufletul Catedrei Eminescu, cu peste 40 de ani petrecuți în slujba Universității „Al. I. Cuza”, ține încă marea lecție Eminescu. Profesor de Lingvistică, Stilistică și Poetică, organizatorul celor peste 30 de ediții ale Colocviului Național Studentesc „Mihai Eminescu” (autentic model paideic de inițiere literară), vicepreședinte al Societății de Științe Filologice din România, director adjunct al Institutului Român de Cultură și Cercetări Umaniste de la Veneția (1999-2001), traducător, autor a numeroase studii și lucrări de specialitate între care *Limbajul poetic eminescian* (Junimea, 1979), *Introducere în stilistică* (Polirom, 1999), *Gramatica limbii române* (Polirom, 1997, 2000, ediția a doua, 2004), *Dicționarul limbajului poetic eminescian* (Axa, Botoșani, 2002, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 2005, 2006, 2007), *Mihai Eminescu. Opera poetică* (Polirom, 1999, ediția a doua, 2006), Dumitru Irimia are, în tot ceea ce face, temeinicie, vastă erudiție, rigoare și subtilitate invulnerabile.

Într-un domeniu prețios și pretențios – Eminescu, Profesorul face o interpretare sub semnul unor contemplații înnoitoare, cu o fecunditate intelectuală și o ferveare a ideii remarcabile. Nu-l pot vedea altfel pe Profesorul Irimia, decât călător în universul cărților, în lumile solitudinii spirituale și ale limbajului subtil, deasupra zilei, cufundat în meditații creatoare, între etern și trecător, cu încredere în Cuvânt, în forța pe care acesta o exercită. Format în „stima culturii”, Dumitru Irimia știe că a numi lumea înseamnă, simbolic, a o întemeia. La Domnia Sa, spiritul critic se convertește în dispoziție ontologică. Semne, nume, sensuri poetice prin care maestrul încearcă să descifreze „calea lumii” și a luminii cu o ne-

Cu Sanda Cordoș (Cluj), Mihai Zamfir (București), Valeriu P. Stancu (Iași),
la mănăstirea Dobrovăț, Iași, ultima ctitorie a lui Ștefan cel Mare

ostoită sete de cunoaștere, (în)dăruirea celorlalți. Și, pentru că fericirea de a fi dascăl se prelungește în vocația de a fi deschis aventurii în cuvânt, avem convingerea că maestrul se poate lua la întrecere cu fluturii!

Personalitate emblematică, cu un statut alcătuit din erudiție, talent și dăruire, Profesorul Irimia rămâne Omul la înălțimea operei pe care a iscălit-o un model cultural. Semnele ne-trecătoare prin această lume dau coerență, noblețe, reverberație operei maestrului. Abordând literatura din interiorul structurilor ei, cu o acuratețe stilistică capabilă de formulări frapante și memorabile, opera Profesorului aduce lumină și înțelegere, într-o lecție de rigoare și rafinament, de sărbătoare a ideii, menținând lumile în ființă. Într-un fel în care bucuria scrisului intră în căile mântuirii.

O mărturisire: întâlnirea cu Profesorul Irimia m-a îmbogățit, mi-a dat încredere, m-a așezat altfel în lume. O tristețe – regretul că nu l-am avut ca profesor al studenției mele: „Aceasta-i tristețea cea mare – a spicelor / că nu sunt tăiate de lună. / Spicile-n lanuri – de dor se-nfioară, de moarte, / Când secera lunii pe boltă apare...” (L. Blaga).

**Lucia UN PROFESOR
CIFOR IUBIT
ȘI RESPECTAT**

Specialist în probleme de lingvistică, stilistică și poetică, creator de școală în domeniul lexicografiei eminesciene, Dumitru Irimia este cunoscut de multă vreme ca unul dintre cei mai iubiți și temuți profesori de la Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Atât este de iubit și respectat de studenții în care trezește spiritul de emulație, încât până și cei care nu au încercat să-i calce pe urme au ajuns să-și facă un capital de mândrie din faptul că îl au ca profesor. După cum se știe, iubiți și temuți sunt doar acei profesori care, fascinând, inspiră, concomitent, teamă din respect și grija de a nu deceptiona. Teamă și grija de a nu-l deceptiona sunt cu atât mai mari, cu cât profesorul investește încredere cu parcimonie, însă odată câștigată, ea devine totală, necondiționată și rareori – în cazuri cu totul excepționale – aceasta este revocată.

Interesul și sensibilizarea provocate de profesor au mai multe explicații. Una dintre acestea vizează materiile dificile pe care le are în portofoliul didactic: *lingvistica generală, stilistica, gramatica de inspirație structurală*. Nu doar dificultatea intrinsecă a acestor discipline predate contează, ci și modernitatea conținutului și a stilului său de predare. Structuralist riguros și sistematic, străin de orice tip de dogmatism și fanatism – străin și de orice înregimentare dictată de comandamentele ideologice ale timpului, lucru pe care l-a plătit cu o dramatică întârziere a promovării în carieră –, profesorul Irimia reprezintă o oază de profesionalism și de libertate în alegerea și împlinirea exigențelor paideice. Fără a putea insista, aici, asupra detaliilor din care este făcută cariera sa de mare profesor – mai ales (parafrazându-l pe Heidegger) *in dürftiger Zeit*, cum a fost perioada comunistă –, să mai spunem doar că puțini alți magiștri din epocă își tratează studenții la fel ca profesorul Irimia: cu maximum de atenție, încredere și generozitate, dar mai presus de toate, cu iubire și grijă pentru devenirea lor profesională. Implicarea sa în creșterea intelectuală a zeci de studenți

este atât de intensă, încât un eșec sau o renunțare a vreunuia dintre cei pe care îi creditează sunt asumate de profesor ca o durere personală. Nu a abandonat niciodată aceste virtuți, întrucât urmărește cu perseverență cultivarea lor și la cei care aleseseră să-i fie discipoli și, mai târziu, colaboratori la diferite proiecte de cercetare.

O altă explicație a prețurii și iubirii de care se bucură profesorul ieșean printre studenții și universitarii din toată țara, de această dată, se află în calitatea de fondator și coordonator neobosit al Colocviului Național Studențesc „Mihai Eminescu” (coordonator și al volumelor cu cele mai valoroase lucrări susținute la mai toate edițiile colocviului, *Caietele Mihai Eminescu*, devenite ulterior *Studii eminesciene*). Despre Colocviul Național Studențesc „Mihai Eminescu” de la Iași se știe că a fost și rămâne cea mai importantă și mai intensă manifestare științifică rezervată studenților de la Litere în vremurile vitrege ale comunismului, ca și mai târziu, în anii degringoladelor de tot felul, care au marcat primele decenii postcomuniste, dar și astăzi. Pe lângă Colocviul Național Studențesc „Mihai Eminescu”, profesorul mai este recunoscut și ca organizator al altor numeroase ediții ale Conferinței Naționale „Limba română azi”, dar și al unor manifestări internaționale *Convegno Internazionale „Mihai Eminescu”* (în colaborare cu Universitatea *Ca’Foscari* din Veneția, Veneția, mai, 2000), *Dinu Lipatti – 50 de ani de la moarte* (Veneția, Treviso, decembrie, 2000), *Săptămâna Brâncuși* (în colaborare cu Universitatea *Ca’Foscari* din Veneția, cu Fundația Guggenheim-Venezia și cu Centrul Cultural „G. Pompidou” din Paris, Veneția, 2001), toate trei aniversări UNESCO.

Multiple date care explică fascinația constantă exercitată asupra auditoriului în timpul orelor se regăsesc în cursurile publicate atât în România (*Curs de lingvistică generală*, 1978, 1986; *Structura stilistică a limbii române contemporane*, 1984; *Stilistica limbii române*: vol. I – *Pentru o teorie a stilurilor*; vol. II – *Stilul beletristic, popular și cult*, 2004), cât și în Italia (*Il verbo*, Torino, 1973; *Il nome*, Torino, 1973). Amplificate, unele dintre aceste cursuri se vor transforma în cărțile de gramatică (unele, adevărate tratate de profil) și de stilistică publicate la edituri prestigioase. Cele mai multe dintre ele s-au impus de la bun început ca repere în domeniile de specialitate. Așa sunt: *Structura gramaticală a limbii române. Verbul*, 1976, *Limbaajul poetic eminescian*, 1979, *Structura gramaticală a limbii române. Sintaxa*, 1983, *Structura gramaticală a limbii române. Numele și pronumele. Adverbul*, 1987, *Introducere în stilistică*, 1999, *Gramatica limbii române* (în mai multe ediții, ultima din 2005) ș.a.

Spirit modern și nonconformist în asumarea modernității, profesorul Irimia a fost un campion al modernizării științei, într-o perioadă și într-un context în care obediența și frica de a nu ieși din rând erau notele dominante ale comportamentului universitarilor și al umaniștilor în general. Nu unul fanatic, gata să renunțe la celelalte moduri de a face și a promova știința, pentru că nu structuralismul era ținta profesorului, ci adevărul, pe care orice știință ce se respectă ar trebui să știe să-l caute. Pasiunea cercetării și datoria slujirii adevărului sunt principalele exigențe insuflăte de profesor minților tinere. Cursul de lingvistică

generală – unul dintre cele mai moderne și mai autentic structurale cursuri de lingvistică generală din epoca în care a apărut – se deschide, și nu doar simplu ilustrativ, și mai noilor și cvasinecunoscutelor contribuții de lingvistică coșeriană, profesorul Irimia fiind printre cei dintâi promotori ai concepțiilor savantului de la Tübingen în spațiul academic românesc. Modernitatea cursurilor, ca și, mai târziu, a cărților sale de lingvistică, de stilistică ori de morfo-sintaxă nu era una ostentativă, ci dedusă de stilul și viziunea adoptate în prezentarea și dezbaterăa unor teme controversate, implicând mult tact, moderație, echilibru, dar și precizie și fervoare constructivă. Mai degrabă riguros didactic decât liber și expansiv în formulări personale, stilul științific al profesorului pretinde un receptor superior instruit și dotat cultural. Acesta trebuie să fie apt pentru intrarea într-un dialog intelectual în care nu-și au locul nici inhibiția paralizantă, dar nici dezinhibiția impertinentă față de autoritățile sau *monștrii sacri* din domeniile cercetate, precum Ferdinand de Saussure, Roman Jakobson, Eugeniu Coșeriu sau Gh. Ivănescu, Iorgu Iordan, Mioara Avram, Valeria Guțu Romalo ș.a. Fără mania încorsetărilor create de bibliografii impunătoare, cu profesorul Irimia studentul este invitat (la cursuri și la seminare) să se confrunte (*dacă și cât îl țineau puterile*) cu toți cei pomeniți mai sus și cu mulți alții. Obișnuința de a-l convoca ori de a-l implica în permanență pe celălalt (student sau coleg) în dezbaterile teoretice este masiv prezentă și în cărțile profesorului, în care se schițează veritabile turniruri intelectuale, pentru care există – de când e lumea – mulți chemați, puțini aleși.

Această îmbinare echilibrată a noutății cu elemente din științele tradiționale caracterizează mai toate contribuțiile profesorului din domeniile invocate și din altele încă neaduse în discuție, cum ar fi poetica și lexicografia poetică. Dacă contribuțiile de stilistică și poetică se leagă cu deosebire de opera lui Eminescu, Blaga, Panait Istrati ș.a., cele din domeniul lexicografiei poetice sunt consacrate limbajului poetic eminescian. În domeniul din urmă, Dumitru Irimia poate fi socotit un întemeietor și un creator de școală. Fără a ne putea ocupa în detaliu de complexa sa activitate de eminescolog, spunem că ea s-a materializat în multiple și diverse ediții critice ale operei (Mihai Eminescu, *Despre cultură și artă*, 1970; Mihai Eminescu, *Poezii*, 1994, 1997, 2000; Mihai Eminescu, *Opera poetică*, 1999, 2000, 2006), în inițierea și coordonarea celor șase volume ale dicționarului de concordanțe ale lexicului eminescian (*Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume*, vol. I-II, 2002; *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume*, vol. I-IV, 2006), precum și în proiectarea și coordonarea unui masiv dicționar al limbajului poetic eminescian, din care au apărut deja două volume (*Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice, I. Arte*, 2005; *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice, II. Elemente primordiale*, 2007). Evident, tot aici intră cartea de autor *Limbajul poetic eminescian* din 1979, care a devenit un moment de referință în domeniul stilisticii lingvistice de inspirație semiotică aplicate în mod sistematic operei eminesciene, precum și numeroasele studii și articole publicate în țară și în străinătate, conferințele pe aceeași temă, ca și activitatea de îndrumător, coordonator și organizator al cercetării

operei eminesciene. În ceea ce privește această latură a activității profesionale și științifice a profesorului, trebuie spus că ea este una prodigioasă, implicând mai multe paliere. În rândurile de față nu ne vom ocupa decât de două dintre ele. Unul este *cercetarea științifică studentescă*, promovată și susținută prin manifestări științifice de tipul Colocviul Național Studentesc „Mihai Eminescu”, desfășurat anual la Iași sub coordonarea profesorului. Edițiile colocviului, materializate în tot atâtea volume de studii, de cele mai diverse orientări, dar de un înalt nivel științific chiar în vremuri de restriște, ar merita o monografie. Cel de-al doilea palier este format de *cercetarea academică*. Proiectele de cercetare inițiate și coordonate de profesor în domeniul lexicografiei eminesciene se înscriu în aria cercetării fundamentale, iar rezultatele se văd nu doar în seria de dicționare publicate, ci și în numărul de specialiști care s-au format ori s-au specializat în acest context, în calitate de colaboratori la respectivele proiecte, devenind apoi coautori ai dicționarelor menționate.

În ceea ce ne privește, credem că, fără a nesocoti contribuțiile din alte zone, cele din domeniul eminescologiei și al gramaticii limbii române rămân a fi de o importanță majoră. Nu mai puțin impunătoare este și calitatea de model paideic a profesorului Dumitru Irimia într-o istorie convulsionată, pe care a biruit-o deopotrivă printr-o operă de excepție, ca și prin cei mai mulți dintre discipolii săi.

Prof. Lorenzo Renzi (Padova), după primirea titlului de Doctor Honoris Causa al Universității „Al. I. Cuza”, prof. Dumitru Irimia, prof. Laura Renzi (Padova), Cristina Irimia

Diana O FIGURĂ VRABIE EMBLEMATICĂ A CULTURII ROMÂNEȘTI

Biroul de la etajul al doilea al blocului principal al Universității ieșene constituia pentru noi, studenții de atunci ai Facultății de Litere, un prag de trecere, spre lumea adevărată a științei, care ni se deschidea cu atât mai seducătoare cu cât reușeam să străbatem drumul anevoios de la tainele greu descifrabile ale sintaxei la undulațiile structurii stilistice a limbii române, făcând popasuri prin structura gramaticală, zăbovind temeinic prin morfo-sintaxa verbului românesc și descoperind cu surprindere farmecul semnelor poetice.

Înzestrat cu o fină intuiție a inefabilului artistic, sensibil la poetica eminesciană, lingvist de ținută modernă, vibrând cu mobilitate intelectuală în tiparele spiritualității românești integrale, profesorul Dumitru Irimia reprezintă dimensiunea exactă a omului de cultură. Eminescolog de marcă, creator de școală poetică și stilistică la Iași, Dumitru Irimia este o personalitate culturală cunoscută nu numai în Țara noastră românească, dar și dincolo de hotarele ei. Mai întâi lector de Limba și literatura română (1972-1974) la Universitățile din Torino și Milano, va reveni în Italia în anul 1994 ca *visiting professor* la Universitățile din Napoli și Salerno și, din nou, între 1999-2001, ca profesor de Limba și literatura română la Universitatea Ca'Foscari din Veneția, deținând totodată și funcția de director adjunct al Institutului Român de Cultură și Cercetări Umaniste de la Veneția. „Consecințele științifice” ale acestei relații privilegiate cu cultura italiană se vor reflecta în numeroasele-i studii: *Il romanzo manzoniano ed il romanzo storico romeno* (1982), *Oscar Pavoni* (2000), *Sulla semantica di alcuni termini romeni in comparazioni con i loro corrispondenti in italiano* (2001), *Il linguaggio poetico di Eminescu: Dalla lingua fenomenica alla lingua essenziale* (2001) etc., *Eminescu e Venezia* (2003); traduceri: Furio Colombo, *Umberto Eco: Totul e semn, dar semnul e tot?* (1976); G. C. Argan, *Sculptura ab ovo* (1976); A. Balducci, *Manifest pentru Allende* (1979), *Grandangolo*

(1993); Nino Palumbo, *Ziarul* (1982); Elena Simionovici, *Santo Monastero Voroneț. Focolare di storia romena e di spiritualita ortodossa* (2002) etc., precum și în cursurile universitare *Il verbo* (1973); *Il nome* (1973).

A revenit în țară, în biroul de la etajul al doilea, printre studenții, printre doctoranzii, pe care a știut să-i antreneze în diverse proiecte de cercetare, orientându-le eforturile de cunoaștere, fără a-și precupeți timpul și energia. Domnia Sa a ajuns, astfel, să se bucure de simpatia și recunoștința tinerilor din numeroase centre universitare, forța personalității sale omenești influențând esențial generații de filologi.

În mai toate ipostazele sale – de vicepreședinte al Societății de Științe Filologice din România, de membru al Uniunii Scriitorilor din România, de membru în consiliul de conducere al Societății „Limba noastră cea română” din Republica Moldova, de membru al mai multor colegii redacționale, a zeci de prezidii și jurii – prof. Dumitru Irimia rămâne același om de suflet, sociabil, echilibrat, prietenos și abordabil, cu alte cuvinte, un om al dialogului deschis.

Distinsul eminescolog a fost dintotdeauna și unul dintre cei mai mari și mai fideli prieteni ai Basarabiei. Coordonând o școală de doctorat unanim apreciată, prof. D. Irimia a oferit cu generozitate șansa unei bune formări și studenților și doctoranzilor basarabeni. Se bucura de succesele noastre ca de propriile-i succese și ne înghițea eșecurile de parcă ar fi fost ale sale. Ne-a onorat invitațiile ori de câte ori le-am lansat și a primit grupurile de elevi și profesori din Basarabia, asumându-și deloc ușoara sarcină de însoțitor, ghid, gazdă. A mers anual la întâlniri, simpozioane, seminarii și conferințe pentru profesori și studenți. Este membru al colectivului redacțional al revistei „Limba Română” din Chișinău. Prin contribuția Domniei Sale s-au elaborat numeroase rezoluții ale conferințelor științifice, menite să sensibilizeze organismele naționale și internaționale în problema limbii române din Basarabia. Lingvistul Dumitru Irimia se va referi consecvent la acest aspect, demonstrând cu lux de amănunte că, dintre limbile romanice, româna este cea mai unitară și în timp, și în spațiu: „Poporul român este unul singur, cu aceleași rădăcini, cu aceeași identitate spirituală fixată definitiv în / prin limba și cultura lui într-o unitate pe care organizarea statală nu a ignorat-o în Evul Mediu și pe care nu a putut și nu o poate distruge în timpurile moderne, indiferent de forța și ticăloșia agresiunii manipulatorilor istoriei, constructori de state artificiale, îndreptată împotriva românității Basarabiei, începând cu anul 1812 și intensificându-se după 1944. Există astăzi două state românești: România și Republica Moldova, dar există *un singur popor român*, care vorbește una și aceeași limbă, *limba română*, în care și-a construit și și-a apărât ființa națională” [2, 12].

Rezultată din dorința descoperirii unui „nou Eminescu” (cf. *Cu Mihai Cimpoi, spre un nou Eminescu*) și dintr-o căutare neobosită a descifrării structurii limbajului poetic ca limbaj absolut (cf. *Limbajul poetic ca limbaj absolut*, în vol. *Eminescu. „Mă topesc în flăcări”. Dialoguri cu eminescologi în perspectiva Mileniului III*, 2000), preocuparea constantă a lingvistului se va îndrepta cu

temeinicie asupra operei eminesciene (*Limbajul poetic eminescian* (1979), *Eminescu și problema adevărului* (2000), *Eminescu și Veneția* (2003) etc. Alături de edițiile operei lui Eminescu, de un număr apreciabil de studii și articole dedicate poeziei sau prozei eminesciene, în anul 2002 se va înscrie și *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor antume* (I, II), fiind urmat în anul 2005 de *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. I. Arte*, scris în colaborare cu cercetătorii de la Institutul de Filologie „A. Philippide”, *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Concordanțele poeziilor postume*, vol. I-IV (2006), *Dicționarul limbajului poetic eminescian. Semne și sensuri poetice. II. Elemente primordiale* (2007). În consecință, ne-a oferit o lucrare capitală pentru cultura română, o lucrare realizată la un nivel științific pe măsura complexității intențiilor ei și în consens cu științele lingvistice și poetice de nivel mondial, și nu doar de domeniul strict al culturii românești. Pentru remarcabilele contribuții în cercetarea poeziei eminesciene a fost distins cu Premiul „Eminescu” pentru exegeză – Suceava, 1994; cu Medalia „Mihai Eminescu” – București, 2000 etc.

Surprinde această uluitoare flexibilitate cu care cercetătorul transgresează continentele lingvisticii, echilibrându-și „cumpăna” când asupra modelului coșerian (*Eugeniu Coșeriu – un mare lingvist contemporan*), când întorcând-se înapoi în timp, spre modelul lui G. Ivănescu (*G. Ivănescu – creator de școală în lingvistica românească*) sau al lui Iorgu Iordan (*Iorgu Iordan și stilistica limbii române, Momento e modello Iordan nell’italianistica*), recuperând frenetic segmente lingvistice, stilistice, poetice etc. Nutrind sentimentul datoriei neîmplinite față de cei care au marcat epoci, creând modele culturale ce au constituit baza dezvoltării ulterioare a unei culturi unitare românești, cercetătorul va reveni constant la personalitățile noastre culturale.

Impunându-se prin amplitudinea domeniilor culturale și științifice abordate, printr-o putere de muncă îmbinată cu o voință uluitoare, reputatul eminescolog și omul de cultură Dumitru Irimia rămâne un intelectual receptiv la valorile culturii, un adevărat model al omului realizat prin perpetua exersare conștientă a propriilor calități.

NOTE

1. Eugen Munteanu, *Profesorul D. Irimia la 65 de ani*, în *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Studia Linguistica et Philologica in honorem D. Irimia*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”.

În prim-plan prof. Ion Dumeniuk, primul redactor-șef al revistei „Limba Română” (1991-1992), invitat la Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași, de domnul prof. D. Irimia

Crizantemele de la Chișinău

**Alexandru LIMBA ROMÂNĂ
BANTOȘ ȘI „SUMA DE ADEVĂRURI
ȘTIINȚIFICE”**

Destinul limbii române din actuala Republică Moldova se identifică în mod revelator cu istoria acestui ținut, „spațiu de confruntări dramatice, de interferențe și osmoze contradictorii”, aflat, după cum precizează distinsul istoric ieșean acad. Alexandru Zub, „la răspântia răspântiei”. Statutul politic al părții răsăritene a vechiului principat, afectat de retrasarea frontierelor statale, a avut repercusiuni directe asupra identității etnice a basarabenilor, inclusiv asupra limbii române, ca dominantă a culturii acestora.

După anexarea în 1812 a Basarabiei, Rusia țaristă declanșează în forță politica de deznaționalizare a populației autohtone și de izolare a acestui teritoriu de restul regiunilor românești. Limba română este folosită tot mai puțin în administrația publică, în învățământ și religie. În schimb, este impus glotonimul „limba moldovenească”, strategia lingvistică a guvernului țarist având drept scop final remodelarea subdialectului moldovenesc și apropierea lui de limba slavă, deși, după cum atestă mai multe documente de epocă, funcționarii ruși erau conștienți de imposibilitatea realizării acestui „proiect”. Este de-a dreptul edificatoare, în acest sens, mărturisirea epitropului circumscripției de învățământ Odesa, A. Arțimovici, care, într-o scrisoare din 11 februarie 1863, făcea următoarele precizări pentru Ministerul Instrucțiunii Publice: „Sunt de părerea că va fi mai greu să împiedicăm populația românească a Basarabiei să folosească limba principatelor vecine (româna – A.B.), unde populația românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latinești, neprielnice limbii slave, restricțiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul înrădăcinării în Basarabia a unui dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de niciun folos: nu-i putem constrânge pe învățători să predea o limbă („moldovenească” – A.B.) care în curând va deveni moartă în Moldova și Valahia, adică printre masele principalilor

ei purtători, și nici părinții nu vor dori ca copiii lor să învețe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viața de toate zilele”.

Politica de asimilare a băștinașilor, aplicată la est de Prut (ca, de altfel, și în alte zone ocupate de fostul imperiu), condiționa implicit interzicerea schimburilor economice și culturale, supravegherea și suprimarea completă a contactelor dintre locuitorii celor două maluri devenite graniță. Zamfir Arbore, basarabean și profund cunoscător al realităților din ținut, referindu-se la tulburătoarea *Epistolă către români* a lui Alexandru Hâjdeu, expediată în 1858 (în ajunul declarării independenței statului român modern!) feciorului său, Bogdan Hasdeu, care „părăsise deja Basarabia și se stabilise la Iași”, menționează că „Bogdan Hasdeu n-a găsit oportun de a o tipări, temându-se a face rău părintelui său, rămas în Basarabia”. Tot în prefața acestui document Zamfir Arbore notează că „...guvernul rus ar fi luat imediat dispozițiuni de a depărta pe acest mare patriot de la hotarele Patriei-mume”.

Cum să tolereze asemenea misivă-profesiune de credință guvernul țarist, cum să nu-l amenințe pe ilustrul patriot expulzarea (or, expulzări ale românilor și ale celor care militează pentru românism nu sunt o invenție a acestui început de mileniu!), când scriitorul își mărturisește, sincer, sentimentele prilejuite de unirea celor două principate: „Vă trimit mari urări de bine din partea Basarabiei (înstrăinată deja de 46 de ani – A.B.) pentru care sunt scumpe și pline de însemnare viitoarele destine ale României Unite – Patria-mumă; primiți aceste urări ale mele ca un glas sufletesc al unui frate, pentru că eu sunt trup din același trup și os din aceleași oase din care sunteți plămădiți voi și în vinele mele curge același sânge românesc care curge în vinele voastre”.

Reprezentativă pentru spiritul național ce domina pătura luminată a societății basarabene de la mijlocul secolului al XIX-lea, *Epistola pentru români* dovedește incontestabil că îngrădirile și obstrucțiunile regimului de ocupație nu aveau puterea de a distruge memoria originii românilor. Conștiința obârșiei comune, românești, chiar nefiind sistematic exteriorizată, a persistat întotdeauna, latent, în perioada regimului țarist și al celui sovietic. Situațiile-limită, cum a fost cea de la 1918, când Basarabia a revenit pentru o perioadă scurtă, dar impresionantă în planul recuperării identitare, la Patria sa naturală, sau cea de la 1988-1991, când moldovenii din stânga Prutului au militat pentru ieșirea din componența imperiului sovietic, au generat ample acțiuni de masă al căror final a fost, la început de secol, Unirea, iar la sfârșitul acestuia declararea Independenței Republicii Moldova, recunoașterea identității și unității moldo-române, revenirea la grafia latină și aprobarea simbolurilor naționale.

O trăsătură distinctivă a segmentului istoric de după 1989 este abordarea degajată, de pe poziții științifice, a identității etnolingvistice, problema limbii având priorități explicabile. Este pentru prima dată când se face o trecere în revistă exhaustivă, din cele mai diverse unghiuri, a surselor științifice argumentative. La Chișinău și la Bălți, la Iași și la Cernăuți, la București și la Cluj, în alte centre științifice și de învățământ, au loc numeroase întruniri științifice, congrese,

simpozioane, seminare, mese rotunde etc. cu participarea specialiștilor de re-
nume în domeniul lingvisticii, literaturii, istoriei și dreptului, care încearcă să
reconstituie „suma de adevăruri științifice” (Titu Maiorescu) și să contureze
spectrul nuanțat, profund și, important, *depolitizat* al problemei denumirii lim-
bii. Sunt editate numeroase și impunătoare volume, având ca temă Basarabia și
dilemele identității lingvistice¹.

Eveniment de rezonanță în procesul de elucidare a adevărului îl constituie
Conferința „Limba română este numele corect al limbii noastre”, organizată
la Chișinău, în incinta Parlamentului Republicii Moldova pe 20-21 iulie 1995,
sub egida Academiei de Științe a Moldovei, cu participarea nemijlocită a Insti-
tutului de Lingvistică al A.Ș.M., a catedrelor de specialitate de la instituțiile de
învățământ superior din Republica Moldova, a uniunilor de creație și a revistei
„Limba Română”. Redutabili filologi din Republica Moldova, printre care aca-
demicienii Nicolae Corlăteanu, Silviu Berajan, profesorii doctori Anatol Cio-
banu, Nicolae Mățaș, Ion Ețcu, Alexandru Dârul ș.a., precum și romaniștii
Rajmund Piotrowski din Sankt Petersburg (Rusia) și Stanislav Semicinski din
Kiev (Ucraina) au examinat și au sintetizat problemele vizând identi-
tatea etnolingvistică, iar prin tipărirea textelor, într-o ediție specială a revistei
„Limba Română” (nr. 4, 1995), publicul larg a intrat în posesia unui excelent,
accesibil și necesar îndrumar pentru înțelegerea controversatei dispute. Aca-
demicianul Nicolae Corlăteanu, al cărui destin se îngemănează, la propriu și
la figurat, cu cel al limbii române din Basarabia, abandonând starea de expec-
tativă și depășind frustrările provocate de către cei care nu i-au iertat tributul
plătit (din motive astăzi lesne de înțeles) teoriei așa-zisei limbi moldovenești,
a prezentat la conferință un amplu și argumentat studiu, devenit antologic. În
Româna literară în Republica Moldova: istorie și actualitate, Nicolae Corlăteanu
afirmă: „Cât privește *limba literară*, limba model, exemplară, de care ne folo-
sim mai ales în scris, în lucrările literare, științifico-tehnice, limba oficială din
documentele noastre social-politice și administrative, ea trebuie numită limbă
română. Ea este limba normată, supradialectală, limba română literară, unică
pentru toți românii (*moldoveni, munteni, ardeleni, bucovineni, transnistrieni*,
cei din Banatul sârbesc, din Ungaria, Bulgaria, Ucraina, Rusia, S.U.A. etc.)”. În
continuare, autorul accentuează: „Se impune a înțelege cu toții, o dată pentru
totdeauna, că încercările întreprinse în perioada sovietică de a crea o nouă lim-
bă literară romanică pe teritoriul fostei R.S.S.M., diferită de cea română, n-au
dat și, de fapt, nu puteau da nicidecum rezultatele scontate. Dimpotrivă, au dat
naștere la discuții infructuoase, pentru că în nici un chip nu se poate ascunde
adevărul confirmat istoricește prin unitatea de limbă, literatură, creații artisti-
ce. Odată și odată trebuie să ajungem cu toții la înțelegerea că limba noastră
literară trebuie numită cu numele său adevărat – română”.

În același context s-au dovedit a fi extrem de utile ședințele Colocviului Inter-
național de Științe ale Limbajului „Eugeniu Coșeriu”, cele zece ediții ale Confe-
rințelor naționale de filologie „Limba română azi”, desfășurate între anii 1991-
2006 la Suceava, Iași, Chișinău, la care au prezentat studii și comunicări oameni

de știință din Republica Moldova, România, Ucraina, Rusia, Germania, Franța, S.U.A. etc. Relevantă pentru aceste întruniri este rezoluția celei de-a X-a Conferințe „Limba română azi”, din care cităm:

„Participanții la **Conferință** reafirmă poziția exprimată în mod consecvent la toate edițiile precedente, precum și la Congresul IV al Filologilor Români (Timișoara, 1991) și la Congresul V (Iași – Chișinău, 1994): **Limba română este unica reprezentantă actuală a latinității orientale, oriunde ar fi întrebuințată ca limbă de stat, limbă de cultură, limbă de comunicare, își are fixată identitatea, definitiv, printr-o singură denumire – LIMBA ROMÂNĂ și are un singur alfabet în măsură să-i exprime esența și să-i asigure funcționarea în condiții optime – alfabetul latin**, poziție susținută de Academia de Științe a Moldovei în răspunsul dat la 28 iulie 1994 de către Prezidiul Academiei de Științe a Republicii Moldova și la 28 februarie 1996 de către Adunarea Generală a Academiei, la solicitarea Parlamentului: **Denumirea corectă a limbii de stat (oficiale) a Republicii Moldova este LIMBA ROMÂNĂ**”.

Parlamentul Republicii Moldova, se știe, nu a luat în calcul verdictul științific și nu a operat necesarele modificări în legea fundamentală a Republicii Moldova. Iată de ce disensiunile identitare, inclusiv „războiul glotonimic”, continuă și azi. Deși în 1994 majoritatea deputaților cu vederi antiromânești reușesc² să introducă în Constituție glotonimul „limba moldovenească”, termen impropriu atribuit limbii literare, exemplare sau standard, cum o numește Eugeniu Coșeriu, acest an trebuie totuși considerat unul de demarcație în labirintul proces *de deslușire* a raporturilor *român – moldovean, limba română – limba moldovenească*. Dezbaterile, resuscitate periodic din imbold politic, nu mai au însă forța de a eclipsa adevărul. Un exemplu: Mircea Snegur, primul președinte al statului independent și suveran Republica Moldova, a ieșit onorabil din captivitatea moldovenismului primitiv, acceptând reperele științifice ale lingviștilor. Deși în 1994, alături de scriitorul Ion Druță, politicianul denunța categoric, ca pe o trădare, mesajul panromânesc al oamenilor de știință și al intelectualilor la congresul de tristă faimă „Casa noastră – Republica Moldova”, peste numai un an și ceva de la această reprobabilă manifestare afirma, în fața legislativului de la Chișinău, că „oficializarea glotonimului *limba moldovenească* este o acțiune falimentară” și că „în spatele bătăliei terminologice *limba moldovenească – limba română* se ascunde încercarea unor forțe de a ridica la rangul ideologiei de stat o ideologie antinațională, antimoldovenească, care derivă direct din vechea politică de deznaționalizare a moldovenilor și de menținere a lor la un nivel scăzut de dezvoltare intelectuală și spirituală”.

Referitor la acest aspect al problemei, ilustrul om de știință basarabean Eugeniu Coșeriu, excelent cunoscător al situației lingvistice din Republica Moldova, va remarca judicios în studiul său *Latinitatea orientală* că „a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic, e o absurditate și o utopie; din punct de vedere politic, e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și deci un act de

genocid etnico-cultural”. Niciodată nu s-a vorbit și nu s-a scris atât de limpede și de convingător despre inconsistența și imensele prejucii ale pretinsei teorii a celor două limbi romanice orientale, alimentată și azi, cu regret, de către politicienii îndoctrinați care nu vor să recunoască autentică noastră identitate.

NOTE

¹ În mod constant, după 1989, revistele „Literatura și Arta”, „Limba Română”, „Revista de Lingvistică și Știință Literară”, „Contrafort”, „Destin Românesc”, „Cugetul”, „Timpul”, „Jurnal de Chișinău” ș.a. au publicat exegezele cunoscătorilor savanți de la noi și de peste hotare. Eugeniu Coșeriu, Nicolae Corlăteanu, Silviu Berejan, Valeriu Rusu, Ion Dumeniuk, Nicolae Mățaș, Anatol Ciobanu, Marius Sala, Gheorghe Chivu, Gheorghe Mihăilă, Mioara Avram, Stelian Dumistrăcel, Dumitru Irimia, Mircea Borcilă, Eugen Beltechi, Nicolae Saramandu ș.a. Sub egida Academiei de Științe a Moldovei, a Academiei Române, a unor prestigioase instituții de știință și cultură de la Chișinău, București, Iași, Cernăuți, Cluj etc. au fost tipărite culegeri de articole și studii, monografii, având obiect de cercetare situația limbii române în Republica Moldova. Esențiale pentru înțelegerea difișilor probleme lingvistice și identitare sunt volumele: *Limba Română și varietățile ei locale*, București, Editura Academiei Române, 1995, 134 p.; *Limba română este patria mea*, Studii. Comunicări. Documente. Selecție și prefață: Alexandru Bantoș, ediția a I-a, Chișinău, 1996, 344 p.; ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2007, 352 p.; Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie*, București, Editura Enciclopedică, 1997, 254 p.; Nicolae Mățaș, *Român mi-e neamul, românesc mi-e graiul*, Chișinău, Asociația Culturală „Grai și suflet”, 1998, 252 p.; Eugeniu Coșeriu, *Leție de lingvistică generală*, Chișinău, Editura ARC, 2000, 304 p.; *Probleme actuale de lingvistică*, Chișinău, Editura U.S.M., 2000, 406 p.; Charles King, *Moldovenii. România, Rusia și politica culturală*, Chișinău, Editura ARC, 2002, 274 p.; *Limbajul și literatura română în spațiul etnocultural dacoromânesc și în Diaspora*, Iași, Editura TRINITAS, 2003, 542 p.; *Spațiul lingvistic și literar românesc din perspectiva integrării europene*, Iași, Editura Alfa, 2004, 479 p.; Klaus Bochmann, *Limba Română: istorie, variante, conflicte. O privire din afară*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2004, 346 p.; *Unitatea limbii române cu privire specială la Basarabia și Bucovina*, București, Editura Academiei Române, 2004, 222 p.; *Comunicare interculturală și integrare europeană*, Iași, Editura Alfa, 2006, 318 p.; Alexandru Bantoș, *Retrospectivă necesară*, Antologie, Chișinău, Casa Limbii Române, 2007, 252 p.; Silviu Berejan, *Itinerar sociolingvistic*, Selecție și prefață: Alexandru Bantoș, Chișinău, Institutul de Filologie al A.Ș.M., 2007, 240 p.; *Limba română azi*, Lucrările Conferinței Naționale de Filologie „Limba română azi”, ediția a X-a, Iași – Chișinău, 3-7 noiembrie 2006, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, 478 p.; Ion Nuță, *Limbă și cultură românească în Basarabia*, Bacău, Editura Vicovia, 2007, 270 p.; Ion Agrigoroaei, *Basarabia de la unire la integrare*, Chișinău, Editura Cartdidact, 2007, 334 p.

² O descriere detaliată a componenței Parlamentului Republicii Moldova de la 1994 este făcută de către Nicolae Dabija în articolul publicat în „Literatura și Arta”, nr. 10 (3262), 6 martie 2008, din care cităm: „În Parlamentul care a votat Constituția, din cele 103 mandate – 84 aparțineau comuniștilor, împărțiți în membri ai Partidului Democrat Agrar și ai Alianței Partidului Socialist – Interfront, și doar 19 mandate fuseseră atribuite Alianței Țăranilor și Intelectualilor și celor din Alianța Frontului Popular din Moldova”.

Alina TOFAN **PERSONALITATEA LUI DIMITRIE
CANTEMIR ÎN DISCURSUL
IDENTITAR BASARABEAN
DIN PERIOADA INTERBELICĂ**

0. În perioada imediat următoare Marii Uniri de la 1918, societatea românească cunoaște (concomitent cu starea de euforie națională) un proces complex și contradictoriu de autodefinire pe plan intern și extern, proces de altfel absolut firesc și chiar inevitabil în urma extinderii substanțiale a teritoriului statului român și a integrării unui plus considerabil de populație eterogenă din punct de vedere etnocultural și lingvistic. Crearea, conform Constituției din 1923, a „statului unitar național” era prezentată drept idealul milenar al poporului român, definit și definibil în mod oficial în epocă prin continuitatea biologică a legăturii de sânge, prin continuitatea spațio-temporală a vetrei strămoșești și prin continuitatea spiritual-simbolică a comunității cultural-lingvistice, istorice și religioase (creștin-ortodoxe). Această ideologie (și frazeologie) naționalistă a statului unitar pune accent pe românitatea cultural-istorică a tuturor regiunilor țării și, implicit, pe afirmarea și promovarea exclusivistă a elementului și a spiritului românesc în toate domeniile vieții sociale. Astfel, abordarea oficială reflectă și susține (sau urmează să susțină) eforturile de consolidare a statului român unificat *de jure*, dar eterogen *de facto*, deci în proces de construcție, adică de afirmare a unei identități colective *naționale* moderne, bazate pe apartenența la comunitatea etnică a românilor, dar și pe cetățenia română.

Altfel zis, pentru promovarea ideii de identitate românească în mod oficial și centralizat erau definatorii următoarele teze: latinitatea limbii și culturii române și a neamului românesc, unitatea și continuitatea istoriei neamului, românitatea perenă a teritoriului și, în deceniul patru, ortodoxia. În ce măsură a fost considerată adecvată și utilă viața și opera lui Dimitrie Cantemir pentru argumentarea acestor teze în spațiul public basarabean și care au fost conotațiile regionale ale acestei readuceri pe scenă și instrumentalizări postume a personalității lui D. Cantemir în discursul identitar basarabean? Un

răspuns la această întrebare ne oferă două texte *despre* Cantemir, publicate în perioada interbelică de cunoscutul istoric literar Șt. Ciobanu și de publicistul Al. Kidel.

1. Prima „apariție” a numelui lui Dimitrie Cantemir în discursul public basarabean din perioada interbelică are loc cu ocazia publicării în 1923, în „Adevărul literar și artistic”, a studiului *Dimitrie Cantemir*, semnat de istoricul literar Ștefan Ciobanu, care prezintă punctual biografia domnitorului moldovean și scrierile sale. Acest text se pare că nu a avut rezonanță în spațiul cultural basarabean, probabil din cauza absenței propriu-zise a unui cititor *colectiv* al presei românești. După ce, tot în 1923, același autor scotea, la Chișinău, voluminoasa lucrare (conținea 344 de pagini) *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, care are ca scop declarat punerea în lumină a caracterului românesc, a românității continue și creatoare a Basarabiei sub dominație străină, în 1925, *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Literare* îi va tipări studiul *Dimitrie Cantemir în Rusia*, care, apărut și în extras, beneficiază de numeroase cronici laudative¹.

Interesul față de acest subiect este justificat și prin faptul că tocmai în Rusia domnitorul și cărturarul moldovean își scrie „cele mai însemnate opere, din cari primul loc îl ocupă acelea, cari se referă la țara lui”². Conștient de faptul că „scopul istoricului literar e de a găsi adevărul obiectiv, de a găsi cauzele fenomenelor literare și de a face legătura evolutivă între aceste fenomene”, Șt. Ciobanu reconstituie în studiul său nu doar itinerariul vieții lui D. Cantemir în Rusia și cronologia textelor sale, ci și ceea ce ar putea fi definit drept „legătură evolutivă” între faptul biografic și cel cultural. Refugiul forțat al domnitorului moldovean, „care pentru un vis frumos, nesilit de nimeni, își pune în cumpănă viitorul său și al copiilor săi, care își lasă bogății în țară și posibilități de a domni peste un popor și care își ia drumul pribegiei” în Rusia, este privit prin prisma destinului tragic comun al mai multor domnitori din istoria românilor. În opinia lui Șt. Ciobanu,

soarta lui Dimitrie Cantemir pare și mai tragică, dacă luăm în seamă că acest domnitor ca cultură și claritate de conștiință se ridică deasupra tuturor, că acest istoric renumit, acest diplomat iscusit rămâne înșelat în calculele lui. Retras în Rusia, străină lui ca moravuri și obiceiuri, frământată de încercările de reformă siluită a lui Petru cel Mare, de războaie fără sfârșit, Dimitrie Cantemir, care își înțelegea rostul său în viață, își cunoștea mai bine ca oricine țara părăsită, trebuia să sufere mult în urma sfărâmării iluziilor de a-și vedea țara liberă și tronul asigurat pentru copii³.

Ultima perioadă a vieții lui D. Cantemir (1711-1723) s-a derulat sub însemnele pribegiei forțate în țară străină și Ștefan Ciobanu va accentua dramatismul acestei situații cu diverse ocazii: Rusia este pentru principele moldovean o țară „străină lui ca moravuri și obiceiuri”, principele Moldovei este „nevoit să se adăpostească în Rusia”, dar „a rămas un geniu exotic în această țară”. În același context se afirmă că „Dimitrie Cantemir rămâne străin de reformele lui Petru cel Mare: el nu face aproape niciun fel de legătură cu Rusia de atunci, [...] nu-și găsește loc în viața socială rusă”, ba chiar nici nu reușește să învețe prea bine limba rusă⁴. Conform interpretării istoricului basarabean, Cantemir

trăiește, cel puțin în primii șapte-opt ani, în lumea din care a plecat, interesele domnitorului vizează Moldova, neamul românesc, imperiul turcesc, iar toate nemulțumirile sale exprimate în corespondența către țarul Rusiei denotă starea lui sufletească de *român străin în țara moscovită*.

3. Relevante pentru perspectiva lui Șt. Ciobanu asupra vieții și activității lui D. Cantemir în Rusia sunt două teze ce reflectă orientarea ideologică a cercetării și interpretării: a) domnitorul pribeag a păstrat legături permanente cu Moldova și în general cu țările române, evident în speranța redobândirii tronului („visând tronul țărilor românești”); b) existența de timp îndelungat într-un mediu cultural străin (și rămas străin), intermitent chiar ostil, a fost totuși favorabilă realizării unor opere importante, care se referă fie la spațiul românesc, fie la cel otoman și care i-au asigurat un renume european (și astfel îi certifică universalitatea).

2.1. Prima teză este susținută în capitolul I – *Viața lui Dimitrie Cantemir în Rusia* –, în mod special în episodul privind intervențiile lui Cantemir pe lângă țarul rus, în vederea declanșării unui nou război ruso-turc, începând cu anul 1715:

În anul 1715 împăratul Rusiei pleacă în străinătate. Dimitrie Cantemir, care până la moarte n-a încetat a se interesa de soarta țărilor românești, de a se întoarce în Moldova, întreține legături vii cu emigranții români și chiar cu unii boieri din Moldova. El urzește un plan de cucerire a acestor țări de către țarul Rusiei, visând tronul țărilor românești, bineînțeles în condițiunile înțelegerii de mai înainte cu Petru cel Mare⁵.

Analizând situația existentă în Muntenia și Moldova, amenințate de ocupația austriacă, fostul domnitor ajunge la concluzia „că a sosit momentul eliberării țărilor românești de sub jugul turcesc și nemțesc”. Scrisorile și memoriile lui cu privire la Moldova adresate țarului sunt prezentate ca o dovadă indubitabilă a faptului că domnitorul exilat

în anii 1716-1718 întreprinde o vie activitate pentru reocuparea tronului acestei țări. El caută să-l convingă pe Petru cel Mare să înceapă un război nou cu Turcia pentru Moldova și chiar pentru Țara Românească. În ocuparea acestor două principate de către ruși, el vede scăparea poporului românesc. [...] el, ca și mulți contemporani ai săi, vede în ocuparea rusă salvarea principatelor. [...] el concepea ocupația rusă ca fiind provizorie, iar Moldova independentă, ocărmită de familia Cantemireștilor sub protectoratul Rusiei⁶.

Pentru a evita acuzele de rusofilie la adresa principelui moldovean, Șt. Ciobanu precizează imediat că asemenea concepții erau în vogă în epocă și nu constituie o excepție, care ar ilustra „înstrăinarea” sau „rusificarea” lui: „Că astfel concepea lucrurile nu numai Cantemir, ci și alți patrioți *români* din acea vreme se vede și din scrisoarea lui Ion Neculce din 23 noembrie 1718”, adresată cancelarului rus Golovkin, unde cronicarul menționează că „a așteptat ca țarul să ridice «amarul» în care se găsește țara, că el nădăjduia din ceas în ceas”; că țarul „oricum și cu ce fel de mijloace, nu ne va da uitării, să ne lase în focul cel nestins la pagân să rămânem, să perim.” Prezentarea succintă a scrisorii lui Neculce îi oferă autorului fundamentul necesar pentru altă concluzie, ce trebuia să anuleze orice bănuiele de trădare a Moldovei de către domnitorul refugiat în Rusia:

Este clar că ideea salvării țărilor românești prin ajutorul Rusiei era o idee care pătrunsese în mintea emigranților români și chiar a unora din Moldova și poate și din Muntenia, și planul lui Dimitrie Cantemir se baza pe opinia boierimii moldovenești, în special a celei refugiate⁷.

2.2. A doua teză privind specificul și orientarea preocupărilor cărturărești ale lui Cantemir în mediul rusesc este anunțată chiar la începutul studiului, apoi este argumentată tangențial în capitolul *Activitatea științifică și literară a lui Dimitrie Cantemir pe terenul rus*. Considerând suficient de cunoscute operele științifice și istorice referitoare la Moldova și la „romano-moldo-vlahi”, elaborate tot în exil, Ștefan Ciobanu face doar o succintă trecere în revistă a acestora, fără a mai insista asupra importanței lor covârșitoare tocmai în contextul unei atât de stringente necesități de afirmare, pe de o parte, a caracterului românesc al teritoriului în discuție, pe de alta, a ideii originii comune (și nu oricare, ci romană!) a întregii populații de etnie românească, indiferent de teritoriile pe care era ea răspândită. E vorba, desigur, de celebra *Descrierea Moldovei* (numele uzual al unei lucrări scrise în latină, între 1714 și 1717, care i-a consolidat reputația și notorietatea în Europa, fiind tradusă în germană, cu titlul *Beschreibung der Moldau*, și publicată în *Magazin für die neue Historie und Geographie*, în 1769, apoi, doi ani mai târziu, în volum separat, la Leipzig) și de *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor*. Nu putem să nu amintim ardoarea cu care marele istoric demonstra și ilustra tezele fundamentale ale românității dintotdeauna, tratând, printre altele, ca pe cel mai firesc lucru, fără vreo distincție de nicio natură, teritoriul dintre Carpați și Nistru – ce dovadă mai elocventă ar fi putut susține atunci discursul identitar al intelectualității basarabene?⁸ Iar considerarea în bloc a istoriei romano-moldo-vlahilor, o populație unitară prin esența ei, venea să întărească până la evidență ideile vehiculate în perioada interbelică în sprijinul apartenenței firești a teritoriului dintre Prut și Nistru la statul unic al națiunii române. Cu atât mai mult, cu cât *Hronicul...*, ajuns printr-o fericită întâmplare la Blaj, a fost studiat cu entuziasm de corifeii Școlii Ardelene, în special de Gheorghe Șincai, care l-a și folosit din abundență ca sursă, punând numele și opera lui Cantemir într-un circuit fundamental al istoriografiei române, servind totodată la concretizarea și argumentarea ideilor despre originea, unitatea și continuitatea poporului român. Șt. Ciobanu lasă însă fără comentarii aceste semnificații majore ale operei lui Cantemir (la care, de altfel, opinia publică, în special, dintr-o provincie izolată atâta vreme de cultura românească ar fi fost deosebit de receptivă), pentru a prezenta lucrări rămase încă necunoscute la acea dată, dar fără legătură directă cu tema obsesivă a deceniului trei. Este vorba de *Loca obscura in cathesisi*, o critică punctuală a lucrării (nesemnate la prima apariție) a episcopului și cărturarului Teofan Procopovici, *Cea dintâi învățătură a copiilor* (tipărită în 1720, cu scopul de a promova reforma învățământului inițiată de Petru cel Mare), replică scrisă în limba latină și tradusă în rusește de secretarul lui Cantemir, Ivan Ilinski, în care cărturarul moldovean ia apărarea tradițiilor religioase și școlare din Rusia, fără să reprezinte însă poziția „partidei moscoviților vechi”.

Apoi autorul se referă la circumstanțele apariției și la conținutul monumentalei opere *Sistemul religiei mahomedane*⁹, redactată tot în latină și tipărită, în traducerea rusă a aceluiași Ilinski, în 1722, la Sankt Petersburg, sub auspiciile Sinodului rus, cu scopul de a servi la combaterea islamului. Însă lucrarea depășea în mod evident limitele unei polemici religioase, conținând, alături de prezentarea istoriei, particularităților, dogmelor și „falsurilor” acestei religii, și o descriere „colorată” a obiceiurilor, datinilor și credințelor musulmane, fapt ce nu corespundea întocmai așteptărilor Sinodului, care va cere ulterior, prin scrisoarea episcopului Ipatievski, „prealuminatului autor” să indice sursele de informare – „poporul de jios”, „cărturarii mahomedani” sau izvoare creștine. Răspunsul autorului este însă doar mărturia unui orgoliu rănit de lipsa de încredere și de anti-islamismul dogmatic al clericilor ruși, fără să ofere însă detaliile lămuritoare privind sursele de informare.¹⁰

Insistența lui Șt. Ciobanu de a demonstra că D. Cantemir „n-a devenit rus” în exil, ci a menținut în permanență relații doar cu mediul de origine și și-a valorificat potențialul creator în pofda mediului cultural și lingvistic străin, întărește, de fapt, o afirmație similară a istoricului Petre Haneș¹¹ și se înscrie perfect în campania interbelică de etalare a caracterului activ românesc al Basarabiei, reticent timp de mai bine de o sută de ani la politica țaristă de înstrăinare și rusificare a regiunii. Mai mult, faptul că, peste ani, s-a constatat că *Hronicul...* a fost ultimul proiect la care lucrase neobositul cărturar îl face pe D. H. Mazilu să vadă în acesta „un Cantemir întors printre ai săi”¹². Viața și activitatea domnitorului moldovean este interpretată dintr-un unghi de vedere, dacă nu direct subordonat scopurilor construcției naționale, respectiv coagulării unei identități colective românești în Basarabia, atunci cel puțin evident marcat de dezideratele acestui proces.

3. Studiul *Dimitrie Cantemir în Rusia* rămâne timp de un deceniu o mărturie unică a valorificării potențialului simbolic al personalității lui Dimitrie Cantemir în discursul public basarabean, care reflectă și totodată fundamentează identitatea colectivă românească a regiunii. Între timp, această identitate (și discursul adiacent) a evoluat și a căpătat noi contururi, determinate în bună parte de desfășurarea procesului de construcție națională în Basarabia, respectiv de efectele acestui proces. Pe la mijlocul deceniului patru al secolului al XX-lea, în teritoriul dintre Nistru și Prut se fac auzite vocile primei generații socializate și (cel mai important) școlarizate integral într-un mediu românesc, generație care consideră românitatea Basarabiei deja un fapt demonstrat. De o actualitate stringentă pentru reprezentanții acestei generații este sarcina afirmării potențialului creator al Basarabiei în contextul României Mari și această nouă perspectivă implică și o nouă interpretare a simbolurilor specifice, în general a tezaurului identitar, care este valorificat (în special de grupul de autori ai revistei „Viața Basarabiei”) prin grila originii regionale a subiectului discursului identitar sau a gradului de identificare a acestuia cu „sufletul Basarabiei”.

În 1934, în numerele 6 și 7-8 ale revistei „Viața Basarabiei”, este publicată lucrarea tânărului Alexandru Kidell, *Maria Cantemir: Femeia cea mai cultă din epoca*

lui *Petru cel Mare*, care apare și în extras. Textul lui Al. Kidel este prezentat drept o adaptare actualizată a studiului lui D. N. Maikov, membru al Academiei Ruse, publicat în anul 1897 în revista „Russkaia Starina”, dar atestă asemănări curioase, chiar suspecte¹³ cu textul ultimului capitol al cercetării lui Șt. Ciobanu. Personalitatea lui Cantemir este menționată doar tangențial, amintindu-se că acesta a fost apreciat de țarul rus în jurnalul său de campanie din 1711 drept „un om foarte capabil și cuminte”, iar „toți contemporanii sunt de acord că Dimitrie Cantemir este un om inteligent, cult și curtenitor. În anturajul peștriț al curții împărătești, fostul domn al Moldovei s-a impus ca o figură excepțională”¹⁴, fără a se oferi însă alte argumente în favoarea acestei aprecieri. Autorul încearcă să reconstituie, într-un mod pe care îl voia exhaustiv, viața Mariei, prima fiică a fostului domn, care s-a născut la Iași la 29 aprilie 1700 și ajunge în 1711 în Rusia împreună cu întreaga familie. Se insistă în special asupra a două aspecte considerate emblematic pentru destinul acestei prințese moldovene: a) relația amoroasă dintre ea și țarul rus; b) „înrudirea culturală” dintre Maria Cantemir și fratele ei Antioh. Dincolo de speculațiile cu caracter pseudosenzațional (relația intimă cu Petru cel Mare, care ar fi putut culmina chiar cu o căsătorie, ceea ce ar fi putut avea consecințe și asupra destinului Moldovei etc.), este pregnantă intenția autorului de a pune în valoare cultura aleasă a Mariei Cantemir și apropierea ei spirituală de Antioh Cantemir, personalitate de excepție în literatura rusă din epocă, dar și de a accentua permanentele dificultăți materiale ale urmașilor lui Cantemir în Rusia și instabilitatea situației acestora (rămași, ca și tatăl lor, *străini în țară străină*) în societatea rusească.

4. În mod curios și totodată simptomatic, în perioada interbelică, personalitatea lui D. Cantemir este implicată direct în restabilirea relațiilor româno-sovietice în deceniul patru. Relațiile României cu Uniunea Sovietică (întrerupte din inițiativa guvernului sovietic la 13 ianuarie 1918) au fost tensionate în mod deosebit de Actul Unirii Basarabiei cu România, respectiv de nerecunoașterea de către guvernul sovietic a legitimității acestui act și de pretențiile sovietice asupra teritoriului dintre Prut și Nistru. După cum se știe, tratativele preliminare privind stabilirea legăturilor diplomatice dintre cele două țări au demarat, la inițiativa comisarului poporului pentru Afaceri Străine Mihail Litvinov, în mai 1934, pe Coasta de Azur, România fiind reprezentată de ministrul de externe Nicolae Titulescu. Tratativele preliminare au fost urmate de schimburi de scrisori și de note diplomatice între cele două părți, prin care România și Uniunea Sovietică își garantau reciproc respectarea suveranității și neamestecul în treburile interne ale țării vecine.

Stabilirea la nivel oficial a relațiilor diplomatice între România și Uniunea Sovietică are loc la 3 decembrie 1934, când la București sosește Mihail Ostrovski, șeful misiunii diplomatice sovietice și reprezentantul plenipotențiar al guvernului sovietic, în zilele următoare fiind delegat la Moscova trimisul extraordinar și ministrul plenipotențiar român Edmont Ciuntu. În august 1935, România și Uniunea Sovietică au semnat un nou acord, prin care României, din inițiativa părții sovietice, i se restituiau arhivele evacuate la Moscova în timpul primului

război mondial și osemintele lui Dimitrie Cantemir (mort în exil la 21 august 1723, la moșia sa din Dmitrovka [azi Dmitrovsk], și înmormântat inițial la Biserica „Sfinții Constantin și Elena” de la mănăstirea grecească Sf. Nicolae din Moscova), iar partea sovietică obținea dreptul de a difuza în România ziarele „Journal de Moscou” și „Izvestia”. Repatrierea osemintelor domnitorului moldovean nu a constituit subiectul unor tratative anterioare între cele două părți, ci se pare că a fost rezultatul unor coincidențe. În 1932, la Moscova a început construcția metroului și, conform proiectului respectiv, pe teritoriul mănăstirii grecești Sf. Nicolae urma să fie amplasată o stație. La începutul anului 1935, au început lucrările de demolare a bisericii de pe teritoriul mănăstirii, care însă au fost sistate (se pare, în urma intervențiilor oficiale ale emigrantului român Ion Dicescu-Dic) după descoperirea lespezilor funerare ale lui Dimitrie și Antioh Cantemir.

În urma discuțiilor bilaterale, rămășițele pământești ale domnitorului moldovean, „așezate într-o raclă sigilată, împreună cu pământul din jurul lor”, și „arhiva statului român” au fost trimise la Odesa, de unde au fost aduse la 14 iunie 1935, cu vaporul românesc „Principesa Maria”, în portul Constanța, fiind apoi transportate cu trenul la Iași¹⁵. După unele surse, lăzile cu arhiva conțineau „obiecte de artă, adică tablouri, manuscrise”¹⁶, iar după altele – „bancnote românești tipărite în 1917 la Moscova, registrele contabile ale unor bănci, state de serviciu ale funcționarilor Ministerului Agriculturii și mai niciun document”. Concomitent, au fost oferite părții române și „plăcile funerare de pe mormintele lui Dimitrie Cantemir și ale membrilor familiei sale, morți în exil în Rusia”¹⁷, adică cele două lespezi funerare de pe mormintele lui D. Cantemir și A. Cantemir. Reînhumarea osemintelor domnitorului moldovean a avut loc cu o pompă deosebită, la 16 august 1935, în interiorul Bisericii „Trei Ierarhi” din Iași. Pe lespedea funerară a fost gravată inscripția formulată de Nicolae Iorga: „Aici, întors din lunga și pre greaua pribegie înfruntată pentru libertatea țării sale, odihnește Dimitrie Cantemir, Domn al Moldovei.”

Aducerea în țară a rămășițelor pământești ale lui Cantemir a fost mediatizată în epocă ca „un eveniment de importanță națională pentru statalitatea și cultura românească” și ca „un simbol al bunăvoinței și prieteniei din partea guvernului sovietic”. În discursul public din Basarabia, acestui eveniment însă i s-a acordat o importanță relativ mică, ecouri directe fiind înregistrate în special în revistele liceale („Familia noastră”, „Cetatea Albă”, ambele din Bolgrad). Oricum, repatrierea acestor relicve este un act care, indirect, contribuie la consfințirea recunoașterii oficiale de către Rusia a apartenenței teritoriului dintre Prut și Nistru la România, întregind, poate întâmplător, dar simbolic, rolul pe care efortul de redefinire națională a intelectualității basarabene îl conferise deja marelui cărturar român.

5. Discursul identitar basarabean din perioada interbelică nu este nici static, nici univoc, fiind o imagine în perpetuă mișcare a profundelor transformări sociale și politice din perioada de după Unire. În contextul acestei manifestări dinamice și complexe, personalitatea lui Cantemir beneficiază, cu precădere

în primul deceniu interbelic, de o interpretare simbolică dublă. Pe de o parte, avaturile biografice ale domnitorului Dimitrie Cantemir se încadrează perfect în imaginea metaforică de „răspântie a răspântiilor” a Moldovei de Est, ce potențează, prin extensiune, și destinul zbuciumat al domnitorului pribeag. Pe de altă parte, opera cantemireană este prezentată ca o dovadă grăitoare a vivacității și prolificității spiritului românesc, care „răzbește” și creează chiar în cele mai vitrege condiții. În anii '30, acest discurs este dominat de tendința de autoafirmare a tinerei generații basarabene, care preferă să „redescopere” personalitatea lui D. Cantemir, în particular prin actualizarea biografiei urmașilor săi, dar respectând în linii generale aceeași rețetă de valorizare simbolică (martirizare-eroizare) a faptelor și figurilor evocate.

NOTE

¹ Vezi Bogrea (1926), Panaitescu (1926), Papacostea (1925) etc.

² Vezi Ciobanu (1925, 382).

³ Idem.

⁴ Afirmăție puțin verosimilă în cazul cărturarului Cantemir, format în mediul cosmopolit al Constantinopolului, și, se pare, tributară anumitor stereotipuri de interpretare.

⁵ Ciobanu (1925, 398).

⁶ Idem, 401.

⁷ Idem, 402.

⁸ Dan Horia Mazilu își intitula un capitol al cărții sale *Dimitrie Cantemir. Un prinț al literelor* (2001), „*Descriptio Moldaviae*”. *O carte despre identitatea românilor* (pag. 62).

⁹ Șt. Ciobanu indică numele uzual al scrierii, titlul exact, tradus din rusă, fiind *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, conform versiunii românești, realizată și editată de Virgil Cândea (1977).

¹⁰ Cum ar fi putut un „nucleu dur” al ortodoxiei, recte Sinodul bisericii ruse, să aprecieze o lucrare despre care, peste mulți ani, cel mai bun cunoscător al ei, Virgil Cândea (1977, LXX), avea să spună că „este și primul omagiu major pe care cultura românească, printr-un ilustru reprezentant al său, l-a adus cu simpatie și convingere civilizației islamice”?

¹¹ Vezi Haneș (s.a.: 87): „Urmașii lui au devenit ruși. Unul din copii, Antioh, e celebru ca poet satiric rus, cunoscut în urmă și la noi prin traducerea lui Donici și C. Negruzzi. Tatăl însă nu s-a rusificat. Neamul nu și l-a uitat până la moarte și lui i-a închinat partea cea mai aleasă a sufletului, cugetarea. Mediul rusesc i-a fost de folos ca să-i lărgească cercul preocupărilor intelectuale, dar firea l-a îndemnat întruna să îndrepte acele preocupări spre țara de unde pribegise”.

¹² Ibidem, p. 96.

¹³ Doar confruntarea textelor celor trei autori menționați ar putea oferi informații pertinente pentru clarificarea acestui aspect confuz, dar dificultatea accesului la textul lui D. N. Maikov face pentru moment imposibilă orice precizare.

¹⁴ Vezi Kidel (1934, nr. 6, p. 9).

¹⁵ Conform relatărilor din presa românească, osemintele lui D. Cantemir au fost transportate pe 16 iunie la Iași, cu un tren special, care a făcut scurte staționări la Buzău, Râmnic, Focșani, Bârlad și Vaslui, fiind întâmpinat, în fiecare localitate, cu onoruri militare și cu slujbe religioase oficiate în prezența administrației locale și a populației: „Trenul mortuar a sosit în Iași încă de astă noapte (16 iunie) la ora 1, însoțit de domnii generali Iliasevici, ma-

reșalul palatului, dr. C. Angelescu, Ministrul Instrucțiunii, general Paul Anghelescu, Al. Lapedatu, Ministrul Cultelor, L. Nistor, Ministrul Muncii, și N. Iorga, președintele comitetului monumentelor istorice”. La Iași, sicriul a fost depus, în urma unei ceremonii speciale, cu 101 de salve de tun și un serviciu divin în catedrala mitropoliei în interiorul bisericii „Trei Ierarchi”, „până la zidirea criptei în nișa din dreapta bisericii”.

¹⁶ Vezi Buzatu (2001).

¹⁷ Vezi Preda / Văratec (2001).

BIBLIOGRAFIE

1. Vasile Bogrea (1926): „Șt. Ciobanu, *D. Cantemir în Rusia*”. În: *Anuarul Institutului de Istorie Națională*, Cluj, Tom 3, 1924-1925, p. 712-713.
2. Gheorghe Buzatu (2001): „Am fost prea departe de Dumnezeu și prea aproape de Rusia”, în: *Evenimentul* (Iași), www.evenimentul.ro/articol/am-fost-prea-departe.html. (14.10.07)
3. Virgil Cândea (1977): „Studiu introductiv”. În: *Dimitrie Cantemir: Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, traducere de Virgil Cândea, București, Minerva.
4. Ștefan Ciobanu (1925): *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București.
5. Onisifor Ghibu (1997): *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, București, Semne.
6. Pan Halippa (1941): *Zece ani de spiritualitate activă basarabeană*. În: „Viața Basarabiei”, nr. 11-12, p. 2.
7. Petre V. Haneș (s.a.): *Istoria literaturii românești*, ed. a 4-a, București.
8. Antonina Inculeț, Emanuel Bădescu (2000): 1918. *Ion Inculeț la Academia Română*. În: <http://www.itcnet.ro/history/archive/mi2000/current11/mi29.htm> (14.10.07).
9. Alexandru Kidel (1934): *Maria Cantemir: Femeia cea mai cultă din epoca lui Petru cel Mare*. În: „Viața Basarabiei”, 1934, nr. 6, p. 6-16; nr. 7-8, p. 45-67.
10. Dan Horia Mazilu (2001): *Dimitrie Cantemir. Un prinț al literelor*, București, Elion.
11. Ion Nistor (1991): *Istoria Basarabiei*, București, Humanitas.
12. Petre Panaitescu (1926): „Șt. Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*”. În: *Dacoromania*, vol. IV, partea a II-a., Cluj, p. 1238-1251.
13. George Papacostea (1925): „Șt. Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*”. În: „Convorbiri literare”, p. 709-711.
14. Cristina Petrescu (2007): *Construcția identității naționale în Basarabia*. În: Heintz, Monica (coord.): *Stat slab, cetățenie incertă*, București, Curtea Veche Publishing, 127-153.
15. Constantin Stere (2006): *Singur împotriva tuturor*. Antologie. Selecție și prefață de Alina Ciobanu. Chișinău, Cartier.
16. Dumitru Preda, Vitalie Văratec (2001): *Relațiile româno-sovietice. 1934-1940. Vals diplomatic în jurul Basarabiei (Les relations roumaino-sovietiques)*. În: *Mi*, 2001 (35), nr. 8, p. 78-82; nr. 9, p. 12-17.
17. Elvira Sorohan (2005): *Cantemir, Dimitrie*. În: *Dicționarul general al literaturii române*, vol. II, București, Univers Enciclopedic.
18. Petre V. Ștefănuță (1936): *Fenomenul limbii române și basarabenismul*. În: „Viața Basarabiei”, nr. 11-12, p. 116-117.

**Vlad UN DOR NUMIT
POHILĂ AL BUCOVINEI NORD (I)**

SIMPLE VIZIUNI PRO-BUCOVINENE

Există oare, cu adevărat, o legătură, mai directă sau mai tainică, între *dor* și *geografie*? „Cum să nu, există!”, mi-a răspuns prompt un prieten, coleg de generație, care nu se simte bine dacă nu merge, măcar o dată pe lună, să-și vadă satul natal – o străveche comună de răzeși, din zona Codrilor. „Înseamnă că nu ai fost niciodată la Paris... de vreme ce nu ți-e dor de un punct geografic anume...”, mi-a replicat o „franțuzoaică”, alias o absolventă a filologiei franceze de la Universitatea din Bălți, acum „pasăre migratoare” prin Vestul Europei, aidoma altor sute de mii de moldovence plecate într-acolo în căutarea unei existențe mai demne. Un businessman relativ prosper mi-a mărturisit că i se face dor, din când în când – și tot mai des, în ultimul timp! – de fermecătoarele stațiuni balneare din Golful Thailandez. Altcineva mi-a zis că de multe ori vrea să revadă Locurile Sfinte din preajma Ierusalimului. O tînără, ce s-a aflat în cîteva rînduri la stagii peste Ocean, a oftat: „Doamne, Doamne, ce n-aș da să revăd, să re-trăiesc frumoasa nebulie a New Yorkului!...”

M-am gîndit și eu atunci la *dorurile mele geografice* – poate mai puține, poate mai modeste ca distanță și eventuale cheltuieli. Și mi-au copleșit memoria mai multe orașe din Țările Baltice – de la Vilnius și Kaunas, prin Riga, pînă la Tallinn și Tartu – acel faimos centru universitar eston, unde au făcut studii și numeroși basarabeni, ulterior fruntași ai mișcării de eliberare națională de la începutul sec. XX, inclusiv Ion Pelivan, Pan Halippa, Nicolae Bivol, alți membri ai Sfatului Țării. Am coborît însă brusc, pe harta geografică și culturală a Europei, oprindu-mă îndelung, emoționat, la Cernăuți, de unde razele imaginației – și cele ale nostalgiei, ale dorului – se răsfiră, firesc, aidoma razelor solare, spre tot ce se cheamă *pămînt bucovinean*.

La drept vorbind, titlul acestui eseu nu acoperă decît parțial atitudinea mea față de realitatea istorico-geografică și culturală românească numită Bucovina. Adevărul e că îmi este dragă întreaga Bucovină, nu numai partea ei

dinspre miez-noapte; îmi este dor mereu de întreg pământul bucovinean, de impresionantele priveliști și locuri de acolo, ca și de oamenii ei – fie din trecut, fie din zilele noastre. Aș merge mereu să admir Suceava și Putna lui Ștefan cel Mare și Sfânt, azuriul imprimat, parcă, de Însuși Cel-de-Sus, pe zidurile Voronețului; să calc pe cărările ce duc spre salba de mănăstiri și biserici medievale ca Moldovița, Sucevița, Probata, Dragomirna... spre Ipoteștii cu lacul și pădurile ce l-au văzut pe copilul și adolescentul Mihai Eminescu, spre Stupca, unde a plîns vioara lui Ciprian Porumbescu...

Așadar, pînă aici m-am referit la sudul Bucovinei. Iar dacă există o parte de sud, aceasta implică și alta – de nord. Părțile astea, indivizibile parcă, de vreo șase decenii sunt separate de un hău foarte greu de trecut. Dar nu noi am frînt în două Bucovina... Și nu e vina noastră că trebuie să mergem acum cu mai multe dificultăți în Nordul Bucovinei, care mai include și o bucățică din Nordul Basarabiei – fostul județ Hotin – și o parte din Ținutul Herța, formînd regiunea Cernăuți, din actuala Ucraina. Cele șase decenii după ruperea acestui spațiu istorico-cultural de la matca românească au generat mari schimbări, și multe – vai – în rău. Cu toate astea, nu au schimbat – nu au putut schimba! – esența spirituală, esența românească a *ceea ce numim astăzi, cu totul convențional, Nordul Bucovinei, referindu-ne, în fapt, la așa-zisa regiune Cernăuți.*

Probabil, ca și alții care țin să-și cunoască mai bine patria istorică, am și eu față de Bucovina mai multe abordări. Prima ar fi o atitudine vădit influențată de Nicolae Iorga: neasemuitul nostru cărturar a scris, undeva, că din întreg arealul românesc, Bucovina are, la kilometru pătrat, cea mai mare densitate de personalități marcante. Nu e cazul să încercăm a face aici o listă cît de cît aproximativă a acelor personalități – cu certitudine, nu ne-ar ajunge un număr de revistă pentru înșiruirea numelor lor și a meritelor lor, nici măcar a celor mai apreciable. A doua abordare ar fi una de manieră eminesciană: cît de nuanțat a văzut și a simțit Poetul nostru național Bucovina se poate judeca și după epitetetele pe care i le-a aplicat: *dulce, frumoasă, mîndră, scumpă...* Toate aceste calificative rămîn valabile și astăzi, după un secol și jumătate. Cu regret, rămîne valabil și tulburătorul îndemn al adolescentului Mihai Eminescu: „Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină...”, dacă e să-l atribuim altei stări de lucruri și, ceva mai îngust, exclusiv Nordului Bucovinei. A treia abordare a Bucovinei de Nord este una pur sentimentală: la Cernăuți, în anii '30 ai veacului trecut, și-a satisfăcut serviciul militar tatăl meu, evident, în cadrul Armatei Române, fiind ordonanța unui ofițer originar din chiar capitala Regatului, de la București. Acel ofițer era, printre altele, un mare meloman și își lua ordonanța la toate spectacolele cîte se dădeau pe scena Teatrului Național din Cernăuți: de operă, operetă, de revistă... Poate și de aceea tata a păstrat întreaga-i viață o amintire deosebit de călduroasă pentru acest oraș, pe care l-a putut vizita din nou peste vreo 30 de ani, prin 1974, după care ne-a împărtășit impresiile: „Cînd eram eu sub arme, la Cernăuți spălau străzile cu săpun... Iar amu... ce-au făcut acolo *bosiacii!*... Pînă și pe statuile celea așa de frumoase, din fața gării, *stuchesc* netrebnicii!...”

Ghidat de aceste trăiri, pe la finele lunii noiembrie 2007, am acceptat cu multă plăcere o călătorie în Nordul Bucovinei, pentru ceea ce se numește – cumva bagatelizat la noi – „niște întîlniri de suflet”, cu niște conaționali de-ai noștri din

această zonă a românismului răstignit dincolo de hotarele lui firești, istorice. Eram o delegație mică, dar solidară în dragostea pentru frumos și pentru Bucovina: dr. în economie Vasile Șoimaru, conf. univ. la ASEM, fost parlamentar, cunoscut de cititorii noștri și ca publicist, dar și ca autor de magnifice fotografii, unele inserate și în „Limba Română”; apreciatul regizor de teatru, publicist și filozof al culturii Andrei Vartic; prozatorul, eseistul, dramaturgul Nicolae Rusu, și el cunoscut și prețuit de cei care mai citesc proze scurte, dar și romane, povestiri, parabole, piese dramatice etc. și în epoca internetului; în fine, subsemnatul. Ei da, am mers din inițiativa lui V. Șoimaru, dar și cu mașina lui; ceva mai mult chiar – și cu bunăvoința și generozitatea lui, inclusiv, în bună parte, pe cheltuiala lui, și financiară, și sufletească.

* * *

Cum e să purcezi la drum spre niște locuri dragi și dorite, sfinte nouă? Cum e să călătorești într-o zonă în care, la fiecare pas, ai revelația atingerii cu amintirea unor locuri memorabile și a unor personalități marcante ale neamului? Firește, emoțiile îți dau ghes mereu... Până la Cernăuții lui Aron Pumnul și ai lui Eminescu, drumul devine mai scurt, mai puțin obositor, atunci când treci prin Costiceni, satul de baștină al lui Ion Vatamanu, iar alături e Mălinești, comuna care a dat literaturii române pe excelentul poet și traducător Cezar Baltag și pe fratele acestuia, Nicolae Baltag, ultimul mai puțin cunoscut, dar care a fost, potrivit lui D. Micu, „un strălucitor critic literar”. Urmează Marșința, satul în care s-a născut și a copilărit Sofia Rotaru; apoi vin, rînd pe rînd, localități ce ne amintesc de scriitorii Vasile Levițchi, Serafim Saka, Arcadie Suceveanu, Mihai Morăraș; de criticii și istoricii literari acad. Constantin Popovici, acad. Nicolae Bilețchi, dr. Dumitru Apetri, de lingvistul prof. univ. dr. hab. Vasile Pavel; apoi – de dragii noștri cîntăreți Maria Iliuț și Ion Paulencu, de economiștii dr. Didina Țăruș, dr. Mihai Pătraș... Oricît de mult aș stăruii, nu cred că aș putea face aici o listă cît de cît completă a locurilor și personalităților nord-bucovinene ajunse a fi nume de glorie ale literaturii, artei, culturii și științei române, oprindu-mă exclusiv la epoca contemporană și la un perimetru anume al Nordului Bucovinei. Căci „mai jos”, apar și Cristineștii, moșia faimosului neam al Hasdeuenilor, satul natal al lui B.-P. Hasdeu; iar „mai sus”, pe drumul spre Dorohoi, la Herța, după cum se știe, s-a născut scriitorul și omul de vastă cultură Gheorghe Asachi... Iar încă „mai sus”, hăt spre miază-noapte, acolo unde cîmpia se oprește la poalele Carpaților, începe „Maramureșul Mic”, acum parte a regiunii Transcarpatice din Ucraina, cu vreo zece comune românești, din care au pornit în lumea largă alți zeci și sute de mari, celebri, fii și fiice ale spiței de români de la munte, spiță cu totul aparte și care merită și o istorie aparte!...

LA BOIAN, DEPARTE DE VATRA DORNEI...

Prima escală o facem într-un sat celebru și grație *Doinei* lui Eminescu: „...*Din Boian la Vatra Dornii, / Au umplut omida cornii / Și străinul te tot paște / De nu te mai poți cunoaște...*”.

Trebuie să recunosc însă că am auzit prima dată de Boian din alte surse decât *Doina eminesciană*. Eram elev în clasele superioare când am citit în revista „Nistrul”, prin 1969, un roman ce se numea *La răspîntia Boianului*, scris de Viorica Chibac-Cuciureanu, o profesoară de română, trăitoare în localitatea evocată și în titlul lucrării.

Un sat „mare și lung” – circa 6-7 mii locuitori, ale căror gospodării se întind pe parcursul a vreo 4-5 kilometri – Boianul ne întâmpină cu câteva monumente de excepție: biserica ctitorită pe moșia urmașilor lui Ion Neculce, statuia marelui cronicar și prozator, adevărat predecesor al lui Ion Creangă, în fine – o troiță în amintirea sătenilor deportați de către ocupanții sovietici, în Siberia... Un amestec, greu de descris, de pioșenie, frumusețe și durere!

Aflăm sau – mai exact – ni se reamintește că vecin cu Boianul e satul Mahala, care a cunoscut și el toate „valorile” și toate grozăviile deportărilor, fiind, ca și majoritatea așezărilor românești din Nordul Bucovinei, populat de oameni harnici, cu un dezvoltat spirit de gospodar, dar și vrednici cetățeni ai Regatului. O țărancă din Mahala, cu câteva clase românești, „ridicată” și dusă tocmai la Kolîma – dincolo de Cercul Polar rusec! – avea să devină peste ani, la finele secolului XX, o notorietate printre scriitori, istorici, alți oameni de suflet. E vorba de Anița Nandriș-Cudla, care pînă la moarte nu a știut din ce motiv a fost smulsă de la vatra părintească și dusă de cotropitorii străini acolo unde nici lor nu le plăcea să trăiască: printre reni, urși polari, lupi cu totul sălbăticiți... printre deținuți politici, dar și de drept comun, printre troiene mai înalte decât biserica din satul ei și ghețuri mai adînci decât locurile unde Dunărea e cea mai adîncă. Dumnezeu cu adevărat pe toate le vede și le rînduiește, dacă a fost posibil miracolul păstrării manuscrisului cu filele ei de jurnal, numit convențional *20 de ani în Siberia*, în epoca de prigoană sovietică, atunci cînd dacă era depistat, autoarea putea să fie din nou „deschiaburită” și din nou trimisă la „răcoarea” celor 50-60 de grade sub zero. Scris cu meticulozitatea unei gospodine exemplare, cu demnitatea și cumsecădenia unei românce de talia Vitoriei Lipan din *Baltagul* lui M. Sadoveanu, dar și cu un simț extraordinar al frumosului, dezvoltat din credința în Mîntuitorul nostru și din tradițiile populare, *Jurnalul Aniței Nandriș-Cudla* este un zguduitor document acuzator al incredibilelor fărădelegi la care s-au dat ocupanții sovietici. Concomitent, acest *Jurnal* e și un tulburător document de suflet, un argument de o putere ce nu va slăbi nici peste secole, al dreptății noastre românești. L-am citit, răvășit, șocat, în prima ediție, prin 1992, făcîndu-i o scurtă prezentare în revista „Glasul” și publicînd acolo niște fragmente ce mi s-au părut mai impresionante, deși ar fi fost normal să tipărim, în foileton, în întregime această spovedanie despre calvarul prin care au trecut bunicii și părinții noștri, rupti mișelește, în urma cîrdășiei sovieto-germane, de la o normalitate – cu bunele și cu scăderile ei inerente –, și care se numea România Mare, sau interbelică.

O strînsă legătură – sufletească, cel puțin – a avut cu satul Mahala și cu familia Nandriș de aici „patriarhul lingvisticii române din Basarabia postbelică”, acad. Nicolae Corlăteanu (1915-2005), profesorul meu și al atîtor altor generații de jurnaliști, filologi, profesori, cercetători științifici, redactori, traducători și alți licențiați, din sfera socioumanistică, ai Universității de la Chișinău. Făcînd studii la Universitatea din Cernăuți, înainte de 1940, cunoscîndu-l pe savan-

tul-patriot Gr. Nandriș, a fost întru totul firească reacția distinsului lingvist basarabean la apariția *Jurnalului Aniței Nandriș-Cudla*: această carte i-a servit imbold să scrie, octogenar fiind, alte două – *Răspîntii* și *Nandrișii* – ultima consacrată integral acestei vrednice dinastii din Nordul Bucovinei. Astfel N. Corlăteanu a făcut una din primele – posibil și unica, foarte posibil și cea mai bună, deocamdată, – (mini)monografii despre lucrarea memorialistică a țărâncei martire de la Mahala.

Din cîte știi, nu de mult, tot la București, grație siliinței urmașilor ei, a văzut lumina tiparului a doua ediție a *Jurnalului Aniței Nandriș-Cudla*. Credem că ar fi fost cazul să apară încă vreo zece ediții, în tiraje nu mai mici decît operele lui Paolo Coelho sau cele ale lui Haruki Murakami. Și nu numai la București, dar și în alte orașe românești, obligatoriu și la Cernăuți, neapărat și la Chișinău. În plus, ar trebui să fie tradus, în limbi de circulație universală – engleză, franceză, spaniolă, germană, italiană etc. Nici o altă scriere literară sau istorică românească, cel puțin în etapa actuală, nu ar prezenta lumii mai veridic, mai convingător, mai argumentat sufletul nostru și sfîșierea la care a fost expus, ca să reziste totuși. Ar fi bine să fie tradus și în limbile rusă și ucraineană: rușii, respectiv, ucrainenii, cei de bună-credință sau cu un elementar bun-simț măcar, nu s-ar vedea în niciun fel lezați de această scriere. Dimpotrivă, poate – grație *Jurnalului Aniței Nandriș-Cudla* – ei ar percepe, posibil, mai clar, mai adînc, mai dureros, tragedia popoarelor lor, care tragedie, prin nesăbuiința unor conducători, a fost lățită – fără vreun drept, fără vreo logică, fără vreo justificare – și peste destinul neprihănit al altor națiuni.

De altfel, acolo, în Nordul Bucovinei, nu prea departe de Mahalaua Aniței Nandriș-Cudla, poți întîlni și alte confirmări ale aceluia drum al pătimirilor deschis de Pactul Ribbentrop-Molotov, respectiv, de fatala zi de 28 iunie 1940. Lunca și Fîntîna Albă sunt două sate ale căror locuitori, după cîteva luni de ocupație sovietică, au încercat să treacă pașnic, pe un drum al crucii – noua frontieră sovieto-română, ca să revină la o viață omenească. Toți cei care au făcut acest gest desperat – peste o mie de bărbați, femei, bătrîni și copii – au fost secerăți de pistoalele automate ale grănicerilor sovietici, alias ale lucrătorilor NKVD-ului, numit ulterior KGB, FSB, SIS ori SBU (*Slujba bizbecinstva Ukrainy* = *Serviciul de Stat al Securității Ucrainei*). E de remarcat că sătenii de la Fîntîna Albă erau în majoritate ne-români: ruteni, ruși, poloni, alți slavi, precum și evrei și armeni.

* * *

Să revenim însă la Boian, mijloc de noiembrie 2007. Noi, cei patru „pelerini” basarabeni, suntem în căutarea unei gazde: poate găsim pe cineva care să ne primească peste noapte, ca a doua zi să ne putem continua drumul spre Cernăuți. Căzuse deja, destul de apăsător, inserarea, și cum niciun telefon din cele două generatoare de speranță nu răspundea la apelurile noastre, în suflet ni se cuibărea tot mai mult gîndul că iată, nu vom avea norocul de a da peste o casă primitoare în acest sat, oricît de mare și oricît de lung este... Puteam noi să credem la acea oră că peste puțin timp vom fi solicitați în chiar două case – să rămînem la o masă boierească și să înnoptăm, în cele mai civilizate condiții urbane?!

Doamna Eleonora Bizovi a muncit câteva decenii bune ca profesoară de matematici la școala medie de cultură generală din Boian, în prezent, Liceul *Ion Neculce* („gimnaziul”, cum e la ucraineni). *Cumînțenia pămîntului bucovinean, frumusețea și înțelepciunea lui se pare că s-au adunat în cel mai fericit mod în chipul și în sufletul acestei doamne*. Ne-a primit ca pe niște oaspeți dragi, ca pe niște frați pe care-i aștepta mereu... chiar dacă, așa cum ne-am putut da seama, nu duce lipsă de musafiri: numeroși foști discipoli, acum oameni mari la Cernăuți, la Chișinău, la Suceava, Iași, București, Kiev; alții, risipiți în patru vînturi ale lumii, îi calcă adeseori pragul să-i spună un cuvînt de mulțumire pentru că i-a învățat logica matematică, dar și logica vieții, dragostea pentru limba maternă, pentru trecutul, prezentul și chiar viitorul acestei palme de pămînt românesc. Vin s-o viziteze și foști consăteni, unii trec pentru a procura sau pur și simplu pentru a vedea pe viu faimoasa monografie a satului Boian, alții – pentru a-i aduce materiale noi, în vederea unei noi ediții a acestei cărți cu adevărat capitale. Iar volumul monografic *Boianul* merită toată atenția și maxima prețuire nu numai a locuitorilor Boianului nord-bucovinean sau ai Boianului din Canada... (Există o asemenea localitate și peste Ocean! – întemeiată, cu aproximativ un secol în urmă, de către oameni plecați de aici, din Boianul evocat de Eminescu, în căutarea unei vieți mai bune... Nu știu dacă chiar toți s-au realizat acolo, dar ce impresionează în mod deosebit e că majoritatea au păstrat și acolo spiritul românesc, dragostea de baștină, de patria istorică – România Mare, simțindu-se atrași magnetic de frumusețea limbii materne, a tradițiilor populare, a culturii și istoriei naționale).

Să aruncăm și noi o privire strict bibliografică asupra acestei cărți: Vasile Bizovi. *Boianul*: monografie. – Cernăuți, Editura Bukrek, 2005, 580 p. Pe coperta-față a monografiei vedem frumosul monument din Boian, cu bustul lui Ion Neculce, încununat de stema Moldovei medievale, a lui Ștefan cel Mare. Păcat numai că pe coperta-spate lipsesc ceva date biografice și chipul autorului, al celui care a scris monografia Boianului într-o viață de om, într-o viață de român aflat printre străini – este poate unica obiecție pe care am îndrăzni să o formulăm la adresa editorilor. Căci amintirea autorului, prof. Vasile Bizovi, ar fi meritat din plin să fie și pe această cale înveșnicită! Om de o mare înțelepciune, de aleasă cultură și de o rară modestie, prof. Vasile Bizovi (1926–2000) a avut o existență zbuciumată, marcată de o exemplară dăruire cauzei naționale. Absolvent al Școlii Normale din Cernăuți, cînd sovieticii au ocupat din nou Nordul Bucovinei și Ținutul Herței, a luat drumul pribegiei în dreapta Prutului. Cu certitudine, ar fi făcut și acolo o carieră frumoasă – poate didactică, poate de cercetare, poate literară. A revenit însă la baștină, știind bine ce riscuri îl pasc, și a muncit, cîți ani i-a slobozit Cel-de-Sus, în învățămînt, educînd zeci de promoții de copii, adolescenți și tineri nord-bucovineni, predîndu-le limba și literatura română, iar suplimentar – și istoria românilor. Nu a fost un profesor de română pur și simplu, niciun oarecare inspector școlar la baștină, în zisa regiune Cernăuți. A elaborat programe de studii, suporturi didactice, ghiduri pentru profesorii de română din cele circa 200 de școli românești cîte erau în Ucraina. La fel, este autorul unor foarte bune manuale pentru elevii acestor școli, dintre care manualul de limbă și literatură pentru clasa a V-a (coautor – A. Sadovnic, profesor la Universitatea din Cernăuți) a suportat 20 de ediții! Din acest manual au învățat rînduri-rînduri de copii din Nordul Bucovinei, din

Maramureșul Mic (regiunea Transcarpatică), din Sudul Basarabiei (raioanele Ismail, Reni, Cetatea Albă – regiunea Odesa), dar și din R.S.S. Moldovenească, inclusiv generația subsemnatului. Noi mai ținem minte o carte scrisă de V. Bizovi (în colaborare cu prof. dr. Ion Bejenaru, două ediții, la Chișinău): *Victorine literare*, o lucrare originală prin concepție și extrem de utilă și eficientă pentru tinerii care doreau să cunoască mai bine limba, literatura, dar și istoria românilor. Cred că nu prea mulți dintre colegii de breaslă ai prof. V. Bizovi – poate doar cei mai apropiați, ca și ai casei – știau că dînsul a mai muncit, de-a lungul câtorva decenii, la scrierea / elaborarea unei fundamentale monografii a satului natal. Este, desigur, mai mult decît o prezentare – complexă, amănunțită, dar și foarte pasionantă, din punct de vedere cronologic, istoric, etnografic, demografic, folcloric, lingvistic etc. – a unei comune. Deși numeroase din paginile scrise de V. Bizovi încă în anii de regim totalitar, prin tăria argumentelor istorice, statistice și de altă natură, demonstau clar, categoric, românitatea Boianului și a întregii Bucovine de Nord, în perioada de deschidere mai largă spre adevăr – chiar și în Ucraina! – autorul a completat manuscrisul cu noi dovezi ale acestui adevăr, care a fost crezul vieții sale. Din păcate, prof. V. Bizovi nu și-a putut vedea lucrarea tipărită... Înainte de a închide pentru totdeauna ochii, nici măcar nu a avut certitudinea că monografia Boianului va fi tipărită cîndva. Inclusiv pentru faptul că unele caiete ale manuscrisului se aflau pe mîini străine, care nu au avut bunul-simț să le restituie la timp autorului, și nici măcar văduvei, mai apoi. Dar poate că totuși a avut V. Bizovi această certitudine, știind bine caracterul, firea, sufletul consoartei sale?! După cum menționează în prefața monografiei, dl Ion Jalbă, primarul comunei Boian, tocmai „*distinsa doamnă Eleonora Bizovi a găsit putere de voință să revadă, să transcrie textele, să pună într-o anumită ordine materialele rămase de la regretatul ei soț, să contacteze persoane care să-i dea anumite lămuriri, s-o poată ajuta în privința editării, dar să și completeze acele mici goluri din vasta monografie, care s-au creat prin dispariția unor caiete [...]. S-a bucurat de bunăvoința scriitorului cernăuțean Dumitru Covalciu. În vederea ilustrării cărții a fost ajutată de Maria Botă. A găsit sprijinul și înțelegerea Consiliului sătesc Boian [...]*”. Astfel a văzut lumina tiparului această carte de excepție: grație simțului deosebit de acut al datoriei – de intelectuală, de patriotă, de româncă, dar și de soție – al dnei Eleonora Bizovi, asistată, încurajată, mîngîiată de sprijinul poetului Dumitru Covalciu, al prietenei sale Maria Botă, al dlui primar de Boian, Ion Jalbă, al întreprinzătorilor locali Ion Semeniuc și Nicolae Hauca, patronii SRL „Izvorașul – Rodnyciok”; să fim iertați dacă, în graba scrierii acestui eseu, am trecut cu vederea alte persoane implicate în apariția unei excelente lucrări, de un tulburător românism, luminat de netrecătoarele culori nord-bucovinene ale acestui înalt sentiment.

Cît timp ne încălzește cu vorba-i blîndă și foarte frumos așezată românește, dna profesoară Eleonora Bizovi pune pe masa din fața noastră diferite bunătăți pe care le pregătește și le are mereu la îndemînă numai o bună gospodină cum este dînsa, o gazdă „cu vechime” apreciabilă în a primi oaspeți, diferiți intelectuali români de la nord, de la sud, de la vest și de la est de celebra-i comună Boian. Admirăm biblioteca adunată de-a lungul deceniilor de către soții Vasile și Eleonora Bizovi... Cred că nici nu merită comentarii deosebite ce poate cuprinde biblioteca unui cuplu de profesori, pentru care cultura națională a fost

și este o parte importantă a existenței, a doi apostoli ai românismului într-o zonă peste care s-au făcut stăpîni niște străini – și de neam, și de cultură. Apoi ne arată dna E. Bizovi, cu neprefăcută mîndrie, numeroase trimiteri poștale (cărți, broșuri, fotografii, acte de identitate, alte documente, decupări din ziare și reviste etc.), primite din actuala Ucraină, de la București, Suceava, Rădăuți și Chișinău, din Canada, Elveția, Rusia... Primește continuu asemenea documente, dar și scrisori de mulțumire, recunoștință, admirație pentru monografia *Boianul* – de la consăteni, dintre care mulți foști elevi de-ai dumneaei –, în vederea tipăririi unei noi ediții, completate, a acestei cărți de vizită a satului natal. „Cine știe cînd și cum va fi posibilă scoaterea unei noi ediții...”, oftează doamna, amintindu-și de greutățile pe care le-a avut de înfruntat pînă a trăi bucuria de a răsfoi, în 2005, *Boianul* mirosind încă a vopsea tipografică.

Poate că se va reedita această carte totuși... Posibil, cineva, se va mai apuca să elaboreze o monografie paralelă a satului natal. Oricum ar fi, una e limpede ca apa de izvor: ce a realizat prof. V. Bizovi, cu sprijinul din timpul vieții lui, și cu silința, simțul răspunderii, devotamentul, pasiunea dnei Eleonora, după decesul autorului, a intrat deja în istoria Nordului Bucovinei, iar mai larg – și în istoria satelor românești de pretutindeni. Monografia *Boianul* e o dovadă în plus că veșnicia nu numai că s-a născut la țară, dar și că, deocamdată, acolo se și menține cel mai sigur, la români.

* * *

Ulițele întortocheate ale Boianului ne duc spre altă casă de gospodar – cea a dlui Vasile Bota, agronom, funcționar la serviciul fito-sanitar al vămii de la hotarul ce desparte actualele state Republica Moldova și Ucraina. Casa familiei V. Bota e o adevărată bijuterie de arhitectură rustică și, totodată, un argument în plus că românii din partea locului întotdeauna au muncit în sudoarea frunții, dar au și ținut, cu tot dinadinsul, să trăiască pe potriva trudei lor. Dar interiorul acestei case! – e ca un muzeu, începînd de la ușile, coloanele, scaunele, mesele, alte piese de mobilier lucrate în lemn și pînă la covoarele, țolurile și păretelele țesute de mîini dibace de țărance. Între aceste elemente de interior ni se deschide adevăratul muzeu al casei – ceva absolut unic, măcar și pentru impresionanta expoziție de ceramică – farfurii, străchini, ulcioare, alte vase. Nu știu exact cît timp a adunat stăpînul casei această minunată colecție... Nu pot spune cu precizie care este geografia provenienței obiectelor de artă adunate de V. Bota..., deși punctele geografice mai importante pot fi „detectate” cu o anumită ușurință, completate de comentariile pline de vervă ale dlui Vasile Bota: Nordul și Sudul Bucovinei, Carpații românești și cei ziși acum ucraineni – din satele populate de urmașii păstorilor huțuli; cîteva piese își au originea tocmai în Caucaz, dar cele mai multe, am impresia, reprezintă diferite zone ale României, culminînd cu faimoasa ceramică de Horezu (județul Vîlcea). Expoziția este completată de cîteva icoane și de obiecte lucrate în lemn. Cum spuneam, Vasile Bota e de profesie agronom, dar ca simțire este un om al artelor și al literaturii. Și mai e un mare pasionat de istoria noastră și de cea universală. Plus, un sincer iubitor al limbii, al folclorului și al poeziei românești. M-a frapat una din primele întrebări pe care ne-a pus-o: „Ce mai face poetul cela basarabean

care a scris versurile cîntate de Mihai Volontir: *Moldovenii cînd se strîng / Și-n petreceri se avîntă, / La un colț de masă plîng, / La alt colț de masă cîntă*”? Că frumos a mai scris-o!...”. I-am spus că, iată, după vreo 25 de ani de la moartea aceluia poet, și abia la vreo 15 ani după revenirea noastră la grafia latină, a apărut la Chișinău o primă plachetă cu versuri de ale lui Petru Zadnipro, cu litere latine. I-am promis să-i facem rost de un exemplar..

Între atîtea obiecte de mare valoare artistică, în casa lui Vasile Bota nu ocupă un loc oarecare biblioteca familiei, completată cu cărți de poezie și proză românească, multe volume de specialitate – agronomie, dar și de istorie și de politică curentă. De altfel, ca și altor oameni vrednici, politica nu-i place nici dlui V. Bota – prea de tot i se pare ticăloșit acest domeniu, acum, prin părțile noastre. Totuși, ca om înțelept și sensibil ce este, nu poate să nu spună o vorbă bună, ba chiar de admirație, despre președintele Traian Băsescu. Despre liderii de la Kiev, care tocmai atunci, în noiembrie, după alegerile parlamentare, se certau cel mai aprig pentru împărțirea fotoliilor-portofoliilor, auzim o judecată ce amuză, dar și pune pe gînduri: „De la aceștia, nici nu ai la ce te aștepta...”. Ca peste un minut, să auzim o întrebare ce provoacă durere mai multor basarabeni: „Dar la Chișinău... la conducere parcă se află de-ai voștri... Și atunci, de unde atîta dușmănie față de valorile propriei națiuni?...”.

Împărtășind soarta altor conaționali de-ai noștri – fie ei din Nordul Bucovinei, din Basarabia sau România post-decembristă –, cînd unul din părinți e plecat la munci peste hotare, iar copiii – la studii, tot departe de casă, Vasile Bota a rămas, temporar, unicul stăpîn al acestei case de basm. Am scris intenționat „unicul stăpîn”, și nu „unicul locatar”, pentru că soția e mereu prezentă acasă, prin frecvențele telefoane pe care le dă, sau le primește, de la soț; iar flăcăii lor, studenți la Chișinău, îi bucură nu numai cu note bune la studii și purtare exemplară în societate, dar și cu dese vizite în zilele de vacanță. Nu cred însă că această situație provizorie a făcut din dl Vasile Bota un iscusit culinar; e la mijloc încă o pasiune a gazdei noastre: nu avea cum să-l ajute nici măcar o gospodină cum e doamna profesoară E. Bizovi, cît dînsul pregătea masa „pentru dragii oaspeți, frații noștri români din Basarabia”, cum s-a exprimat. O masă boierească, trebuie să repet neapărat, cu cele mai alese specialități ale bucătăriei românești, cu o țuică și un vin „din care beau numai popii, și cei mai dăruți Domnului” – toate de producție proprie! Am părăsit această casă atît de frumoasă și ospitalieră în zori de zi, cu gîndul să revenim, neapărat, dînd glas sincerei invitații, de o rară omenie, a stăpînului ei. Și cu încă un gînd, ceva mai năstrușnic: cine pășește pragul casei familiei Vasile Bota, cu greu pleacă mai departe!...

Ion HADÂRCĂ **POEZIA LUI VASILE ROMANCIUC CA IPOSTAZIERE A IMAGINARULUI LECTORIAL**

Vasile Romanciuc, un poet solar (poet-grădinar, zice Mihai Cimpoi), dar fatalmente împovărat de tenebrele timpului, este un nume emblematic al generației poetice „șaptezeciste” și unul dintre cei mai reprezentativi poeți moderni ai literaturii române din Basarabia.

Debută în celebra colecție „Debut” a Editurii chișinăuene Literatura Artistică cu placheta de versuri *Genealogie* (1974), urmată de substanțialul volum *Citirea proverbelor* (1979). Mai semnează, la intervale de ani, cu zgârcenia-i specifică, volumele *Din tată-n fiu* (1984), *Ce am pe suflet* (1988), *Note de provincial* (1991), *Un timp fără nume* (1996), *Îndoiala de sine* (1997), *Un ochi / Un oeil*, antologie și prefață de Valeriu Rusu (2000), *Marele pustiu invizibil* (2001), *E toamnă, cad măștile* (2001), *Re-citirea proverbelor* (antologie) și *Olimpul de plastic* (2007)...

Așadar, un poet ingenuu, al „îndoielii de sine” și al nevoii de echilibru, proliferându-și clamoarea structurilor genealogice peste „marele pustiu invizibil”, Vasile Romanciuc, „simplu în aparență și complex în esență”, precum îl definește criticul Ion Ciocanu, se vedește, în ultimele sale cărți *Re-citirea proverbelor* și *Olimpul de plastic*, substanțial distanțat prin selecția riguroasă a

textelor, de o anumită imagine, care-l asocia direcției tradiționaliste și mult apropiat de poetica post-modernității, însă fără pletora strategiilor ei sofisticate, bazate pe tehnica unui limbaj voit de-semantizat.

Autorul *Olimpului de plastic* este un virtuoz al limbajului, care însă nu urmărește epuizarea posibilităților expresive ale acestuia, ci, mai curând, transparentizarea lui ca mijloc de explorare a esențelor, limbajul poetic incumbând din tehnicile discursului modern încrustațiile realului, rigoarea lucidității sceptice și ardoarea creativității neîngrădite.

Astfel, fervoarea aplecării genealogice pentru *citirea proverbelor* se restructurează cu timpul într-o poetică de ansamblu, purtând marca Vasile Romanciuc, ale cărei caracteristici sunt *viziunile epifanice, psalmice* („A stat ploaia. Mai curată acum, / lumea / ca și cum s-ar fi născut / din nou: / oamenii sunt / mai blânzi, mai senini. / Dumnezeu, / de toarta curcubeului, ține Pământul / ca pe-un coș cu flori”, *Curcubeul*), *proiecția pe viu a simbolurilor fundamentale* („Lanț greu. Și nu pot să-l rup. / Cain și Abel / în același trup”, *Soartă*), *concludența gnostică și expresia modulelor semiotice arhetipale* („Busuioc la naștere...” sau „Viața și Moartea – două surori / împletind coronițe: / Prima – de spini, cealaltă – de flori”) și aceeași *profunzime lectorială a citirii permanente*, în care citirea este re-citire, iar proverbele tind a se reconverti în pilde solomonice: „mi-ar fi plăcut să fiu un cuvânt, / un cuvânt / de care să le fie dor / celorlalte cuvinte” (*Variantă posibilă*).

Printr-un minuțios exercițiu spiritual Vasile Romanciuc își focalizează cu tenacitate mănunchiul de raze vizionare până la transparentizarea obscurităților existențiale și până la esențializarea parabolică a aparențelor din cotidian: „A trecut, n-a trecut / eclipsa? / Ochii Lumii sunt triști – / Dacă nu ți se simte lipsa, / Mai există? / Mai există?” (*Eclipsa*). Lapidaritatea este dominantă acestui stil, după cum observă și subtilul Barbu Cioculescu, referindu-se, prin prisma poeziei lui Vasile Romanciuc, la „specificitatea liricii” din spațiul nostru (*Poezia acasă. Poeți contemporani din Basarabia*. Ed. a II-a. Editura Biblioteca, Târgoviște, 2007, p. 408).

Poetul este aidoma artizanului miniaturist, obișnuit să opereze universuri armonice pe spații limitate, minuscule, adeseori condensate într-un cuvânt-metaforă: „Triști sunt ochii noștri / nedumeriți / de vederile noastre” (*Ochii noștri nedumeriți*). Imaginea celui care migălește asupra cuvântului se aseamănă cu imaginea unui ieremit medieval, a unui Baruh Spinoza, care-și elaborează *Etica* nouă, demonstrată cvasigeometric în spațiul cuvântului limitat, lucrând sub lentile microscopice mecanismele metafizice ale timpului imaginar, tradus în formulele exacte ale proximității po(i)etice.

Fiind raportată la hachițele veacului, recuperarea eticii pare o muncă aproape derizorie, odată ce au fost pe rând compromise toate valorile și înălțimile, însuși Olimpul fiind populat de noile zeități artificiale, polisintetice, după cum sugerează autorul *Olimpului de plastic*: „Pe Olimpul de plastic, / piticii sub limbă asudă. / Acolo, sus, prefac în legi / toate neroziile lor. / Mai

surzi decât surzii / sunt cei care nu vor să audă. / Mai orbi decât orbii / sunt cei care să vadă nu vor”.

Un decor aparține al liricii acestui tulburător, prin neliniștile sale, poet îl prezintă succesiunea de imagini sau „teme (temeri) basarabene”, evoluând constant, de la *Citirea proverbelor* până la *Olimpul de plastic*, într-o suită de imagini obsedante, fantasmagorice, suprarealiste, tocmai de pe malurile Prutului copilăriei sale îndepărtate: „Prutule – / trup / rupt”. Este fisura existențială majoră, care a marcat încă din copilărie trăirile poetului: „...Atunci la Liveni / se-auzeau bătând clopotele / și mi se părea – eram sigur – / că ele-i transmit lui Dumnezeu / ruga mamei. / Cerul se lumina. / Piatra nu ne strivea. / Atunci, în copilărie, / credeam că Dumnezeu / locuiește la Liveni, / Peste Prut...” (*Biserica de peste Prut*).

Imaginea mimează referențialitatea. Poetul, revenind aieva sau imaginar la albia Prutului, îi contemplează oglinzile curgătoare și are revelația matricei genetice întrezărend dincolo de real drama sfâșierii noastre ființiale: Prutule – trup rupt! Aceeași sfâșiere o simte poetul contemplând oglinzile graiului curgător întrerupt sau adunând zdrențele pietroase ale reliefului natal hașurat pe o hartă violată de istorie. Cuvântul, ochiul sau acul busolei sale sufletești se zbate mereu într-un decor halucinant, din care zvâcniri iradiază imagini – stări, fragmente ale unui discurs atemporal, transcendent și trans-material, pe care receptorul doar le înregistrează, trans-formându-le în conspecte lirice con-substanțiale, scriind în tăcere tot mai trist și mai uimit de semnele ce i se revelează. Prin negare dialectică, lumea imaginară a poetului („Oh, / din Quebec până la Nisa, / tot românul plânsu-ni-s-a...”, *Recitind Doina*, 2005) se reprezintă într-o lume a devenirii și a desăvârșirii în măsura sacrificiului de sine, trecut și distilat prin supliciu benign. Numai astfel sinele corporal se poate înălța / întoarce spre sinele ontologic după modelul eminescian: „pe mine mie redă-mă”. Însă față de angoasa ontologic-identitară a viziunii eminesciene, poetul acestor spații fisurate, Vasile Romanciuc, trăiește o dublă înstrăinare: cea de-etnică și cea de-ontică!

Aceleași energii obsedante au dat naștere viziunii metafizice translucide printr-o rară plasticitate a imaginii poetice, cuprinzătoare de dimensiuni cosmice și ontologice și sfâșietor străbătută de tristețea profetică a clarvăzătorului: „E ger în cer. / Un ochi sticlos / Citește / Ce mi-i scris pe os. // Din stea / Mi se strecoară-n trup / Fiori / Ca dintr-un ochi de lup” (*Ochiul de gheață*).

Sub aspect stilistic, poezia lui Vasile Romanciuc rămâne a fi un teren fertil pentru diferite investigații de ars poetica, de studii lingvistice și structuraliste, care își mai așteaptă exploratorii.

Jocul intertextualist, parabola mitizantă, împlânzirea antitezelor, parafraza, ludicul și ironia, stăpânirea poantelor, evantaiul de eufonii, euritmii și ingeniozități omofone, asocierea / disocierea realităților minimalizate litotic ori sublimat oximoronic, cultivarea ambiguității în straturi cantabile și aglomerarea ingenioasă a situațiilor existențiale paradoxist-absurdiste, în general,

urmărirea obsedantă a spectacolului neoexistențial cu lumini și umbre – toate acestea fac parte organică din arsenalul unui poet familiarizat în egală măsură cu valențele stilistice ale versului clasic, trecut elegant prin filiera modernă, simbolist-avangardistă a secolului douăzeci și din nou revizuit până la istovire prin laboratoarele deconstructiviste ale gândirii postmoderne, din care poetul Vasile Romanciuc, cu un simț infailibil al proporțiilor estetice, a știut să-și aleagă strictul necesar.

Cu toate că pe ici-colo mai răzbate ecoul reminiscentelor modelatoare (cu predilecții alternative distingându-se ecoul modelului eminescian, damiano-vierian și bacoviano-stănesciano-sorescian), poetul nu s-a cantonat în vreun model stânjenitor, ci și-a croit cu tenacitate propriul drum al „îndoielii *de sine*” și al rostirii metaforice de îndoieli.

Emblematic pentru acest efort de rostire independentă este concluzia absolut simplă, originală și demnă a acestei splendide re-interpretări de *ars poetica* eminescană: „Pentru fiecare / generație nouă / Eminescu / își rescrie poemele / cu pana Păsării Phoenix. // Carte neatinsă / de intemperii / și intemperanțe. / Carte cu aripi. / Carte cu rădăcini. // Taina cuvintelor sale / se adâncește, / se adâncește, / se adâncește / tocmai atunci când crezi / că o poți dezlega: / să scrii un poem / care să nu regrete / că nu a fost scris / de altcineva” (*Un poem care să nu regrete*).

E de observat în acest context că Vasile Romanciuc nu-și ascunde sursele de inspirație, idolii sau modelele. Pentru că la el reminiscentele sunt, de fapt, re-omnisciențe: cunoaștere și asimilare în profunzime a virtuților de fond ale cuvântului artistic. Să recunoaștem, de exemplu, că astăzi atingerea prin transfer simbolistic a unei stări sau peisaj bacovian de mult nu mai este o noutate, aproape că a devenit un loc comun și de cele mai dese ori asociația bacoviană (plumb, lacustră, spleen, peisaj autumnal) nu realizează mai mult decât o nouă pasișă. Dar iată cât de plastic, original și deschis, fără a se teme de mimetism, realizează Vasile Romanciuc cardiograma nouă a stării bacoviene, prin simpla invocare a unui Bacovia-postmodern, în sec. XXI, catapultat pe un teren accidentat, cu zei de plastic, abatoare electrice și bodyguarzi, într-un timp dominat de aceleași obsesii de ființe fărâmițate: „Acești oameni care se rup în bucăți / își zic frați... / aici, frumusețea se măsoară-n erori / aici, bunăoară, bodyguarzii sunt confundați / cu îngerii păzitori... // Plouă bacovian... / crengi grele, ude... / singurătați tăcând într-un glas... / în noaptea adâncă, o inimă se aude / ca o bombă cu ceas...” (*În noaptea adâncă, o inimă*).

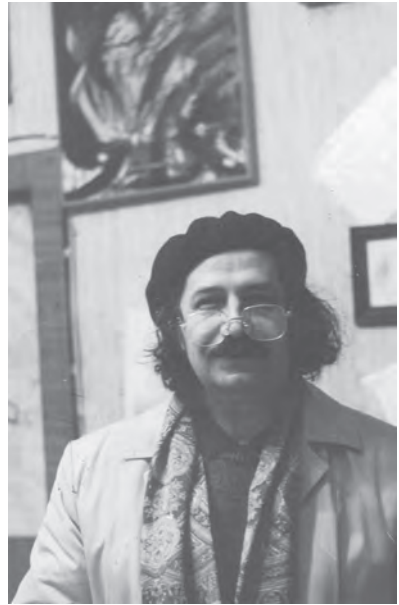
Oficierea inspirată în vecinătatea unor notorietăți ale genului este semnul unei carismatice limpeziri și a unei autonomii de substanță a cuvântului poetic, stăpânit discret, cu iubire și responsabilitate, de poetul Vasile Romanciuc.

* * *

Aceeași dragoste, responsabilitate și acuratețe față de cuvânt o manifestă poetul și în versurile sale pentru copii, de altfel, destul de zgârcit antologate în cel de-al doilea compartiment, *Toate întâmplările se prefac în cuvinte*, al volumului de autor *Re-citirea proverbelor* (Editura Știința, 2007). Regăsim aici aceleași coordonate ale poeziei lui Vasile Romanciuc: lirismul, limpezimea, simțul naturii, fluiditatea viguroasă a filonului etic ce se împletesc cu surpriza, poanta ingenioasă, predilecția pentru joc, cu spiritul mereu inventiv, umorul fin iradiind din situații ludic-caraghioase, care însă nu jignesc demnitatea copilului și nu tulbură comunicarea dintre vârste și încrederea în valorile artistice-pedagogice ale textelor inspirate de Poetul-Copil: „Dragii mei copii deștepți, / Înțelegeți bine foarte: / Una este să ai cărți, / Alta este să ai carte. // Însă, pe de altă parte, / Dragii mei copii deștepți, / Cine vrea să aibă carte / Trece mai întâi prin cărți” (*Câteva lucruri știute despre Carte și Cărți*).

Universul edenic, vădit borgesian, este al Cărții, dar simbolul concentrat al acestui univers este văzut de autor printr-o formulă inedită, a celui veșnic uimit și uimindu-se prin vocala O: „A fost odată / nu trece niciodată... // Copilăria, / țara lui Creangă, / Andersen, Grimm și Perrault... // Povestea / este lumea obișnuită, / văzută prin vocala O” (*Lumea văzută prin vocala O*).

Pentru că intuește organic și re-citește dezinhibat, cu toate simțurile în alertă, textul lumii din jur, al acestei lumi totuși natale, ca pe un cântec neîntrerupt („Iarba crește și-nverzește, / Vine coasa și-o cosește. // Crește iarba, după coasă, / Și mai naltă, și mai deasă. // Se ridică în picioare, / Coasa-n ierbi fulgeră iară. // Coasa, uite-o, se tocește. / Iarba crește. / Iarba crește”, *Iarba*), poetul Vasile Romanciuc, acest „purtător de cuvânt al tăcerii”, oficiază cu har și smerenie în altarul Poeziei („Nu aripa, cântecul, / cântecul înalță / pasărea-n cer”, *Cântecul*) pentru neîntrerupta înălțare cu toată nemaiposibila variantă a acestui cântec divin cu nume de Viață.

Vasile **DESPRE FRUMUSEȚEA**
ROMANCIUC **POEMULUI**

Un poem frumos
nu este alcătuit neapărat
din cuvinte frumoase.
Și cuvintele mai puțin grațioase
pot naște
un admirabil poem.

Amestecând
epoci, întâmplări, personaje,
vom descoperi într-o bună zi
incredibilul op,
în care,
contrar tuturor așteptărilor,
ca-ntr-o biserică,
Cleopatra s-a logodit cu Esop.

OLIMPUL DE PLASTIC

S-au cocoțat pe vârful de munte
piticii, rapace caracudă.
Acum, vor să le zici „Înălțimea Voastră”
toate cozile de topor.
Mai surzi decât surzii
sunt cei care nu vor să audă.
Mai orbi decât orbii
sunt cei care să vadă nu vor.

Pe Olimpul de plastic,
piticii sub limbă asudă.
Acolo, sus, prefac în legi
toate neroziile lor.
Mai surzi decât surzii
sunt cei care nu vor să audă.
Mai orbi decât orbii
sunt cei care să vadă nu vor.

Mai amintește-ți, ploaie, de noi,
mai treci de ne udă.
Sufletului nostru i-i dor
să se spele c-un limpede nor.
Mai surzi decât surzii
sunt cei care nu vor să audă.
Mai orbi decât orbii
sunt cei care să vadă nu vor.

ÎN NOAPTEA ADÂNCĂ, O INIMĂ

Acești oameni care se rup în bucăți
își zic frați...
aici, frumusețea se măsoară-n erori

100 **Limba ROMÂNĂ**

aici, bunăoară, bodyguardzii sunt confundați
cu îngerii păzitori...

Plouă bacovian...
crengi grele, ude...
singurătați tăcând într-un glas...
în noaptea adâncă, o inimă se aude
ca o bombă cu ceas...

LUMEA VĂZUTĂ PRIN VOCALA O

A fost odată
nu trece niciodată...

Copilăria,
țara lui Creangă,
Andersen, Grimm și Perrault...

Povestea
este lumea obișnuită,
văzută prin vocala O.

CÂNTEC DE PAIAȚĂ

Locuim pe-un sloi de gheață –
minițară plutitoare...
școala gheții ne învață:
răul vine de la soare...

Țist! Visezi la primăvară?!
locuim pe-un sloi de gheață:
aici, veșnic, este seară,
niciodată – dimineată.

Frigul și-a lipit pe față
zâmbet lucitor de coasă...
locuim pe-un sloi de gheață –
lume, lume lunecoasă.

„Ura, tronuri patrupede!”
cântă-n piață o paiată...
nu se-aude? nu se vede? –
locuim pe-un sloi de gheață...

UN POEM CARE SĂ NU REGRETE

Pentru fiecare
generație nouă
Eminescu
își rescrie poemele
cu pana Păsării Phoenix.

Carte neatinsă
de intemperii
și intemperanțe.
Carte cu aripi.
Carte cu rădăcini.

Taina cuvintelor sale
se adâncește,
se adâncește,
se adâncește
tocmai atunci când crezi
că o poți dezlega:
*să scrii un poem
care să nu regrete
că nu a fost scris
de altcineva.*

TEMĂ (TEAMĂ) BASARABEANĂ

Ajuns la Prut, acum, în mileniul trei,
Heraclit ar fi zis
cu autoironie amară: „Iată,
se-adeverește că sunt
și înțelepți neștiutori:
nu credeam că există pe lume
și râuri în care –
fără să intri măcar o dată –
te poți îneca de o infinitate de ori...”

ABIA LA SFÂRȘITUL ZILEI...

Amurgul pune, în tot ce atinge,
câte un pic de tristețe.
Abia la sfârșitul zilei,
îmi dau seama că decepția
este ceva ce, dimineața,
se numea iluzie...
Ai auzit vreodată ce zice, seara,
sufletul tău pălmuit
de mâinile-ntinse-ale cerșetorilor?
Știi ce înseamnă să fii privit
ca o virgulă între subiect și predicat?
Ai observat, desigur:
cuvintele proștilor n-au trac niciodată,
chiar astăzi, unul s-a lăudat
că poate face ocolul lumii
călătorind c-un balon de săpun...

Amurgul pune, în tot ce atinge,
câte un pic de tristețe.

SENTIMENT

Zilele negre-mi fac noaptele albe,
lumina și-ntunericul nu se deosebesc,
iluziile zboară în țările calde
și-aripi de întoarcere nu le mai cresc.

Ce vreme tristă-afară, de suflet ucigașă –
viața-i o umilă cerșetoare,
moartea mănâncă bine și se-ngrașă
ca un partid politic ajuns la guvernare.

„Un câne-i omenirea...”, o, da, Eminescule...
totul e stăpânit de netotul încoronat...
simt: dintr-un mileniu, cel puțin câteva secole
ni s-au furat...

TRISTĂ CONSTATARE

Ce urâtă-i, Doamne,
frumusețea
pre frumusețe călcând...

EXPOZIȚIE ANDREI MUDREA

Pictată cu rouă,
ce bine se vede
fața durerii!

SINGUR

Singur, atât de singur...
Ca urmele lui Armstrong
pe Lună...

SOARTĂ

Lanț greu. Și nu pot să-l rup.
Cain și Abel
în același trup.

DERUTĂ

Ce-ai putea să le spui
albinelor
despre luna de miere?

CÂNTECUL

Nu aripa, cântecul,
cântecul înalță
pasărea-n cer.

VULCANI

Vulcanul ETNIC,
mai devastator decât
vulcanul ETNA...

RECITIND DOINA, 2005

Oh,
din Quebec până la Nisa,
tot românul plânsu-ni-s-a...

CURCUBEUL

Durerea s-a stins.
Curcubeul mi-a pansat
toate rănille.

SECUNDE

Aud cum fierb
ca niște vulcani
secundele pline cu ani.

CLEPSIDRA

Zile negre, nopți albe...
Cine s-o fi jucând
cu clepsidra?

SECOLUL VITEZEI

Grăbit, nici nu observi:
sufletu-a rămas
departe-n urma ta.

UN OCHI

Rătăcește, trist și înlăcrimat, un ochi prin oraș.
O lume amărâtă trece pe lângă el
prefăcându-se că nu-l vede.
Nimeni, nimeni nu-l întreabă:
ochiule, vrei să fii al meu?
Nimeni, nimeni nu-i zice:
ochiule, ce mult îmi lipsești!
Orbii nu vor să mai vadă.
Văzătorii nu vor să vadă mai mult decât văd.
Lumea se teme de ochiul acesta
care mai știe ce-i plânsul:
i-ar putea schimba punctul de vedere
asupra propriei sale orbiri.

Rătăcește, trist și înlăcrimat, un ochi prin oraș.

BISERICA DE PESTE PRUT

N-aveam biserică în sat –
când se-adunau
nori grei peste casa noastră,
mama își făcea cruce,
privind cu nădejde
spre biserica din Liveni, peste Prut:
mare ești, Doamne,
nu lăsa piatra
să ne strivească!
Atunci la Liveni
se-auzeau bătând clopotele
și mi se părea – eram sigur –
că ele-i transmit lui Dumnezeu

ruga mamei.
 Cerul se lumina.
 Piatra nu ne strivea.
 Atunci, în copilărie,
 credeam că Dumnezeu
 locuiește la Liveni,
 peste Prut...

TĂCEREA

Se zice că tăcerea-i de aur,
 Dar cine ne va ierta pentru o mult prea lungă tăcere,
 Dacă până și cuvântul, în șoaptă rostit,
 Întrece uraniul în putere?

Acei care au ajuns filozofi la școala tăcerii
 Astăzi nu mai au nimic comun cu misterul:
 Nu e decât semnul egalității
 Între *a tăcea adevărul* și *a tăcea neadevărul*.

Ce mare, ce grea nedreptate
 Să taci: fie numai o dată, fie numai un singur cuvânt,
 Atunci când nenorocosul, sortit tăcerii din naștere,
 Ne asurzește gesticulând.

1977

OCHIUL DE GHEAȚĂ

E ger în cer.
 Un ochi sticlos
 Citește
 Ce mi-i scris pe os.

Din stea
Mi se strecoară-n trup
Fiori
Ca dintr-un ochi de lup.

UN IZVOR ÎNSETAT

Aș vrea să nu se mai întrerupă
visul acesta – tu și eu...
e ca un film de dragoste după
scenariul lui Dumnezeu...

mi-e dor... mi-e dor de-o privire a ta,
de-un zâmbet al tău mi-e dor...
e ca și cum un izvor ar înseta
și ar bea apă din alt izvor...

tu și eu... clepsidră din două inimi –
nu măsoară timpul, preface iubirea în veșnicie...
ce-i iubirea? ce-i veșnicia? nu știe nimeni...
Dumnezeu știe...

CUVINTELE

Locașuri sfinte
ne sunt cuvintele.
Ca-ntr-o biserică
intru-n cuvânt.
De-aici, ajung cu sunetul
până la Tatăl nostru
carele este în ceruri,
până la tatăl meu
care este-n pământ.

FUM

Cer de fum, soare de fum,
țară de fum, oameni de fum,
biserici de fum, vise de fum –
totul e fum,
totul e de fum,
dar nu arde nimic,
nu arde nimic,
asta e –
și asta
îngroașă fumul
și mai mult.

1993

Cavalerul. 1994. Peniță, tuș, hârtie

Viorica-Ela CARAMAN **ORIZONTURILE EMINESCIENE
SUCESIVE ÎN IMEDIATA
NOASTRĂ VECINĂTATE**

În plină epocă de filozofii ale banalului sau cotidianului, când postmodernismul îi absoarbe cu familiaritate pe numeroșii totuși creatori din domeniul artelor frumoase (nu fără motiv: Poezia s-a uzat!) și nu mai puțin pe criticii de astăzi, interesul pentru Eminescu nu s-a diminuat. Chiar dacă teribiliștii literaturii contemporane au curajul să-l lege la șireturi sau să-i scuture moliile de pe gulerul hainei, recunoscând fără complexe că ei pot fi și mai și la capitolul îngrijire, Eminescu rămâne

cu adevărat un luceafăr fără posibilitatea vreunei prozaizării. Căci opera eminesciană reprezintă valabilitatea unei coordonate ontice esențiale, reunind profunzimile filozofiei clasice, creația, în special, literatura, ca mod privilegiat al ființei umane de a fi în lume și dimensiunile specificului național ca izvor de adevăruri.

Unul dintre eminescologii importanți din România, Aurelia Rusu își completează seria de contribuții în domeniul cercetării operei eminesciene din file inedite de manuscris și din cele mai diverse surse din țară și din străinătate cu o nouă apariție, *Eminescu. Orizonturi succesive* (2006), la Editura clujeană, Clusium, reunind studii de caz care particularizează viziunea eminesciană asupra timpului, omului și istoriei: „Cele câteva studii de caz reunite în această carte urmăresc cu precădere raportul, esențial pentru gândirea artistică a lui Eminescu, dintre conștiința tragică a fragmentării prezenței omenești și permanența latent-cumulativă a timpului Naturii: *istori-*

citătea, relația dintre trecut / prezent / viitor, și interogația melancolică articu-lându-se într-o singulară poetică a ciclicei, eternei reînțoarceri: emblematicul „măr însângerat”.

Studiile în filologie, inclusiv doctoratul la Montpellier, colaborarea sistematică la cele mai prestigioase reviste de literatură și cultură din România, precum și impresionantele rezultate de editor ale Aureliei Rusu, îngrijind edițiile Eminescu, Coșbuc, Rebreanu, Asachi, Negruzzi, Gib Mihăiescu, Lovinescu etc. în cadrul Editurii Minerva, îi leagă, în mod definitiv, autoarei prezentului volum destinul de acest domeniu, chiar îndepărtându-se, printr-un joc de circumstanțe, de perimetru geografic național (unde mai înainte avea acces nemijlocit la manuscrisele clasicilor noștri) prin stabilirea la Marseille.

Titlul *Eminescu.Orizonturi succesive*, pe de o parte, exprimă înlănțuirea condiționată a lumilor din metaforele eminesciene, înscriindu-se în armonia creației divine, iar, pe de altă parte, caracterizează iscusința imperativă a editorului prin care acesta, având privilegiul de a asculta și de a dezlega într-o succesiune armonică înțelesurile cărții lui Eminescu, este în măsură să găsească modalitatea optimă de a transmite din pagina manuscrisului și cititorului revelațiile de care se bucură el însuși în mod nemijlocit.

Făcând dovada unei exigențe pe măsura unui eminescolog respectabil, Aurelia Rusu ne atenționează în privința importanței îngrijitorilor de ediții, pe care îi consideră factori decisivi în „asanarea rupturii provenite din raportul perturbat al scriitorului cu realitatea care-l înglobează”. În același sens cercetătoarea stabilește, din onestitatea demersului investigațional, chiar niște principii de bază ale eticii editoriale, menționând obligațiile îngrijitorilor de a nu răstălmăci, dar de a lărgi „prin acuitate și acreditare generală, calea aprofundării integralității scrierilor și extinzând plăcerea lecturii”. Termenul „decentă” este pus în raport direct cu activitatea de editor.

Astfel, după cum mărturisește autoarea, aflarea la Marseille i-a fost benefică pentru re-citirea lui Eminescu din perspectiva noilor studii de estetică, filozofie, istoria religiilor apărute în Europa, constituind „materialul informativ contemporan de reperare și receptare, contribuind la nuanțarea interpretării unor contexte, teme, motive, simboluri eminesciene – mărturii ale unei conștiințe identitare europene cu răsunset în universalitate”. Pentru a da cel mai la îndemână exemplu: pornind de la Giordano Bruno pe care l-a citit Eminescu (*De l'infinito, universo e i mondi*, Londra, 1584) și de la *Critica rațiunii pure* a lui Kant, pe marginea căreia Eminescu notase versuri satirice „la adresa” infinitului („goală adâncime”), autoarea le-a găsit revelatoare și pe unele lucrări de mai încoace, precum Roger Caillois, *L'Homme et le sacré*, 1950, Andre Comte-Spouville, *Vivre. Traité de désespoir et de la béatitude*, 1988 sau noi traduceri și interpretări ale lui Giordano Bruno – *Bernard Leverageois*, bunăoară – și altele, dar ținând mereu cont și de proiectele abandonate de Eminescu (*Gruie Sânger*, dramă a cărei coerență și integritate este reconstituită de către Aurelia Rusu), pentru spulberarea unora dintre îndoielile (sau, mai grav, a unora dintre ipotezele slab întemeiate) privind dezlegarea aceluiași *Luceafăr*, pe care le avuseseră cercetători de valoare puțin mai înainte. Pentru incitare menționăm doar

ideea sterilității infinitului suprem, care nu poate deveni în niciun caz idealul existențial uman, iar refugiul în recea constelație nemuritoare nu este deloc o integrare fericită a ființei însetate de absolut. Astfel tocmai infinita măcinare dintr-o existență caracterizată prin istoricitate se află în raport direct cu sacrificiul demiurgic în numele creației, iar prețul împlinirii reprezintă însăși finalitatea supremă care umple și moartea de sens.

Prezentul volum al Aureliei Rusu se structurează pe câteva capitole principale. Primul, *Gruie Sânger* – „măr însângerat”, întreprinde o sondare a motivelor eminesciene din proiectul abandonat, dar prolific pentru celelalte creații; al doilea (*Opera istoriei*) reflectă preocuparea și viziunea lui Mihai Eminescu asupra modului de dănuire prin istorie a unei națiuni, cel de-al treilea cuprinde o abordare privind *Doina, Doinița, un „răsunet” juvenil perenizat prin Doina*. Un altul se intitulează sugestiv pentru conținutul său: „*Iar noi locului ne ținem*”..., *vers paradigmatic – în dinamica „localului” și „globalului”*.

Constatăm o varietate impresionantă a surselor de fundamentare a unor simboluri totale din opera eminesciană, precum cele aparținând civilizației universale precreștine sau cele întâlnite în operele hagiografice, tragediile grecești, vechi scrieri românești sau varii studii de mai târziu care vizează, de exemplu, în primul capitol, motivele arborelui, al fecioarei, al toiagului care prinde rădăcini și dă frunze, al ursitoarei, al blestemului, al incestului, al paricidului etc. Prin identificarea surselor de vechimi nemăsurate aceste motive-simboluri se așază în raporturi de înțelegere a lumii, a Naturii și a divinității dintr-o perspectivă a civilizației produsă în baza unor revelații divine succesive. Deși motivele sunt reunite în drama eminesciană neterminată *Gruie Sânger*, acestea fac corp comun prin ecouri repetate cu întreaga creație eminesciană, așa încât abordarea lor, fără a urmări o epuizare, este totuși destul de cuprinzătoare și pliabilă celorlalte contexte ale operelor lui Mihai Eminescu.

Prezentul volum este constituit prin decantări laborioase ale studiilor publicate în mare parte în (și în) revista „Limba Română”, dar, pentru integrarea lor într-un conținut rotund, asociindu-li-se altele inedite.

Timpul în care este scrisă cartea Aureliei Rusu, *Eminescu. Orizonturi succesive*, impune deopotrivă o privire retrospectivă asupra edițiilor critice ale operei lui Eminescu, fapt ce, evident, nu-i scapă autoarei, incluzând și *Considerații asupra restituirii operei lui Eminescu în ediții critice. Despre relativitatea atribuirilor*, prin care oferă în amănunt cunoștințe despre activitatea publicistică și despre primii critici ai poetului de la „Timpul” și de la „Junimea”.

Addenda cărții conține un dialog cu Alexandru Bantoș realizat și publicat în revista „Limba Română” (1996) și altul cu Mihai Cimpoi (apărut în aceeași revistă în 1998), în care autoarea, având o bogată experiență în spate, oferă prețioase opinii și recomandări privind modul cât mai obiectiv de restituire a creației lui Eminescu și își exprimă afectivitatea deosebită în munca pe care a întreprins-o de-a lungul vremii, împărtășind modul impresionant (totuși ne-lipsit de riscuri de tot felul) în care a pătruns, la propriu și la figurat, în paginile lungei vii a neamului nostru care este opera eminesciană.

Viorica-Ela CARAMAN **POEȚI ROMÂNI POSTMODERNI**
DE IULIAN BOLDEA
SAU GRUP DIN INDIVIDUALITĂȚI

Concepția cărții *Poeți români postmoderni* (Editura Ardealul, Târgu-Mureș, 2006, 342 p.) de Iulian Boldea se pliază pe principiile unui demers critic pe cât de simplu pe atât de fundamental în abordarea realităților literare postmoderne. Afirmția imposibilității de încadrare a creatorilor într-o comunitate artistică omogenă, marcată la nivel estetic, ideatic și din punctul de vedere al instrumentarului

expressiv, este un punct de reper constant în încercarea „deconspirării” valorilor literare ale epocii noastre poetice. Titlul lucrării *Poeți români postmoderni* revendică în mod clar și obiectiv personalitatea creatorului în afara unei concepții de grup afirmată literalmente, autorul însă având grija sistematică de a stabili nodurile de convergență a poezilor aflate în unele figuri retorice, atitudini poetice sau chiar concepții asupra lumii și literaturii.

Deși critica literaturii și în general a esteticii postmoderne a depășit, se pare, volumul celei care a tratat clasicismul sau romantismul, de exemplu, autorul prezentului volum nu se grăbește să încarce paginile exegetice cu șiruri interminabile de trimiteri; descrierea unui fenomen retoric decurge dintr-o respirație încheiată a autorului, cu nuanțările și redefinirile de rigoare, iar fundamentarea lor se realizează subit prin vreun exemplu-argument care țintește în mod nemediat esența abordării, ales fiind unul cu un maxim grad de persuasivitate. Fiecare subcapitol al cărții poartă în titlu, obișnuit, numele autorului abordat – primul semn al preciziei demersului critic, Iulian Boldea făcând dovada unei etici a scriiturii critice

și respectând, în mod constant și irevocabil, relația cu un cititor care, evident, caută (și găsește) în cartea sa calea cea mai scurtă spre cunoaștere.

Aflată la începutul volumului, bucată critică despre Mircea Cărtărescu își justifică amplasarea și prin faptul că autorul *Levantului* constituie, în aproape toate sursele, capul de listă a poezilor postmoderni din literatura română. Însă, deși Mircea Cărtărescu este văzut de critica literaturii contemporane ca un superstar al postmodernismului (în poezie și proză) românesc, criticul Iulian Boldea, fără a-și afișa demonstrativ impresiile și fără a se da în vâltorile aprecierilor memorabile visavi de poezia cărtăresciană, realizează cu un calm aproape terapeutic o disecție atentă a ei, măsurându-i ”pulsul” la diferite altitudini. Astfel analizele duc treptat și inevitabil la acordarea etichetelor de capodopere și poeziilor *O seară la operă*, *Ciocnirea* sau *O motocicletă parcată sub stele*.

Spiritul științific al textului critic nu lasă transparențe de atitudine a semnatarului față de autorul analizat, astfel încercându-se o evitare a subiectivității în favoarea argumentului și credibilității. Un cititor curios ar găsi cu greu, de exemplu, niște dovezi de simpatie a hermeneutului Iulian Boldea față de un poet sau altul. Contrazicerile sau nuanțările făcute unor afirmații anterioare într-o situație sau alta nu desființează și nici nu-i pun straițe de sărbătoare nimănui. Poziția criticului Iulian Boldea este cea a părților egale în numele unei pertinente gnostice deosebite.

Despre Traian T. Coșovei consemnează, aproape ca elemente de inventar, faptul că poetul este „unul din răsfățații generației ’80”, pe de o parte, iar pe de alta – „calitatea și intensitatea viziunii lirice” sau „tensiunea ideatică de certă anvergură”, desigur nu fără a le demonstra în largi gesturi hermeneutice.

Emil Hurezeanu atrage atenția criticului printr-o originalitate pe măsura unei expresivități deosebite în căutarea „fisurii dintre văzut și nevăzut”. Poetul șochează prin exactitatea exprimării, surprinzând nuanțe de-a dreptul revelatoare pentru lucrurile banale. E ceea ce numește Iulian Boldea printr-o expresie oximoronică „miracol cotidian”, nu fără a fi sensibil la „tonalitatea ușor manieristă” a poemelor lui Emil Hurezeanu: „Cum pe fața albă a bărbatului / a crescut poemul de sânge tânăr / prin spuma săpunului ras / Străbătând ca un izvor mineral / Zăpada / În pomii proaspeți / Primăvara e viață și semn” (*Comuniune*). Poetul în viziunea criticului recurge la distanțare / identificare – „două resorturi afective emblematice sub semnul cărora se așază lirismul lui Emil Hurezeanu”; acest tip de lirism întreprinde „un fel de asceză spirituală, prin care eliberează lucrurile de accesoriu, de detaliile circumstanțiale, redându-le, parcă, în puritatea lor esențială, arhetipală”. Din aceste considerente, poetul este ales spre analiză, ca depășind deci parametrii poeziei cotidianului drept tendință generalizantă. În mod limpede Iulian Boldea fixează modul / metoda scrierii lui Emil Hurezeanu: „Poemul are funcția de *cadru* al evocării, dar în același timp el e «încadrat» de energiile demistificatoare ale autorului, care-și supune propriul trecut unei continue reevaluări și rescrieri”. Bucată critică se încheie prin a convinge că Emil Hurezeanu, reprezentant de prim rang al optzecismului, este o „veritabilă *conștiință*”.

Alexandru Mușina ni se prezintă ca un creator care explorează distinct cotidianul printr-o percepție a terifiantului, recurgând la imagistica derutantă a suprarealismului, dar, în același timp, nepărăsindu-l niciodată cerebralitatea. Criticul subliniază precaritatea existenței ca fond poetic al versului lui Al. Mușina de o sensibilitate rară: „Din când în când (...) traversăm zidul putrezit al Grădinii și culegem / Globuri de aur cu care împlânzim viitorul, sau deschidem / Nasturii aerului și posedăm furioși / Timpul cald încă al iluziei. // Din când în când ne amintim de Gödwana, / De pelasgii mâncători de scoici, de Cung-Fu, / Ne amintim de sarea-n bucate, de Rosamunda, / De vasele din Micene, de sandaua / Filozofului, din când în când pomenim / Nume fără sens, însă dulci / Inimii noastre: Herbert Read, Marcuse, / McLuhan, John Berryman, Platon, Eminescu, din când în când / Vindem pielea ursului din pădure și ne / Cumpărăm jucării”.

Realul, acest nodul pe care-l resimt în mod obligatoriu individual poezii post-moderni, generează o atitudine poetică de-a dreptul copleșitoare în poezia lui Ion Mureșan. Despre acesta Iulian Boldea notează cu exactitate: „Poetul resimte cu dureroasă acuitate presiunea oricărei convenții, împotrivirea tiparului la explozia fluxului vital și falsitatea oricărei norme prestabilite. În această oroare față de fals, idilizare ori idealizare își află sursele dinamismul verbului lui Ion Mureșan, directetea notației acute, percepția nudă, detașată prin care poetul înregistrează convulsiile realului”. Textul critic cu referire la creația poetică a lui Ion Mureșan își permite și niște fraze retorice care vor exprima imperativ șarmul cu totul aparte al unei poezii postmoderne: „Cum poate coexista iluminarea și scepticismul în trupul aceluiași poem, cum poate sta alături disperarea, angoasa de cea mai acută intensitate și vizionarismul?”.

O altă fațetă a realului este reprezentată în poezia lui Aurel Pantea, unde imaginile vizuale sunt de o banală claritate, iar caracterul discursiv câștigă un teren larg pentru fluxuri și refluxuri ale tumultului cotidian. Criticul Iulian Boldea subliniază o caracteristică fundamentală a poeziei lui Aurel Pantea: „limbaj intransigent, neutru, dezbărat de veleități retorice ori de vertijul expresivității gratuite”. Pentru a-și valida afirmația, autorul aduce un citat al lui Al. Cistelean care notează, în acest sens, că: „Poezia lui Aurel Pantea e (...) o terapie cu mult înainte de a fi o strategie. (...) Literatura vine mai târziu, ca voce mereu secundară, în vocația intempestivă a lui Aurel Pantea și ea, de regulă, drege și amenajează marginile catastrofei, încercând să introducă într-un ritual impetuoșitatea și vehemența și să dea ritm și recurență intermitențelor”.

De asemenea, teatralitatea investită în cuvântul poetic din poemul lui Matei Vișniec, ca și neutralitatea limbajului lui Pantea ar pune o problemă fundamentală de fuziune a celor două genuri de creație literară: poezie și proză. Doar că de la Rimbaud încoace, după cum demonstra la 1953 Roland Barthes în *Le Degré zéro de l'écriture*, poezia nu mai este „o Proză decorată cu ornamente sau amputată de libertăți. Ea este o calitate ireductibilă și fără ereditate. Nu mai este atribut, ci este substanță și (...) limbajele poetice și prozaice sunt suficient de separate pentru a nu mai avea nevoie de semnele alterității lor” (Roland Barthes, *Gradul zero al scriiturii*, Editura Cartier, Chișinău, 2006, traducere din franceză de Al. Cistelean, p. 37). Pe aceeași linie a problemei genurilor, Dan Mănuță (în

Restituiri, Critica Criticii, Editura Princeps, Iași, 2007, p. 14-15) subliniază: „Estetica nouă pune la îndoială foarte vehement însăși existența genurilor literare. Cei care se autointitulează «postmoderniști» refuză orice fel de taxonomie. De fapt aceștia își însușesc, pe față și fără complexe un proces vechi de cel puțin două secole, inițiat, cum era și firesc, nu de teoreticieni, ci de creatori”.

Așadar, prin citarea lui Al. Cistelean cu referire la fixarea dimensiunilor poetului ca structură și substanță deopotrivă, Iulian Boldea apreciază că Aurel Pantea „nu vede poeticul ca pe o suprafață (biografică, tematică și procedurală) și ca pe un prilej spectacular, ci mai curând ca pe o *verticalizare în monotonia obsesiei* (subl. n. – V.-E. C.)”. Autonomia textului poetic al lui Aurel Pantea este neîmpărțită și indubitabilă: „Poemul însuși este asemenea unei fâpturi textuale ce se autodevoră”. Și pentru Matei Vișniec poemul e „un instrument gnoseologic și, în același timp, o fâptură dotată cu o fiziologie proprie, cu un metabolism ficțional ce nu poate fi eludat și o alcătuire monadică, autotelică, într-un anumit sens. Exemplul cel mai concludent este chiar *Poemul care se citește pe sine*”.

Cum poezii postmoderni sunt și criticii acestora, instrumentarul exegetic nu le este străin deloc. Prin urmare, celor care creează le stau la îndemână și mecanismele convențiilor artei pe care o fac. Dacă literatura de până la modernism era estimată cu prudență și valabilitate de către cercetătorii consacrați și critici specialiști, literatura de mai încoace cunoaște o conștiință de sine imperturbabilă, așa încât secretele profesionalismului hermeneutic sunt dezvăluite în mod firesc, fiecare dintre poeți făcând sau nu, propriu-zis, și critică literară. Astfel, reflexivitatea poeziei (îndreptată asupra propriului obiect) cunoaște varii ipostaze. O exemplificăm pe cea din poemul lui Lucian Vasiliu despre care autorul *Poețiilor români postmoderni* afirmă că „libertatea asocierilor ca și amplitudinea metaforelor ne oferă spectacolul unei poezii care, refuzând constrângerea tiparelor și modelelor, se rostește pe sine într-un superb gest autoreflexiv, conotând, dincolo de convenții estetice și etice, sunetul poeziei autentice”. Această curioasă armonizare a convenției și libertății creatoare dă impresia, în concepția criticului, unei „incongruențe elaborate” și a unui „delir raționalizat, construit cu minuție de artizan”, opinând că „e foarte greu de apreciat cât este calculul și cât este spontaneitate în versurile lui Lucian Vasiliu. Raportul dintre aceste două componente psihoestetice se dovedește labil; cert e că stilul poemelor își află un echilibru benefic, e dozat cu măsură, expresiv cu discreție și transparent fără a ajunge la extremă limpezime”.

Tot atâtea asemenea mostre de analize se consumă în mod spectral în jurul numelor de rezonanță din literatura postmodernă românească Ion Stratan, Magda Cârneci, Florin Iaru, Marta Petreu, Nichita Danilov, Romulus Bucur, Livu Ioan Stoiciu, Bogdan Ghiu, Mariana Marin, Petru Romoșan, Lucian Vasiliu, Ioan Moldovan, Viorel Mureșan, Andrei Zanca, Mariana Codruș, Dumitru Chioaru, Mircea Petean, Augustin Pop, Ion Vădan, Carmen Firan, Gheorghe Izbășescu, Gellu Dorian, Simona-Grazia Dima, George Vulturescu, Traian Ștef, Cassian Maria Spiridon, Mariana Bojan, Daniel Corbu, Nicolae Băciuș, Ion Tudon Iovian, Ioan Milea, Ioan Țepelea, Kocsis Francisko, Soril Miavoe, Ion

Neagoș, Cristian Popescu, Ioan Es. Pop, Daniel Bănulescu, Caius Dobrescu, Lucian Vasilescu, Ruxandra Cesereanu, Simona Popescu, Andrei Bodiș, Augustin Ioan, George Arun, Iustin Panța, Nicolae Coandă, Ioan Radu Văcărescu, Dumitru Crudu, Rodica Draghinescu, Vasile Baghiu, Emilian Galaicu-Păun, Floarea Țuțuianu, Radu Sergiu Ruba, Adrian Suciș, Judith Meszaros, Alexandru Uiuș, Lucian Scurtu, Cristina Cîrștea, Virgil Leon, Dan Bogdan Hanu, Ioan Vintilă Fintîș, Gheorghe Mocuța, Letiția Ilea, Marius Ianuș, Mihai Ignat, Sorin Gârjan, Mihai Vieru, Sorin Anca, Grigore Șoitu, Rareș Moldovan.

Ar fi de remarcat, printre altele, și faptul că volumul de față include în peisajul polifonic al poezilor români și voci artistice din Republica Moldova (Dumitru Crudu, Emilian Galaicu-Păun), fără ca autorul să găsească necesitatea de a strecura vreun detaliu de menajare privind originea lor sau o eventuală formare poetică diferențiată, așa încât integrarea acestora se produce la modul cel mai firesc. Și aici principiile indestructibile ale unui demers critic așezat, pornind literalmente de la textul poetic, conferă lucrării valabilitate certă. Criticul analizează, de exemplu, „trăirea fără rest” din poezia lui Emilian Galaicu-Păun și faptul că „recursul la gest își are, în context, semnificațiile sale, trădând firea duplicitară a poetului, disponibilă atât la banalitate, la anonimizarea de fiecare zi, cât și la misterul inefabil al hierofaniei purtătoare de sens major”.

Din poezia lui Dumitru Crudu, Iulian Boldea subliniază alternanțele deconcertante ale autenticului și ale falsului, o nuanță care se individualizează pe terenul cotidianului volumelor *Falsul Dimitrie*, *E închis vă rugăm nu insistați* sau *Șase cânturi pentru cei care vor să închirieze apartamente*: „Născându-se din antinomia naturalețe – poză, viziunile poetice ale lui Dumitru Crudu, se hrănesc, s-ar spune, dintr-o spontaneitate studiată, dintr-un vitalism, cenzurat de un temperament retractil, șovăielnic, ispitit de gesturi ample, dar incapabil să le execute, datorită exigențelor unei lucidități care îi temperează mereu exultanța, geometrizând trăirile sub impulsul ironiei și autoironiei («dimitrie nu bea niciodată un pahar până la fund / el pe masă mai are vreo șase pahare / dimitrie ridică mâinile în sus / și se contrazice / acum ca o draperie la geam dimitrie / iese din casă ca și demetrios / care merge în fața sa / și ușa la fel o lasă deschisă»)”.

Această dualitate (naturalețe – poză) reprezintă cu siguranță, dar la un mod estetizat, calculul aflat în congruență cu spontaneitatea, laturi opozabile celor din poezia lui Lucian Vasiliu.

Cartea *Poeți români postmoderni* apărută acum și tratând, prin însumarea individualităților poetice, un fenomen, s-ar părea, încă neconsumat (majoritatea poezilor vizați sunt în plină vârstă creatoare) este, în aparență, supusă unui risc de perisabilitate întru totul admisibil. Trebuie să subliniem însă că eventualitatea acestui risc este spulberată de dovezile unei rare intuiții și ale acuității spiritului critic al lui Iulian Boldea. Totodată, accesibilitatea și limpezimea textului critic încununează canoanele sale științifice, ademenind cititorul la o descifrare agreabilă a jocului labirintic al poeziei și literaturii (mai ales postmoderne!).

**Ana MITUL, EXISTENȚA:
DOBRE ÎNTRE REAL ȘI SÚPRAREALITATE**

**(LEO BUTNARU. *ULTIMA CĂLĂTORIE
A LUI ULYSSES*, EDITURA MUZEUL
LITERATURII ROMÂNE, BUCUREȘTI, 2006)**

Mitul lui Ulysses și tema călătoriei sunt în toate literaturile extrem de prolifiche, putându-se reduce la un sens unificator – *călătoria în destin, călătoria ca destin*, călătorie care, parcurgând probele de inițiere, devine o călătorie în labirint. Sensurile labirintului se diversifică: un labirint exterior, un labirint interior. Căutările, eșecurile, ratările, greșelile, victoriile au un sens – acela de a ne cunoaște pe noi înșine, de a ne pune față în față, de a conștientiza rostul în lume, de a ne cunoaște, de a cunoaște și, poate, de a lua în stăpânire, lumea în care trăim.

Omul modern, un fel de Ulysses joycean, care a fost antrenat în atâtea probe, în atâtea jocuri de-a lungul unor călătorii banale sau inițiatice, prin timp și spațiu, la umbra unor idei și teorii, care l-au exclus sau l-au inclus pe Dumnezeu ca experiență fundamentală, e un Ulysses care speră să ajungă în Ithaca lui, la un țarm doar al lui, acolo unde întotdeauna îl așteaptă cineva. Iubirea este mereu o probă decisivă pentru a ne dăruii, după ratări și eșecuri spectaculoase sau anonime. O viață banală poate mulțumi clipa, o viață traversată de furtunile eșecului, ale greșelilor mulțumește timpul, lasă urme în timp. Este viața care a devenit destin. Multitudinea ipostazelor traversate de personaj în momente diferite, în perioade de timp diferite, în locuri diferite poate determina nu numai sciziuni, ci și unitatea propriului eu. Așadar, plecările și întoarcerile au întotdeauna această dublă menire.

Îl putem imagina pe acest Ulysses, așa cum îl vedea Jean Giono în *Naissance de l'Odyssée*: „Nu există minciuni, nici îndelungi rătăcirii, ci un Ulysses printre bunurile sale. Se va ridica, va intra în casă, o va îmbrățișa pe Penelopa, apoi se va îndrepta ca de obicei spre tăvile cu carne friptă”. El este „eroul invincibilei stăpâniri de sine”, coborătorul din Parnas, cel care, prin forța rațiunii asupra instinctului, a spiritului asupra materiei, „covârșise” piedicile de pe pământ și ape, dorindu-și „o călătorie solemnă, ritualică, purificatoare și inițiativă”, dar care, printr-o greșeală a destinului, devenise insul „inutil” și „umilit” de care „îi doare în cot pe zei”. El este modelul mitic prin care înțelegem că, uneori, binele ia aspectul răului ca să se poată împlini un fatum supraindividual, mai presus de oameni și de zei.

Leo Butnaru creează un Ulysses coborât din poveste, rătăcind pe apele prezentului unei istorii mitice, având datele realului care a reunit timpul și spațiul în dimensiunea eternă a mitului. El reinterpretează datele mitului, le așază într-o altă lumină, pentru a putea fi citite cu ochii contemporaneității. Suntem în acest timp și-n cel al lui Ulysses. Ulysses este parte a fiecăruia dintre noi. Rătăcirea în labirint conduce spre o moarte și o renaștere simbolice. Ulysses este același din epoca lui Homer, dar, în același timp, altul – cel integrat în aria viziunii lui Leo Butnaru. El este un Ulysses conștient de mitologia pe care a creat-o, a cărei povară o duce în spate și în destin. Ludicul din această viziune nu creează parodicul, ci declanșează tensiunea gravă a întrebărilor care redimensionează lumea. Iar imaginea Parnasului dez-mitologizat, dez-idilizat e imaginea „paradisului în destrămare”, a lumii profane care fără a ucide sacrul l-a desemantizat prin ignorare și ignoranță. Devine posibil, astfel, ca în Parnas o „*gallus bankiwa*”, o *cobaie*, o găină banală, atinsă de profan, să scurme în cenușa sacrului, a Păsării Phoenix: „Orătania ordinară, plebee, de-a dreptul nepoetică și neepopeică, scurma cu un zel nervos, încât cenușa se ducea pe vânt și în vecii vecilor nu s-ar fi găsit cineva în stare s-o adune, pentru a pune la cale o nouă renaștere a Păsării Phoenix”.

Ulysses însuși este eroul profan care în călătoria lui sacră nu mai poate vibra și nu se mai poate integra miracolului. Confuzia sensului duce la rătăcire, iar reînvierea nu mai naște mitul, îl epuizează: „Și la această nouă reînțoarcare a sa, iarăși slab, dom' le, slab se arată bietul ăsta erou Ulysses, încât nu aveai motiv plauzibil să crezi că anume el este vestitul marinăr. N-ai fi crezut, în ruptul capului n-ai fi crezut, dacă grijulia-i soție nu i-ar fi spus duios-dojenitor:

„– Dragă, pe coloana vertebrală, pe osatura șirei spinării pielea ți se învolbură ca o pânză pe catarg. Hai, mami, să mergem la masă...”. Ulysses a devenit și el un banal profan, desacralizat prin exces de obișnuință. Înjurătura plebee îl aduce lângă noi: „Bankiwa mamei mă-sii, gata, nu mai plec nicăieri! Iar când o fi să fie, să-mi dați cenușa pe vânt! exclamă Ulysses în timp ce înșfăca o halcă de friptură”.

Leo Butnaru descifrează mituri cunoscute pe fundalul unei realități în eternă schimbare, integrându-le ei și salvându-le de la moarte (într-un panseu al său Moartea spune: „Mai bine să fi bătrână de când lumea, decât să fii moartă”), încercând să descifreze viața adevărată din spatele legendei. Evenimentele ca-

pătă, astfel, semnele și însemnele vieții autentice, acelea care le fac autentice și credibile, scoțându-le din ficțiune, redându-le vieții înseși. Ele devin parte a unei autobiografii, evenimente ale aventurii cunoașterii prin care, în momente diferite ale vieții sale, s-a integrat el însuși în ritmurile vieții, ale timpului universal.

Nu de puține ori, ritmurile prozei lui Leo Butnaru au inflexiuni poetice tulburătoare, ating frumusețea rece de cristal a aforismului, topindu-se rapid la căldura neliniștii existențiale: „Descoperindu-și focul, Vezuviul acoperit-a Pompeiul. Descoperind cuvântul, omul a acoperit tăcerea. Dar ce trebuie să mai acoperim, pentru a descoperi luminătoarea înțelegere umană?”

Cele 14 proze din prima secțiune sunt, în mare parte, prin titluri – *Antoniou și Sulamita*, *Orfeu*, *Safo*, *Teba destinelor* – în aceeași arie de inspirație – antichitatea greco-latină – construite în jurul unei idei eliadești: literatura este fiică a mitologiei, oamenii poartă cu ei, fără să o știe, vechi mituri. Unele, *Îngerul și croitoreasa*, coboară în cea mai pură realitate, oferind tablouri realiste și supra-realiste ale contemporaneității: „Alogeni guralivi înjurând birjărește, scârbos, din viscere cuprinși de tremuriciul după-beției și eliberându-se de râgâit de damful oțetit. Recidiviști în ochi cu tristețe de hienă hăituită. Muieruse cu sugari închiriați pentru cerșit. Pungași de cartier și din C.S.I. Cocote cu șoldurile clătinate anume în euritmii provocatoare. Privind pe urmele acestor tipese, un ins lehametit de viață și de bere fredonează un refren hulitor”. Și în *Teba destinelor*, tablourile realității reapar, asociind motivul gării: „Teba destinelor ruinate, această mahala ce tresare la șuier de locomotiv” sau „Peron. Patrulă de polițiști pricepuți la dezbateri politice și dezbateri de rinichi. Licențiați în dreptul de a face nedreptate. Senzația că totul pare a fi dosarul, dosul, pardoseala sau pidosnicia unor vieți neîntâmplăte totuși”.

E un fel de bâlci ca la Moși, într-o viziune care are accente caragialiene, în care personajul Romeo (nume de îndrăgostit predestinat) este oglinda purtată de-a lungul drumului, răstrângând, mai ales, relele acestei lumi. *Ivan și Ioana* menține același ton ludico-ironic, interferând planurile narațiunii, vocea auctorială și cea naratorială coincid într-un discurs care este și istorie, și poveste.

„Metanovela” *Sclava care nu e Isaura*, scrisă în registru accentuat ironic și ludic, pune o problemă de sociologie a artei, accentul deplasându-se nu pe discursul ca atare artistic, ci pe receptor, făcut părtaș la *facerea* textului. Arta este un produs ca în economia de piață și trebuie să aibă ingredientele cerute de public. Conștient de locul precar al literaturii într-o societate de consum, adresându-se direct lectorului în sintagma „iubite cititor” pentru a și-l alia, în acești termeni „...îmi dau seama că mișcarea naturalistă a Renașterii și naturalismul zolist (de la Zola, nu de la Zoil) abia acum a recidivat metastazic în poezia decăzută licențios la condiția de sexy-vers, versus-rectus postmetaforic”, el crede că „postmetaforismul” poate măsura cum literatura poate fi „conductor de lehamite” și „inductor de furnicături pre-sexuale”. Personajul este o „pixieră” (derivat de la pix, cum ni se explică, așa cum condeier e derivat de la condei), una dintre „poetesele veleitare ce au nume și pseudonime frumoase însă care

cam comit versuri urâte”, pixiera fiind deci și „sclava care nu e Isaura”. Ea locuiește „când la Chișinău, când la București”, metropole dintre care una era considerată cândva „micul Paris”, într-o „România virtuală”, locuri care au ca „unificator adevăr” „euroastenia(asta) politică” în care „trași de diverse curente de opinie, cetățenii umblă cu capul cam strâmb”..

Scriitorul își exersează la maximum coarda ironiei, de la persiflare la maliție și sarcasm, fapt evident în delicatesele lingvistice pe care i le atribuie – pixiera fiind „sclava care nu e Isaura, homerida, barda”. Mostrele de literatură poetică – „Peste colea câțiva ani, contemporana cu lăleaua (Ce vers la Celan! Când vine Tăcuta și taie capul lălelelor, / Cine câștigă?) va începe probabil să-și s(i)crie memoriile...” – devin adevărate *monstre*, confuzie paronimică frecventă, explicabilă prin cearta îndelungă a unor astfel de pixiere cu limba română.

Finalul urcă treptele apoteozei ironiei: „În fine și în loc de P.S., nu e lesne să povestești atare lucruri despre o visătoare contemporană cu scaiul-vânăț (ce are flori violacee și frunze ghimpoase), conștient fiind că e timp să arunci metaforele și timp să aduni metaforele. Unde mai pui că ceva asemănător (cu pietre!) există și în *Biblie* și de ce, la o adică, nu ar fi acest material bun și pentru pilduirile narațiunilor laice?”

Leo Butnaru reinterpretează vechi mituri, conferind realității – lumea noastră cea de toate zilele – o nouă semnificație și o altă dimensiune. Între sacru și profan, literatura este poarta care duce în eternitate. Poetica a devenit metafizica existenței.

Unitatea
solară. 1992.
Peniță, tuș,
hârtie

**Tatiana DESPRE
FISTICANU O NECESARĂ POETICĂ
INTEGRALĂ**

Lector universitar dr. la Catedra de lingvistică generală și semiotică a Facultății de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Oana Boc, autoarea cărții pe care ne propunem să o prezentăm, probează, o dată în plus, tradiția școlii lingvistice de la Cluj, interesată, în ultimul timp, în mod deosebit de interpretarea și valorificarea teoriilor ilustrului savant basarabean Eugeniu Coșeriu. Lucrarea *Textualitatea literară și lingvistica integrală*

are la bază teza de doctorat a autoarei (coordonator științific prof. univ. dr. M. Borcilă) și este o noutate în planul studiilor ce îmbină – atât de reușit – bazele teoretice ale lingvisticii integrale cu investigația textului poetic.

În lipsa unui „fundament epistemologic care să-i ofere un cadru conceptual necesar investigării riguroase a fenomenului literar” (p. 11) și având convingerea că „dacă literatura este «artă prin cuvânt» (prin limbaj), atunci modul în care este înțeles limbajul în esența sa poate dezvălui sau, dimpotrivă, poate ascunde fațete potențial decelabile ale ‘poeticului’ ” (p. 12), Oana Boc descoperă în premisele lingvisticii integrale coșeriene noi și importante posibilități de valorificare teoretică și de fundamentare științifică a studiului textului poetic (‘poeticul’ fiind înțeles în accepția coșeriană de ‘literar’).

Urmând principiul clasic de structurare a studiilor de acest tip – demers teoretic și demers aplicativ –, lucrarea poate fi ușor divizată în două părți mari. Astfel, Capitolele I, II și III oferă cadrul teoretic necesar investigației textuale și se constituie prin elaborarea unei „posibile”

poetici lingvistice, iar Capitolele IV și V ilustrează procesul de construcție a sensului în opera poetică argheziană și în cea a lui G. Apollinaire.

În Capitolul I al cărții Oana Boc ne atenționează privitor la importanța „reîntemeierii poeticii pe fundamentele teoretice ale lingvisticii (textuale) coșeriene”, între care se impune definirea limbajului ca *activitate creatoare* și a funcției lui semnificative – „creația liberă de semnificate (conținuturi lingvistice), în alteritate” (p. 20).

Implicațiile acestor postulate, va constata cercetătoarea clujeană, sunt surprinzătoare: deși Eugeniu Coșeriu nu intenționează să abordeze specificul textului literar, considerându-l de domeniul poeticii și al esteticii, teoriile sale servesc – în chip magistral – studiului de text. *Poezia ca limbaj absolut, construcția (articularea) de sens, creația de lumi* sunt doar câteva concepte coșeriene care devin instrumente epistemologice indispensabile actului investigațional de orientare textuală.

Confirmându-și formația lingvistică obținută în cadrul școlii de la Cluj, Oana Boc își sprijină / completează demersul pe / cu perspectiva amplă asupra tipologiei textuale și a articulării (pe paliere) a sensului elaborată pe temeiul lingvisticii integrale de către E. Tămâianu-Morita și L. Zagaevschi Cornelius, reprezentante ale aceluiși cerc lingvistic (Cap. II). Un reper remarcabil îl constituie, indubitabil, studiile prof. dr. M. Borcilă, mentorul acestei direcții în lingvistica românească actuală, care-i vor furniza cercetătoarei importante specificări privind tipologia textuală și a metaforicului, finalitatea procesului metaforic etc. (Cap. I, mai ales p. 57-62; Cap. II, mai ales p. 88-100).

Desfășurarea etapizată, fluentă, a discursului teoretic ne face să constatăm că, pe măsură ce ne apropiem de sfârșitul Capitolului al III-lea, „posibila poetică integrală”, anunțată în titlul capitolului de debut, începe să devină certitudine și / sau, mai mult chiar, necesitate și să ne convingem, definitiv, de justetea poziției asumate prin preluarea conceptelor coșeriene semnalate.

Acestea vor fi validate, suplimentar, în partea a doua a lucrării, preponderent aplicativă, prin raportarea la procesul de construcție și deconstrucție a sensului în textul poetic. Pentru realizarea acestei finalități, autoarea a ales opera poetică argheziană și creația lui G. Apollinaire, oprindu-se la două volume reprezentative, *Flori de mucigai* și, respectiv, *Alcools*.

Preluând „considerarea de principiu a liricii argheziene ca ipostaziind *tipul plasticizant sintactic*” (p. 169), Oana Boc întreprinde, în Cap. IV, o investigație în creația lui Tudor Arghezi, urmărind articularea limbajului poetic și, implicit, a sensului în volumul *Flori de mucigai*. Textele incluse aici se remarcă, observă autoarea, printr-o coerență semantică globală și ilustrează implicațiile directe ale abordării tipologice operate anterior (p. 167-168). Oana Boc ține să aducă în atenția cititorului interesat mai ales câteva texte a căror interpretare este deseori controversată – *Cântec mut, Ion Ion, Fătălăul, Tinca* (p. 187), reevaluându-le acum din perspectiva dinamicii instituirii sensului. Cercetătoarea observă că poeziile analizate se caracterizează printr-o arhitectură simetrică ce se constituie într-o dublă mișcare de construcție / deconstrucție a lumii, a imaginii, a sensului deci. În aceste texte, ca și în poemul *Flori de mucigai*, emblematic

pentru întreaga creație argheziană, *nucleul generativ* al textului se dovedește a fi *oximoronul*, figură sintactică și semantică, plasticizantă și revelatorie. A se compara imaginile: „flori de mucigai” (*Flori de mucigai*); „Și-n odaia cu mucigai / A mirosit toată noaptea a rai” (*Cântec mut*); „te-a-nfrigorat fierbinte” (*Tinca*); „îmi caut leacul și la Dumnezeu și la Dracul” (*Streche*); „a miere și a tiparoase / Hoitul tău miroase” (*Fătălăul*); „în glasul lui de mut” (*Sfântul*); „se-ntunecase de cu dimineață” (*Doi flămânzi*).

Interesante remarci face Oana Boc și în legătură cu alte coordonate ale liricii argheziene, cum ar fi *modelul lumii* instituit în volumul *Flori de mucigai*, *dimensiunea spațio-temporală* a lumii și a iubirii pierdute, *desacralizarea sacrului* etc. Iată câteva dovezi elocvente în acest sens: modelul dezvoltat în poemele volumului menționat este cel al „unei lumi monoplane, o lume închisă, nescindată ontologic, în care nu există decât ceea ce omul își poate reprezenta și poate umple cu conținut intuitiv” (p. 177); „Timpul lumii instituite în *Flori de mucigai* este timpul care trece, marcat de succesiune, de schimbare, care nu se raportează la un timp absolut, universal, care nu poate fi recuperat. (...) E un timp din care nu se poate evada, corelat cu un spațiu închis până la claustrare, un timp supus succesiunii impuse de discursul narativ, urmând linearitatea sintagmatică a acestuia” (p. 184-185); „sacral este transformat în substanță a lumii fenomenale, este supus datelor perceptibilității acestei lumi. Cadrul ipostazierii sacrului este cel bisericesc, formal instituționalizat, întrucât biserica nu apare ca mediatore între om și sacralitate, ci numai ca recuzită, ca decor necesar” (p. 188).

Astfel, de pe pozițiile noii poetici anunțate, sunt reevaluate și reformulate interpretări ale operei argheziene pe care autoarea le consideră „reducționiste” (p. 207), realizând astfel, fără să pretindă acest lucru, o exegeză pertinentă a, cel puțin, ciclului de versuri *Flori de mucigai*.

Concluzionând, autoarea va afirma că modelul de instituire a sensului în volumul *Flori de mucigai*, cu extindere în întreaga lirică argheziană, este unul de tip ‘sintactic’, iar actul poetic, văzut în esența sa ca un *act revelator*, are o *finalitate plasticizantă*, manifestată plener în „încercarea paradoxală de a plasticiza inefabilul” (p. 220-221).

În continuarea demersului aplicativ Oana Boc explorează, din perspectivă funcțional-tipologică, modul în care se construiește lumea textual-poetică în lirica lui G. Apollinaire, optând pentru volumul *Alcools*, care, opinează cercetătoarea, „ipostaziază preponderent modalitatea ‘plasticizantă’ a instituirii sensului poetic, mai precis, tipul poetic ‘sintactic’ ” (p. 228). Comentariile și observațiile făcute pe marginea poemelor din acest volum confirmă intuiția autoarei, textele apollinariene oferind modalități poetice de construire a sensului axate pe același principiu, ‘sintactic’.

În încheierea prezentării noastre ținem să remarcăm amploarea acestei inedite abordări a textului literar prin prisma lingvisticului, rigoarea științifică și înaltul nivel de exigență profesională cu care este realizată, precum și armonia ce însoțește articularea elementelor întregului demers investigațional. Lucrarea este, așadar, o premisă și un punct de referință valoros pentru studiile viitoare de acest fel.

**Gina ASUMAREA
NECULA CLIȘEULUI IDEOLOGIC
ÎN DISCURSUL LITERAR**

PRELIMINARII

În stilistică, termenul *clișeu* este asimilat ideii de „loc comun”, dar Ruth Amossy și Elisheva Rosen, în *Les discours du cliché*, vorbesc despre natura clișeului ca fiind „discursive, par opposition au lieu commun qui ne se laisse pas définir au niveau verbal” (Amossy & Rosen, *Les discours*, p. 14).

Fiecare domeniu de utilizare a limbii se caracterizează prin prezența unor grupări fixe de cuvinte care reapar întotdeauna organizate în aceeași structură, iar frecvența mare a acelorași combinații conduce la o stereotipie a exprimării, ceea ce reiese și din definiția dată în *Dicționarul de terminologie retorică și poetică*: „Împrumutat din limbajul tipografic sau fotografic în care trimite la reproducerea în serie a imaginilor, termenul de *clișeu* are, pe planul folosirii limbajului, sensul de formulă verbală refolosită, loc comun, stereotipie. Pe planul literaturii, clișeul, „expresie căutată care constituie o abatere stilistică de la normă”, este văzut de majoritatea cercetătorilor ca un defect al stilului, o formulă stilistică uzată, banalizată în formă și / sau în conținut, fără valoare expresivă, prezentând interes doar în măsura în care este obiectul unei înnoiri, care duce astfel la revitalizarea unor imagini fosilizate” (TRP, p. 31).

Indiferent de sfera de aplicare a definiției, clișeul este, așadar, un instrument care favorizează și autorizează copierea. Valeria Guțu Romalo atrage atenția asupra faptului că „o situație specială între construcțiile cu frecvență mare și cu caracter fix reprezintă *clișeele* (*lingvistice*), a căror întrebuintare nu se datorește unei necesități, ci unei mode. Nejustificate de conținutul comunicării, clișeele constituie o caracteristică negativă a exprimării, conducând la formulări stereotipe, șterse, monotone” (Guțu Romalo, *Clișee*, p. 240).

Într-un articol apărut în „Jurnalul național”, Stelian Dumistrăcel face referire la mecanismul generării tiparelor lingvistice: „Modul natural și obișnuit de a vorbi (Quintilian) a creat și a impus în orice limbă un număr impresionant de structuri ce reflectă solidarizarea lexico-semantică printr-un

proces care, pornind de la Eugeniu Coșeriu, a fost calificat drept un adevărat «mariaj cvasiobligatoriu» între cuvinte. Pentru vorbitorii limbii române (și, la rândul lor, pentru vorbitorii altor limbi, folosindu-și propriile vocabule), au devenit veritabile clișee îmbinările ce asociază automat unui substantiv un anumit adjectiv: frunza este verde, muntele înalt, fata frumoasă, mama bună, bătrânul înțelept, iar șarpele viclean! Reluarea simplelor calificative automatizate (și prin coerciție socială și culturală) este însă primul pas spre cursa în care vorbitorul comod cade atunci când, apoi, acceptă alte rezultate ale coerciției subversive: folosind limba maternă, el are la dispoziție formule „de-a gata”, ce perpetuează nu doar aprecieri standardizate convenabile, ci și adevărate norme de conduită și de totală creditare; la exemple de această factură, din seria precedentă, pot fi adăugate caracterizări cum ar fi „copil cuminte”, „elev silitor”, „comandant viteaz” etc. Ne aflăm, de fapt, la izvoarele inconștiente ale generării oricărei limbi de lemn” (Dumistrăcel, *Inerții lingvistice*; vezi și id., *Discursul repetat*, p. 366-367).

Trebuie făcută o distincție între clișeu ca fapt de stil și clișeu ca simplu stereotip de exprimare, ținând de clasa „mariajurilor obligatorii”. Apelul la clișeu se poate face din lipsă de imaginație și de mobilitate verbală, dar și în scop parodic. Stereotipurile prezintă avantajul că, prin familiaritatea recunoașterii, economisesc investiția de energie intelectuală, favorizând rapiditatea enunțării și a comprehensiunii, fără să mai țină cont de regulile contextuale, ci doar de cele cotextuale.

Atunci când luăm în discuție clișeele ideologice, trebuie analizate și alte aspecte decât cele formale, pentru că limba de lemn face apel la clișee în mod intenționat pentru a se impune mai ușor.

Françoise Thom (Thom, *Limba*, p. 15) citează cuvintele lui Goebbels pentru a evidenția politica de manipulare lingvistică a discursului de lemn: „Noi nu vorbim pentru a spune ceva, ci pentru a obține un efect”. De fapt, limba de lemn nu face altceva decât să măsluiască tradiția lingvistică, copiind-o ca procedeu, dar fără să mai urmărească finalitatea acesteia. Discursul repetat însă își păstrează în comunicare aceleași scopuri ca și în retorica de tip clasic, anume de a persuadea, influența, incita, dar toate acestea în sens pozitiv, cu intenții didactice, în direcția transmiterii de informații deja structurate, spre deosebire de limba de lemn care promovează false atitudini, opinii stereotipe, dovedindu-se o formă de gândire lozincardă. George Orwell afirma că „limba se urâște datorită degradării gândirii, iar gândirea se degradează datorită urâțirii și impreciziei crescânde a limbii”, „discursul politic e destinat a face minciunile să sune verosimil și crima respectabilă” (Orwell, *O mie nouă sute optzeci și patru*, p. 22).

În articolul de față ne-am propus analiza mecanismului de generare *ad-hoc* și de funcționare a limbii de lemn în și prin discursul literar. Plasându-se pe terenul interdisciplinarității, cercetarea reprezintă un studiu de caz, dezvoltat, privind modul în care limbajul literar poate fi un atentat la gândire atunci când este violent politizat, după cum, la fel de bine, poate fi instrument de rezistență împotriva îngrădirii libertății de gândire și de exprimare, o perspectivă din care comunicarea prin literatură se impune abordată cu mijloacele puse la îndemână de aparatul conceptual și de metodologia pragmatică, de retorică, sociolingvistică și stilistică, dar și cu instrumente ale teoriei și criticii literare.

Alegerea discursului literar ca obiect de analiză a reprezentat o provocare, deoarece limba de lemn, din zona politicului, devine subversiv pernicioasă atunci când invadează literatura, prin faptul că autoritatea cuvântului scris în acest domeniu, prin modelul general de proiectare a discursului, tinde să anuleze diferențele reale existente între discursul politic și cel literar.

Astfel, pornind de la teorii lingvistice consacrate, se evidențiază eșecul pe care îl reprezintă promovarea, în literatură, a exprimării lozincarde, dominată de clișee ideologice. Problema care se pune este aceea de a defini relația dintre ideologie și limbă ca interacțiune dialectică. Prin ideologia regimurilor totalitare se tinde la ștergerea barierelor sociale pentru că, pe acest teren, toți vorbesc „la fel”, fapt ce este contrazis atât de perspectiva sociolingvisticii, cât și de cea a psiholingvisticii, ambele discipline studiind procesul de codare și decodare a mesajelor verbale în situații de comunicare variate, ca operații logice și de selecție a registrelor etc. Explorarea limbajului ideologic duce la înțelegerea mecanismelor gândirii, pentru că ideologia este un mod de gândire care organizează viața socială.

Infuzia ideologiei în literatură face ca aceasta din urmă să fie în pericol de a se transforma într-un colaj de clișee gata gândite, fosilizate, ceea ce ar însemna negarea propriei identități, dacă luăm în considerare faptul că literatura, pentru a fi literatură, trebuie să fie „artă a cuvântului”, expresie subiectivă a experienței cuiva.

La unii autori, printre care și Marin Preda, iese în prim-plan montajul ideologico-lingvistic, prin evidențierea unui vocabular univoc și sărac, caracteristic limbii de lemn. Autorul surprinde eșecul discursului prezentând modul în care locutorul se abandonează funcției mașinale a limbajului și înlocuiește căutarea sensului printr-o judecată de valoare.

„Niculae începu să vorbească și unii plecară aproape imediat, lămuriți: băiatul vorbea ca și notarul, doar poate cu mai multă patimă, că au făcut reforma agrară (ce reformă? care reformă?), că au răsturnat dictatura fascistă și altele de același gen. Cei mai mulți însă rămaseră fiindcă nu era deloc limpede unde vroia el să ajungă, și nu trecu mult și aflară ce era: cu toate ocolișurile pe care le făcu vorbitorul, el nu putu să-i facă să nu priceapă că nu era la mijloc nicio neînțelegere care în cazul de față ar fi putut îndulci lucrurile. Dincolo de frazele lui acaparatoare reieșea că partidul comunist consideră că nu era deloc bine ce se petrecea aici...” (Preda, *Moromeții II*, p. 93).

Textul acesta atrage atenția asupra unei trăsături specifice discursului ideologic: este vorba de un discurs unic, diferă doar persoana care îl rostește și „patima”, ascultătorii / cititorii avizați se „lămuresc” repede că așa stau lucrurile; discursul nu are în vedere un referent real, ci doar reproduce clișee; funcția sa principală este „să-i facă să nu priceapă”, să manipuleze.

Asistăm în astfel de cazuri la o defulare lingvistică în care toate frustrările date de incultură se răzbună prin limbaj.

În lucrarea *Imaginarul violent al românilor*, Ruxandra Cesereanu (*Imaginarul...*, p. 8) identifică nouă registre ale imaginarii lingvistice violente, considerate a fi specifice mentalului românesc:

1. *registru*l suburban – urmărește declasarea celui incriminat prin raportarea sa la un statut diferit de cel omenesc (subiectul acuzat este desconsiderat și umilit prin termeni precum *handicapat, paralytic, pitic* etc.);
2. *registru*l igienizant – detectează în cel criticat o cangrenă, o infecție, o molimă, care trebuie salubritată;
3. *registru*l infracțional (cu tentă argotică) – vizează deconstruirea celor incriminați până la stadiul delincvenților;
4. *registru*l de tip bestiariu – recurge la animalizarea adversarului astfel încât scena politică capătă aspectul unei menajerii locuite de o faună degradată și abjectă;
5. *registru*l religios – religios punitiv, desacralizant, satanizator;
6. *registru*l putredului și al excrementalului – manifestă tendința de a-și preschimba adversarii în ordură;
7. *registru*l sexual sau libidinos – încalcă cele mai intime tabuuri;
8. *registru*l funebru – acuză decrepitudinea oponentilor în scopul anihilării existențiale a acestora;
9. *registru*l xenofob și rasist – aduce acuze la adresa veneticilor și este larg utilizat de ideologia comunistă.

Analizând prezența limbii de lemn în discursul literar din România din deceniile al VI-lea și al VII-lea, constatăm că se poate identifica utilizarea aproape a tuturor registrelor, pentru că această recuzită de pragmatică lingvistică devine de-a dreptul incriminantă, insidioasă și, astfel, se instituie prin discurs adevărate vânători îndreptate, deoptrivă, asupra celor considerați... vinovați sau asupra celor fără nicio vină, chiar din optica ideologiei oficiale.

O trăsătură specifică clișeului ideologic este aceea că el este calomnios, condamnă fără să judece și din această cauză ajunge să fie mult mai periculos decât faptele înseși. Iată și un exemplu în care Marin Preda este sarcastic descriind modul în care agresivitatea ideologiei se transformă în agresivitate verbală:

„– Parcă mai știai de ce? se miră Moromete. Te pomeneai la miliție și când ajungeai acolo mai găseai și pe alții, îți mai venea inima la loc...Dare în judecată, făcu-vă și dregu-vă, pentru ascuțirea luptei de clasă contra regimului. Înaintarea lor sub stare de arest la raion, să se învețe minte!” (Preda, *Moromeții II*, p. 208).

Astfel se subliniază ideea că limba de lemn este întotdeauna expresia unei atitudini ostile față de tot ce poate fi superior gândirii lozincarde. Combinația ciudată dintre argou și jargonul ideologiei face ca limba de lemn să se discrediteze singură înainte de a fi discreditată de către alții. Subminat de argou, discursul comunist se trădează ca fiind lipsit de substanță, singurul atribut evident care îi rămâne fiind tehnicismul.

Atitudinea de sistematică și naturală dedublare are și ea reflexe literare. Un loc comun destul de răspândit e cel al îndrăznelilor de limbaj din *Moromeții* lui Marin Preda. Argoul acționează, de multe ori, în direcții subversive subliniind complicitatea autorului și cooperarea cititorului, ca instrument de captare a atenției, satisfăcând dorința cititorilor de a ieși din șabloanele oficiale.

„Bine, continuă Moromete adresându-se prietenilor lui liberali, dat fiind că statul are nevoie de parale fiindcă nu mai suntem ca pe vremea regimului burghez al moșierului... de moșieri, cu sămânța lor, de unde i-au mai scos și pe-ăștia, care știți și voi alde Costache și alde Matei că se luă moșia a mare a coanei Marica îndată după ălălalt război, și nu acuma, dar dat fiind că numai ei au nevoie de bani, noi n-avem, să zicem că foncierea trebuie achitată...” (Preda, *Moromeții II*, p. 126).

Asupra problemei violenței prin limbaj se oprește și Rodica Zafiu, apreciind că „tema violenței manifestate în limbaj redevine tot mai actuală, pe măsură ce schimbările politice readuc pe scena publică un discurs autoritarist și xenofob, cu extinderi agresive care au intrat deja sub incidența justiției. Pentru a înțelege mai bine strategiile discursive ale unei orientări atât de periculoase, cred că trebuie studiat mai amănunțit, din perspectivă sociolingvistică, pragmatică, psihologică, spațiul acordat prin tradiție limbajului violent în societatea românească” (Zafiu, *Paradoxuri*).

O formă specifică de prezentare a discursului politic este sloganul sau lozinca. Oferind astfel un cadru ideologic care limitează libertatea de gândire, toate ideile sunt comprimate în sintagme scurte în scopul îngrădirii lingvistice a indivizilor. Sloganurile sunt definite de Sebastian Dâncu ca fiind „formule penetrante, ce trebuie, în același timp, să atragă atenția și să fie ușor memorate” (*Retorica argumentării*, p. 143). În cadrul sloganurilor, folosirea unor *formule-stereotip* are menirea de a oferi avantajul că, provenind din proverbe, cântece, titluri, filme, vorbirea cotidiană, sunt ușor de recunoscut. Sloganurile sunt reprezentate de termeni abstracți, infuzați cu intenție moralizatoare și mobilizatoare, folosiți în discursurile politice pentru a reprezenta idealurile unui grup și pentru a cere acordul colectiv în vederea atingerii unui scop. Fiind ușor de memorat, scurte și ritmice, sloganurile reprezintă esența ideologiei și simplifică exprimarea unor idei complicate.

Lozinca pare să fie un element de decor obligatoriu, pentru că poate fi găsită oriunde, în locurile cele mai neașteptate, cum ar fi pe câmp. Acesta ar fi motivul pentru care scriitorii le citează în operele lor, fie cu intenție ironică, cum e cazul lui Buzura, sau doar pentru că sunt o sursă de influență ideologică, cum se întâmplă la V. Em. Galan:

„Deasupra porții ce deschidea spre drum perspectiva aceasta, pe o arcadă înaltă, o lozincă: «Trăiască alianța dintre clasa muncitoare și țărâtimea muncitoare!»” (Galan, *Bărăgan*, vol. I, p. 255).

În cazul de față trebuie să luăm în considerare aprecierile lui Sebastian Dâncu privitoare la stereotipuri: „Din punct de vedere sociolingvistic, aceste formule au multe avantaje: sunt ușor de recunoscut, lasă o amprentă serioasă în memorie, sunt ideologic acceptate ușor, căci sunt familiare și obiect de consens” (Dâncu, *Retorica argumentării*, p. 144). În calitatea lor de formule penetrante ce trebuie să atragă atenția, sloganurile folosesc cuvinte puține și eventual repetate pentru a fi ușor memorate.

La Buzura, preluarea sloganului se face cu intenție demistificatoare, cu atât mai mult cu cât și contextul (intelectualii sunt duși pe câmp să ajute la strângerea recoltei) trimite către ironizarea tendinței de nivelare socială prin limbaj:

„TOVARĂȘI SAVANȚI! NICI UN BOB PIERDUT DIN NOUA RECOLTĂ! TOVARĂȘI MUNCITORI, ELEVI ȘI STUDENȚI! SĂ DOVEDIM CĂ SUNTEM ALI-AȚI DE NĂDEJDE AI ȚĂRĂNIMII! SĂ REVENIM ȘI LA ANUL, CU FORȚE SPORITE!” (Buzura, *Vocile*, p. 371).

Se pare însă că rolul sloganului este pur incantatoriu, asigurând ideologiei cadrul necesar pentru mascarea realității, pentru că el nu poate avea și valoare informativă atât timp cât „teoria informației stabilește că valoarea de informație pe care o aduce un mesaj este invers proporțională cu probabilitatea de apariție a acelui mesaj” (Dâncu, *op. cit.*, p. 144).

Ridicolul „decorării” tuturor spațiilor cu lozinci inutile, ca modalitate de a fi pe placul autorităților, este evidențiat și de festivismul în care sunt utilizate. Chiar și la scriitorii înregimentați ca D.R. Popescu se întâlnesc secvențe din care se evidențiază folosirea abuzivă și agresivă de clișee. Așa se întâmplă atunci când un personaj din *Vara oltenilor*, Macedon, se revoltă împotriva acestui festivism și împotriva cuvintelor-etichetă, gen „reacționar”:

„Odată a umblat Biciușcă prin tot satul să lămurească oamenii să-și scrie pe garduri cu bidineaua cu var lozinci. Se apropia Unu Mai, anul 1948, ziua internațională a clasei muncitoare. Au înghesuit literele, că aveau oamenii curțile mici și nu încăpea toată lozinca pe ele. Speriosu a început o lozincă pe gardul lui, a trecut-o pe gardul lui Rășinaru, și a dus-o mai departe, că tot n-a terminat-o, și pe gardul lui Temistocle. Două zile a muncit la ea. Eu n-am scris nimic pe curtea mea, pentru că n-aveam var. [...] S-a nimerit să n-am, și el a spus prin sat că sunt reacționar și că sabotez ziua internațională a muncii. [...] Mă găsise și pe mine reacționar și unii au zis că Biciușcă e bun, că e vigilant și vede unde se ascund reacționarii” (Popescu, *Vara oltenilor*, p. 250).

De remarcat este faptul că, prin astfel de practici, sloganurile se transformă din discurs politic în discurs public, ajungându-se, în cele din urmă, chiar la politizarea relațiilor interpersonale.

Această „cruditate” lingvistică, manifestată prin înclinația către slogan, apare în mod deosebit în folosirea metaforelor și a tiparelor lingvistice. Se creează în felul acesta o galerie întregă de metafore și metonimii pentru desemnarea opozanților, care se constituie obligatoriu în simboluri negative. Observăm din analiza limbii de lemn modul în care se pierde progresiv obișnuințele limbii naturale, vorbitorii folosind în schimb o combinație de sloganuri și trivialități.

O altă formă sub care apar clișeele limbii de lemn este abrevierea. De multe ori nici nu se cunosc termenii abrevierii și, ca atare, nici decodarea lor nu este posibilă: GAC, FASM, ARLUS, SMT, etc., sunt numai câteva exemple de abrevieri cărora puțini vorbitori le mai identifică termenii de referință. În alte cazuri asistăm la lexicalizarea unor abrevieri care duce la utilizarea lor asemeni substantivelor simple:

„– Tată hăi, ce-i acela Pemereul?... Am înghețat! Ce să-i spui tu de colo la un jungghi de copil?! S-o încep de la Carol Marx... s-o iau tocmai de la Adam și Eva?! – Fa, zic, Dorohoiul cui te-a făcut, Pemereul când îi auzi, apăi să știi tu că acela-i Făt-Frumos” (Istrati, *Din neagra țărănie*, p. 230).

Prin personificare, combinarea registrelor stilistice și, mai ales, prin patosul declarației, abrevierea PMR devine hilară, în ciuda intenției autorului. Textul se subminează singur, în acest caz, datorită termenului folosit atât de prețios, demonstrând inadecvarea la situația de comunicare.

Cuvintele „încărcate”, cele care au valoarea unui întreg enunț, chiar și atunci când nu sunt introduse într-un context relevant, și care poartă o judecată de valoare, spun, de obicei, mai mult decât indică sensul lor.

Exemplele oferite în continuare conțin cuvinte folosite articulat hotărât, articolul oferindu-le greutatea necesară pentru a se impune în mintea vorbitorilor ca „adevăruți” generale ce nu mai necesită un context anume, ele pot fi utilizate oricând pentru a da greutate mesajului.

„Dar am dus *munca* și am avut răbdare, și au început să vină, și nu era *reacțiunea* ca acum, era organizată cu bătași penetiști și dracu să-i ia care mai erau, că erau atâtea partide de te zăpăceai la cap, nu știai pe care să mai demaști...” (Preda, *Ferestre*, p. 8).

„Acum știau ce era asta, *autocritica*, spre deosebire de primii ani, când le fusese mult mai greu [...] «Tovarâși, a găngăvit el, recunosc! Îmi fac critica și autocritica»” (Preda, *Moromeții II*, p. 317).

Astfel de cuvinte au rolul de a da greutate unui discurs demagogic, dar trăsăturile comune textelor care fac apel la limba de lemn constau în faptul că toate au o finalitate persuasivă sau chiar manipulative și toate respectă un ritual al organizării discursului. În aceeași idee Gheorghe Grigurcu afirma: „Ideologia era pe cât de univocă, pe atât de intolerantă, turnată în formule invariabile” (*Limba și adevăr*, p. 19).

În continuare, ne propunem să analizăm *asumarea* clișeului în literatura „orientată” de ideologia comunistă, urmând ca, într-un articol viitor, să ne ocupăm de ceea ce constituie *subversiunea* practică de scriitori pentru discreditarea sloganului oficial al epocii.

ASUMAREA CLIȘEULUI

Utilizarea clișeelor specifice limbii de lemn presupune și adoptarea unei atitudini față de materialul inclus în mesaj. Una dintre atitudinile posibile este aceea de asumare a clișeului în încercarea de integrare în sistem fără a judeca consecințele. În acest caz, ne aflăm la limita dintre intertextualitate și ideologie clișeizată, pentru că asistăm la o paradă de imagini uzate, formule lexicalizate, toate fiind expresii ale incapacității de a crea formule originale.

Eugen Negrici conchide că utilizatorul acestor locuri comune numite clișee nu poate fi numit autor, ci textier, pentru că nu sunt sesizabile formule individualizatoare, ci doar „un tip de comportament lingvistic cu funcționarea în gol a mecanismelor sintactico-semantice” (Negrici, *Clișeul*, p. 136). Textierul nu poate fi considerat autor, pentru că nu el compune, ci sistemul prin intermediul limbajului sclerosat.

O altă trăsătură prin care se individualizează clișeele limbii de lemn este prezența patosului, a falselor emoții, deși se mimează existența unei „comuniuni fatice”. Un personaj al lui Ion Istrati, atunci când se apropie momentul plecării la vatră, se arată îngrijorat de starea organizației de tineret, ca și când acesta ar fi fost primul gând al unui tânăr care termină armata.

„Cum să nu se vâre el în politică? I-auzi! Păi nu-l rabdă inima. Cum să stea deo parte? A mirosit el, când a fost în concediu, că în organizația de tineret din sat ceva scârțâie. Nu-i cum ar vrea el s-o știe!” (Istrati, *Plecarea la vatră*, p. 14).

În asemenea cazuri asistăm nu doar la falsificarea comunicării, ci și la falsificarea realității. Clișeele verbale introduc clișee comportamentale care generează false atitudini.

Cu același patos vorbește un personaj al lui D. R. Popescu despre intrarea în partid ca despre realizarea vieții lui.

„– Și nu mi-a plăcut, continuă Macedon, când într-o iarnă a venit la mine Geacăra și mi-a spus că eu împut pământul, stând așa pe dinafara lumii, neînscris în gospodărie. Eu de când m-am înscris, a zis el, simt că nu mai stau pe la marginea lumii, pe dinafară, simt că am și eu rostul meu în viața asta” (Popescu, *Vara oltenilor*, p. 259).

Al. Șiperco scrie un roman în care sentimentele se dilată, entuziasmul afectat se face simțit la tot pasul:

„– Zău că e frumoasă viața, ce zici, Niura?

– Este, tovarășu Caius, dar va fi încă mai frumoasă în comunism. Să luptăm deci fără întreruperi și să nu ne lăsăm abătuți din calea noastră de sentimentalismul mic-burghez sau seduși de frumusețea locurilor de pierzanie create de exploatare pentru a-i ameți pe cei exploatați!” (Șiperco, *N-a fost în zadar*, p. 181).

Vom identifica, de fiecare dată, câțiva topoi sacri ai ideologiei, cum ar fi termenii prin care sunt desemnați, pe de o parte, adepții ideologiei de partid, și, pe de altă parte, opoziții. Pentru cei din prima categorie sunt selectate expresii metaforice de genul: *inginerii sufletului omenesc* (scriitorii), *oștile nebiruite* (țărani), *truditorii / proletariatul din fabrici* (muncitorii). *Proletar* devine un determinant pentru orice substantiv care trebuie să-i delimiteze pe cei din interiorul sistemului de cei din afara lui: *doctorul proletar*, *profesorul proletar* etc. Toți aceștia trebuie să susțină sau să aplice: *dictatura proletariatului*, *ascuțirea luptei de clasă*, *munca de lămurire*, *construirea socialismului*, *executarea planului* etc. Din cealaltă categorie fac parte cei cu principiul „Cine nu-i cu noi e împotriva noastră”: *elemente declasate*, *îmbuibății de ieri*, *asupritorii*, *ciocoi*, *reacționarii*, *burghezimea*, *dușmanii (de clasă înrâiți ai) poporului* etc. Aceștia sunt acuzați de *ueltiri dușmănoase*, *ciocoism* sau că *sug sângele poporului*.

Deși Petre Sălcudeanu nu poate fi asimilat scriitorilor înregimentați, introducem aici un citat din *Biblioteca din Alexandria*, unde apare un personaj, Morăscu, exemplu edificator de torționar, al cărui discurs poate fi analizat la toate cele trei niveluri propuse, pentru că oricare dintre intervențiile sale din roman ilustrează asumarea șabloanelor ideologice.

„Este falsă ideea că în sanatoriu, datorită bolii, lupta de clasă a încetat, dimpotrivă, ea se ascute și aici [...]. Cine nu-i cu noi e împotriva noastră, asta e clar, or boala îi face pe oameni să-și piardă busola, să uite de criteriile revoluției, abdică de la ele” (Sălcudeanu, *Biblioteca*, p. 160).

Citatul demonstrează, încă o dată, faptul că utilizarea clișeeleor ideologice presupune un proces de deprindere a ceremonialului exprimării în limba de lemn. Discursul este aici destinat să obțină adeziunea celorlalți (chiar și prin teroare), pentru că uzează de formule-cheie, verbe „mobilizatoare” și lozinci.

Ceea ce se dovedește a fi mai grav este faptul că tiparele pătrund și în exprimarea copiilor, dovadă a faptului că îndoctrinarea era realizată metodic, uzând de toate mijloacele posibile și mai ales de școală.

Fiul lui Isosică din *Moromeții* numește o bătrână „bestie chiaburească”, iar când tatăl încearcă să-l pedepsească pentru acest fapt, constată că formularea era oficială.

„[...] aoleo că așa ne-a citit și învățătorul la școală din cartea de citire. Făcu-i și dregu-i și învățătorului acela, zice Isosică, dar pe urmă nu l-a mai bătut, că a văzut și el că așa era trecut în carte, nu mințea băiatul” (Preda, *Moromeții II*, p. 209).

Copiii folosesc limba de lemn în mod firesc și în *Scrinul negru*. Atunci când se joacă, pentru a da importanță mesajului, Păducel, fiu al unui activist de partid, folosește clișeele și tonul imperativ al limbii de lemn.

„– Tu ești moșiereasă și te plimbi cu trăsura, fără să te ocupi de repararea drumurilor. Hai la tribunalul poporului.

– Nu sunt moșiereasă, prostule, sunt numai vizitiu cu simbrie. De ce mă dai în judecată?

– Dacă e așa, mâine venim în numele poporului, vesti Păducel, să reparăm șoseaua cu tăvălugul mecanic. Tovarășe căruțaș, porunci el lui Filip, până mâine să presari pe tot drumul pietriș și nisip” (Călinescu, *Scrinul*, p. 223).

Dovadă a faptului că limba de lemn nu este un discurs reflexiv, care să permită celui care îl folosește să se transpună pe sine prin mesaj, sunt astfel de exemple care nu arată decât dorința de a nu face notă discordantă, de a nu ieși din tipare. Din această cauză toate discursurile comuniste nu sunt decât șabloane care nu-și trădează autorul, și nici nu se adaptează la situația de comunicare. Indiferent de circumstanțe, se emit, pe un ton ceremonios și oficial, efluvii verbale, surrogate de comunicare, cuvinte cu statut de unicat, inteligibile pentru inițiați, cuvinte fără context (partid, de exemplu), sloganuri înțelese fără să se facă adaosuri contextuale.

Invazia clișeeleor se produce metodic, fără să ocolească nici un sector al vieții private. Aici putem aminti exemplele pe care le oferă Marin Preda în volumul al doilea din romanul *Moromeții*.

„Niște lăutari cântau cântece folclorice fără noimă, făcute de ei, în care apăreau cuvinte cum ar fi S.M.T., camion, cooperativă, amestecate cu leliță, frunzuliță și altele: Țiganul lucra la MAT / Și venea acasă beat. / Dă-mi boierule nevasta / Că mi s-a prăpădit casa...”

– Cum vine asta, mă Stane? Ce, la noi mai sunt boieri care să-ți taie capul ca la pește? Ori țiganul nu lucra la MAT, zise el, ori ăla care îi luase nevasta nu era boier.

– Sunt cântece vechi, îl scuză parcă Țugurlan pe lăutar; le-au aranjat și ei pentru acum, dar se vede că nu le-au aranjat bine” (Preda, *Moromeții II*, p. 379).

Intervenția clișeeilor în interiorul cântecului popular, precum și prezența abrevierilor, lipsite de referent, avertizează asupra nefirescului utilizării lor.

Nici biserica nu este pierdută din vedere, este folosit orice mijloc de inoculare a ideologiei.

„De altfel, funcționarii rurali, învățători și tineret școlar erau mobilizați, constituiți în echipe și trimiși prin casele oamenilor și pe câmp să «popularizeze» aceste dispozițiuni și instrucțiuni. Preotul însuși, în prima duminică de seceriș, citi în biserică o enciclopedie a Patriarhiei Ortodoxe Române prin care, cu texte din evanghelie sau din scrisorile Sfântului Apostol Pavel, erau îndemnați oamenii să asculte de ordinele autorităților și să adune cu grijă «darul ceresc» al pământului, să nu risipească grâul, să-l secere la timp și să nu-l scuture întârziind recoltarea” (Preda, *Moromeții II*, p. 234).

Literatura creează cadrul pentru semnalizarea pericolului pe care îl reprezintă faptul că vorbitorilor li se impune statutul prin care sunt siliți să folosească un surogat de limbă naturală și limbaj ideologic. Marea majoritate a vorbitorilor nu sunt capabili să sesizeze că, în felul acesta, comunicarea nu mai are o bază reală atât timp cât intervine o serie întreagă de abstracțiuni a căror semnificare nu poate fi identificată. Un alt personaj al lui Preda, Arghirescu, de la „Sfat”, cel care încasează impozitele, se folosește de clișee fără să înțeleagă implicațiile lor:

„...l-au chemat la raion să-l ia la rost și ăsta, ce să zică, zice și el, tovarăși, chiaburii sabotează. Se lăuda cum a ieșit el din încurcătură cu vorba asta, spuse alde Geacă și Dănălache, că ăștia umblă pe-acolo, mă întâlnii cu ei. Cică i-a plăcut foarte mult președintelui de raion când a auzit vorba asta și zice, păi mă, tovarășe, dacă chiaburii sabotează, noi ce mama dracului păzim aici, ordin scris să li se ia declarații că într-o lună vor achita impozitele și dacă nu, pe ei!” (Preda, *Moromeții II*, p. 147).

Asumarea clișeului înseamnă acceptarea lui ca firesc. Clișeul, fiind „un caz de patologie a limbajului în care se exprimă însuși principiul redundanței” (Negrici, *Clișeul*, p. 136), are rolul de a indica atât apartenența la un anumit grup social, cât și obediența față de sistem. Atunci când mimează înregimentarea prin asumarea clișeeilor, Preda demonstrează, de fapt, că sistemul politic își alege victimele prin mijlocirea limbajului sclerosat:

„În ședința plenară care îl alesese pe Pavel Vasile director al filaturii, fostul președinte al Comitetului de fabrică a vorbit despre noua stare de lucruri din fabrici și uzine, spunând despre aceasta că, datorită Partidului clasei muncitoare, s-au creat noi condiții de viață pentru oamenii muncii și s-a deschis drumul pe care forța creatoare a maselor să pornească spre noi și mari realizări” (Preda, *Ana Roșculeț*, p. 235).

Se poate observa aici că, într-adevăr, în limba de lemn nu autorul, ci sistemul politic compune textele. Preda avertizează prin astfel de texte asupra pericolului care

amenință ca literaturizarea să ajungă simplu tic verbal. Eugen Negrici subliniază faptul că „limbajul acesta nu poate exprima o pasiune adevărată pentru că e iremediabil compromis, iar universul ce ia naștere prin proliferare e de fapt un cimitir de valori de expresie calcificate” (*op. cit.*, p. 159). Formulele fixe nu stimulează emoții, ci numai reacții standard, fiindcă în asemenea texte se uzează de sentimente stereotipe în expresii sclerозate.

Constatăm astfel că sunt multe situațiile când literatura reușește să ilustreze felul în care limba se confruntă cu fenomenul de diglosie oscilând între expresia naturală și limba de lemn, ca instrument al Puterii. Prin exemplele oferite în studiul de față s-a urmărit demonstrarea faptului că limbajul totalitarismului este un caz de patologie a comunicării în care se exprimă principiul redundanței. Limba de lemn înlocuiește fenomenele și evenimentele cu tropi, disociind cuvintele de lucruri. Dacă în limba naturală tropii comunică emoții, concepte, permit adecvarea discursului la obiectul său, în limba de lemn tropii au drept scop lungirea discursului și hipnotizarea publicului.

SIGLE BIBLIOGRAFICE

A. Exegeze

Amossy & Rosen, <i>Les discours</i>	= Ruth Amossy, Elisheva Rosen, <i>Les discours du cliché</i> , Paris: CDU-SEDES, 1982.
Cesereanu, <i>Imaginarul</i>	= Ruxandra Cesereanu, <i>Imaginarul violent al românilor</i> , București, Editura Humanitas, 2003.
Dâncu, <i>Retorica argumentării</i>	= Vasile Sebastian Dâncu, <i>Retorica argumentării publicitare</i> , în <i>Comunicarea simbolică</i> , Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.
Dumistrăcel, <i>Inerții lingvistice</i>	= Stelian Dumistrăcel, <i>Suntem toți victimele inerțiilor lingvistice</i> , „Jurnalul național”, 29 martie 2006, p. 8-9.
Dumistrăcel, <i>Discursul repetat</i>	= id., <i>Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comunității fatice prin mass-media</i> , Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006.
Grigurcu, <i>Limba și adevăr</i>	= Gheorghe Grigurcu, <i>Limba și adevăr</i> , în <i>Cum am devenit Stalinist</i> , Iași, Editura Timpul, 1997.
Guțu Romalo, <i>Clișee</i>	= Valeria Guțu Romalo, <i>Clișee lingvistice</i> , în <i>Corectitudine și greșeală</i> , București, Editura Științifică, 1972.
Negrici, <i>Clișeul</i>	= Eugen Negrici, <i>Clișeul (jocul trist al previzibilității)</i> , în <i>Expresivitatea involuntară</i> , Cartea Românească, 1977, p. 136-160.
Orwell, <i>O mie nouă sute optzeci și patru</i>	= George Orwell, <i>O mie nouă sute optzeci și patru</i> , București, Editura Univers, 1991.
Thom, <i>Limba</i>	= Françoise Thom, <i>Limba de lemn</i> , traducere de Mona Antohi, studiu introductiv de Sorin Antohi, București, Editura Humanitas, 1993.

136 Limba ROMÂNĂ

- TRP = *Dicționar de terminologie retorică și poetică*, coordonator Val. Panaitescu, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994.
- Zafiu, *Paradoxuri* = Rodica Zafiu, *Paradoxuri ale limbajului agresiv*, „România literară”, nr. 48 din 6 decembrie 2000.

B. Surse

- Buzura, *Vocile* = A. Buzura, *Vocile nopții*, Editura Minerva, București, 1980.
- Călinescu, *Scrinul* = George Călinescu, *Scrinul negru*, București, ESPLA, 1960.
- Galan, *Bărăgan* = Valeriu Em. Galan, *Bărăgan*, București, ESPLA, vol. I, 1954.
- Istrati, *Din neagra țărănie* = Ion Istrati, *Din neagra țărănie*, București, Editura Tineretului, 1960.
- Istrati, *Plecarea la vatră* = id., *Plecarea la vatră*, în vol. *Un univers într-o carte*, II, București, Editura Tineretului, 1970.
- Preda, *Ana Roșculeț* = Marin Preda, *Ana Roșculeț*, în *Scrieri de tinerețe*, București, ESPLA, 1950.
- Preda, *Moromeții II* = id., *Moromeții*, vol. II, București, ESPLA, 1967.
- Preda, *Ferestre* = id., *Ferestre întunecate*, București, Editura Tineretului, 1976.
- Popescu, *Vara oltenilor* = D. R. Popescu, *Vara oltenilor*, București, Editura Tineretului, 1964.
- Sălcudeanu, *Biblioteca* = Petre Sălcudeanu, *Biblioteca din Alexandria*, București, Editura Cartea Românească, 1970.
- Șiperco, *N-a fost în zadar* = Al. Șiperco, *N-a fost în zadar*, București, Editura Tineretului, 1969.

Cristinel MUNTEANU O PROBLEMĂ DE LINGVISTICĂ „FINANCIARĂ”: ANALOGIA CUVINTE – BANI

0. Acest studiu, de o factură aparte, urmărește să evidențieze o analogie cu mai multe fațete, despre care se poate spune că a făcut întrucâtva „carieră” în domeniul lingvisticii românești și străine. Este vorba despre ideea de a compara cuvintele cu banii, idee pe care încercăm să o prezentăm, pe cât posibil, și din perspectivă istorică. Până atunci însă, este necesar să facem câteva precizări preliminare (însoțite de exemple) cu privire la [1] metaforă în general, la [2] metafora științifică și la [3] metafora în lingvistică, cea din urmă reținându-ne atenția într-o mai mare măsură.

1. Pentru situațiile pe care le vom enumera, preferăm termenul generic de *analogie*. Cele mai numeroase dintre ele sunt comparații; doar câteva sunt metafore propriu-zise – și orice elev de liceu le poate recunoaște și încadra cu ușurință. Dar, după unii cercetători, toate ar intra în sfera *metaforei* (atâta timp cât, conform semnificației etimologice, se produce un „transfer”). Există o veche dispută aici. Știm încă de la Quintilian (*Arta oratorică*, VIII, 6) că metafora este o comparație prescurtată (*metaphora brevior est similitudo*)¹. Totuși, anterior, Aristotel (*Retorica*, III, 4, 1407 a) afirmase că, în realitate, „comparațiile sunt niște metafore care solicită o explicație”². Se pare că avea dreptate, căci un asemenea punct de vedere este susținut și de un mare teoretician al limbajului, Eugeniu Coșeriu, care (postulând că numai în vorbire un nume poate denota obiecte) precizează: „Tema metaforei aparține și ea lingvisticii vorbirii. Deocamdată devine evident faptul că metafora nu e «o comparație abreviată», dimpotrivă, comparația este o metaforă explicitată”³. Iată de ce ni se pare mai convenabil termenul *analogie* pentru ceea ce ne interesează, mai ales că, tot de la Aristotel, s-a reținut că analogia este modalitatea „de a raționa pe marginea conceptului de metaforă și, totodată, pe procesul mental-psihologic pe care aceasta se bazează”⁴.

¹ Dedicăm, în semn de omagiu, acest articol domnului prof. univ. dr. Alexandru Puiu, Rector al Universității „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, reputat specialist în economie și apreciat om de cultură.

2. Într-o carte excepțională, *La început a fost metafora* (cu o frumoasă prefață, intenționat metaforică), Ștefan Avădanei tratează, într-un întreg capitol⁵, *metafora științifică*, pe care o plasează între *analogie* și *model*. Observația dintru început este aceea că știința, acest „mare joc al omenirii dintotdeauna”, s-a dovedit a fi adesea un joc metaforic. Astfel, s-au stabilit analogii între atomul de hidrogen și sistemul solar, între foton și undă sau între foton și particulă. Frecvent, metaforele cuprind teorii ori sunt potențiale teorii sau modele, după cum pot deveni și sursa acestora. Deși principala obiecție adusă acceptării metaforei în știință este problema referențialității, s-a demonstrat tocmai că lipsa de precizie referențială a fost de multe ori productivă – chiar și în științele foarte exacte (de altminteri, adevărul nu se confundă cu exactitatea). Din punct de vedere istoric, se consideră că metafora științifică este un câștig al secolului XX. A invadat într-un grad atât de mare știința, încât un cercetător, Earl MacCormac, și-a propus să arate (într-un studiu din 1976) că „știința până acum venerată ca model al virtuții cognitive, bazat exclusiv pe un limbaj precis, teoretic, independent și verificabil prin observație (în contrast cu discursul religios, presupus a fi vag, nerațional și chiar lipsit de sens), este similară limbajului religios prin folosirea metaforei”⁶. Semnificativ este faptul că metaforele sunt puse la dispoziția unor discipline / științe (de pildă, fizica, antropologia, istoria etc.) de alte discipline / științe (precum chimia, biologia etc.), care, la rândul lor, împrumută, de asemenea, metafore de la celelalte.

2.1. Pentru ilustrare și pentru că obiectul lucrării noastre îl constituie modul în care aspecte ce țin de monetarism (teorie economică) se reflectă în discursul lingviștilor, ni se pare nimerit să cităm două exemple de metafore (transferate din limbajul arhitecturii, respectiv din cel al mecanicii) extrase chiar din primele pagini ale unei cărți scrise de Tiberiu Brăilean referitoare la acest domeniu: „Prin importanța ei, a rolului pe care-l joacă în economie, moneda poate fi considerată o piatră unghiulară a vieții economice”; „Moneda e totul sau nimic? E doar uleiul dintr-un angrenaj sau e carburantul ce face motorul să meargă?”⁷. De altfel, remarcăm că însuși părintele științei economice moderne, Adam Smith, se folosea de analogii: „Banii de aur și argint aflați în circulație într-o țară pot fi foarte bine comparați cu o șosea care, deși servește circulația și transportul la târg al tuturor grânelor și nutrețului dintr-o țară, totuși ea însăși nu produce nici măcar o singură clăie de cereale sau de fân”⁸.

3. Despre prezența metaforei în știința lingvisticii s-ar putea scrie o lucrare separată, ce ar putea lua și forma unei teze de doctorat. Deocamdată, noi ne mulțumim să semnalăm subiectul, oferind, selectiv, un număr redus de exemple.

3.1. Probabil că primii lingviști, alături de filozofi, pot fi socotiți retorii. Referindu-se la diverse aspecte ce țin de limbaj sau de organizarea discursului (așadar, chestiuni de lingvistică a textului), aceștia obișnuiau să utilizeze analogii pentru a se face înțeleși. În acest sens, se cuvine să-l amintim, iarăși, pe marele filozof Aristotel, care avea și intuiții extraordinare cu privire la limbaj, ce se vădesc din lucrările sale de logică, poetică, retorică etc. Iată o comparație sugestivă din *Retorica* sa, în care întrezărim *avant la lettre* conceptul de „lizibilitate”, atât de actual în teoriile comunicării de masă: „Or, eu numesc perioadă o frază care are un început și un sfârșit prin ea însăși, precum [este] și o întindere ușor de cuprins dintr-o privire. O astfel de formă este mai plăcută și mai ușor de înțeles” (*Retorica*, III, 9, 1409 a)⁹. Quintilian

este unul dintre retorii care apelează cel mai des la analogii. Bunăoară, discutând despre „figurile” de cuvânt, el apreciază că acestea „au farmec tocmai datorită asemănării lor cu greșeala, așa cum în mâncări uneori acreala însăși e plăcută” (*Arta oratorică*, IX, 3, 27). Cât despre faptul că (în alcătuirea unui discurs) „niciodată adevărata frumusețe nu există în afara utilului”, Quintilian afirmă: „E mai grațios calul cu trupul zvelt și e și mai iute. E frumos la înfățișare, admit, atletul, căruia exercițiul i-a făcut mușchi pronunțați, dar este și mai bun pentru luptă”¹⁰. Un alt important retor, Hermogenes din Tarsus, autor al unui detaliat tratat asupra calităților stilului (pe care le numește „tipuri de stil”), declară în introducerea: „Fiecare tip este diferit de celelalte, deși poate împărtăși trăsături similare cu acestea, după cum și oamenii sunt diferiți de celelalte animale, dar se aseamănă cu ele prin aceea că sunt muritori; suntem diferiți și față de zei prin faptul că suntem muritori, însă ne asemănăm cu ei, întrucât suntem ființe gânditoare”¹¹.

3.2. Cu siguranță, întemeietorul lingvisticii moderne, Ferdinand de Saussure, este unul dintre cei mai metaforici oameni de știință. Al său *Curs de lingvistică generală* (apărut postum în 1916 – noi vom face trimiteri la paginile din versiunea românească¹²) este „înțesat” cu analogii care au ajuns binecunoscute. Vom aminti doar câteva: limba este o comoară [sau tezaur] depozitată în conștiința vorbitorilor (p. 39); limba, în privința regulilor, poate fi asemănată cu un joc de șah (p. 47); descrierea sincronică a limbii este comparată cu vederea panoramică a Alpilor de pe un singur pisc (p. 99); sistemul fonetic aduce bine cu un pian (p. 109); limba este similară unei foi de hârtie – gândirea este fața, iar sunetul, dosul foii (p. 127); limba este o algebră care nu ar avea decât termeni complecși (p. 134); o unitate lingvistică este ca o coloană dintr-un edificiu (p. 136); limba seamănă cu o mașină (p. 139) etc.

Exemplele sunt mult mai numeroase. Altele (pe lângă unele dintre cele deja menționate) se găsesc în *Scrieri de lingvistică generală*, manuscrise saussuriene descoperite foarte târziu și publicate recent (foarte prompt traduse și la noi – utilizăm ediția românească). Ținem să extragem și de aici un caz de analogie, vizând schimbarea lingvistică, deoarece ni se pare interesant. Eugeniu Coșeriu vorbește undeva¹³ despre paradoxul lui Benedetto Croce: „Dacă am pune toate generațiile de oameni, din secolul I până în secolul XX, una lângă alta, și le-am considera împreună, am vedea că totdeauna avem impresia că două generații succesive vorbesc aceeași limbă. Însă, deja la distanță de patru-cinci generații, se pare că e altă limbă, iar la zece sau la douăzeci de generații avem impresia că e cu totul altă limbă, deși membrii fiecărei generații credeau că vorbesc aceeași limbă”. Iată că și Saussure, într-o conferință ținută încă în anul 1881 la Universitatea de la Geneva, enunța respectiva idee, înainte de B. Croce, întrebându-l, evident, tot o comparație. El relatează cum un rus, Boguslavski, a deschis o expoziție cu 480 de fotografii (portrete) care-l reprezentau în aceeași poziție și pe care le făcuse „cu o regularitate admirabilă” timp de douăzeci de ani, de două ori pe lună. Oricare două fotografii alăturate ar fi arătat un același Boguslavski, dar între fotografia nr. 1 și fotografia nr. 480 diferența era puternică. Rezultă următoarea concluzie: „Tot astfel, dacă ar fi fost posibil nu să se fotografieze, ci să se «fonografieze», zi de zi, de la început, tot ce a fost exprimat prin vorbire pe glob sau doar într-o anumită zonă a globului, am fi obținut eşantioane de limbă asemănătoare de la o zi la alta, dar considerabil diferite din 500 în 500 de ani și chiar din 100 în 100 de ani”¹⁴.

3.2.1. Se observă că nu orice lingvist manifestă atracție pentru analogii. Noam Chomsky avea oroare de metafore (tropofobie)¹⁵, iar la Leonard Bloomfield (cel mai mare lingvist american) constatăm aceeași atitudine¹⁶. În schimb, precursorul său, Edward Sapir (mai influent, totuși, decât Bloomfield), rafinat om de cultură totodată, dovedește o reală preferință pentru comparații, atunci când este cazul. De pildă, referindu-se la faptul că propozițiile / enunțurile nu au, spre deosebire de cuvinte, semnificație conceptuală¹⁷, întrucât trimit spre situații particulare, Sapir afirmă: „Este ca și cum un generator capabil să producă suficientă energie pentru a face să meargă un lift ar fi întrebuințat aproape exclusiv ca să alimenteze o sonerie electrică”¹⁸. Sugestiv este și următorul exemplu: „Dacă limba este o structură și dacă elementele semnificante ale limbii sunt cărămizile structurii, atunci sunetele vorbirii pot fi asemuite cu lutul ners și lipsit de formă din care sunt fabricate cărămizile”¹⁹. În alt loc, el compară variațiile individuale cu valurile mării care se mișcă la întâmplare, pe câtă vreme schimbarea lingvistică are o direcție; aici se înscriu numai acele fapte individuale care se unesc într-o orientare, așa cum doar anumite valori formează fluxul într-un golf²⁰. Un alt lingvist american, contemporan nouă, Dwight Bolinger, are, de asemenea, o apetență deosebită pentru analogii. Astfel, acesta afirmă că: limbajul este sunet, după cum și casa este lemn; limbajul este precum o țesătură; în limbaj, trăsăturile distinctive seamănă cu particulele subatomice, fonemele – cu atomii, iar silabele – cu moleculele²¹ etc. Cea mai expresivă analogie descoperită este cea în care se susține că toată „puterea” de semnificare a cuvântului stă în context: „Un cuvânt este precum Anteu, revigorat de fiecare atingere cu pământul”²². Din categoria lingviștilor foarte „serioși”, care nu simt nevoia analogiilor, face parte și danezul Louis Hjelmslev. Totuși și acestuia i-a „scăpat” o sugestivă comparație. Pornind de la reflecțiile saussuriene cu privire la caracterul amorf al gândirii, el declară: „Este asemeni aceleiași pumn de nisip ce este modelat după diverse tipare, sau asemenea norului de pe cer care-și schimbă forma sub ochii lui Hamlet din minut în minut. După cum același nisip poate fi pus în matrițe diverse, la fel și același sens [conținut lingvistic] este format sau structurat diferit în limbi diferite”²³. Desigur că mai pot fi amintiți și alți lingviști străini al căror discurs înglobează analogii: M. Bréal, V. Pisani etc.

3.2.2. Cel mai metaforic dintre lingviștii români este, fără îndoială, Sextil Pușcariu. Aspectul în cauză se explică, pe de o parte, prin cultura umanistă cu care era înzestrat, pe de altă parte, prin marele talent pedagogic de care dădea dovadă, fiind preocupat în permanență să transmită cunoștințele de lingvistică într-un mod cât mai plăcut și mai inteligibil cu putință. Au rămas celebre comparațiile sale, dintre care spicuim doar câteva: limba este ca o bibliotecă publică, organizată după diverse criterii (comparația este dezvoltată apoi printr-o cascadă de analogii, rezultând o adevărată alegorie); limba scrisă seamănă cu hărțile unui atlas geografic; neologismele sunt comparate cu călătorii ce coboară din trenuri în orașele mari – unii rămân, alții pleacă mai departe²⁴ ș.a.m.d. Unele dezvăluie și simțul umorului: „Brevilocvența se deosebește de elipsă, precum se deosebește – și cer iertare cetitorului pentru această comparație trivială – coada ursului, scurtă din fire, cu coada tăiată a cânelui”²⁵.

Nu-l putem trece cu vederea, nici în această privință, pe cel mai important lingvist român (și, probabil, cel mai mare lingvist contemporan pe plan mondial), Eugeniu Coșeriu, care apelează frecvent la plastice analogii (multe din domeniul artei, îndeosebi din pictură). De pildă, referitor la problema discursului repetat, savantul

afirmă: „Vorbirea este ca un fel de pictură cu colaj simultan, adică în parte este tehnică actuală și în parte sunt bucăți de vorbire deja existente și duse, ca să zicem așa, de tradiție, în toate aceste expresii, locuțiuni fixe, în proverbe, citate ș.a.m.d.”²⁶. Tot astfel, explicând conceptul de „sistem”: „Dacă ni se permite o analogie, am spune că sistemul nu se impune vorbitorului în mai mare măsură decât i se impune pictorului pânza și culorile: pictorul nu poate să renunțe la pânză și nu poate folosi culori pe care nu le are, dar, în cadrul limitelor impuse de pânză și de culorile de care dispune, libertatea sa de exprimare este absolută”²⁷.

4. Într-un interviu din 1968 (*Acest limbaj care face istoria*), un important lingvist, Émile Benveniste, afirma că putem observa în prezent o anumită „convergență între mai multe științe” și că „putem găsi aceleași articulații în noțiuni configurate de anumite minți care nu aveau în vedere categoriile lingvistice”²⁸. Totodată, savantul francez avea „conștiința din ce în ce mai acută că nivelul semnificant reunește ansamblul științelor umane”. Așa se explică, de pildă, faptul că „se descoperă acum analogii între limbă și economie”²⁹.

4.1. Asemănările dintre cuvinte și bani au fost relevate încă din Antichitate. Chiar Horatius (*Ars poetica*, v. 57-59) remarca modul în care iau naștere noile cuvinte: „[...] *et nova rerum / Nomina protulerit? Licuit semperque licebit / Signatum praesente nota producere nomen*”³⁰. (Interesant este că englezii posedă în metalimbajul lexicologiei termenul *coinage* [*< engl. coin (vb.) „a bate monedă” < coin (subst.) „monedă”*] desemnând [procesul prin care se inventează] cuvintele sau expresiile noi.) Ideea a făcut carieră, se pare, în literatura Evului Mediu Târziu la scriitorii precum Dante sau Chaucer, după cum încearcă să argumenteze într-o carte cercetătorul R. A. Shoaf³¹. Boethius, într-un comentariu la traducerea latinească (datând din anul 510 d.Hr.) a lucrării lui Aristotel, *Peri hermenias*, susținea că un cuvânt se desăvârșește într-o manieră asemănătoare celei prin care o monedă capătă putere de schimb: „*Sicut nummus quoque non solum aes inpressum quadam figura est, ut nummus vocetur, sed etiam ut alicuius rei sit pretium: eodem quoque modo verba et nomina non solum voces sunt, sed positae ad quandam intellectuum significationem.*” („După cum o monedă este aramă imprimată cu o anume figură, nu doar pentru a putea fi numită monedă, ci pentru a putea fi și prețul unui anumit lucru, în aceeași manieră cuvintele și numele nu reprezintă doar sunete, ci sunt obligate să poarte [le este impusă] o anumită semnificație a gândirii.”)³². Și, într-adevăr, între semnul lingvistic (cuvântul) și semnul financiar (moneda)³³, considerate fie static, fie în mișcare, se pot stabili diverse analogii. Chiar și triunghiului semiotic (al lui Ogden & Richards, bunăoară) i se poate contrapune un triunghi asemănător având în centru moneda, dar scopul studiului nostru nu este acela de a propune noi analogii, ci de a le înfățișa și comenta pe cele descoperite.

Cele două categorii de semne, cuvintele și banii, pot fi comparate și în ceea ce privește evoluția lor, tot mai pronunțată, de la concret la abstract. În teoria economică se apreciază³⁴ că banii au următoarele valori: [a] mijloc de schimb; [b] instrument de calcul și evaluare; [c] rezervă a valorii și [d] (după unii specialiști) caracter universal, întrucât pot mijloci schimbul interstatal. Din punct de vedere istoric, au servit drept bani: bunurile, metalele prețioase, monedele bătute de aur sau argint, bancnotele (ca înscrisuri ce aveau un echivalent în depunerile de aur în bănci), banii de hârtie (semne ale valorii cu caracter fiduciar, care nu aveau acoperire în

depozite în aur și care erau garantate cu mărfurile și serviciile ce puteau fi apropiate prin intermediul banilor). Teoria și practica economică operează și cu următoarele concepte: „bani de credit” (ca semne de valoare emise de bănci atunci când creează valoare nouă, în urma unei operațiuni de creditare) și „bani scripturali” (reprezentând moneda cu existență contabilă, adică banii din depozitele făcute de clienți la bănci și care sunt utilizați de aceștia pentru a efectua plăți prin virament). La acestea se adaugă și noțiunea de „bani electronici” (vehiculați cu ajutorul mijloacelor electronice de calcul). Se impune deci concluzia că „banii” reprezintă o realitate complexă.

4.2. Spuneam că analogia cuvinte – bani îmbracă mai multe forme sau cuprinde mai multe laturi. Dacă luăm ca reper cuvântul, atunci vom observa că analogiile privesc fie [1] semnificatul acestuia (expresia materială), fie [2] semnificatul (conținutul lingvistic)³⁵ al acestuia, fie [3] unele aspecte ale funcționării sale (puncte „tari” și puncte „slabe”). În plus, limba (ca și sistemul monetar) poate fi urmărită ca [4] fapt social.

4.2.1. În cursul său, Ferdinand de Saussure se referă la „valoarea lingvistică considerată în aspectul său material”, apreciind că „este cu neputință ca sunetul, element material, să aparțină prin el însuși limbii”³⁶, ceea ce înseamnă că acesta ar fi doar un „lucru secundar, o materie pe care [limba, n.n. – C.M.] o folosește”. După savantul elvețian, toate valorile convenționale prezintă aceeași caracteristică: „de a nu se confunda cu elementul tangibil care le servește drept suport”. Pentru a-și demonstra teza, Saussure se ajută de următoarea comparație: „Astfel, valoarea unei monede nu este fixată de metal, o monedă care valorează nominal cinci franci nu conține decât jumătate din această sumă; ea va valora mai mult sau mai puțin, după cum poartă o efigie sau alta și după cum se află de o parte sau de alta a unei frontiere politice”. În concepția sa, acest lucru este cu atât mai evident în cazul semnificatului lingvistic care, în esența sa, n-ar fi deloc fonetic, ci incorporeal, „fiind constituit numai din diferențele ce-i separă imaginea acustică de toate celelalte și nu de substanța sa materială”.

Se cunosc implicațiile acestor cuvinte ale lingvistului elvețian pentru teoriile ulterioare asupra limbajului. Hjelmslev a dus până la ultimele ei consecințe formula saussuriană potrivit căreia „limba este o formă și nu o substanță”. Dar glosematologia hjelmsleviană, deși foarte coerentă în sine, este o lingvistică ideală, a formelor pure platoniciene, foarte abstractă, nefiind integral conformă cu realitatea limbajului. De aceea, Eugeniu Coșeriu a criticat, pe bună dreptate, această idee într-un studiu exemplar (*Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje*, din 1954), în care a arătat interdependența dintre morfic și hiletic: „nu cunoaștem decât *substanțe*, și le cunoaștem numai pentru că au *formă*”³⁷.

Nici Sextil Pușcariu nu era de acord în totalitate cu respectiva teză. El combate, într-o anumită măsură, școala fonologică de la Praga, interesată doar de valoarea funcțională pe care o poate avea sunetul. Afirmând că nu se poate trasa precis o graniță între fonetică și fonologie, întrucât „nu există o limită hotărâtă între sunet și fonem (pe care lingviștii nu-l înțeleg toți la fel)”, lingvistul român întrebuițează în argumentare comparația de mai jos: „Dacă fonetica se poate asemăna cu numismatica (care studiază banul în înțeles material), iar fonologia cu științele financiare (care se ocupă cu valoarea banului ca mijloc de schimb) nu trebuie să uităm că

aurul din care e bătută o monedă – și ar trebui să intereseze deci exclusiv pe numismat – poate deveni unul din cei mai importanți factori financiari, îndată ce i se dă valoarea convențională de etalon³⁸.

Se pare că analogia dintre fonetică și numismatică devenise un loc comun (probabil că nu se întâlnește doar la Pușcariu), fiindcă o descoperim, aproape trei decenii mai târziu, la D. Bolinger (sprijinind însă punctul de vedere saussurian): „Știința foneticii, al cărei domeniu îl reprezintă sunetele vorbirii, este pentru lingvistică ceea ce este numismatica pentru finanțe [știința financiară]: nu contează, într-o tranzacție financiară, din ce aliaj este făcută o monedă, după cum nu contează pentru creier ce particule de substanță sunt folosite pentru a declanșa limbajul – ar putea fi pietricele [de râu] deosebite prin culoare sau mărime ori, dacă am avea simțul olfactiv al câinelui, o schemă de mirosuri diferențiate³⁹. Se vede că lingvistul american susține aici natura convențională a limbajului (evidentă în cea mai mare măsură), dar să nu uităm că în limbaj acționează și simbolismul fonetic (foarte prezent mai ales în limbajul poetic); semnul lingvistic are uneori și caracter motivat.

4.2.2. Saussure discută și despre „valoarea lingvistică considerată în aspectul său conceptual”, pornind de la două premise (ce reies dintr-un „principiu paradoxal”, după care s-ar conduce toate valorile din afara limbii): „1. un lucru *neasemănător*, susceptibil de a fi *schimbat* cu cel a cărui valoare trebuie determinată; 2. lucruri *similare* ce pot fi *comparate* cu cel a cărui valoare este în cauză⁴⁰. Pentru a fi mai clar, întemeietorul lingvisticii moderne recurge, iarăși, la o analogie din sfera financiară: „Astfel, pentru a determina cât valorează o piesă de cinci franci, trebuie să știm: 1. că o putem schimba contra unei cantități determinate dintr-un lucru diferit, de exemplu pe pâine; 2. că o putem compara cu o valoare similară din același sistem, de exemplu cu o piesă de un franc, sau cu o monedă dintr-un alt sistem (cu un dolar etc.). În același fel, un cuvânt poate fi schimbat pe ceva ce nu-i seamănă: pe o idee; el poate fi comparat cu ceva de aceeași natură: cu un alt cuvânt”. Citatul următor ar putea fi ambiguu, dacă nu ar fi fost deja oferită comparația cu moneda. Ni se pare nimerit să-l reproducem integral: „Valoarea sa [a cuvântului, n.n. – C.M.] nu este fixată, atâta vreme cât ne mărginim să constatăm că el poate fi «schimbat» pe un concept sau altul, că are, adică, o semnificație sau alta; trebuie să-l comparăm și cu valorile similare, cu celelalte cuvinte care îi pot fi opuse. Conținutul său nu este determinat cu adevărat decât prin concursul a ceea ce există în afara lui”. Dificultatea interpretării constă în terminologia insuficient fixată: termenul „valoare” (împrumutat din economia politică) este echivoc, iar cel de „semnificație” nu este [încă] folosit în accepția actuală. Deducem că prin „semnificație” Saussure înțelege, mai degrabă, referința (sau desemnarea / realitatea extraverbală), pe câtă vreme prin „valoare” s-ar părea că înțelege semnificația (sau semnificatul, dat exclusiv *de și în limbă*). În limbă totul se bazează pe diferențe / opoziții [funcționale], susține Saussure, deci „valorile” aflate în opoziție, despre care vorbește lingvistul elvețian, sunt tocmai semnificațiile / semnificatele (ce țin de structurarea proprie fiecărei limbi în parte) și care reprezintă doar posibilități de desemnare și nu desemnarea însăși. După cum preciza Coșeriu, limbile nu se pot compara între ele decât prin *desemnare* (veritabil *tertium comparationis*), adică tocmai prin „semnificația” lui Saussure. De altfel, Saussure are dreptate când adaugă: „Făcând parte dintr-un sistem, el are nu numai o semnificație, *ci mai ales o valoare* [subl.n. – C.M.], și asta este cu totul altceva⁴¹.

Și D. Bolinger abordează chestiunea semnificatului lexical [amintim că dezavantajul limbii engleze este acela că prin termenul *meaning* se înțelege tot ce înseamnă conținut lingvistic], apreciind că acesta este potențial, spre deosebire de sensul unei propoziții particulare, condiționat de circumstanțe și interlocutori: „Sensul [citește *semnificatul!*] unui cuvânt este potențial, asemenea [valorii] unei bancnote de un dolar înainte de a fi implicată într-o tranzacție”⁴².

4.2.3. Cazurile ce urmează ar putea fi încadrate la „sănătatea”, respectiv „boala” banilor / cuvintelor. O monedă „sănătoasă” este cea care circulă; una „bolnavă” este cea atinsă de inflație. Într-un chip asemănător se pune și problema cuvintelor.

4.2.3.1. Teoria circulației cuvintelor, impusă întâia oară în lingvistica românească și internațională de către B.-P. Hasdeu, a fost anticipată de cărturarul Simion Ștefan, care, subliniind dificultatea de a transpune în românește textul biblic, declara în prefața sa (*Predoslovie către cetitori*) de la *Noul Testament* (de la Bălgrad [= Alba Iulia], 1648): „Bine știm că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii împlă în toate țările, așa și cuvintele acelea sânt bune carele le înțeleg toți”⁴³. Probabil că analogia cuvinte – bani era cunoscută și pe la noi în acea perioadă (vezi utilizarea sintagmei „bine știm”). Simion Ștefan justifica astfel de ce păstrase în traducere termeni precum *synagoga*, *publican*, *gangrena*, pentru care nu găsisese corespondent în limba română. Totodată, el pune în discuție și ideea unificării idiomului nostru.

Bogdan-Petriceicu Hasdeu are meritul de a fi preluat din economia politică, cel dintâi în istoria lingvisticii, termenul de *circulațiune*, precizând că dintre accepțiunile acestuia îl va interesa doar „sensul adevărat științific de mișcare productivă a valorilor”⁴⁴. Teoria este aplicată în mod creator la problemele de limbă (ulterior, o formă redusă a acesteia se va numi, în lingvistica modernă, „principiul frecvenței”): „Precum în economia politică moneda este mijlocul universal al circulațiunii tuturor bunurilor, tot așa în lingvistică graiul este mijlocul universal al circulațiunii ideilor și impresiunilor. Și fără monetă, bunurile ar circula, dar cu mult mai greoi; cu mult mai greoi ar circula de asemenea, deși tot ar circula, ideile și impresiunile fără grai”⁴⁵. Prin această teorie, Hasdeu răsturna complet încercările de a defini structura genealogică a unei limbi numai pe baza statisticii elementelor ei, clasificate după origine. El combătea afirmațiile lui A. Cihac (autorul primului dicționar etimologic al limbii române), după care vocabularul românesc ar fi [fost] preponderent constituit din elemente slave (2/5), covârșitoare în raport cu elementele latine (1/5), ceea ce ar fi condus la concluzia că limba română este mai mult slav[ic]ă decât romanică. Hasdeu a arătat că aceste clasificări sunt negrăitoare, demonstrând că în vorbirea românească elementul latin îl întrece în circulație de 5 ori pe cel de alte origini în totalitatea lui. Mai mult decât atât, el a dovedit că se pot construi fraze întregi formate numai din cuvinte de origine latină, dar este imposibil să se construiască măcar una alcătuită exclusiv din cuvinte slave sau turcești⁴⁶. În același mod, lingvistul român îl critica și pe Thommerel care arătase (în 1841) că din cele peste 40.000 de cuvinte ale limbii engleze (înregistrate la cea dată într-un dicționar) predomină elementele romani-ce (29.854 de cuvinte) în dauna celor germanice (doar 13.300). Inconsistența unei astfel de cercetări este denunțată de Hasdeu: „Muncă colosală, fără rezultat serios! Important este de a cunoaște mișcarea cea productivă a valorilor, iar nu de a socoti cu d-amăruntul întregul număr dintr-o țară, clasificându-l după diferite efigii ale

suveranilor, dar uitând a distinge mai pe sus de toate moneda care circulă în realitate, care concurge la avuția națiunii, care este o adevărată utilitate, de cătră moneda cea îngropată fără folos în pământ sau ascunsă în lăzile câtorva zgârciți⁴⁷. Se vede limpede că genialul român, ce avea o cultură impresionantă, era la curent cu gândirea economică din acea epocă.

În legătură cu respectiva circulație monetară, este semnificativă analogia lui Sextil Pușcariu, care, comentând situația neologismelor, ajunge să declare contrariul celor de mai sus: „Economistii au observat că banii răi [sic!] sunt cei ce circulă mai mult, căci fiecare vrea să scape de ei și-i dă altora. Puriștii, care consideră neologismele ca pe niște monede care nu au valoarea integrală a cuvintelor vechi, sunt de multe ori cei ce le pun înșiși în circulație⁴⁸.”

În altă parte, intuind caracterul universal al banilor (vezi *supra* 4.1., funcția [d] a banilor), Pușcariu face următoarea mențiune cu privire la terminologia științifică (de origine mai ales latino-greacă): „Numele latinești sunt ca jetoanele ce le vedem la mesele de cărți: jucătorii le întrebuițează mai ușor decât banii de metal și de hârtie. Dacă, într-adevăr, toți termenii anatomici ar fi latinești, un doctor român și unul rus sau chinez s-ar înțelege fără greutate⁴⁹.”

Judecând din perspectivă stilistică lucrurile, un important anglist român, Leon Levițchi, discută despre valoarea cuvântului engl. *ear* „ureche” comparându-l pe acesta cu „moneda curentă”: „*Ear* este neutru din punct de vedere stilistic în orice context, întrucât nu dispune de conotații speciale [ca în cazul rom. *ureche*, n.n. – C.M.] care să-l scoată din condiția de monedă curentă, ceea ce face posibil să fie utilizat de exemplu și într-un vers liric...”⁵⁰.

Trei reputați cercetători olandezi⁵¹, preocupați de problemele limbajului în cadrul științei comunicării, pledează pentru o terminologie științifică, pe cât posibil, cât mai apropiată de limbajul sau de convențiile curente, pentru „a nu complica inutil sau chiar a disturba procesul de comunicare”, amintind în acest sens părerea lui W. Lippmann [*Public opinion*, 1922, p. 66], după care „cuvintele sunt ca banii; ele evocă azi un set de imagini, mâine altul”.

4.2.3.2. Este momentul să acordăm atenție și cazurilor de „inflație” manifestată în limbaj. Se pot „demonetiza” atât cuvintele, cât și procedeele de îmbogățire a vocabularului, precum și enunțurile aparținând discursului repetat ș.a.m.d.

Într-o carte scrisă pătimaș, în care analizează mecanismele limbii de lemn din spațiul ex-sovietic, Françoise Thom explică în ce constă „vorbăria autorităților”: „Limba a fost întotdeauna vectorul puterii comuniste în societate. [...] Cu cât simte mai mult că lucrurile îi scapă, cu atât el [partidul, n.n. – C.M.] se răspândește în discurs: el produce cuvinte așa cum imprimă ruble, cu același rezultat – inflația. Vorbăria este fără îndoială stadiul ultim al limbii de lemn, împlinirea sa⁵².”

G. Gruiță observă că cel mai puternic cuvânt de laudă este actualmente *european* (pe fondul de entuziasm al aderării). Acest cuvânt, sub formă prescurtată (*euro*), a devenit un element de compunere, cu o productivitate formidabilă: *europarlamentar*, *euroseptic* etc. (dar ducând și la excese mai puțin inspirate: *eurotineri*, *eurobrânză* etc.). Drept pentru care G. Gruiță constată: „Procedeul înregistrează deja o anumită «inflație», pentru că este utilizat nu doar pentru trimitere la instituțiile

sau exigențele europene sau pentru exprimarea ideii de superlativ, ci și cu sens augmentativ, pentru tot ce depășește limitele obișnuite⁵³. În sprijinul acestei idei, autorul enumeră exemple ca *eurodurere*, *eurosecetă* etc. O remarcă asemănătoare face și referitor la utilizarea excesivă a lui *super*, afirmând că s-a ajuns la „o demonetizare a acestuia”⁵⁴.

Un abil cercetător al problemelor ce țin de discursul repetat (cu aplicație pe textul jurnalistic), Stelian Dumistrăcel, face următorul comentariu cu privire la transformarea enunțului solemn în banalul clișeu: „Demonetizarea enunțului solemn (emfatic) inclusiv a celui «poetic» învechit, devenite clișee, s-a produs, așadar, dinspre literați, dar, desigur, aceștia nu-și puteau face iluzia că procesul va rămâne la nivelul discuțiilor academice, al publicațiilor, al saloanelor sau al cercurilor literare”⁵⁵.

4.2.4. Și limba, și sistemul monetar reprezintă fapte sociale, însă cele două categorii nu se situează la același nivel. Aspectul în cauză a fost evidențiat în adevărata sa lumină de către Eugeniu Coșeriu, cel care, într-o critică necruțătoare și printr-o argumentare infailibilă, a ridiculizat doctrina durkheimiană a faptului social. Și asta deoarece Saussure acceptase și urmase până și în detalii, pentru domeniul lingvisticii, concepția sociologică a lui É. Durkheim (exprimată în lucrarea *Les règles de la méthode sociologique*). Durkheim atribuia „faptului social” două caracteristici esențiale: [1] „faptul social” ar fi exterior individului, adică ar fi independent de indivizi; și [2] „faptul social” s-ar impune individului cu caracter de obligativitate⁵⁶.

Sociologul francez era convins că, atunci când s-a născut, individul uman a găsit, în întregime formate, credințele și practicile vieții sale religioase; dacă ele existau înaintea lui, înseamnă că existau în afara lui. Mai departe, Durkheim utilizează analogia cu sistemul monetar: „Sistemul de semne de care mă servesc pentru a-mi exprima gândurile, sistemul de monede pe care îl folosesc pentru a-mi plăti datoritiile, instrumentele de credit pe care le întrebuițez în relațiile mele comerciale, practicile pe care le urmez în profesiunea mea etc. funcționează independent de utilizarea pe care le-o dau eu”⁵⁷.

Coșeriu dovedește că avem de-a face cu un raționament fals: „Nu este nici măcar necesar să opunem conceptului durkheimian un alt concept al «faptului social», nici să ne întrebăm dacă limba este o «instituție» de același tip cu sistemul de monede (care nu sunt re-făcute continuu de către toți membrii comunității), căci lipsa de rigoare logică a pretensei demonstrații sare în ochi”. Nu putem reda aici paginile în care E. Coșeriu demontează, punct cu punct, concepția lui Durkheim⁵⁸. Ne limităm la un paragraf fundamental: „Limba este un fapt social, în sensul cel mai autentic al termenului «social», care este cel de «specific uman». Dar, pe de o parte, limba nu este pur și simplu un fapt social «între altele» și «ca altele» (ca sistemele monetare, de exemplu), căci limbajul este fundamentul însuși a tot ce este social; iar, pe de altă parte, faptele sociale nu sunt așa cum și le imagina Durkheim. Faptele sociale nu sunt exterioare indivizilor, nu sunt *extraindividuale*, ci *interindividuale*, corespunzând prin aceasta modului de a fi al omului, care este un «a fi împreună cu alții»”⁵⁹. Cunoșcătorii ideologiei lingvistice coșeriene (cea mai coerentă și mai profundă teorie din câte i-au fost consacrate limbajului până acum, numită pe drept cuvânt *lingvistica integrală*) recunosc din fragmentul de mai sus conceptul de *alteritate* (elaborat ulterior, însemnând acest „a fi împreună cu alții”), ca și ideea (preluată din *Politica* lui Aristotel) că „limbajul

este fundamentul însuși a tot ce este social”. Ca fapt social, limba nu i se „impune” omului (care trăiește în lumea libertății, și nu în cea a necesității – aspect relevat de Kant). Faptele sociale se acceptă ca fiind comune și se fac în comun. Sau (cum o spune foarte frumos Coșeriu): „Caracteristica lor nu este «obligativitatea», în sensul de impunere externă, ci este – pentru a pune în evidență sensul etimologic al termenului – ceea ce s-ar putea numi «obligatorietatea»: ele au un caracter de îndatorire sau angajament, de *obligatie consimțită* (acesta era sensul lui *obligatio* în latină)”⁶⁰.

5. Înclinația spre analogie (metaforă, comparație) pe care o dovedesc unii oameni de știință se poate datora culturii temeinice însușite, dorinței de a fi bine înțeleși (majoritatea au fost și mari profesori) sau chiar idiostilului lor, fiindcă nu toți se pricep să creeze metafore. Ne face plăcere să încheiem cu câteva cuvinte ale nemuritorului Aristotel: „Cu drept cuvânt, metafora e singurul lucru care nu se poate lua de la altul, și-i dovada unui dar firesc; căci a face metafore bune înseamnă a vedea bine asemănările” (*Poetica*, 22, 1459 a)⁶¹.

NOTE

¹ De fapt, ideea apare, mai devreme, chiar la Cicero (cf. Ștefan Avădanei, *La început a fost metafora*, Iași, Editura Virginia, 1994, p. 28-29).

² Aristotel, *Retorica* (traducere de Maria-Cristina Andrieș), București, Editura Iri, 2004, p. 313.

³ Eugeniu Coșeriu, *Determinare și cadru*, în *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, București, Editura Enciclopedică, 2004, p. 299. De altfel, Coșeriu însuși este autor al unui amplu studiu consacrat metaforei lingvistice: *La creación metafórica en el lenguaje* (datând din 1956); vezi în Eugenio Coseriu, *El hombre y su lenguaje. Estudios de teoría y metodología lingüística* (segunda edición, revisada), Madrid, Editorial Gredos, 1991, p. 66-102 (aceeași opinie referitoare la raportul comparație – metaforă este exprimată la p. 81).

⁴ Ștefan Avădanei, *op. cit.*, p. 159.

⁵ Vezi capitolul *Între analogie și model: metafora științifică*, în Avădanei, *op. cit.*, p. 158-175.

⁶ *Apud* Avădanei, *op. cit.*, p. 162. De altfel, E. Coșeriu, vorbind despre realizarea limbii funcționale și seriozitatea stilului științific, preciza că există și „anumite texte științifice și strict științifice, adică numai acolo unde savanții nu glumesc deloc și nu-și permit, din când în când, și câte-o ghidușie”. Dar adăuga imediat: „E bine să-și permită!” (Eugen[iu] Coșeriu, *Prelegeri și conferințe (1992-1993)*, supliment al publicației „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. XXXIII, 1992-1993, Seria A. Lingvistică, Iași, 1994, p. 61).

⁷ Tiberiu Brăilean, *Monetarismul în teoria și politica economică*, Iași, Editura Institutul European, 1998, p. 20-21; cf. și p. 24-25.

⁸ *Apud* Brăilean, *op. cit.*, p. 80-81.

⁹ Vezi ediția citată, p. 323.

¹⁰ M. Fabius Quintilianus, *Arta oratorică*, vol. II, București, Editura Minerva, 1974, p. 311.

¹¹ Hermogenes, *On Types of Style* (translated by Cecil W. Wooten), The University of North Carolina Press, 1987, p. 7-8.

¹² Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Editura Polirom, 1998.

¹³ Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală* (interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Sarmandu), București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, p. 87.

¹⁴ Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*, Iași, Editura Polirom, 2004.

¹⁵ Cf. Avădanei, *op. cit.*, p. 166.

¹⁶ În masivul său tratat de lingvistică generală (cel mai bun care s-a scris vreodată, după aprecierea lui Coșeriu), *Language*, am găsit, cu greutate, următoarea exprimare: „Alongside the great stream of historical research, there ran, however, a small but accelerating current of general lin-

guistic study” (Leonard Bloomfield, *Language* [retipărire a ediției londoneze din 1935], Motilal Banarsidass Publishers Private Limited, New Delhi, 2005, p. 17).

¹⁷ Vorbind despre cuvinte, Sapir apreciază că „the speech element «house» is the symbol, first and foremost, not of a single perception, but of a «concept», in other words, of a convenient capsule of thought that embraces thousands of distinct experiences and that is ready to take in thousands more” (Edward Sapir, *Language. An Introduction to the Study of Speech*, Harcourt Brace & Company, San Diego – New York – London [1921], p. 14). Lingvistul american se întâlnește, aici, în concepție cu E. Coșeriu care, pe urmele lui Aristotel, vedea în limbaj „un delimitator de substanță” sau „aprehensiune a universalului în individual”.

¹⁸ „It is somewhat as though a dynamo capable of generating enough power to run an elevator were operated almost exclusively to feed an electric doorbell” (*ibidem*, p. 14).

¹⁹ „If language is a structure and if the significant elements of language are the bricks of a structure, than the sounds of speech can only be compared to the unformed and unburnt clay of which the bricks are fashioned” (*ibidem*, p. 24-25).

²⁰ „They themselves [individual variations, n.n. C.M.] are random phenomena, like the waves of the sea, moving backward and forward in purposeless flux. The linguistic drift has direction. In other words, only those individual variations embody it or carry it which move in a certain direction, just as only certain wave movements in the bay outline the tide” (*ibidem*, p. 155).

²¹ Dwight Bolinger, *Aspects of Language* (second edition), Harcourt Brace Jovanovich, Inc., New York, 1975, p. 16, 17, 99. Acest american, profesor la Harvard, a scris un excelent manual de lingvistică generală (*Aspects of language*) și este de apreciat, printre altele, și pentru faptul că face trimitere la (sau utilizează date din) unele studii ale lui E. Coșeriu.

²² „A word is like Antaeus, revitalized by each contact with the earth” (*ibidem*, p. 223).

²³ „It is like one and the same handful of sand that is formed in quite different patterns, or like the cloud in the heavens that changes shape in Hamlet’s view from minute to minute. Just as the same sand can be put into different molds, and the same cloud take on ever new shapes, so also the same purport is formed or structured differently in different languages” (Louis Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language* [translated by Francis J. Whitfield], The University of Wisconsin Press, Madison, 1963, p. 52).

²⁴ Sextil Pușcariu, *Limba română. Privire generală*, vol. I, București, Editura Minerva, 1976, p. 13-14 și p. 59, 403.

²⁵ *Ibid.*, p. 123.

²⁶ Coșeriu, *Prelegeri...*, p. 55.

²⁷ Eugeniu Coșeriu, *Sistem, normă și vorbire*, în Coșeriu, *Teoria limbajului...*, p. 100.

²⁸ Émile Benveniste, *Probleme de lingvistică generală*, vol. II, București, Editura Teora, 2000, p. 31-32.

²⁹ *Ibid.*, p. 31.

³⁰ În traducerea lui Ionel Marinescu: „...când limba lui Cato și Enniu / A-mbogățit al strămoșilor grai și a pus în lumină / Nume-nnoite de lucruri? Căci fost-a permis și-o să fie / Să folosești un cuvânt însemnat cu a zilei pecete”. Versiunea românească nu evidențiază îndeajuns comparația cu banii, căci termenul *signatum* se referă, de obicei, la monede (< lat. *signo*, -are „a bate monedă, a imprima”) iar *nota* înseamnă „efigie, chip imprimat pe monede” (cf. Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român* (ediția a II-a), București, Editura Humanitas, 2003).

³¹ R. A. Shoaf, *Dante, Chaucer, and the Currency of the Word. Money, Images, and Reference in Late Medieval Poetry*, Pilgrim Books, 1983 (cf. și <http://www.clas.ufl.edu/users/rashoaf/currency/intrall/html>).

³² Shoaf, *op. cit.*, p. 10-11.

³³ Moneda era definită drept „un semn care reprezintă valoarea tuturor mărfurilor” și de Montesquieu (*apud* Brăilean, *op. cit.*, p. 30).

³⁴ Am preluat aceste informații de natură financiară, aproape *mot-à-mot*, din cartea Profesorului Alexandru Puiu, *Strategiile bancare – una din cauzele crizei economiei românești* (ediția a II-a), Pitești, Editura Independența Economică, 2003, p. 279-280.

³⁵ Pentru a nu complica expunerea, ne-am oprit doar la distincția de bază a lui Saussure între *semnificant* și *semnificat* („expresie” și „conținut”). Altminteri, se știe că lingvistul danez L. Hjelmslev a deosebit două forme și două substanțe, câte una pentru fiecare dintre cele două planuri. De

asemenea, trebuie precizat că în ideologia lingvistică antipozitivistă „forma” se identifică adeseori cu „funcția” (cf. Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, Chișinău, Editura ARC, 2000, p. 44).

³⁶ Saussure, *Curs...*, p. 131; următoarele citate provin de pe aceeași pagină.

³⁷ *Formă și substanță în sunetele limbii*, în Coșeriu, *Teoria limbajului...*, p. 133.

³⁸ Pușcariu, *op. cit.*, p. 74.

³⁹ „The science of phonetics, whose domain is the sounds of speech, is to linguistics what numismatics is to finance: it makes no difference to a financial transaction what alloys are used in a coin, and it makes no difference to the brain what bits of substance are used as triggers for language – they could be pebbles graded for color or size, or, if we had a dog’s olfactory sense, a scheme of discriminated smells” (Bolinger, *op. cit.*, p. 15).

⁴⁰ Toate fragmentele provin de la p. 129 din *Cursul...* lui Saussure (ediția citată).

⁴¹ Vezi, în acest sens, și exemplul pe care îl dă Saussure cu fr. *mouton*, care în engleză trebuie echivalat cu *sheep* (dacă este doar animalul, „oaia”) sau cu *mutton* (dacă este doar carnea respectivului animal). Pentru o analiză aprofundată și extinsă asupra semnului lingvistic la Saussure, vezi Ioan S. Cârâc, *Teoria și practica semnului*, Iași, Editura Institutul European, 2003, p. 103-122.

⁴² Bolinger, *op. cit.*, p. 186: „The meaning of a word is potential, like that of a dollar bill before it is involved in a transaction”.

⁴³ Apud Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, București, EDP, 1966, p. 44.

⁴⁴ B.-Petriceicu Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae* (ediție îngrijită de Grigore Brâncuș), vol. I, București, Editura Minerva, 1972, p. 32 (introducere).

⁴⁵ *Ibid.*, p. 32-33.

⁴⁶ Cf. și Cicerone Poghirc, *B.-P. Hasdeu – lingvist și filolog*, București, Editura Științifică, 1968, p. 116-117.

⁴⁷ Hasdeu, *op. cit.*, p. 35.

⁴⁸ Pușcariu, *op. cit.*, p. 395.

⁴⁹ *Ibid.*, p. 385.

⁵⁰ Leon Levițchi, *Manualul traducătorului de limba engleză*, București, Editura Teora, 1993, p. 80.

⁵¹ J. J. Van Cuilenburg, O. Scholten, G. W. Noomen, *Știința comunicării*, București, Editura Humanitas, 2004, p. 159 și (pentru nota nr. 13 în *op. cit.*) p. 183.

⁵² Françoise Thom, *Limba de lemn*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 236.

⁵³ G. Gruită, *Moda lingvistică 2007. Norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45, 2006, p. 25-26.

⁵⁴ *Ibid.*, p. 195.

⁵⁵ Stelian Dumistrăcel, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2006, p. 148.

⁵⁶ Sinteza ideilor lui Durkheim și comentariile coșeriene se găsesc în excepționala carte a lui Eugeniu Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, București, Editura Enciclopedică, 1997, p. 31-40 (apărută în spaniolă în 1958, aceasta a marcat un moment de revoluție „copernicană” în lingvistică).

⁵⁷ Apud Coșeriu, *Sincronie...*, p. 31.

⁵⁸ În special, p. 32-35 din Coșeriu, *Sincronie...*; am putea cita totuși, în legătură cu prima caracteristică esențială a faptului social (exterior individului), una dintre concluziile pertinente: „*Mutatis mutandis*, acesta este vechiul sofism al grămezii: este limpede că un grăunte nu formează grămada și că grămada e «independentă» de fiecare grăunte luat separat, dar aceasta numai pentru că, în momentul în care se scoate din grămadă un grăunte, ceilalți grăunți continuă s-o formeze. Dacă se scot toți grăunții simultan, grămada dispăre. Concluzia exactă este deci că *nici unul* din grăunți nu formează *singur* grămada și nu că *toți* nu o formează, sau că grămada este «exterioară» grăunților” (*op. cit.*, p. 32).

⁵⁹ *Ibid.*, p. 39.

⁶⁰ *Ibid.*, p. 40.

⁶¹ Aristotel, *Poetica* (traducere de C. Balmuș), București, Editura Științifică, 1957, p. 75.

Vasile BAHNARU **MOTIVAȚIA ETIMOLOGICĂ**
ȘI CEA
Veronica PĂCURARU **REFERENȚIAL-PRAGMATICĂ**
A SEMNELOR LEXICALE

(RECONSIDERĂRI DIN PERSPECTIVĂ
LEXICOGRAFICĂ¹)

Analiza etimologică, ca metodă de interpretare a semnificației cuvintelor, ține de un domeniu dintre cele mai importante și mai complexe ale lingvisticii, al cărui obiect de studiu, în sens foarte larg, „îl constituie originea cuvintelor și evoluția lor formală și semantică” [1, p. 5]. Fiind o „disciplină care studiază istoria cuvintelor, adică modificările de formă și de semnificat pe care cuvintele le înregistrează de-a lungul timpului, (...) etimologia se află în relații, pe de o parte, cu fonetica istorică, aplicând datele acesteia fiecărui cuvânt în parte, și, pe de alta, cu semantica istorică, cu care totuși nu coincide, dat fiind că nu studiază direcțiile sau tipurile generale ale schimbărilor de semnificat, ci modificările concrete ale semnificatului unor anumite cuvinte” [2, p. 95].

Identificarea și indicarea în dicționare a etimologiei cuvintelor are nu numai o valoare științifică, ci și una cognitivă pentru vorbitorii unei limbi, servind adesea la precizarea semantismului unităților de vocabular și, în ultimă instanță, scopului de dezambiguizare semantică a semnelor lexicale descrise. Astfel, dicționarele explicative de orientare istorică grupează semnificațiile cuvintelor polisemantice conform unor principii fondate pe sensul cel mai vechi, altfel spus, pe *etimologie*, furnizând totodată și precizări complementare privind *istoria* cuvântului, inclusiv informații despre locul etimonului în limba care a furnizat un cuvânt românei (sau francezei) și despre valorile pe care el le avea în acea limbă, precum și despre sensurile noi, inexistente în limba de origine, dobândite de cuvânt în timp, explicitarea și interpretarea cărora este de o importanță incomensurabilă pentru evitarea ambiguităților semantice. Important e că, în unele cazuri, etimologiile și datele istorice privind evoluția semantică a cuvântului oferă detalii

prețioase în procesul de formulare a sensului, explicând în mod indirect sensul actual al cuvântului și dezambiguizând, astfel, semantismul cuvântului. Trebuie să constatăm, în acest sens, că dicționarele limbii franceze, în comparație cu cele ale limbii române, excelează în reflectarea etimologiei: pe lângă forma de origine, ele prezintă și istoria cuvintelor definite, la nivelul diferitor semnificații inerente (în planul atestării evoluției lor semantice și al datării semnificațiilor noi).

Motivația etimologică a cuvintelor este concepută de noi, în special prin prisma prezentării sale în dicționarele explicative. Or, spre deosebire de dicționarele etimologice propriu-zise, dicționarele explicative indică, de regulă, etimologiile care sunt admise de specialiști ca fiind indiscutabile, menționând, în unele cazuri, că etimologia propusă este incertă sau necunoscută. În același timp, dicționarele explicative ale limbii române nu prezintă, decât în cazuri foarte rare, istoria cuvintelor, și când o fac, ele se limitează la informații foarte succinte. Dicționarele de format mic, de regulă, nu indică etimologia cuvintelor; alte dicționare, adresate unui public larg, oferă doar indicații generale în acest sens.

Din punct de vedere etimologic, în lexicul celor două limbi vizate aici, în special în cel românesc, distingem cuvinte clasificate din perspectivă etimologică drept autohtone, moștenite, împrumutate sau formate în interiorul limbii cu ajutorul diferitor mijloace [1, p. 5-10; 7, p. 3-15]. Din punctul de vedere al obiectivității etimologiilor prezentate de dicționarele explicative, mai ales cu referire la limba română, s-ar putea face o obiecție de principiu. Astfel, unele cuvinte derivate, analizabile din punct de vedere morfologic, „în structura căroră se recunoaște atât sufixul, cât și cuvântul de bază” [8, p. 5], sunt considerate în română ca fiind împrumutate, deși în capitolul consacrat formării cuvintelor, în special în manualele școlare, acestea sunt trecute drept cuvinte derivate pe teren românesc, în virtutea structurii lor transparente. În realitate, cuvinte de tipul *compozițional*, *convențional*, *emoțional*, *excepțional*, *gravitațional*, *petițional*, *senzațional*, *tradițional* etc. pot fi considerate „atât împrumuturi, cât și formații românești” [1, p. 42]. Formații românești urmează să fie considerate și lexemele de tipul *deductibil*, *traductibil*, *conceptibil*, *filtrabil*, *calendaristic*, *peisajistic*, *muzeistic*, *seminaristic*, *șahistic*, *cancelaristic*, *miniaturistică*, *foletonistică*, *balansor*, *balastor*, *canotor*, *dirijor* etc., dat fiind că în limbă există cuvântul-bază în relație cu care acestea pot fi considerate drept derivate.

Cu referire la limba franceză, e de menționat că unele unități de vocabular formează, în opinia lui Gr. Cincilei, „*serii morfice* (aici și mai jos, evidențierile ne aparțin – V.B., V.P.) care permit cuvintelor să se *motiveze reciproc*, drept *cuvinte echisegmentabile* (de ex.: *atteler – dételer*, *accuser – excuser*, *audible – audience – auditeur*, *construire – détruire – instruire* etc.)” [3, p. 111]. De altfel, acest principiu de re-evaluare a motivației etimologice e valabil și pentru atare cuvinte din limba română. În dicționarele limbii franceze, consideră lingvistul, fenomenul motivării reciproce își găsește reflectarea în definițiile lexicografice. Cuvântul *excuse*, de exemplu, în Petit Robert (PR), este motivat prin cuvântul *accuser* (comp.: *excuser* „décharger qqn de ce dont on l'accusait” – PR, 1967, p. 652), iar cuvântul *destruction* – prin cuvântul *construction* (*destruction* „acti-

on de faire disparaître (une construction)” – PR, p. 465). *Motivarea (etimologică)* [precizarea ne aparține – V.P.] *reciprocă* își află expresia chiar și în prezența cuvântului inițial (primar). De ex.: *loyer* și *location* se motivează reciproc, în pofida existenței verbului simplu *louer* (comp.: *loyer* „prix de la location”; *location* „action de donner ou de prendre à loyer” – PR, p. 1002). Definițiile de acest fel sunt uneori supuse criticii de cei care cred că trebuie explicat ceea ce e compus prin ceea ce e simplu. Or, definițiile acestea sunt făcute de purtătorii limbii și, în mod specific, ele confirmă principiul sistematicității lexicului, al reciprocității legăturilor acestuia, precum și faptul că o unitate sau alta a lexicului este mai exact înțeleasă ca atare, când aceasta este explicată prin intermediul unei unități similare din aceeași paradigmă [3, p. 111-112].

În această ordine de idei, se impune reinterpretarea etimologiei unor cuvinte, cum ar fi verbul *a acapara* cu sensul „a include în mod abuziv; a lua în stăpânire prin abuz”, care urmează a fi considerat, prin prisma principiului motivației reciproce, drept un împrumut savant, venit în limba română din franțuzescul *accaparer*, preluat, la rândul-i, din italianescul *accaparrare*, în italiană acesta fiind un derivat al substantivului *caparra* „zalog, gaj”. Verbul *a accelera*, semnificând „a face să devină mai intens; a face să crească în intensitate”, este împrumutat din fr. *accélérer*, de origine latină. Verbul latin *accelerare*, la rândul său, este un derivat al adjectivului *celer*, *-is* „iute; rapid”. Precizarea etimologiei în cadrul seriei morfice (în diacronie) contribuie la punerea în valoare a unor trăsături de sens din semantica lexemelor și la delimitarea diferitor accepțiuni ale acestora. Cf., în franceză: *accélérer* I. [lat. *accelerare*, de *celer*, *-is rapide*] 1. *v. tr.* *Accélérer quelque chose (un véhicule, un moteur, un organe)*: „Faire augmenter la vitesse ou le rythme”, 2. *v. intr.* „Donner au véhicule que l'on conduit ou à sa propre marche une vitesse plus grande”; și *accélérer* II. [de *accélérer*] *v. tr.* *Accélérer quelque chose*: „Rendre plus rapide une action commencée”. Structura semantică actuală a lui *accélérer* în franceză se datorează prezenței semului latent „rapid” în adjectivul latinesc *celer*, care explică și totodată delimitează accepțiunile actuale ale verbului în cauză.

Pentru dicționarele explicative uzuale, ca și pentru cele istorice, este indicat, mai ales din considerente cognitive, să fie prezentată atât etimologia cuvântului până la cea mai veche informație cunoscută despre cuvântul respectiv la momentul actual, cât și istoria lui, semantica lui în diacronie, precum și unele relații privind referentul cuvântului. În felul acesta, etimologia și istoria, precum și trimiterea la referent, nu mai reprezintă o simplă informație suplimentară despre originea și evoluția formei și sensului cuvântului, ci, exprimând motivația lui, ele devin realmente niște definiții complementare ale sensurilor cuvântului. Astfel, cuvântul *aborigen* are în limba română o valoare dublă: 1) de adjectiv, cu sensul „din partea locului; de baștină; autohton; băștinaș”, așa cum este utilizat în exemplul ce urmează: „Elementul roman n-a putut să triumfe deplin, probabil din cauza unui oarecare grad de cultură al popoarelor aborigene” (Alexandru Macedonski) și 2) de substantiv, cu semnificația „persoană care face parte din populația de bază a unui loc”, concludentă în acest sens fiind

următoarea expresie: „Iar acest vânător fantast, povestind despre gazda lui de pe Căliman, un aborigin romanizat în a doua generație, evocă și un altfel de trecut impresionant” (Garabet Ibrăileanu). Amintim că acest cuvânt vine în română din francezul *aborigène*, care, la fel, funcționează în regim de omonimie, având valoare adjectivală și substantivală, dar își are originea în latinescul *aborigines* ce provine din locuțiunea adjectivală *ab origine*, cu sensul „de la origini, de la început”. Raportarea la limba latină însă nu elucidează pe deplin sensurile acestei unități de vocabular. Referindu-ne la corespondentul acestui cuvânt în limba franceză, constatăm că, deși avem a face cu două omonime conversionale, nume și adjectiv, dicționarul Larousse Lexis, de exemplu, care se impune prin practica sa de așa-zisă „degrupare” în raport cu astfel de unități de vocabular, aplicată în scopul exprimării autonomiei lexicale, adoptă în cazul cuvântului dat o atitudine total neadecvată (ambele forme ale cuvântului sunt prezentate în cadrul unui singur articol lexicografic), fapt care nu permite explicarea sensului fiecăruia dintre cele două unități de vocabular.

În limbajul copiilor se folosește frecvent interjecția *abracadabra*, fără să se știe că în Antichitate aceasta era o formulă magică prin care, se credea, s-ar fi putut realiza lucruri supranaturale, iar în Evul Mediu ea era folosită în scopuri tămăduitoare. O reminiscență a acestei semnificații primitive atestăm în exemplele ce urmează: „– Unde suntem? zise Angelo. – În peștera demonului amorului, zise de Lys încet... Sună din acest clopoțel de metal și strigă... Abracadabra... Angelo sună din clopoțel o dată” (Mihai Eminescu). Ulterior, *abracadabra* s-a substantivizat, obținând sensul „lucru neînțeles; situație încurcată”, așa cum este folosit în exemplul de mai jos: „Pe masă, hârtii, versuri, ziare rupte și întregi, broșuri efemere ce se împart gratis, în fine, totul un abracadabra fără înțeles și fără scop” (Mihai Eminescu). Totodată, adjectivul *abracadabrant* „ieșit din comun prin calitățile sale; cu calități neobișnuite; bizar; ciudat” este folosit mai ales în stilul livresc: „Diva, care nu cunoștea moravurile caste ale publicului brăilean, apare pe scenă într-un costum abracadabrant” (Ion L. Caragiale). În fine, este cazul să amintim că acest cuvânt a venit în limba română din franceză, însă este incontestabil că substantivul francez *abracadabra* vine din latinescul *abracadabra*, iar latina l-a preluat din greacă, unde *abrakadabra* avea sensul „formulă magică”. Și ceea ce este mai important, în limba greacă cuvântul respectiv vine din expresia ebraică *abreg ad habra* care exprima ideea „îndreaptă fulgerul spre moarte”.

Cum am putea oare explica apropierea de expresie sonoră între adjectivele românești *absurd* și *surd*? Adjectivul *absurd* are în română două sensuri distincte: 1) care contravine logicii, în dezacord cu logica elementară, lipsit de logică (comp.: „Îl îndeamnă gânduri absurde: să intre într-un restaurant, să se așeze la masă, să mănânce zdravăn și pe urmă să spună că a uitat punga acasă” (Cezar Petrescu); 2) care acționează contra uzanțelor sau rațiunii normale (comp.: „Lângă foc, o babă surdă / Și absurdă / Spune, ca și alte dăți, / Tot povestea cu Ileana Cosânzeana, / Plină de banalități” (George Topârceanu). În același timp, substantivul *absurd*, format prin conversiune de la adjectivul respectiv, desemnează acel „aspect al realității care vine în dezacord cu logica”, așa cum este el

folosit în următorul exemplu: „Noțiuni siameze, firescul și absurdul se deosebesc printr-un antagonism vicinal” (Nichita Stănescu), iar substantivul abstract *absurditate* cu sensul de „realitate lipsită de logică; lucru sau faptă absurdă” (comp.: „Dincolo, umoarea lui Archilos e drenată prin două feluri de limbaj, înadins alese de la extreme, spre a mări contrastul și impresia de absurditate...” (George Munteanu) nu lasă nicio îndoială că este un derivat al adjectivului *absurd*. În fine, este momentul să reamintim că acest adjectiv este un împrumut francez, iar *absurde*, la rândul său, a fost moștenit din latinescul *absurdus*, acesta având sensul „discordant” și fiind un derivat al adjectivului *surdus* „surd”. Așadar, etimologia comună a acestor două lexeme motivează legătura aparentă (rămasă doar la nivel formal) a lor.

Relația dintre verbele din română *a se abține* și *a se ține* este una de suprafață și numai o examinare a istoriei acestor cuvinte ar prezenta probele de rigoare în vederea demonstrării acestei legături. Astfel verbul *a se abține* are în limba română sensul „a-și opri pornirile printr-un efort de voință”, dovadă elocventă servind utilizarea acestuia în următorul exemplu: „Era genul de ironie cazonă de la care niciun ofițer superior (era un colonel) nu se putea abține” (Marin Preda). Verbul a ajuns la noi prin filieră franceză, de la verbul *abstenir*, care este moștenit din latinescul *abstinere*, unde avea sensul „a se ține deoparte”. Limba română însă a moștenit verbul *a ține*, care vine de la o formă populară *tenire, forma corespunzătoare în latina clasică fiind *tenere. Așadar, când a fost împrumutat verbul *a se abține* din franceză, acesta a fost apropiat de verbul *a se ține*, existent deja în limba noastră. Mai mult, la origine, adică în latină, aceste verbe se află în relații derivaționale evidente.

Cuvântul *apanaj* avea inițial în română sensul „parte a domeniului regal sau feudal acordată fiilor din casele domnitoare sau descendenților din marile familii nobile, drept compensație pentru renunțarea acestora la coroană”, el căpătând ulterior și sensul „drept exclusiv; privilegiu”. Cu aceste sensuri, substantivul este împrumutat din franceză (fr. *apanage*), care l-a preluat, la rândul ei, din latina medievală *apanagium*, acesta din urmă fiind un derivat al verbului *apanare* „a hrăni cu pâine” format de la substantivul *panis* „pâine”. Întru susținerea celor menționate, prezentăm următoarele exemple: „Moldavia să hotărî de apanaj fanarioților. Un veac se mulse țara de acești arendași!” (Constantin Negruzzi); „Această școală – apanaj deci al unui foarte restrâns număr de tineri – era indispensabilă pentru o carieră politică” (Ovidiu Drimba).

Substantivul *abuz*, deși e considerat încă neologism, este bine cunoscut celor mai mulți vorbitori de română. Acesta este, de asemenea, un împrumut francez și are în română două sensuri distincte: 1) faptă ilegală; catachris; exces; ilegalitate; injustiție; samavolnicie; silnicie (comp.: „La 1787 Nicolae Petre Mavrogheni făcu oarecare îmbunătățire în oștire, hotărând și lefiele slujbașilor și precurmând abuzurile ce se introduseseră” (Nicolae Bălcescu); „...În istoria Greciei regimul tiranic a fost esențialmente un element de progres, și singurul regim care la acea dată putea înlătura regimul aristocratic cu toate abuzurile lui” (Ovidiu Drimba) și 2) lipsă de măsură; exces (comp.: „Această infirmitate, ca și cearcănele vinete de pe obraz, se datorește abuzului nemăsurat al gogoșilor de ristic” (Ion L. Caragiale).

Cuvântul francez *abus* vine din latinescul *abusus* „folosire rea”, derivat din *usus* „utilizare; folosire”. Prin urmare, derivatele acestuia urmează să le interpretăm prin prisma sensurilor latinești. Astfel, verbul *a abuza* cu sensurile: 1) „a face abuz; a profita de poziția în societate, pentru a obține un privilegiu” (comp.: „Mă știi că sunt om cheluitor și abuzezi de această slăbiciune a mea, dându-mi azi un pol și mâine altul, ca să mă ții legat și să mă ai rob la ocna aceasta unde se pisează sare amară” (Ioan Slavici) și 2) „a depăși măsură; a se folosi fără măsură” (comp.: „Dar să abuzeze de sentimentele femeii iubite pentru a dobândi avantaje, i se părea atât de rușinos că se făcu deodată palid până-n vârful urechilor” (Liviu Rebreanu) păstrează în toată plinătatea sensul originar din latină, adică „a folosi rău”.

Tot în acest context, amintim de existența unităților lexicale *abuzat* (înv.) cu sensul „de care se face abuz; cu valoare stilistică estompată prin abuz de utilizare” (comp.: „În această privință nouă ne pare că în poeziile române de astăzi sunt mai ales trei imagini așa de uzate și abuzate, încât poeții cei tineri ar face bine să se ferească de ele: acestea sunt florile, stelele și filomelele” (Titu Maiorescu) și *abuziv* cu semnificațiile: 1) „realizat prin abuz de putere; arbitrar; ilegal” (comp.: „Iată însă că acum, drapându-și într-altfel abuzivul gest, Maiorescu începea prin a flutura argumentul bunei stări” (George Munteanu); „...Trăiesc într-o societate cu legi abuzive” (Eugen Simion) și 2) „care abuzează de competențele sale” (comp.: „Există indivizi violenți foarte calmi, fără intenții rele, dar ei devin abuzivi pentru că trăiesc într-o societate cu legi abuzive” (Eugen Simion). De altfel, *abuziv* mai are și funcție adverbială cu sensul „prin abuz” ca în „...O anumită persoană (un arhonte, un șef militar, un aristocrat dizident – în orice caz un om ambițios și energic) pune mâna pe putere, abuziv, prin forță; după care rămânea conducătorul statului uneori pe viață” (Ovidiu Drimba). Așadar, toate sensurile cuvântului *abus*, precum și ale derivatelor substantivului sunt, direct sau indirect, motivate de sensul originar din latină „folosire rea”.

De altfel, etimologia este de un real folos pentru identificarea semnificațiilor nu numai în cazul cuvintelor împrumutate sau preluate prin filieră străină, ci și în cazul celor moștenite direct din latină. Așa, de exemplu, puțini vorbitori de limba română ar putea stabili vreo relație între substantivul *arbore* și verbul *a aburca*, acesta din urmă având în română mai multe sensuri, dar cel mai frecvent fiind „a pune mai sus, depunând un efort fizic; a ridica”, așa cum este el folosit în următoarele exemple: „Oșlobanu ia atunci lemnele din carul omului... apoi săltându-le și aburcându-le cam anevoie, le umflă în spate” (Ion Creangă); „Străinul se prăvăli spre cal și slugile lui pedestre îl aburcară în șa” (Mihail Sadoveanu). Specialiștii în etimologie susțin în unanimitate că acest verb ar putea avea la origine un corespondent latinesc neatestat în izvoarele scrise, *arboricare, semnificând „a (se) urca pe un arbore”.

Atât în română, cât și în franceză se impune, în deosebit de multe cazuri, o evaluare a etimologiei și a istoriei cuvântului de pe pozițiile pragmaticii. E vorba de așa-zisa *motivație extra-lingvistică* sau *referențial-pragmatică*, care funcționează atunci când motivația etimologică se arată insuficientă și ineficientă în dezambiguizarea semantică a unor cuvinte.

De exemplu, pentru precizarea în franceză a unor sensuri ale cuvântului polisemantic *collaborateur* (cf.: 1. „Je ne permets à personne de mettre en doute l'honnêteté et l'impartialité de mes collaborateurs”. 2. „J'ai vu les pacifistes devenir bellicistes, les anti-Allemands devenir collaborateurs, les sages devenir fous et les fous se rasseoir”, G. Duhamel), simpla raportare a acestui cuvânt la verbul de bază *collaborer* este insuficientă; pe lângă etimologia propriu-zisă, e necesară identificarea circumstanțelor în care au apărut sensurile derivate (adică raportarea la referent). Astfel sensul substantivului în cauză, reflectat în cel de-al doilea exemplu citat mai sus și care se caracterizează printr-un grad mai mare de concretete, comparativ cu celelalte sensuri ale sale, a apărut și s-a specializat în Franța, pentru exprimarea unui tip specific de simpatizant politic și a faptului de a simpatiza cu nemții, în timpul celui de al doilea război mondial (1940-1944). Pentru conformitate, a se vedea seria morfică a cuvântului *collaborateur n. m.* ← *collaborer v. tr.* 2. *pejor.* „Agir en partisan d'une politique de collaboration (sens 2) → *collaboration n. f.* 2. (1940) „Aide apportée à un ennemi occupant le territoire national”. Sensul „Agir en partisan d'une politique de collaboration” se atestă și în următorul exemplu: „[...] Mon «Drieu et Brasillach» lui plaît beaucoup. J'ai tenté de répondre à la question suivante: pour quels motifs Drieu et Brasillach avaient-ils collaboré? La première partie de cette étude s'intitule: «Pierre Drieu la Rochelle ou le couple éternel du S. S. et de la juive» [...]” (P. Modiano). Cert e că motivația etimologică este, în cazul dat, inoperantă pentru stabilirea sensului evidențiat al cuvântului și doar raportarea la un referent concret și la circumstanțe social-istorice (antrenarea motivației referențial-pragmatică) permite precizarea sensului actual și deci dezambiguizarea semantică a cuvântului.

În planul sincron al cercetărilor faptelor de limbă, apare problema re-evaluării etimologiei (și, respectiv, a motivației semnului lexical) și în cazul așa-zisei derivări prin suprimare (a derivării regresive). Ar fi rezonabil ca derivatele regresive ale unor cuvinte să fie considerate fundamentale pentru motivația etimologică a altor cuvinte din seria morfică la care ele aparțin. De exemplu, substantivul din limba franceză *bouffe n. f. pop.* cu sensul „nourriture” ar putea servi ca bază pentru verbul din care derivă *bouffer II v. tr. pop.*, având sensul „manger (en général, avec avidité)”. Raportarea la *bouffe* permite astfel delimitarea netă a acestui verb de omonimul său *bouffer I. v. intr.* care, din punctul de vedere al motivației etimologice, trebuie considerat ca fiind de origine onomatopeică și având sensul „augmenter de volume en se distendant”. Or, doar evaluarea etimologiei prin prisma seriei morfice, cu raportarea la derivatul regresiv ca punct de plecare în stabilirea motivației etimologice, permite dezambiguizarea semantică, în cadrul sistemului funcțional al limbii franceze, a acestor două omonime și prezentarea lor ca atare în dicționarul limbii.

Siglele, ca semne lexicale al căror semnificat se constituie din numele literelor, comportă o *motivație metalingvistică*, care este prea puțin pertinentă pentru decodarea sensului acestor cuvinte. Astfel, pentru *S.M.I.G. n.m.*, *C.A.P.E.S. n.m.*, *R.M.I. n.m.*, *C.A.P.E.T. n.m.* și alte cuvinte alcătuite după acest model, simpla

etimologie, reconstituită prin inițialele formanților, este insuficientă pentru identificarea sensului pe care îl comportă; se impune antrenarea motivației extralingvistice, pragmatice, unica pertinentă, în cazul lor, și în stare să pună în evidență sensul. Doar prin raportarea la referent putem deduce că *S.M.I.G. n.m.* semnifică „Salaire minimal garanti”, *R.M.I. n.m.* are sensul de „Rémunération minimale garanti”, *C.A.P.E.S. n.m.* „Certificat d'aptitudes pédagogiques à l'enseignement secondaire”, *C.A.P.E.T. n.m.* „Certificat d'aptitudes pédagogiques à l'enseignement technique”, etc. Drept argument pentru considerarea acestor formațiuni ca semne lexicale servește, pe lângă atestarea lor ca unități de registru al dicționarului general de limbă (pentru conformitate, a se vedea, de exemplu, Larousse Lexis, p. 266) și faptul că, deja, unele dintre ele sunt unități constituente ale seriei morfice. Cf.: *Capésien, -enne n. Fam.* „Etudiant qui prépare le C.A.P.E.S.”, care este inclus ca derivat în articolul lexicografic al lui *C.A.P.E.S. n.m.*; *Smigard, -e n.* „Ouvrier payé au salaire minimum interprofessionnel garanti”, inserat, conform tehnicii lexicografice adoptate pentru prezentarea unor derivate, în cadrul articolului de dicționar consacrat cuvântului *S.M.I.G. n.m.*

NOTE

¹ Articolul de față vizează o serie de fenomene lexicale comune pentru limbile română și franceză.

² Reformularea definiției acestui sens al verbului ne aparține, întrucât definiția propusă în dicționar nu reflectă caracterul tranzitiv al verbului. Cf.: *accélérer v. tr.* „Augmenter la vitesse d'un véhicule, d'un moteur ou le rythme d'un organe” (Larousse Lexis, p. 12).

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Th. Hristea, *Probleme de etimologie*, București, Editura Științifică, 1968.
2. E. Coșeriu, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Editura Echinocțiu, 1995.
3. Gr. Cincilei, *Morfologia lexicală: obiectul și sarcinile ei // Traducere din rusă de I. Dumbrăveanu*, în L.I. Ilia, *Slovo i predlojenie – bazisnye edinitsy iazyca*, Chișinău, 2007, p. 106-115.
4. E. Coșeriu, *Sincronia, diacronia e historia*, Montevideo, 1958.
5. E. Coșeriu, *El hombre y su language*, în *El hombre y su language*, Madrid, Editorial Gredos, 1977, p. 13-33.
6. L. Lazăr, *Limba și semnificație: distincția semantic vs. real în lingvistica integrală (II)*, în *Limba Română*, Chișinău, nr. 7-9 (145-147), 2007, p. 172-178.
7. N. Raevschi, *Contactele romanicilor răsăriteni cu slavii. Pe bază de date lingvistice*, Chișinău, Știința, 1988.
8. M. Avram, *Introducere în studiul sufixelor, în Formarea cuvintelor în limba română*. Volumul al III-lea. *Sufixe*, București, Editura Academiei, 1989.

DICȚIONARE

1. Larousse Lexic – Dictionnaire de la langue française. Lexis, Librairie Larousse, Paris, 1979.
2. Petit Robert – Le Petit Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique, Librairie Les Dictionnaires Robert, Paris, 1967, 1987.

Anatol EREMIA

REGLEMENTAREA ȘI OCROTIREA TOPONIMIEI NAȚIONALE

Totalitatea numelor de locuri și localități dintr-o regiune sau țară constituie **toponimia** teritoriilor respective. Prin **toponimie** se înțelege și disciplina lingvistică ce studiază originea, forma și semnificația inițială a numelor topice, precum și evoluția lor, fiind considerată de aceea o ramură a unui domeniu științific mai cuprinzător – **onomastica**. Onomastica este înrudită cu lexicologia, etimologia, derivatologia, istoria limbii și foarte apropiată și strâns legată de istorie, etnologie, sociologie, geografie. Aceasta pentru că numele proprii geografice au apărut în anumite perioade de timp, într-un anumit spațiu și în legătură cu anumite activități ale omului. Deci apariția și evoluția lor a fost condiționată de factori social-istorici și economici, de modul de viață al oamenilor.

După tipul de obiecte desemnate și caracterul lor, toponimele se împart în: **oictonime** (nume de localități: orașe, sate, cătune etc.); **hidronime** (nume de ape curgătoare și stătătoare: fluvii, râuri, pâraie, lacuri, iezele, heleșteie, bălți etc.); **oronime** (numele formelor de relief, pozitive și negative: munți, piscuri, dealuri, movile, văi, vâlcele, hârtoape, râpi etc.); **floronime** (numele topice referitoare la vegetație: păduri, rediuri, rariști, pășuni etc.); **zoonime** (nume topice care redau specificul faunei locale, habitatul animalelor etc.). Pentru toate categoriile de nume proprii adesea se folosește termenul generic **onim** (gr. ὄνυμα, ὄνομα – „nume, denumire”).

Din punctul de vedere al dimensiunilor și al importanței obiectelor desemnate, toponimele se clasifică în: **majore** și **minore**. Toponimele majore reprezintă numele obiectelor geografice de dimensiuni mari și de largă circulație (*Chișinău, Dunărea, Nistru, Orhei, Prut, Soroca* etc.), iar cele minore – numele obiectelor geografice de proporții mici și de circulație restrânsă, de interes și uz local (*Aluniș, Balta Mare, Delnița, Găvanul, Podul Roșu, Sărăturile, Tinosul* etc.).

Criteriul etimologico-stratigrafic stă la baza clasificării toponimelor în: moștenite, create pe teren propriu și preluate din alte limbi (împrumutate). În toponimia românească sunt considerate moștenite, de exemplu, hidronimele autohtone, de origine geto-dacă: *Dunăre, Nistru, Olt, Siret, Timiș* etc. Sunt atestate, de asemenea, toponime de proveniență slavă (*Crasna, Lozova, Sadova, Visoca*), turcă (*Cahul, Ialpug, Mingir, Taraclia*) etc. Pe terenul limbii române s-au format numele topice cu bază lexicală și cu mijloace derivative românești (*Albinița, Bălănești, Costești, Florești, Larga, Lunguța, Pietrosu, Șipotu, Vâlcele*).

Toponimia e istoria nescrisă a țării, e graiul viu de secole și milenii al poporului. Numele de locuri și localități reflectă principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: tradițiile, obiceiurile, credința, ocupațiile. Unele denumiri evocă evenimente și întâmplări demult petrecute, altele redau starea socială, fiscală sau juridică a locuitorilor. Numeroase sunt numele topice care denotă particularitățile fizico-geografice și naturale ale terenului. Deseori denumirile geografice reprezintă cuvinte și forme rar folosite în limba actuală sau demult ieșite din uz, date uitării, dispărute. Fiece nume exprimă un anumit conținut semantic, ne comunică o anumită informație: lingvistică, istorică, etnologică, geografică. De aceea, numele topice nu pot fi substituite sau modificate la întâmplare, după bunul plac al cuiva. Ca disciplină științifică, toponimia dispune de anumite legi și norme care trebuie cunoscute și respectate. Din nefericire, vremurile de grea cumpănă pentru noi, regimurile de dominație străină au avut un impact negativ asupra existenței noastre, afectând toate sferele de activitate umană: economia, cultura, știința, învățământul. De suferit a avut și lingvistica, dimpreună cu toate ramurile și domeniile ei, în plan teoretic și aplicativ-practic, dar mai cu seamă obiectul ei de studiu – limba, comoara de neprețuit a neamului. Onomastica, inclusiv toponimia, a fost în genere neglijată. Cu voia sau nevoia, ba uneori și din inițiativa autorităților locale, au fost substituite sau mutilate numele multor orașe și sate, atribuindu-li-se în schimb denumiri și forme străine, în spiritul regimurilor de administrare de altădată – țarist, într-un trecut mai îndepărtat, și socialist-vulgar, în epoca imediat precedentă statornicirii independenței noastre.

În perioada țaristă au apărut numele multor foste colonii, sate și cătune cu locuitori strămutați din alte regiuni și gubernii sau chiar din alte țări, nu numai pentru a popula acest teritoriu, ci mai cu seamă pentru a găsi sprijin și înțelegere în rândul celor pripășiți, scopul principal fiind promovarea politicii expansioniste a imperiului. Noile așezări au fost denumite, bineînțeles, în limba rusă: *Alexandrovca, Alexeevca, Antonovca, Anfisovca, Blagodati, Elizavetovca, Ferapontievca, Gavrilovca, Ivanovca, Macarovca, Nicolaevca, Pavlovca, Petropavlovca, Romanovca, Semionovca, Stepanovca, Țariovca* etc. În perioada postbelică, numărul acestora s-a dublat și triplat, unele denumiri fiind, pur și simplu, tirajate: *Alexandrovca* (5 denumiri), *Alexeevca* (5), *Antonovca* (3), *Elizavetovca* (3), *Ivanovca* (6), *Nicolaevca* (8), *Romanovca* (3).

Și unele, și altele au la bază același fond onimic – antroponimia dinastiei țariste, numele demnitarilor și cinovnicilor, precum și ale marilor proprietari de pământuri (majoritatea moșieri ruși). La acestea s-au mai adăugat denumirile cu caracter revoluționar, militar și de orientare propagandist-ideologică: *Calininsc, Ceapaevca, Cotovscoe, Crasnoarmeiscoie, Dzerjinscoe, Iliciovca, Lebedenco, Leninscoe, Malinovscoe, Octeabrscoe, Pervomaiscoe, Pobeda, Sovetscoe, Voroșilovca* etc. Nume artificiale, banale, de factură proletcultistă reprezintă formațiile: *Iantarnoe, Maiac, Mirnoe, Svetlâi, Ugodnoe, Uiutnoe* etc. În perioada țaristă au fost denaturate denumirile orașelor noastre, formele lor schimonosite fiind impuse uzului oficial până nu demult: *Aneni, Atachi, Benderi, Briceani, Cagul, Caușani, Dubossari, Florești, Orghiev, Slobodzeia, Sorochi*, pentru denumirile lor tradiționale și corecte: *Aneni, Otaci, Bender* (de fapt *Tighina*), *Briceni, Cahul, Căușeni, Dubăsari, Florești, Orhei, Slobozia, Soroca*.

În numai câteva decenii de pe harta republicii au dispărut circa 340 de nume de localități. Majoritatea acestora (245) au dispărut odată cu desființarea localităților respective (*Bădragi, Brașov, Găvănoasa, Călinești, Conacu, Cristea, Eminescu, Mereuți, Munteni, Odaia, Răzoaia, Recea, Urziceni* etc.) sau datorită comasării unor sate cu alte localități (*Alexăndrești* cu *Burlacu*, *Berești* cu *or. Ungheni*, *Butuceni* cu *Cârpești*, *Copăceanca* cu *or. Râșcani*, *Dănuțeni* cu *or. Ungheni*, *Mihăileni* cu *Dominteni*, *Schinoasa* cu *Țibirica*, *Topor* cu *Cărpineni*, *Unteni* cu *Horești* etc.). Satele desființate fuseseră declarate de autorități ca lipsite de perspectivă. De aici nefastele migrări ale populației băștinașe în ținuturile îndepărtate ale Rusiei și în alte țări, precedate, în anii '40, '44-'45 și '49 ai secolului trecut, de masive deportări ale populației locale în gulagurile staliniste. S-a promovat și în acest mod politica de înstrăinare a țăranilor de pământ, a moldovenilor de meleagurile lor natale, politică ale cărei consecințe se fac simțite până astăzi.

Peste 95 de localități au fost redenumite, „rebotezate” cu nume convenabile administrației de pe atunci. Astfel, *Balanu* a fost substituit cu *Malinovscoe*, *Borceag* cu *Biruința*, *Denevița* cu *Svetlâi*, *Decebal* cu *Novaia Tatarovca*, *Dolna* cu *Pușkin*, *Chișcăreni* cu *Lazo*, *Cuza-Vodă* cu *Dimitrova*, *Geamăna* cu *Crasnoarmeiscoe*, *Ghica-Vodă* cu *Miciurino*, *Ialoveni* cu *Cutuzovo*, *Mihai-Bravul* cu *Mihailovca*, *Mihnea-Vodă* cu *Ceapaevca*, *Sfânta Vineri* cu *Frunză*, *Sângerei* cu *Lazovsc*, *Șoldănești* cu *Cernenco*, *Traian* cu *Pervomaiscoe*, *Voinescu* cu *Pobeda* etc.

Din motive lesne de înțeles, multor nume de localități li s-au substituit formații, atribuindu-li-se terminații rusești. Astfel, *Ciolaru* a devenit *Ciolarovca*, *Sturzești* – *Sturzovca*, *Volintiri* – *Volontirovca* etc. Fără niciun temei, unor toponime li s-au impus în transcrierea rusă forme de plural: *Bolceani*, *Burlaki*, *Ketosî*, *Kotiugani*, *Krigani*, *Duruitorî*, *Izbești*, în locul celor autentice și corecte: *Bălceana*, *Burlacu*, *Chetrosu*, *Cotihana*, *Crihana*, *Duruitoarea*, *Izbiște* etc. Traducerii au fost supuse denumirile în *-ești* și *-eni* (*Avrameani*, *Balasinești*, *Balașești*, *Butuceni*, *Costești*, *Durlești*, *Draganești*, *Malaiești*, *Olanești*, *Stroiești*, *Trifanești* etc.), precum și compusele toponimice (*Nijneia Albota*, *Nijnii Andruș*, *Novaia Baroncea*, *Novaia Lunga*, *Novâie Banești*, *Novâie Brânzeani*, *Novâi Chetriș*, *Staraia Cobusca*, *Starâie Tomești* etc.).

Două limbi – două ideologii, iată „piatra filozofală” a politicii promovate în lingvistica și istoriografia basarabeană. În condițiile socialismului vulgar „politica limbii” e ceea ce a dăunat mai mult lingvisticii și limbii ca atare. A fost nevoie de timp, de mari eforturi, de o luptă perseverentă pentru a dărâma temeiurile doctrinei absurde, conform căreia moldovenii ar vorbi o altă limbă, o limbă aparte, deosebită de cea română, recunoscută pe plan mondial, din care cauză ei ar trebui să dispună deci de un lexic și un sistem gramatical aparte, de un alt fond onomastic și de o altă scriere.

Revenirea la grafia latină și adoptarea normelor ortografice unice, în istoricul an 1989, au generat reglementarea onomasticii naționale, pe bază de noi principii. Au fost elaborate reguli privind ortografierea în românește și transcrierea în limba rusă a numelor proprii geografice și de persoane. Legiferarea toponimelor și antroponimelor în formele lor tradiționale și corecte constituie o realizare marcantă în condițiile actuale locale.

În problema reglementării numelor de localități au fost adoptate hotărâri și decizii speciale ale forurilor de conducere a republicii: Hotărârea Sovietului Suprem al R.S.S. Moldovenești „Cu privire la unele schimbări ale diviziunii administrativ-teritoriale a R.S.S. Moldovenești și ale denumirilor unor localități și soviete sătești” din 31 ianuarie 1991; Hotărârea Parlamentului Republicii Moldova „Cu privire la unele schimbări ale diviziunii administrativ-teritoriale și ale denumirilor unor localități și comune” din 21 ianuarie 1992 ș.a.

Conform acestor hotărâri, s-a efectuat reglementarea scrierii în limba română și a transcrierii în limba rusă a denumirilor de sate, comune, orașe și raioane. În acest fel, s-au stabilit forme unice de scriere și transcriere, pornindu-se de la formele originale, tradiționale și corecte ale toponimelor: *Bălți, Briceni, Butuceni, Cahul, Căpriana, Călărași, Chișinău, Dondușeni, Edineț, Florești, Giurgiulești, Hănăseni, Horodiște, Izvoare, Lăpușna, Orhei, Soroca, Vulcănești* – *Бэлыць, Брычень, Бутучень, Кахул, Кэприанна, Кэларашь, Кишинэу, Дондушень, Единец, Флорешть, Жюржюлешть, Хэнэсень, Хородиште, Извоаре, Лэпушина, Орхей, Сорока, Вулкэнешть* etc. În felul acesta, ne-am debarasat de monstruoasele forme de transcriere în rusește: *Белыцы, Брычань, Бутучань, Кагул, Каприань (Киприань), Калараш, Кишинев, Дондюшань, Единицы, Флорешты, Джуржюлешты* etc. Ce-i drept, și astăzi unele periodice de limbă rusă mai utilizează în paginile lor formele de transcriere anacronice, neglijând astfel normele oficiale stabilite.

Mulțor localități li s-au restabilit denumirile tradiționale: *Dolna, Ialoveni, Piatra, Sângerei, Șoldănești*, în locul celor impuse de autorități: *Pușkino, Kutuzovo, Lazovsk, Cernenko* etc. Unor sate, anterior desființate sau comasate, li s-au acordat statut de așezări independente, de sine stătătoare, restabilindu-se totodată vechile denumiri: *Bocșa, Cupcini, Frășinești, Huluboaia, Măgureanca, Tătărașeni, Unțești* etc. Altora li s-au corectat denumirile: *Antonești, Bucovăț, Cetireni, Cobasna, Horești, Ofatinți, Pererita, Sturzești, Ștefănești, Volintiri*, respectiv în locul celor cu forme denaturate: *Antonovca, Bâcoveț, Cetăreni, Colbasna, Gorești, Vâhfatinți, Pererâta, Sturzovca, Stepanovca, Volontirovca* etc. Și în cazul acestora scrierea lor în actele oficiale și în presă mai fluctuează încă. Mai mult decât atât,

în certificatele de naștere, iar de aici în buletine și pașapoarte, se înregistrează denumirile deja eliminate din uz (*Cutuzovo, Lazovsc, Suvorovo* etc.) sau cu formele lor denaturate (*Bucoveș, Cetâreni, Volontirovca* etc.), ceea ce contravine normelor de scriere în vigoare.

Reglementarea toponimiei naționale s-a făcut în baza cercetării minuțioase a surselor istorice și a materialelor de anchetă colectate nemijlocit pe teren. Au fost legiferate în acest fel formele autentice și corecte, aflate astăzi în circulație pe întreg teritoriul republicii. La transcrierea în rusește a toponimelor s-a pornit de la formele lor originare și tradiționale specifice limbii române. S-a renunțat, așadar, la adaptarea fonetică și la traducerea numelor topice, procedee de care s-a făcut abuz în trecut.

Au fost revăzute în plan de reglementare și urbonimicele orașelor din republică. Pentru o bună parte de străzi, piețe și bulevarde din Chișinău s-a revenit la denumirile lor vechi, existente până la 1940. Pentru o altă serie de nume topice s-au precizat formele lor ortografice și de transcriere. Obiectelor urbane noi li s-au dat și denumiri noi, moderne, dar în corespundere cu tradițiile culturale și datinile strămoșești, ținându-se cont în același timp, și de particularitățile fizico-geografice și naturale locale (a se vedea: Anatol Eremia, *Chișinău. Ghidul străzilor*, Chișinău, 2000).

Cu părere de rău, și astăzi harta republicii e împesăritată cu nume artificiale, banale, vădit tendențioase: *Ceapaevca, Dzerjinscoe, Crasnaia Bessarabia, Crasnâi Octeabri, Crasnoarmeiscoe, Sovietscoe* etc. În Găgăuzia și în raioanele de peste Nistru mai sunt vehiculate toponimele agrare ce reproduc evenimente și fapte din istoria țării sovietelor și a partidului comunist (*Avangard, Lenin, Leninskii Puti, Novaia jizni, Bolșevik, Pobeda* etc.). E necesar să se facă ordine în sistemul de nominație a gospodăriilor agricole (asociații, cooperative), a instituțiilor, organizațiilor și întreprinderilor din toate domeniile și de toate rangurile. Trebuie barată calea denumirilor inventate și bizare, străine tradițiilor noastre istorice și culturale.

La o eventuală redactare a legii cu privire la organizarea administrativ-teritorială a republicii se cere a fi revăzute denumirile prin care au fost substituite vechile nume de localități: *Ceapaevca, Crasnoarmeiscoe, Dimitrovca, Iliciovca, Lebedenco, Malinovscoe, Pervomaiscoe, Svetlâi, Ucraina*, respectiv pentru *Mihnea-Vodă, Geamăna, Cuza-Vodă, Dragoș-Vodă, Crihana Nouă, Balanu Vechi, Traian, Denevița, Sturzeni* etc. Trebuie să se țină cont că unele denumiri actualmente oficializate au circulat și circulă, în graiul viu al populației, cu forme specifice limbii populației majoritare: *Alexândrești și Alexandreni, Alexeuca, Antoneuca, Bogdănești, Constantinești, Dimitreuca, Ivăneuca, Neculăiești și Neculăieni, Pavelești, Petrești și Petreuca, Vladimirești și Vladimireuca* etc. și nu *Alexandrovca, Alexeevca, Antonovca, Bogdanovca, Constantinovca, Dimitrovca, Ivanovca, Nicolaevca, Pavlovca, Petrovca, Vladimirovca* etc. Acestea din urmă, în plan onimic, poartă amprente de vremuri de mult sau deja apuse.

Să utilizăm numele noastre de locuri și localități în formele lor corecte, să le păstrăm intacte, așa cum ni s-au transmis din generație în generație, curate, strălucite de înțelepciunea poporului, întru binele și folosul contemporanilor și urmașilor, întru memoria strămoșilor noștri.

**Mioara KOZAK DISCURS LIRIC EMINESCIAN.
REȚELE LINGVISTICE
& CÂMP SEMANTIC**

În sfera atât de complexă a lexicului, asupra căruia se aplică lucrarea de organizare nouă a cuvintelor în contexte expresive, se impune mereu o lectură polivalentă, de actualizare a varii niveluri, întrucât profunzimea poetică oferă *operei deschise* sensuri actuale. Spațiul imagistic eminescian numit prin cuvânt este contemplat prin configurațiile proprii, subordonate sensului. Poezia – domeniu protejat al locuirii eului, „alcătuire suficientă sieși, cu multiple iradierii de semnificație, prezentându-se ca o rețea de tensiuni ale forțelor absolute ce acționează sugestiv asupra straturilor preraționale, făcând să vibreze totodată și zonele de mister ale noțiunilor”¹ – este locul unde pătrundem în interiorul cuvântului, numindu-i valoarea materială și funcțională deopotrivă, în încercarea de a armoniza criteriul semantic cu cel sintactic. Scriitura poetică este, astfel, un limbaj în limbaj. „Alegerea cuvintelor este marele și tainicul meșteșug al unui adevărat poet. [...] Să simtă cititorul că tocmai și numai cuvântul întrebuițat de poet este cel necesar, că oricare altul ar fi fost nepotrivit, ar fi dăunat fie armoniei, fie expresivității, fie altor factori constitutivi ai valorii integrale pe care trebuie s-o aibă orice unitate lexicală”².

Poezia eminesciană rămâne reușita sublimă în încercarea de a fixa limba română prin limbajul poetic: „Limbajul poetic și poezia românească ajung, prin Eminescu, la conștiința de sine”³. „Întâlnirea” dintre cuvinte, aerul ce respiră între ele, iar nu simpla așezare în diferite configurații relevă suplețea limbii, „marginile” și „nemarginile” acesteia. „La Eminescu, criteriul de folosire a cuvintelor nu se călăuzește numai după intrinseca lor valoare *materială*, ci și după valoarea lor *funcțională*” [...]. „Unul din marile secrete ale lui Eminescu este acela de a fi pătruns *în lăuntru* cuvântului, în cutia sa de rezonanță, unde i-a surprins ca nimeni altul toate tonurile posibile, cu întreaga bogăție de sensuri, subsensuri și semnificații, pe care le-ar putea scoate din adânc fiecare vibrație a sa”⁴.

În demersul nostru avem ca finalitate a procesului analitic-interpretativ „fețe” sau ipostaze ale cuvântului poetic, „alcătuiți”, structuri, determinări, sensuri și semnificații. Vom reține idei atât din perspectiva interpretării lanțului verbal discursiv, cât și din perspectiva construcției contextuale, urmărind atât aspectele procesuale, cât și natura creatoare. „Modulațiile” limbii se remarcă mai întâi la nivelul expresiei, chiar dacă ele sunt generate de conținut. Analiza noastră va fi direcționată dinspre conținut spre expresie. Considerăm relevantă ideea hjelmsleviană conform căreia „distanța dintre *expresie* și *conținut* și interacțiunea lor în cadrul funcției semiotice sunt fundamentale în structura limbajului”⁵. Categoriile gramaticale, ca semne lingvistice, sunt constituite dintr-un *semnificat* și un *semnificant*⁶. „În fiecare conținut trebuie să recunoaștem existența unei forme specifice, a unei forme a conținutului”⁷, creată de „funcția – semn”⁸; în virtutea formei conținutului și a formei expresiei, „putem concepe o substanță a conținutului și o substanță a expresiei”⁹. Datorită formei conținutului, „semnificația devine o substanță-conținut”¹⁰.

Observația lui Saussure conform căreia în fiecare moment limbajul implică în același timp un sistem stabilit și o evoluție, fiind în egală măsură o întreprindere actuală și un produs al trecutului, a fost urmată de alte interpretări. Astfel, Eugeniu Coșeriu consideră că dihotomiile fixate de savantul elvețian *limbă – vorbire* și *individual – social* sunt insuficiente și adaugă o a treia componentă, intermediară, *norma*. Limbajul este considerat deci, începând cu Saussure, drept un sistem alcătuit din două subsisteme, *limba* și *vorbirea*. Dumitru Irimia¹¹ remarcă apropo de acestea, „un raport între două componente ale unei unități, care se implică în mod reciproc, fără a se confunda, care se opun fără a se elimina, care se neagă discret și creator”. În funcționarea textului ca mijloc și ca produs al actului de comunicare intervin două straturi semantice principale: un strat preexistent comunicării, dezvoltat de planul semantic al termenilor lexicali din care textul se constituie, și un alt strat, generat de însăși desfășurarea textului. Primul strat este reprezentat de sensuri concrete, lexicale, aflate în solidaritate cu trăsături semantice (lexico-gramaticale) abstracte, numite în analiza textuală rețele lingvistice; cel de-al doilea este reprezentat de diferite categorii de sensuri abstracte: configurare poetică (în analiza textuală).

Specificul categoriilor gramaticale rezultă din felul cum se construiesc cele două componente, *conținutul* și *expresia*, și din relația care se stabilește între ele. *Conținutul* și *expresia* categoriilor gramaticale au caracter dinamic, plasându-se între concret și abstract, între lexical și gramatical, menținându-se în relație de solidaritate, existența unuia presupunându-l și pe celălalt. „Ceea ce numim *formă* nu este, cum se crede, haina concepției poetice, ci însuși corpul viu al poeziei. Conținutul în sine este o abstracție. Singura realitate este exprimarea”¹².

Determinarea este „interpretarea lingvistică a raportului dintre subiectul vorbitor și *obiectul* denumit de substantiv, din perspectiva cunoașterii în interiorul relației clasă – constituenți; (...) are mai ales conținut sintactic; dezvoltarea unor funcții sintactice echivalează cu ieșirea substantivului din condiția lexicală”¹³.

Cuvântul – semn lingvistic central în funcționarea limbii – generează, în lirica eminesciană, asocieri și determinări inedite, poezia fiind un sistem de semne (conținut, semnificație) și un text lingvistic (formă, expresie deci), în egală măsură. Funcția poetică este cea care declanșează o stare de spirit specială în procesul de decodificare a mesajului lingvistic-artistic conținut în poem. Verbul – element central în desfășurarea discursului lingvistic – conține în sine, în solidaritatea sens-expresie, direcțiile principale de organizare sintactică a textului poetic. Analiza noastră urmărește dihotomia *conținut – expresie* (*sensuri – structuri*), având în vedere tipul de determinare ce se realizează între componentii unei structuri poematice alese.

Am selectat spre analiză șase tipuri de structuri nominale cu determinativ.

A. Structuri discursive nominale sau verbale cu determinativ adjectival de tipul: subst. + adj. sau / și adj.₁, adj.₂, adj._n / adj. sau e.p.s.

Tehnica discursivizării, susținută în expresie prin enumerație și gradație, amplifică semnificația poetică.

Luăm spre exemplificare structuri cu determinativul adjectival: „dulce”, „adânc”, „greu”, „alb” din versurile:

- a. „Cugeți. Cugetarea cu raze *reci* pătrunde, / Lovește chipul *dulce* creat de fantazie” (*Povestea magului călător în stele*, p. 396);
- b. Ochii ei cei mari, albaștri, de blândețe *dulci* și moi” (*Înger și demon*, p. 59);
- c. „...deasupra lui vede / Doi ochi *mari albaștri, adânci, visători*” (*Povestea magului călător în stele*, p. 389);
- d. „...și fruntea-i *aspră-adâncă, încrețită*, / Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită” (*Înger și demon*, p. 60);
- e. „Și prin tufe de mături, ce cresc verzi, *adânce, dese*” (*Egiptul*, p. 53);
- f. „Să oglindez într-însul *adânc* sufletul meu” (*Povestea magului călător în stele*, p. 396);
- g. „Încearcă după codri *greu* capul de-l înclină” (*Povestea magului călător în stele*, p. 396);
- h. „Ne scapă deopotrivă de-o lume *de amar*” (*O, stingă-se a vieții...*, p. 591);
- i. „Șoptind încet, ca-n vis, la *dulci* cuvinte. / Urechea mea pândea să le auză / – Abia-nțelese pline de-nțeles – / Cum ascultau poezii vechi de muză” (*Terține*, p. 508);
- j. „Povești și doine, ghicitori, eresuri, / Ce fruntea-mi de copil o-nseninară, / Abia-nțelese, pline de-nțelesuri” (*Trecut-au anii*, p. 174);
- k. „Tu *inocentă, albă*, ai trece *surâzând*” (*O arfă pe-un mormânt*, p. 407).

Întâlnirea dintre inteligibil și sensibil este gestionată de antiteza „rece” vs. „chip dulce”, „cald”, „iubitor” în versurile: „Cugeți. Cugetarea cu raze *reci* pătrunde, /

Lovește chipul dulce creat de fantazie” (*Feciorul de împărat fără stea. Povestea magului călător în stele*, p. 396). Este o cu totul altă conotație poetică față de *dulcele* uman din versul: „Ochii ei cei mari, albaștri, de blândețe *dulci* și moi” (*Înger și demon*, p. 59). „Chipul *dulce* creat de fantazie” tinde către un imaginar inteligibil – „*dulcele* creat de fantezie”: romanticul chip angelic (care, deseori, angajează în dihotomie demonicul).

Ochii mari e sintagma ce promite *ochii adânci*. Nimic nu-i întâmplător la Eminescu. Argumentăm afirmația prin lectura lineară oferită de semantica *adâncului*, care, nepierind în *abisal*, survolează spațialul: „infini și infinire” ca în versurile: „...deasupra lui vede / Doi ochi *mari albaștri, adânci, visători*.” (*Povestea magului călător în stele*, p. 389). Epitetul metaforic al „ochilor adânci” propune o traiectorie autoscopică: privirea se întoarce către sine.

Adjectivul *adânc* (sintactic: atribut adjectival) dezvoltă una dintre conotațiile câmpului semantic al „noptii”, care, printr-o echivalență sintactică (între subiectul *frunte* și numele predicativ comparativ *o noapte*), se înscrie în semantica registrului nocturn, evidențiat printr-o intensitate a întunericului: „noapte neagră” (*Înger și demon*, p. 60).

Dinspre versul unui descriptiv fizic de o naturalețe debordantă: „...și fruntea-i *aspră-adâncă, încrețită*, / Părea ca o noapte neagră de furtune-acoperită” (*Înger și demon*, p. 60), adjectivul, prin schimbarea funcției sintactice din atribut adjectival în complement predicativ (e.p.s.) și prin forma rară a pluralului *adânce*, așezat într-o enumerație descriptivă a vegetalului, sparge matricea stilistică a epitetului ornamental prin semul [+ spiritual] aparent accidental, îndreptându-și semantica spre o lectură reflexivă: „Și prin tufele de mături, ce cresc verzi, *adânce, dese*” (*Egipetul*, p. 53).

Având fie valoare adjectivală ca determinant al substantivului *suflet* (atribut), fie valoare adverbială cu o sintactică a complementului predicativ (determinant verbului descriptiv „a oglindi” la un conjunctiv al posibilului real: „oglindea și oglindirea”¹⁴, motiv romantic al eului aflat în solitudine, într-o tânjire ca desperare a celuilalt), lexemul *adânc* își impune dominanța semantică procesuală prin devenire: „Să oglindez într-însul *adânc* sufletul meu” (*Povestea magului călător în stele*, p. 396). În versul: „Și mișcă lumea ei negru măreață” (*Adânca mare*, p. 401), lexemul *negru* (echivalent al lui *adânc* adverbial) concurează cu semantica *mișcării*, un circumstanțial al intensității absolute a ritmurilor ființei. E un alt mod de exprimare a măreției lumii.

Adânc propune seria lexemelor orientate spre izotopia „infiniului și infinirii”. Astfel, în cadrul construcției nominale bimembre, definite ca particularizare a eului liric prin deicticul adjectival posesiv, adjectivul *adânc* potențează misterul, dar și ineditul, fantezia romantică.

Aceeași analiză poate fi aplicată și lexemului *greu* care, departe de a fi atributul unei mase corporale, este investit cu o conotație a profunzimii, a *adâncimii* – abisalul. Topica inversă, similară construcției sus-interpretate, impune o semantică

descriptivă lexemului *greu* mai acut evidențiată față de circumstanța comună a acțiunii: „a înclina greu”, adică „cu greutate, cu dificultate”: „Încearcă după codri *greu* capul de-l înclină” (*Povestea magului călător în stele*, p. 396).

Prin urmare, acceptăm poziția sintactică a unui atribut în cadrul construcției nominale monomembre *greu capul* > *capul greu*. Dintr-o asemenea asociere, deducem *greutatea* gândului, profunzimea în aproape și departe, exprimări ipostaziale ale spațiului romantic.

Iată alte versuri ilustrative pentru substantivizarea adjectivului (aici: *amar*, *rău*): „Ne scapă deopotrivă de-o lume *de amar*” (*O, stingă-se a vieții...*, p. 591) sau: „Viața-mi nu se leagă de-un *rău* sau de-un eres” (*O, stingă-se a vieții...*, p. 592).

Interesantă pare conversiunea substantivului *înțeleș* obținut dintr-un adjectiv provenit la rândul-i din participiu (substantiv < adjectiv < verb, participiu): „Șoptind încet, ca-n vis, la dulci cuvinte. / Urechea mea pându să le auză / – Abia-nțeleșe pline de-nțeleș – / Cum ascultau poezii vechi de muză” (*Terține*, p. 508). În nominalul obținut (*înțeleș* – *înțeleșuri*), se păstrează astfel și natura atributivului, cât și natura verbală a comunicării. Substantivul *înțeleș* se îndepărtează de radicalul semantic al *înțelegerii* ca audiție, aspirând la semantica ce impune geniul: *înțeleș* ca putere a minții de a pătrunde adâncul lucrului aflat în „lucrare”, în devenire: „Povești și doine, ghicitori, eresuri, / Ce fruntea-mi de copil o-nseninară, / Abia-nțeleșe, pline de-nțeleșuri” (*Trecut-au anii*, p. 174).

Poetic, *cuvântul* e sursă a *înțeleșului*, comprehensiune solitară, iar *eresul*, generator de *înțeleșuri* – sursă a lecturii plurale a semnificațiilor propuse de textul poetic.

Într-o pledoarie pentru o poetică a ființei, subiectul și verbul predicativ se confundă în câmpul semantic al „candorii”: adjectivele-epitete *inocentă*, *albă* și gerunziul *surâzând* – toate trei e.p.s. inventariate, în poezia eminesciană, prin stilistica femininului etern: „Tu *inocentă*, *albă*, ai trece *surâzând*...” (*O arfă pe-un mormânt*, p. 407). *Surâzând* – starea inocenței *prelungite* – semnifică atuul celei care, mâine, (îl) va înșela în iubire: *trece surâzând* este sintagma care introduce semnificația femeia-demon: e doar surâsul „giocondei” care se însoțește „cu (ale tale) brațe *albe*, *moi*, *rotunde*, *parfumate*” (*Noaptea*, p. 52). Aici, determinantul substantival *brațe*, prin cele patru epitete ornante (adjective), oferă un imaginar acut al simțurilor.

O semnificație poetică inedită a adjectivului *alb* (e.p.s.) o aflăm în versurile: „Părea că printre nouri s-a fost deschis o poartă, / Prin care trece *albă* regina nopții moartă” (*Melancolie*, p. 73). Din simbolul general al inocenței, al candorii, *albul* devine o lume spartă, vid de lume. Luna e golită de semnificațiile nocturnului cadru idilic – sintagma *trece albă* (p.v. + e.p.s.) semnifică o trecere absentă, fără văpaie, fără de pasiune.

Alteori, în poziția de e.p.s. se află adjective urmate de substantive, ca în versurile: „Ea? – O fiică e de rege, blondă-n diadem de stele / Trece-n lume *fericită*, *inger*, *rege și femeie*” (*Înger și demon*, p. 59). În această structură observăm re-

gentul nominal subiect asociat relațional cu patru e.p.s.: un adjectiv „fericită”, cu un semantism afectiv plinar, urmat de trei substantive, fiecare fiind un simbol al ipostazei feminine: *înger* – angelic, *rege* – justițiar, *femeie* – daimon.

Concluzia 1: Topica inversă a adjectivului în versul eminescian impune o semantică a nemarginii ca aspațialitate a descriptivului romantic. Necuprinderea nici pe departe nu-i o pierdere a perspectivei, căci infinirea sugerată de *adânc*, *greu* surprinde prin extremele spațiale numite prin dihotomia departe vs aproape, și mai mult: propune o conștientizare a cuvântului poetic! Astfel, clasa determinativelor suferă o transformare calitativ-superioară: prin conversiunea substantivală, lexemul *adânc* accede la statutul „exprimării” naturii lucrurilor! Sau, altfel spus, participând la o izotopie a spațialității, observăm facilitatea morfologică a schimbării clasei lexico-gramaticale a adjectivului. Substantivul *adânc* nu ne mai surprinde: substantivizarea în astfel de cazuri este explicabilă prin varietatea semantică propusă de nucleul câmpului lexical: *adânc* este sinonim cu *depărtare*, *infinire* și *infini*. Ba mai mult: la nivelul aceluiași vers, este operant imaginarul superlativ al infinirii: *adâncul*, prin elementul de relație copulativ, este echivalent al „noptii adânci”, timp romantic al lucrării poetice: „Ce-*adânc* trecut de gânduri e-n noaptea lui adâncă” (*Nu mă-nțelegi*, p. 201).

Concluzia a 2-a: Putem reprezenta câmpul semantic al „adâncului”, astfel, prin universalile semantice: fizic („frunte *adâncă*”) → vegetal / spiritual („tufe... ce cresc *adânce*”) → imaginar sensibil; uman („*adânc* sufletul”) → imaginar inteligibil; infinit, infinire („*greu* capul de-l înclină”) → imaginar metafizic; cuvânt poetic („plin de-*nțeles* / pline de-*nțelesuri*”) → imaginar antimetafizic. Observăm o configurare a sensului poetic dinspre „adânc” spre „comunicare poetică”.

Concluzia a 3-a: Inversiunea (reprezentată prin topică) este figura sintactică ce eliberează adjectivul de latura pur descriptivă, facilitând fluxul nominal în configurarea poetică eminesciană¹⁵.

B. Structura nominală cu determinativ adjectival / nominal de tipul: subst. / pron. + vb. copulativ + adj.₁ (adj._n)

Spre exemplificare, dăm versul: „Dar dacă ar cădea toate, el rămâne *trist și gol*” (*Călin [file din poveste]*, p. 81). Adjectivele *trist*, respectiv *gol*, poziționate sintactic în locul numelui predicativ, devin epitete de caracterizare ale unui eu desemnat în solitudine. Mai mult: adjectivul *gol* primește semnificația vidului sufletesc, actualizând un bizar registru spiritual în care omul se neagă – un fel de autoeliminare din sfera uman(oid)ului. Adjectivul *gol* desemnează starea de sterp, steril – o perspectivă „epigonică”.

Concluzie: Adjectivul-nume predicativ completează semantica nominalului regent.

C. Structura nominală cu determinativ adjectival / nominal de tipul: subst. + cea, cel + adj. / prep. + subst. din versurile:

- a. „Departa doară luna *cea galbenă* – o pată” (*De câte ori, iubito...*, p. 108);
- b. „Părul ei *cel negru*-n valuri de mătăasă se desprinde” (*Scrisoarea III*, p. 130);
- c. „Și durerea mea *cea dulce* cu durerea ta alin-o...” (*Scrisoarea III*, p. 130);
- d. „Umbra lui *cea uriașă* orizontul îl cuprinde” (*Scrisoarea III*, p. 130);
- e. „Pe când mâna ta *cea albă* părul galben îl netează” (*Scrisoarea IV*, p. 138);
- f. „Dă-mi-i mie ochii negri... nu privi cu ei în laturi, / Căci de noaptea lor *cea dulce* vecinic n-o să te mai sature –” (*Scrisoarea IV*, p. 139);
- g. „Și în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit, / Aspru, rece sună cântul *cel etern neisprăvit*” (*Scrisoarea IV*, p. 141);
- h. „Prea-mbie pe oricine cu chipul ei *cel drag*” (*Povestea magului călător în stele*, p. 378);
- i. „Poate-ar învia în ochiu-i ochiul lumii *cei antice*” (*Scrisoarea V*, p. 144);
- j. „Lumină peste regii *cei dacici* laolaltă” (*Gemenii*, p. 603);
- k. „Brigbelu, rege tânăr din vremea *cea căruntă*” (*Gemenii*, p. 606).

Articolul demonstrativ *cel, cea*, declinat cu substantivul articulat [+ morfem al determinării hotărâte], morfologic, influențează și validează corectitudinea acordului adjectivului în gen, număr și caz cu substantivul determinat: „luna *cea galbenă*”, „părul *cel negru*”, „cântul *cel neisprăvit*” etc. Dacă formal (morfologic) morfemul determinării (*cel / cea*) validează categorizatorii nominalului (gen, număr, caz), semantic îi actualizează semele contextual-nominale, și anume: în structura „cântul *cel etern neisprăvit*” avem sintagma nominală „cântecul *cel neisprăvit*”, iar „etern” se detașează într-o circumstanță modală pentru determinatul participial cu valoare adjectivală: „neisprăvit”. Interesant în acest sens este respectarea acordului în genitiv, singular și feminin: „lumii *cei antice*”.

Secvența nominală ce înregistrează prezența morfemului *cel / cea* surprinde prin atenuarea semnului nominal (*luna, părul, cântul* etc.) ce pălește semantic în fața adjectivului determinativ. Astfel, în aceste structuri, dominant va fi adjectivul, chiar postpus. Dominanta semantică adjectivală este aservită sensului poetic: *galben, alb, negru* etc. impun un câmp cromatic; *alb vs negru* este dihotomicul câmp al unui eros esențializat: *negru* → voluptate / demonicul; *alb* → inocență / angelicul etc.

Prin frecvența lor atât în discursul liric preromantic, cât și în discursul romantic eminescian, structurile nominale cu adjectivele *dulce* și *drag* precedate de demonstrativul *cel / cea* au constituit pentru critici (cf. Edgar Papu) obiectul de cercetare al categoriei estetice a „dulcelui” raportată la semantica „senzualității”, prin urmare la un imaginar sensibil, prezent în poezia eminesciană de tinerețe: „noaptea *cea dulce*”, „chipul *cel drag*”.

Deosebit de sugestive sunt structurile nominale de tipul: subst. + *cea*, *cel* + prep. + subst., în care particula *cea* / *cel* accede către semantica unui pronume semiindependent determinat obligatoriu la dreapta de un nominal ce își impune semantica asupra întregii structuri. Așadar, în „armonia *cea* din sfere”, vizualizăm sfera ca spațiu al armoniei: „Pân-a nu-și ajunge culmea acea magică durere, / Ce-o produse-n a lui suflet armonia *cea* din sfere” (*Scrisoarea V*, p. 142).

În alt vers, prin imaginea „calea vieții *cea* de spini”, receptăm tragicul destin al umanității, reiterare a vieții lui Iisus: „Ca sigur să calc calea vieții *cea* de spini” (*Povestea magului călător în stele*, p. 379).

În reiterarea categorizatorilor nominali, rareori poetul recurge la dublarea articolului hotărât printr-un articol genitival (posesiv), tot un morfem al determinării hotărâte, ca în versul: „M-oi duce pân' la poala *a* muntelui Pion” (*Povestea magului călător în stele*, p. 379), în care articolul „*a*” propune o continuitate semantică a determinatului nominal „poala”, iar imagistic pledând pentru orizontalitate. Stilistic, prezența acestui tip de articol evidențiază oximoronul: „poala a muntelui” semnifică intersectarea lumilor: orizontalitatea cu verticalitatea!

Concluzia 1: Demonstrativul determinativ *cel* / *cea* precum și posesivul *al* / *a* actualizează stratul semantic al adjectivului aflat în „competiție” cu substantivul din sintagma poetică. Adjectivul preia controlul semantic asupra nominalului: el nu va mai exprima calitatea, caracteristica regentului, ci va deveni o existență: adjectivul asediază și sufocă, în cele din urmă, semnificația substantivală.

Concluzia a 2-a: Semantic, secvența-morfem a determinării *cel* / *cea*, respectiv *al* / *a*, creează repausul sau starea pe loc a clipei în contemplarea lumilor poetice.

D. Structura nominală cu determinativ substantival în genitiv de tipul: subst. + subst., G., exemplificate prin versurile:

- a) „Și să nu pot de *somnul pământului s-adorm?*”;
- b) „În *mantia răcelii* mă-nfășur dar și tac” (*N-am fost la înălțime*, p. 588);
- c) „*Vuiește a vântului arfă* de-aramă” (*Povestea magului călător în stele*, p. 384);
- d) *Metalica vibrândă a clopotelor jale*” (*La mormântul lui Aron Pumnul*, p. 15);
- e) „Să nu zic despre mine, ce omului s-a zis: / Că-i *visul unei umbre și umbra unui vis*” (*O, stingă-se a vieții...*, p. 592).

Sintagma *somnul pământului* (a) – regent substantival + subordonat substantival în genitiv – concentrează semantismul static dinspre un plan individual spre unul universal, prin prezentul verbal *s-adorm* din același câmp semantic al „somnului”, având ca finalitate starea de „somm metafizic”. Genitivul este aici o formă a expansiunii spațiului metaforic al somnului.

Al doilea vers (b) conține oximoronul [+ cald] vs [+ frig, rece]: *mantia răcelii* – forma de genitiv se angajează dihotomic spre a reface inerția de la începutul lumii. Prin urmare, genitivul aici nu mai este o completare, o „încurajare” a câmpului semantic, ci un contrapunct, un echilibru în refacerea unității universale.

În sintagma *a vântului arfă* (c), genitivul, aflat în topică inversă față de regent, impune tonalitatea stihială a muzicii harfei – o simfonie a naturii! Prin urmare, genitivul asociat în expresie cu inversiunea capătă dominanță în câmpul semantic; aici, stihialul, urgia e semn al unei naturi dezlănțuite. Aceeași stilistică o sugerează și genitivul *a clopotelor* față de regentul *jale* (d), și anume: *clopotele* preia în ecou starea de melancolie, trecând-o hiperbolic în *metalica vibrândă jale...* a clopotelor.

Versul „Să nu zic despre mine, ce omului s-a zis: / Că-i *visul unei umbre și umbra unui vis*” (*O, stingă-se a vieții...*, p. 592) este un intertext biblic, în care cele două lexeme își verifică echivalența semantică prin inversiune: ambele, și visul și umbra, au semnificația efemerului... omul e trecător prin lume, un risipitor.

Concluzie: Forma de genitiv a subordonatului față de un substantiv amplifică vs diminuează sau încurajează vs contracarează semnificația regentului.

E. Structura nominală cu determinativ substantival / apozitie, exemplificată prin versurile:

- a. „În capul mesei șade Zamolxe, zeul getic...” (*Gemenii*, p. 606);
- b. „Ea prinde chip și formă, o formă diafană, / Înger cu aripi albe, ca marmura de pal” (*Povestea magului călător în stele*, p. 394);
- c. „Brigbelu, rege tânăr din vremea cea căruntă” (*Gemenii*, p. 606).

Apozițiile dezvoltate (de obicei) se remarcă prin caracterul evocator: primul substantiv din sintagma apozitivă (*zeu, o formă, înger, rege*) stabilește un statut clar, ipostază ce prinde contur prin determinările ulterioare.

Concluzie: Apoziția generează un surplus de cunoaștere a regentului nominal.

F. Structura nominală cu determinativ substantival în acuzativ, exemplificată prin versurile:

- a) „Mă cufund ca într-o mare *de visări* dulci și senine / Și în jur parcă-mi colindă dulci și mândre primăveri” (*Epigonii*, p. 44);
- b) „Lucii picături *de smoală* la pământ cad sfârâind” (*Înger și demon*, p. 58).

Determinativul substantival în acuzativ fragmentează semnificația nominalului-regent. Astfel, în sintagmele *o mare de visări, picături de smoală*, dominantă semantică a regentului (*mare, picături*) definește cadrul poetic.

Concluzie: În structurile de tipul regent nominal + subordonat substantival în acuzativ, regentul își impune semnificația poetică.

ABREVIERI UTILIZATE

adj. – adjectiv

e.p.s. – element predicativ suplimentar

prep. – prepoziție

p.v. – predicat verbal

subst. – substantiv

NOTE

¹ Hugo Friedrich, *Structura liricii moderne*, București, EPLU, 1969, p.11.

² Iorgu Iordan, *Limba literară. Studii și articole*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977, p. 201.

³ Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979.

⁴ Edgar Papu, *Din clasicii noștri*, București, Editura Eminescu, 1977, p. 119-120.

⁵ Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii*, București, 1967, p. 77.

⁶ Terminologie saussuriană.

⁷ Louis Hjelmslev, *Preliminarii la o teorie a limbii*, București, 1967, p. 101.

⁸ Idem, *op. cit.*, p. 105.

⁹ Idem, *op. cit.*, p. 113.

¹⁰ Idem, *op. cit.*, p. 101.

¹¹ Dumitru Irimia, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1986.

¹² D. Caracostea, *Arta cuvântului la Eminescu*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 63-64.

¹³ D. Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 54.

¹⁴ Nu poate să treacă neobservată forma verbală „a se oglindi” cu morfemul „-ez-” ce suportă similitudinea cu alternanța fonetică: „d” cu „z” a pluralului „oglinzi” (oglinză-oglinzi), încât verbul propune o disipare a imaginii poetice nu în sensul risipitor, ci al strângerii departelui într-un aproape „dureros” mereu!

¹⁵ Cf. D. Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Iași, Editura Junimea, 1979, p. 51-55, 85-87.

Dorina BALMUȘ **RELAȚIA TRADIȚIE – MODERNITATE ÎN OPERA LUI MIHAI EMINESCU**

Există doi factori esențiali în funcție de care trebuie relevată tradiția și modernitatea: 1) gradul de raportare a poetului la lumea nouă; 2) limbajul (sistemul poetic) prin care se exprimă această lume. Pornind de la aceste momente, Matei Călinescu deosebește trei mari doctrine: 1) mimetică (preponderent mesianică), bazată pe o poetică a văzului (poezia tradițională clasică și preromantică – *D.B.*) ; 2) expresivă, axată pe o poetică a viziunii, cu un eu interiorizat, obsedat de stabilirea corespondențelor între lumea subiectivă și obiectivă, sau cu un eu dilematic ce va anunța criza identității și individualității (poezia romantică); 3) imaginativă, cultivând o poetică a imaginarului, care edifică o lume virtuală și un „poeta artifaex” sau anunță dispariția lui (poezia modernă) [1, p. 81].

Corelând această trihotomie și cele două convenții poetice, tradițională și modernă, observăm că poezia mimetică se înscrie în convenția tradițională, poezia imaginativă corespunde, în linii mari, convenției moderne, iar cea expresivă (romantică) constituie faza de tranziție dintre cele două convenții, prin ilustrarea unei noi imagini a lumii prin noua relație obiect – subiect, prin criza identității eului care a antrenat și o criză a limbajului, condiționând, astfel, apariția unui nou tip de poeticitate.

În cele ce urmează, vom încerca să relevăm modul în care opera lui M. Eminescu ilustrează trecerea de la convenția tradițională la cea modernă, cumulând elemente din ambele direcții.

Apartenența la o tradiție literară, continuarea și îmbogățirea ei constituie o modalitate esențială de funcționare a mecanismului istoriei literaturii. Este, așa cum afirmă Adrian Marino, „modul prin care literatura supraviețuiește și se dezvoltă, forma sa reală de existență” [2, p. 131]. Problema fundamentală care se impune este recunoașterea valorii tradiției literare și posibilitatea reactualizării ei. Din această perspectivă, tradiția își impune „codul”

sau „modelul”, fiind „conservatoare și normativă, ..., clasicizantă prin definiție” [2, p. 132]. În cazul lui Eminescu nu putem vorbi despre nașterea unei convenții noi (identificată greșit cu eminescianismul), ci de adoptarea convenției poetice tradiționale, ilustrarea de excepție și fructificarea ei, pe măsura doar a unui mare creator. Opera eminesciană este referențială afirmației lui Lotman, conform căreia „dacă textul nu ar sugera la vreunul din nivelele sale o structură parțial tradițională, ci ar... viola toate structurile limbii în ansamblu, inovația sa ar înceta să fie percepută” [3, p. 110]. Astfel, Eminescu a dat un nume convenției literare existente, prin ilustrarea ei genială, fără a fi creatorul acesteia, teză care completează afirmația cercetătoarei Ioana Bot despre apariția eminescianismului înainte de Eminescu, poetul „dând numele coordonatelor esențiale ale specificului național, pe care creația lui a reușit să le sintetizeze într-un mod neegalat până la el” [4, p. 9]. Îi dăm dreptate cercetătoarei I. Bot în ce privește „sintetizarea coordonatelor spiritualității românești”, dar nu putem identifica eminescianismul doar cu acest aspect, prea îngust, deși definitoriu pentru fenomenul în discuție. Nu putem neglija faptul că Eminescu depășește totuși convenția tradițională ilustrată, trasând coordonatele convenției moderne prin: apropierea de individualitate, de sensibilitatea vie, prin solitudinea morală, atmosfera insolită, prin oniric și vizionarism, cultul sufletului muzical și liric etc. Cazul Eminescu este o mărturie a faptului că „în epoci de relativă stabilitate a sistemului, nu lipsesc, la scriitori de marcă, anumite semne de denunțare și provocare” [5, p. 19].

Convenția poetică tradițională în care s-a înscris Eminescu avea drept criteriu al poeticului formalismul, prozodia fiind identificată chiar cu poezia: „o rostire ornată cu ritm și rimă”. Așa cum susține Mircea Scarlat, „opțiunile poezilor noștri au mers dinspre semnificant spre semnificat”, înregistrându-se „o lungă perioadă de acumulări și renunțări atât în domeniul semnificantului, cât și al semnificatului”: ornarea discursului, poezia ca meșteșug (poezii Văcărești, C. Conachi, A. Pann), urmată de „refuzul ornării” [6 p. 27-28].

Apogeul acestei convenții poetice este armonia dintre semnificant și semnificat, reperată în creația eminesciană („poemul total”). Astfel, opera lui Eminescu este o sinteză a poeziei pe care a urmat-o. Afirmația noastră poate fi susținută și întregită de teza lui Mukarovsky: „Opera de cea mai mare originalitate pare să se situeze în afara sistemului, ca o fericită alternativă a acestuia, dar, în realitate, tot ce-o precede se află în el... ca o componentă a conștiinței colective și a procesului de fructificare” [3, p. 24].

Opera lui Eminescu este apogeul retoricii poeticii tradiționale, pe care tot el va încerca s-o depășească prin renunțarea la „poemul total” râvnit. Mircea Scarlat preciza în acest sens: „Abandonând poemul *Memento mori*, Eminescu abandona mai mult decât o sumă de strofe: un mod de a înțelege și de a practica poezia”. Este „eșecul esteticii prin prisma căreia a fost conceput proiectul” [5, p. 41]. Este momentul când poetul, epuizând convenția în care s-a înscris, face necesară schimbarea criteriului poetic și a strategiilor de creație. Cazul Eminescu este o mărturie a faptului că în epoci de relativă stabilitate a sistemului

nu lipsesc la scriitori de marcă anumite semne de denunțare și provocare. În termenii lui Virgil Nemoianu, scriitorul este simultan „un element conservator” și unul „perturbator” [7, p. 21].

Creația eminesciană marchează momentul când viziunea ia locul vederii, încununând căutările romantismului pașoptist (ale poeziei mimetice, mesianice) și definind reperele unui nou concept de poeticitate. Cele două modele cosmologice identificate de I. Em. Petrescu cu referire la opera lui Eminescu susțin, de fapt, cele două etape ale creației poetului: înscrierea în convenția tradițională și abandonarea ei în favoarea celei moderne. În prima etapă a creației sale, cea subsumată convenției tradiționale, Eminescu va dezvolta, în spiritul romantic al epocii, un model cosmologic platonician, valabil atât la nivel ontologic, cât și la nivel poetic, care oferă „certitudinea – fie și nostalgică – a apartenenței la o patrie ceastă niciodată definitiv pierdută, întotdeauna recuperabilă” [6, p. 17]. La nivelul structurii interioare a operei, această concepție ontologică se va manifesta ca o consubstanțialitate a eului cu universul, a gândirii umane cu cea divină. Dominantă va fi ideea de misiune a poporului și de regăsire a unui spațiu originar pierdut (*Ondina*), idei preluate din epoca pașoptistă, precum și unele motive proprii aceleiași perioade: cântecul, dansul, lumina – ca substanță absolută a lumii (*Heliade*) etc. Poezia devine „cântare profetică”, iar eul poetic apare în ipostaza mesianică de bard care are nostalgia „vârstei organice și profetice” a poeziei „când scrierile au valoarea sacră de scripturi” (*Epigonii*). Se conturează astfel o primă ipostază a mitologiei poetice eminesciene ale cărei coordonate vor fi orfismul (*Andrei Mureșanu*) și profetismul, precum și puterea creatoare a visului. La nivelul semnificantului, semnele distinctive vor fi retorismul, prezența diminutivelor și utilizarea abuzivă a epitetelor (dulce, alb, gingaș etc.). Amintind de obsesia „dulcii armonii” prezentă la Bolintineanu și Alecsandri, Eminescu va descoperi structurile de profunzime ale viziunilor poetice pașoptiste, recuperând sensurile originare ale limbajului și ale motivele poetice preluate din această epocă și transformându-le în imagini-concepte ale unei întregi filozofii (lumina, muzica ș.a.). Astfel se explică prezența lor în creația de mai târziu, creație care va depăși vizionarismul pașoptist de natură platoniciană (motivul luminii prezent în prima etapă a creației va cumula semnificații noi și se va constitui ca simbol al devenirii, ca o perpetuă „reeditare a genezei”).

Cea de-a doua etapă a creației eminesciene, circumscrisă modelului cosmologic kantian, se caracterizează prin pierderea sentimentului de consubstanțialitate cu universul, ceea ce antrenează un acut sentiment al rupturii și înstrăinării [6, p. 24]. Este un semn al crizei gândirii moderne care se va manifesta nu doar la nivel ontologic, ci și la nivel poetic. La nivelul structurii interioare a eului, această schimbare este marcată de incidența rupturii, a sciziunii eului, aflat de acum încolo în căutarea complinirii, a reintegrării ființei, afirmată în *Oadă (în metru antic)*: „Pe mine mie redă-mă”. Descoperirea dublului propriu (în oglindă sau în oglinda lumii) va fi însoțită de voluptate, în poezia de dragoste, și de spaimă, în cea thanatică. În opera eminesciană eul cunoaște mai

multe ipostaze: cea în care trăiește consubstanțialitatea lui cu universul, antrenând entuziasmul cosmic, sau nostalgia „paradisului pierdut”, dar recuperabil; ipostaza demonică, a unui suflet dilematic, visând dispariția lumii guvernate de rău (*Mureșanu*) și aspirând la „a corecta un univers absurd printr-un proiect armonicos, iluzorios și compensativ” [6, p. 17]; în sfârșit, cea care ilustrează opoziția eului cu universul, ruptura de marele tot, solitudinea morală a eului și tendința lui de „dezmarginire”. Eul devine martor înstrăinat al existenței, care își identifică prezența impersonală cu a unui „altul”. Dacă prima ipostază ține de convenția tradițională, celelalte două marchează trecerea la convenția modernă, afirmarea eului impersonal fiind expresia supremă a modernității operei eminesciene. Dacă raportăm evoluția eului eminescian la cele trei trepte parcurse de eul din poezia modernă (după A. Mușina) [8], observăm că în creația eminesciană atestăm primele două tipuri de eu: cel scindat, care trăiește o existență împotriva voinței sale (este ipostaza eului din *Odă (în metru antic)*, sugerată de versul „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată”), și eul dedublat, care se contemplă pe sine din afară (această ipostază o aflăm în același poem prin imaginea eului care-și contemplă alteritatea și imploră redobândirea identității pierdute: „Pe mine mie redă-mă”). Aceste ipostaze ale eului, proprii convenției moderne, sunt un argument elocvent în favoarea modernității eminesciene.

Componenta tradițională a operei eminesciene rezidă în retorica de tip clasicist (poezia cu anecdotă): creația lui Eminescu este descriptivă, alegorică, satirică, în pofida vizionarismului inerent. Este evitată expresia directă a sentimentului prin apelul la vocile lirice obiective. Astfel confesiunea directă este subordonată unor viziuni epice și, mai cu seamă, dramatice, iar între eul poetic și universul la care se raportează acesta se creează o „distanță obiectivă”, un spațiu în care „se instalează evocarea, descrierea, reflecția, ironia, satira” [5]. Punerea în scenă a vocilor lirice este semnul distinctiv al poemului-spectacol creat de Eminescu, unde accentul cade nu pe spectacol, ci pe spectaculos și deci pe viziune. În poezia modernă, unde eul „se contopește cu obiectul reveriilor sale într-o stare emotivă complexă”, vom semnala o obscuritate a mesajului, dublată de obscuritatea formei. La Eminescu, chiar și în cazurile de ambiguitate a mesajului, forma textului este întotdeauna clară, subordonată armoniei clasice, aceasta pentru că în creația eminesciană este prezentă o reflexivitate discursivă, lucru firesc pentru un „suflet înalt cugetător” care este poetul Eminescu. Dar gândirea eminesciană este, de cele mai multe ori, consubstanțială visului, care devine, el însuși, un instrument de cunoaștere („visul-idee”) și din care se naște „lumea-închipuirii” opusă „lumii cea aievea” (*Memento mori*). Visul eminescian este, mai degrabă, o formă a gândirii poetice, spre deosebire de poezia modernă, unde atestăm visarea incertă care transfigurează realitatea după legile spiritului. Cu toate acestea, oniricul eminescian reprezintă un preludiv al poeziei moderne, mai ales în cazul în care acesta favorizează vizionarismul: „Iară ochiu-închis afară, înlăuntru se deșteaptă” (*Scrisoarea III*). Modernitatea eminesciană se manifestă atunci când primordialele devin olfactivul, auditivul și viziunea, în locul vederii, specifică poeziei pașoptiste (Bolintineanu, Alecsandri). Viziunea se va constitui ca element principal al lirismului eminescian

și va antrena renunțarea la poemul-spectacol practicat de Eminescu și, treptat, la dispariția „poemului total” la care aspira poetul. Se va realiza trecerea de la sondarea poetică pe orizontală la sondarea în profunzime, ceea ce presupune abandonarea anecdotei, dar nicidecum „sărăcirea” viziunii. Este, dimpotrivă, semnul modernizării mijloacelor poetice (*Eco*). Atestăm o puritate a lirismului, care se opune romantismului confesiv, prin dorința de impersonalizare (*Glossă, Luceafărul*). Această impersonalizare va da naștere, în poezia modernă, „lirismului absolut”, care va deveni semnul restrictiv al poeziei moderne.

Trecerea de la convenția tradițională la cea modernă este evidentă și la nivelul limbajului poetic. În prima etapă a creației, atestăm încrederea poetului în puterea orfică a cuvântului. Este valorificat limbajul inerent gândirii mitice, „expresie spontană a sufletului vizionar” („Epigonii”: „*sfinte firi vizionare*”). În a doua etapă a creației se identifică artificialitatea limbajului („gratuitatea jocului”), mimarea unor sentimente și atitudini prin fraze convenționale. De aici nostalgia după limbajul originar și, mai mult, aspirația la un limbaj universal care ar surprinde esența lucrurilor, ar surprinde „cuvântul ce exprimă adevărul”. Poetul caută „desprinderea de Logosul poetic și găsirea ca ipoteză a unui Logos ultim, atemporal, a unui cuvânt oprit care să nu intre niciodată în rostire” [9, p. 19]. O realizare impresionantă în acest sens este versul din *Odă* „Nu credeam să-nvăț a muri vreodată”, în care N. Stănescu sesizează „tensiunea spre un cuvânt viitor”.

Concluzionând, susținem că opera lui Mihai Eminescu nu poate fi cuprinsă într-o singură convenție poetică, cea tradițională, ea realizând prin excelență trecerea la una modernă și răspunzând chiar sensibilității noastre contemporane prin conceperea omului și a lumii ca un complex de forțe și tensiuni aflate într-un proces dinamic, fapt ce reflectă caracterul germinativ al creației eminesciene.

BIBLIOGRAFIE

1. Matei Călinescu, *Conceptul modern de poezie*, București, Editura Eminescu, 1972.
2. Adrian Marino, *Biografia ideii de literatură*, vol. IV, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997.
3. Maria Corti, *Principiile comunicării literare*, București, Editura Univers, 1981.
4. Ioana Bot, *Eminescu și lirica românească de azi*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1989.
5. Mircea Scarlat, *Istoria literaturii române. Momente și sinteze*, vol. II, București, Editura Minerva, 1982.
6. Ioana Em. Petrescu, *Modele cosmologice și viziune poetică*, București, Editura Universal Dalsi, 2000.
7. Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului*, București, Editura Univers, 1997.
8. Alexandru Mușina, *Eseu asupra poeziei moderne*, București, Editura Cartier, 1997.
9. Marina Mureșanu-Ionescu, *Literatura – un discurs mediat*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1996.

**Theodor REACȚIONARUL
CODREANU EMINESCU**

La întrebarea dacă Eminescu a fost sau nu „reacționar” răspunsurile s-au dat de multă vreme, încă din timpul vieții scriitorului, când presa ostilă gândirii sale a hotărât că publicistul are toate păcatele unui gânditor potrivit „progresului” etc. De atunci încoace, destui antieminescieni i-au pus poetului fel de fel de etichete prăpăstioase. Firește, una dintre cele mai culpabilizante este aceea de *reacționar*. După moartea poetului, acuzația pare să fi culminat în anii proletcultismului, dar mai cu seamă în perioada postdecembristă, când bătălia ideologică s-a încins din nou împotriva curentului național din cultura română. În anii '50, Ovid. S. Crohmălniceanu, în vremea ferventei îndochinări comuniste, vedea o nenorocire a culturii românești în faptul că „poetul național” s-a întâmplat să fie „pesimist” și „reacționar”. Acuzele au fost perpetuate, după 1989, de către Z. Ornea și de comilitoni, de astă dată fiind antrenată în dispută și o parte dintre tinerii intelectuali, îndochinați pe diverse căi. Să nu ne mire acest lucru, fiindcă imitatorii noștri au putut găsi fapte similare în culturi de prestigiu. La Universitatea Stanford, nu cu mulți ani în urmă, au fost excluși din programa anului întâi Dante, Shakespeare, Montaigne, Cervantes sub pretextul că ar fi fost... reacționari! Jean-François Revel observa că în locul acestora au fost preferați Franz Fanon, Che Guevara „și alți farisei revoluționari, pe cât de puerili, pe atât de efemeri”¹. În fața postmodernistei *political correctness*, nu poți decât să te bucuri că Eminescu se găsește printre „reacționari” de talia lui Shakespeare și Cervantes.

De regulă, cei care s-au ridicat în „apărarea” lui Eminescu au căutat să demonstreze contrariul, anume că poetul n-a fost „reacționar”. Firește, textele ziaristului sunt probatoare în acest sens și a relua polemica mi se pare a ne bate gura degeaba. De aceea, mai indicat este a transforma „defectul” în supremă calitate, de o actualitate stringentă, acum și pentru viitor. Și nu e vorba de a ne hazarda în cine știe ce speculații. Eminescu ne-a îndrumat el însuși

către o asemenea soluție, „reacționând”, la rându-i, la acuzațiile din paginile „Românului”. Poetul confirmă cu mândrie că este un *reacționar* și că menirea unui adevărat intelectual în fața politicii oficiale și a realităților crude din țară este să *reacționeze* împotriva „progresului” dezastruos asumat de liberalismul roșu, considerându-se el însuși un *liberal*, dar unul deopotrivă „conservator”, în sensul viziunii organice despre lume spre care l-a condus *ontologia arheului* (vezi, în acest sens, Theodor Codreanu, *Modelul ontologic eminescian*, Editura Porto-Franco, Galați, 1992). „Progresiștii” *sans rivages* pariază pe o accelerare a ritmului de „dezvoltare”. Cu cât acesta este mai intens, cu atât se crede că e spre binele omenirii, iar politicienii își fac un titlu de glorie în a fi „ultra-progresiști”, precum Cațavencu. Dar atât Caragiale, cât și Eminescu au văzut dezastrul și comicul grotesc din optimismul lui Cațavencu.

„Progresiștii” cu orice preț – iarăși vorba lui Caragiale – sunt negustorii de „trufandale”, cei care par să obțină niște câștiguri imediate, dar cu marfă proastă, contrafăcută. Eminescu dă exemplul grădinarului care silește cireșele să se coacă răsucindu-le cozile. Într-adevăr, cireșele par coapte și grădinarul îi poate înșela pe cumpărători. Dar, atrage atenția poetul, acele cireșe sunt pierdute pentru viață, sâmburii lor nu vor mai putea încolți și rodi, căci și-au pierdut arheul. Iată nenorocirea adusă de „progresul cu orice preț”. Recent, într-o emisiune televizată, Dan Puric, unul dintre cei mai lucizi și mai profunzi artiști-intelectuali pe care-i avem, atrăgea atenția că omul „progresist” va voi să accelereze în așa fel evoluția, încât va dori ca perioada de dezvoltare a copilului în burta mamei să fie scurtată de la nouă luni la trei! Atunci, desigur, vom pași în era avortonilor!

„Progresiștii” nu văd decât „rușinea de a fi reacționar”, dar nu și *geniul de a fi reacționar*, spre binele umanității. Julien Benda vorbea, în anii '30 ai secolului trecut, despre *trădarea intelectualilor*. Oare unde este „trădare”, la Eminescu sau la iresponsabilii lui acuzatori care ne conduc din utopie în utopie? Observ la unii dintre aceștia o dedublare schizofrenică a gândirii, chiar la inteligențe cu totul remarcabile. Mă gândesc, în primul rând, la Virgil Nemoianu, care a ținut morțiș să se prenumere printre cei ce văd în Eminescu un „reacționar”, în sensul cel mai rău al cuvântului, de unde și somația că a sosit vremea *să ne despărțim de Eminescu!* Dar miezul gândirii sale cu privire la ritmurile progresului coincide cu poziția lui Eminescu!

Virgil Nemoianu este autorul unei interesante *teorii a secundarului*, care dezvoltă, cu mijloace proprii, deconstructivismul american și european. Nota originală a lui Virgil Nemoianu e că nu mai distinge o falie între resorturile artei tradiționale și ale celei moderne și postmoderne. La el, să zicem, *estetica* nu e *premodernă*, iar *poetica* – modernă și postmodernă, ci statutul ei „ontologic” ar fi să se opună, prin definiție, istoriei și progresului – datele esențiale care caracterizează modernitatea. Arta e din capul locului *reacționară*, *antidemocratică*, *antimodernistă* și tocmai de aceea „postmodernă” sau „transmodernă” prin excelență. Calea deschisă de Nemoianu e deosebit de îndrăzneată și ar putea interesa în cel mai înalt grad. Fără s-o știe, Virgil Nemoianu dezvoltă o idee nonliberală, aparent conservatoare, aflată și

la Eminescu și prefigurată în intuițiile filozofiei nonhegeliene ale lui Ion Heliade Rădulescu, cel din *Echilibrul între antiteze*. De altfel, Eminescu a tins către o *antitetică* (vădit antihegeliană), cu precedente în Kant, care dobândește o remarcabilă continuitate transmodernistă în gândirea lui Ștefan Lupașcu. Paradoxal, Nemoianu e mai aproape de teoria sociopolitică a lui Eminescu prin grija cu care încarcă termenul *reacționar* de potențialități pozitive. Gândirea modernă, fie ea liberală sau de orientare marxistă și neopozitivistă, a discreditat, fără drept de apel, conținutul cuvântului *reacționar*. Repet, el a devenit o etichetă rușinoasă, încât nimeni nu putea fi încântat nici pe vremea lui Eminescu și nici în a noastră să fie numit *reacționar*. În anii proletcultismului, Eminescu ar fi fost trimis la Canal pentru etichetarea ca „reacționar”. Ba, am spus, că adversarii de ieri și de azi ai lui Eminescu și-au făcut un titlu de glorie în a-l discredita pe poet cu această etichetă descalificantă. De la Ștefan Zeletin până la Ioan Petru Culianu și Alexandru George, în general, cultura critică din epoca marilor clasici, de orientare maioresciană și eminesciană, este pusă la zid ca „reacționară”, opunându-se *progresului* capitalist al României moderne, deci sincronizării rapide, de care avea nevoie ca de aer. Ba, Ioan Petru Culianu acuza, în bloc, literatura română că e *reacționară*, începând chiar cu primul roman valoros – *Ciocoii vechi și noi* de Nicolae Filimon – și până la Slavici, Rebreanu, Marin Preda. Argument: Filimon a discreditat „parvenitul”, singurul tip social progresist, constructor de capitalism, luând, în schimb, partea boierimii conservatoare și reacționare, înrădăcinată în tradiție și imobilă. Se conturează, altfel spus, o antiteză între factorul dinamic, cosmopolit, capitalist (Dinu Păturică) și imobilismul *național* întrupat de Banul C.²

Virgil Nemoianu contrazice o asemenea viziune unilaterală și consideră că arta, cultura, în genere, sunt factori de *reacțiune*, de obstaculare în calea *progresului*: „Progresul deplin, nestânjenit și linear reprezintă drumul cel mai scurt spre stagnare și moarte. Această tendință este împiedicată, întârziată și, de fapt, contracarată de reacția unor gesturi creatoare”³. Sublinierea precarității conceptului de *progres* în istorie este o atitudine tipic postmodernistă, or, Culianu se dovedește un reprezentant al modernismului înalt. Nemoianu pariază pe un paradox: cu cât ritmul istoriei este mai rapid, cu atât lumea se apropie mai mult de stadiul entropic, al omogenizării în dezordine. În acest cadru, cultura, conservatoare și reacționară, are un efect *negentropic*, putând întârzia dezastrul. Aceasta ar fi cea mai înaltă menire a artei, încât epitetul depreciativ *reacționar* se încarcă brusc cu sensuri pozitive. Dar este exact încărcătura pe care o dădea Eminescu termenului când răspundea la acuzațiile adversarilor din presă: „Maniera noastră de-a vedea e pe deplin modernă: pentru noi statul e un obiect al naturii care trebuie studiat în mod individual, cu istoria, cu obiceiurile, cu rasa, cu natura teritoriului său, toate acestea deosebite și neatârând câtuși de puțin de la liberul arbitru al indivizilor din cari, într-un moment dat, se compune societatea. De aceea, dacă tendințele și ideile noastre se pot numi *reacționare* (s. n.), epitet cu care ne gratifică adversarii noștri, această reacțiune noi n-o admitem decât în înțelesul pe care i-l dă fiziologia, reacțiunea unui corp capabil de a redeveni sănătos contra influențelor stricătioase a elementelor străine introduse înlăuntru său”⁴. Pe o poziție similară se posta Caragiale, cel ce și-a

bătut joc de acel *voi progresul cu orice preț* cațavencian. *Conservatorismul progresist* (Ion Heliade Rădulescu) este, în definitiv, o atitudine *transmodernă*, pe care o susține și Virgil Nemoianu.

Urmează însă o lovitură de teatru, fiindcă, în pofida propriei teorii, Virgil Nemoianu îl etichetează pe Eminescu drept „reacționar”, în sensul cel mai rău al cuvântului, și ne somează la *despărțirea de Eminescu*⁵. Oare de ce o asemenea contradicție în termeni? E vorba de o lepădare de propria doctrină și de o cădere în *ideologie*, prin definiție partizană? Așa ar fi, dacă, în realitate, teoria nemoianiană n-ar musti, din capul locului, de ideologie. Teoria secundarului are o țintă precisă: de a discredită majoritățile în favoarea minorităților, fiind un tipic simptom de *political correctness*.

Aparent, Virgil Nemoianu propune depășirea dialecticii de tip hegelian, funcțională în imaginarul modernist al istoriei ca progres, în favoarea unei *antitetici* cu o destul de veche tradiție în gândirea românească, de la Dimitrie Cantemir și Ion Heliade Rădulescu până la Eminescu, Blaga și Ștefan Lupașcu. El pare a ține cont de maxima-cheie a gândirii eminesciene: *Antitezele sunt viața*. Virgil Nemoianu particularizează antitezele spre a le *generaliza* doctrinar: pentru el, antitezele fundamentale în istorie sunt *principalul și secundarul*. *Principalul* ar tinde către omogenizare, entropie, confundându-se, în societățile moderne, cu *majoritatea națională*, pe când *secundarul* produce efectul antientropic, identificându-se cu *minoritatea* de orice fel, inclusiv cu *individualul* care, de regulă, se plasează în *opoziție*. Miză cel puțin dublă la Virgil Nemoianu, căci ținta era să se stimuleze *disidențele* în țările Estului, iar în Occident – legitimarea *politicii corecturilor*, având în centru ascensiunea diverselor minorități. În partea bună a teoriei sale, Nemoianu consonează cu *antitetica* lui Ștefan Lupașcu, dar fără a pătrunde, din păcate, în complexitatea arhitectonică a *celor trei materii*. În orice caz, el admite coexistența antitezelor într-o reacțiune reciprocă benefică: „Principalul și secundarul coexistă. Principalul domină secundarul. Secundarul ia poziția antagonistă față de principal. O anume dinamică a transformării, dependenței și confirmării reciproce este și ea sesizabilă. Toate aceste relații par derutante, în ciuda abundenței lor, și ne putem pune întrebarea dacă angrenajul lor nu este atât de inextricabil, încât orice încercare de a descurca ițele s-ar dovedi iluzorie”⁶.

Într-adevăr, există o mare doză de risc în încercarea de a descâlci taina antitezelor, fiindcă în ele zace „diferența ontologică”, marea cruce dintotdeauna a ontologiei. Virgil Nemoianu însă are curajul să se aventureze între antitezele sale, cum îi stă bine unui veritabil filozof, chiar cu riscul de a cădea în ideologie, în sensul de a ține partea uneia dintre ele. Decizia sa, sugerată încă din titlul lucrării, e de a paria pe *secundar*. Din această clipă, el alunecă din filozofie în ideologie, deși continuă să rămână într-o bună speculație erudită, vecină cu filozofia. La gânditorii de geniu, precum Eminescu sau Lupașcu, o asemenea cădere nu e posibilă, fiindcă *antitetica* însăși s-ar prăbuși. Demersul lui Nemoianu rămâne interesant prin miza finală, pariul *secundarului*. Îl vom urmări pornind de la actul hermeneutic în jurul romanului *Doctor Faustus* de Thomas Mann.

Adrian Leverkühn ar întrupa *secundarul*, iar Serenus Zeitblom – *principalul*. Cu această identificare, Virgil Nemoianu răstoarnă atât interpretarea curentă a romanului, cât și intențiile auctoriale. De regulă, Adrian Leverkühn este catalogat ca spiritul *demonic* al romanului. Nu, zice Virgil Nemoianu, adevăratul diavol este Serenus Zeitblom, căci el reprezintă principalul, omogenul, mișcarea entropică, comunitatea germanică interbelică. Din contră, Adrian Leverkühn e secundarul, marginalul, neobișnuitul, alienarea, reacțiunea⁷. Principalul, adică poporul german, devine *demonul nazist*: „Ceea ce a dus la ororile istorice a fost marginalizarea, înfrângerea și sacrificarea lui Adrian, nu afirmarea, munca sau ideile sale”⁸.

Leverkühn simbolizează *disonanța* care se ridică împotriva *consonanței*, aceasta din urmă fiind *infernul*. Thomas Mann a intenționat să prezinte invers lucrurile, dar instinctul „reacționar” al artistului a schimbat voința auctorială.

Interpretarea lui Virgil Nemoianu este, fără îndoială, dintre cele mai ingenioase, dar nu mai puțin ideologică, în pofida aparențelor. El vrea să demonstreze că o comunitate națională, prin *consonanța* în specific, în tradiție este „nazistă” prin definiție și că o salvează întotdeauna „secundarul”, producând *disonanța* în sânul ei. Dacă Virgil Nemoianu s-ar fi menținut în logica antitetică, el ar fi rămas consecvent până la capăt. Teoria secundarului devine însă o armă de luptă împotriva *naționalului*. Acum se înțelege de ce autorul se dezice de propria teorie și-i refuză lui Eminescu statutul de „reacționar” în sensul pozitiv al cuvântului. El produce o răsturnare similară ca în cazul romanului *Doctor Faustus*, demonizându-l, de astă dată, tocmai pe „secundar”, pe gazetarul Eminescu, din pricină că întrupează *naționalul*. Într-adevăr, Eminescu simboliza arheul românilor, dar din poziția de *marginalizat*, împreună cu poporul român, ignorat și disprețuit de o *pătură minoritară*, numită de poet „pătură superpusă”. Cu alte cuvinte, Eminescu sesizase o situație cu totul aberantă în societatea românească: națiunea profundă era tratată ca „minoritate”, batjocorită de o oligarhie care nu-și cunoștea decât măruntele interese de grup, într-o corupție generalizată. Iată, fără îndoială, o foarte încurcată necorelare a antitezelor, pentru care Eminescu a găsit o denumire emblematică: *antiteze monstruoase*.

Concluzia e că o istorie normală înseamnă întotdeauna *echilibrul antitezelor*, iar orice mutilare a uneia dintre ele înseamnă oprimarea vieții. Supremația *principalului* înseamnă *imperialism*, iar supremația secundarului – *dictatură*. Infernul nu e *majoritatea*, cum crede Virgil Nemoianu, fiindcă oricând *minoritatea* poate fi infernul și invers.

Dacă admitem că modernismul a adus supremația majorităților (care e și cutuma democrației), iar postmodernismul pe cea a minorităților, depășirea ambelor forme de oprimare nu poate fi decât *transmodernistă*, căci numai transmodernismul se fundează pe *antitetică*, pe care o întrevăd ca filozofie a viitorului.

Astăzi, singura *reacțiune* validă împotriva omogenizării planetare în favoarea diversităților o pot da *națiunile*, identitățile culturale, altfel spus, și identitățile individuale. E de învățatură că, după ce a trecut prin iluziile *postistoriei* (adică ale postmodernismului), Francis Fukuyama a scris lucrarea *Construcția statală*:

guvernare și ordine mondială în secolul 21, carte în care-și schimbă doctrina, spre transmodernism, susținând nevoia întăririi statelor naționale și părăsind euforia slăbirii acestora propovăduită de ideologii postmodernității. Într-o lume transparentă, iar nu opacizată, realul are întotdeauna cel puțin două fețe. Națiunea, rasa, religia etc. există întrucât mai există cel puțin o națiune, o rasă, o religie etc. Rasismul e rău fiindcă nu respectă echilibrul antitezelor, cum s-a petrecut și în țara democrației, America. Dar a nega existența raselor sau a dori dispariția lor în speranța unui metisaj generalizat, zicând că nu există decât *omul*, e tot o spargere de echilibru, la fel de abominabilă. Un asemenea demers s-a încercat la nivelul O.N.U. imediat după al doilea război mondial, ca reacție la rasismul lui Hitler. Atunci, savanții s-au adunat și au decis că nu există specific de rasă, ca și cum cu o aberație poți îndrepta altă aberație. La comanda UNESCO, în 1959, Claude Lévi-Strauss a scris studiul *Race et histoire*, în care s-a străduit să demonstreze că diferențele dintre oameni nu țin cu nimic de rasă, ci sunt doar de ordin istoric, geografic și sociologic. Dar onestitatea științifică îl obligă, pe același Claude Lévi-Strauss, să se revizuiască și să recunoască diversitățile rasiale și etnice. În 1971, tot UNESCO îl invită să conferențieze contra rasismului. De astă dată, savantul a scandalizat forurile internaționale ideologizate, Claude Lévi-Strauss fiind acuzat de „erezie”, că ar fi „reintrodus lupul în turma de oi”, cum se exprimă Alain Finkielkraut. Nu, lupul în turma de oi îl introduc întotdeauna ideologii, cei care ignoră că *antitezele sunt viața*.

Națiunile nu sunt creații artificiale ale modernității, de la romantism încoace, cum acreditează ideologii postmodernității. Posibilitățile de apariție ale diversităților etnolingvistice sunt *arheale*, în planul creator al logosului divin. În duminica cincizecimii, Duhul Sfânt s-a pogorât ca limbi de lumină și apostolii au putut propovădui creștinismul în toate limbile pe care, până atunci, nu le cunoșteau. Primejdia dezordinii din Turnul Babel nu mai era acum, sensul lumii inversându-se de la opacitate la transparentă, la lumea-lumen, într-o splendidă armonie a diversităților, care constituie esența creștinismului. Nu a cunoscut Antichitatea sentimentul național? Dimpotrivă, *patria* a fost o valoare fundamentală a vechii Europe (și nu numai) de vreme ce i s-au dedicat epopei de măreția *Odiseei* sau a *Eneidei*. Ithaca este simbolul iubirii de patrie, care nu se stinge nici după zeci de ani. Ovidiu a simțit nostalgia Romei până la moarte, iar Dante a tânjit, din exil, după Florența sa dragă. În atare privință, cei vechi ne erau superiori, cu atât mai mult cu cât iubeau fără *ideologia patriei*. Abia în timpurile moderne, când sentimentul patriotic a decăzut la rangul de ideologie naționalistă, ființa națională s-a văzut în mare primejdie. Din acest punct de vedere, Eminescu era un „anti-naționalist”, căci mărturisea că iubește patria *sans frases*, naționalitatea *vorbită* iar nu *trăită* fiind apanajul demagogilor fulgerați în *Scrisoarea III* și în articole. Fidel gândirii antitetice, Eminescu sublinia necesitatea echilibrului, *în marginile adevărului*, dintre *național* și *cosmopolit*, pretenția celui din urmă de a suprima ce e național însemnând imposibilitatea de existență a cosmopolitismului însuși. Acesta este un semn al gândirii paradoxale specifice ethosului transmodern: „cosmopolit sunt și eu – mărturisește Toma Nour; aș vrea ca omenirea să fie ca prisma, una singură, strălucită, pătrunsă de lumină (aceasta e lumea-lumen! – *Th.C.*), care are

însă atâtea colori. O prismă cu mii de colori, un curcubeu cu mii de nuanțe. Națiunile nu sunt decât nuanțele prismatice ale Omenirei, și deosebirea dintre ele e atât de naturală, atât de explicabilă cum putem explica din împrejurări asemenea diferența dintre indivizi. Faceți ca toate aceste colori să fie egal de strălucite, egal de poleite, egal de favorizate de Lumina ce le formează și fără care ele ar fi pierdute în nimicul neesistenței, căci în întunericul nedreptății și a barbariei toate națiunile își sunt egale în abrutizare, în îndobitocire, în fanatism, în vulgaritate; ci când Lumina abia se reflectă în ele, ea formează colori prismatice. Sufletul omului e ca un val – sufletul unei națiuni ca un ocean”⁹.

E un model de gândire antitetică a *lumii ca lumen* (altminteri, poetul scrie cuvântul *Lumină* cu majusculă, dovadă că are conștiința *transparentei* spirituale), așa cum se prefigurează în teologia Părintelui Stăniloae. De aceea, nu este productiv să lauzi cosmopolitismul, eliminând din ecuație specificul național, pledând împotriva *identității*. Niciodată, atâta vreme cât va dura omenirea, națiunile nu vor dispărea, deși unele dintre ele vor dispărea înghițite de altele. Ernest Gellner, celebrul teoretician al națiunilor, care nu poate fi bănuț de naționalism, spunea în 1983 că „nu trebuie să ne așteptăm la sfârșitul epocii naționaliste”¹⁰. Dar putem spera la slăbirea acuității conflictului naționalist, în sensul armoniei prismatice a diversităților naționale, după speranțele eminesciene. Așadar, nu *naționalism șovin*, nu *internaționalism* și *cosmopolitism*, ci *transnaționalism* în ethosul transmodernității. Nu o ideologie care profetizează și propovăduiește dispariția națiunilor este eficientă în condițiile globalizării, căci aceasta ar duce la biruința *omogenizării* în defavoarea diversităților. Lumea, sub aparentul ritm înzecat al *progresului*, și-ar intensifica *opacitatea*, după spusa lui Eminescu, și ne-am trezi, în pofida așteptărilor, la o „egalitate” în „întunericul nedreptății și a barbariei”.

Avem deci nevoie de *reacționari* ca Eminescu așa cum avem nevoie de aer.

NOTE

- ¹ Jean-Francois Revel, *Revirimentul democrației*, București, Editura Humanitas, 1995, p. 32.
- ² Ioan Petru Culianu, *Mircea Eliade*, 1978, trad. rom. de Florin Chirițescu și Dan Petrescu, București, Editura Nemira, 1995, cap. *Dușmanii capitalismului*, p. 169-174.
- ³ Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului*, 1989, trad. rom. de Livia Szász Câmpeanu, București, Editura Univers, 1997, p. 210.
- ⁴ M. Eminescu, „Timpul”, 17 august 1879.
- ⁵ Virgil Nemoianu, *Despărțirea de eminescianism*, în „Astra”, nr. 7/1990.
- ⁶ Virgil Nemoianu, *O teorie a secundarului*, *op. cit.*, p. 207-208.
- ⁷ *Ibidem*, p. 69.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ M. Eminescu, *Opere*, VII, *Proza literară*, studiu introductiv de Perpessicius, București, Editura Academiei, 1977, p. 180.
- ¹⁰ Ernest Gellner, *Națiuni și naționalism*, trad. rom. de Robert Adam, Oradea, Editura Antet, 1997, p. 180.

Carmen- TIMOTEI CIPARIU,
Gabriela PAMFIL PRIMUL FILOLOG ROMÂN

1. Dacă rolul lui Timotei Cipariu la dezvoltarea studiului descriptiv al limbii române și al celui istoric a fost uneori subestimat sau chiar ignorat (cercetările sale lingvistice fiind etichetate ca vetuste ori perimate încă din momentul apariției lor), activitatea sa din domeniul filologiei (= studiul și editarea textelor vechi, în special) a beneficiat, de-a lungul vremii, de aprecierea unanimă a specialiștilor¹.

Cum se știe, T. Cipariu a fost supranumit, încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, *părintele filologiei române*², această formulă omagială fiind considerată adesea ca acoperitoare pentru întreaga lui activitate lingvistică. Analizând semnificația respectivei sintagme, Mioara Avram, după ce stabilește accepțiunile celor doi termeni ai sintagmei pe baza identificării realităților desemnate în cazul învățatului ardelean, conchide, pe drept cuvânt, că „prioritate absolută are T. Cipariu numai în domeniul filologiei românești propriu-zise, în sensul de «studiu al textelor»” (p. 16)³.

În calitate de filolog, eruditul transilvănean s-a preocupat de tot ce constituie obiectul de studiu al acestei discipline: a identificat cele mai reprezentative texte (tipărituri și manuscrise) vechi românești, pe care le-a supus unui examen critic complex, în urma căruia a reușit să formuleze ipoteze, de obicei plauzibile, în legătură cu datarea, locul apariției, paternitatea unora dintre ele, cu filiația textelor tipărite în momente și în regiuni diferite și să reproducă fragmente din aceste scrieri cu o acribie nemaîntâlnită până atunci; a editat și comentat inscripții, documente istorice, acte oficiale (diplome) etc., îmbinând principiile diplomatiei cu rigurozitatea filologiei.

2. Deși filologia avea o lungă tradiție în cultura europeană, la noi alcătuirea de ediții și de crestomații era la începuturi⁴.

Pe lângă meritul de a fi conservat o mare parte din tezaurul cultural, procesul de editare a textelor vechi, inițiat de Cipariu la mijlocul secolului al XIX-lea, a favorizat cercetarea în spirit științific modern a limbii române, din perspectivă

diacronică mai ales. Însăși opera lingvistică a lui T. Cipariu oferă o primă dovadă concludentă în acest sens. Numeroasele lui contribuții la emanciparea studiului limbii române (din *Principie de limbă și de scriptură*, ed. I în „Organul luminarei”, 1847-1848, ed. a II-a, Blaj, 1866, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, Blaj, 1854, *Gramateca limbei române. Partea I. Analitică*, București, 1869, *Partea a II-a. Sintetică*, București, 1877 și altele) au avut ca fundament materialul factual extras din textele vechi românești, chiar de el antologate și judicios interpretate.

De altfel, pasiunea pentru studiul limbii române a izvorât – cum însuși mărturisește – din lectura, în prima tinerețe, a trei texte vechi: *Cazania* de la Brașov, 1581, *Psaltirea româno-sârbească*, Iași, 1680, și *Parimiarul*, Iași, 1683 (A, 81), cărora li s-au adăugat ulterior multe altele, care i-au revelat frumusețea românei din perioada începuturilor literare și i-au stimulat gândurile creatoare către preocupările viitoare: „Impresiunea cea vie ce fecere aceste cărți venerabili asupra unui tânăr de 21-22 de ani fu pentru forma limbei românești ce o oserbai atunci mai întâi, atât din partea materiei lexicale, cât și a formelor gramaticale și sintactice din acele cărți. Ce? întrebai în mine-mi, bătrînii noștri nu vorbeau nece scriau românește așa cum vorbim și scriem noi astăzi? Limba românească dar a pățit schimbări și strămutări de la 1580 sau și de la 1680 încoace până la noi? Dar apoi, înainte de a. 1580 în sus până la venirea romanilor în Dacia nu va fi pățit încă și altele și mai multe și mai mari? Și alte întrebări mai multe, tot asemenea” (A, 81).

A urmat apoi, adesea cu uriașe sacrificii, procurarea unor tipărituri, manuscrise vechi incunabule, chiar papirusuri (AL, VI; A, 81), din care a rezultat o vastă bibliotecă personală (aproximativ 7000 de volume)⁵, conținând multe rarități și unicate bibliografice.⁶

3. Într-unul din manuscrisele cipariene, inventariat sub titlul *Însemnări despre Lepturariul lui A. Pumnul* (ms. rom. 260)⁷, (ciorna unui raport ordonat de Ministerul Instrucțiunii Publice, prin T. Maiorescu), sunt consemnate observațiile critice ale savantului blăjean în legătură cu principiile de alcătuire a primului volum din *Lepturariul* conceput, în scop didactic, de fostul său prieten, A. Pumnul, aflat acum la Cernăuți, și de colaboratorii acestuia⁸, principii contrare celor promovate de el în *Analecte*. Avea, desigur, motive întemeiate: „Autorii, făcând înnoiri în forme gramaticale și ținând mulți termeni usați numai în Bucovina și Moldova, nu ar fi spre folosul și propășirea în cultivațiunea limbei românești a sancționa cu autoritate publică o carte care cuprinde erori recunoscute limbistice și care în usul scolaristic ar da privilegiul a crede că acele forme rătăcite sunt bune și exemplele de stil și limbă sunt de a se socoti de muștră și model întru învățarea limbei românești” (f. 4^v). Așadar, Cipariu incrimina lipsa unor criterii științifice de editare, mai ales intervențiile în fonetica și morfologia textului, expurgarea acestuia de cuvintele slave⁹, care denaturau „adevărul formelor vechi ce se află în cărțile noastre cele bătrâne” (f. 18^r).¹⁰ Disputa continuă apoi cu N. Iliescu, elevul lui Pumnul. Acesta îi reproșă lui Cipariu, între altele, selecția neinspirată a scrierilor din *Analecte*, precum și „limba rea și stilul neromânesc” (f. 22^v) din textele antologate. (Aceasta este, probabil, singura contestare a *Analectelor* cipariene). În replică, filologul blăjean își reafirmă principiile, precizând că *analectele* din toată lumea sunt alcătuite din

scrierile reprezentative ale literaturii unui popor și că limba acestora, prin urmare, nu-i aparține lui, ci înaintașilor, pe care el îi apreciază în chip deosebit: „Pentru moldoveni, iată, într-însele [în *Analecte*] figurează Varlaam și Dosoftei, mitropolitul Moldovei, Demetriu Cantemir, principele Moldovei, Eustatiu și Miron logofeții. Arată-mi vreun moldovean și alte cărți tipărite în Moldova până la a. 1700, unde se termină întâiul tom din *Analecte*, cu un stil și limbă mai românești, cu idei și sentimente mai naționale, mai morale, mai religioase” (f. 24^r).

4. Pentru studierea și editarea textelor vechi, Cipariu s-a înarmat cu solide cunoștințe de paleografie, instrument indispensabil în cercetarea filologică. Desigur, un loc important revenea alfabetului chirilic, utilizat atâtea secole în scrierile românești. Pe lângă o corectă interpretare a grafiei chirilice, Cipariu a formulat chiar unele ipoteze în legătură cu originea acestuia. Astfel, împotriva opiniei curente, conform căreia alfabetul chirilic ar fi creația lui Chiril și Metodiul în secolul al IX-lea, lingvistul ardelean, împreună cu alți cercetători, consideră că „acești apostoli nu au inventat oarecare formă nouă de litere, ci numai au acomodat forma literelor grecești ce era usitată pre atunci... și au adaus cele ce-i lipseau pentru graiul bulgaro-sârbesc” [= glagoliticul] (P, 355). Adoptarea alfabetului chirilic de către români a avut loc „mai ales după înființarea imperiului româno-bulgar, cu finea secolului al XII-lea”, când a fost introdusă „nu numai scrierea, ci și limba slovenească în beserecă și în divan” (P, 356). Așadar, Cipariu a intuit că românii au preluat alfabetul chirilic de la bulgari, nu de la sârbi, ucraineni sau ruși, cum se presupunea în epocă.¹¹

Cipariu socotea că „slovenic e acel alfabet numai în cât pentru literele adause (Ѡ, ѡ, Ѣ, ѣ, Ѥ, ѥ, Ѧ, ѧ), iar în cât pentru celelalte e grecesc” (ms. rom. 347, f. 23^v). Acest alfabet a suferit însă unele modificări și înnoiri chiar din partea românilor, astfel că unii învățați ajunseseră să considere că „alfabetul acesta nu e un alfabet numai pentru slavi, ci și pentru români, și fiindcă și acele puține litere adause se adăuseră de oameni greci, nu slavi, așa, după us, nu după origină, acest alfabet ar veni să se numească slavo-român sau româno-slavic, iar după origină ar fi autori grecești” (f. 23^v). Fără a aduce obiecții unor asemenea opinii, Cipariu conchide: „Se poate, ci nu avem nici o urmă, nici o mărturie că și românii începuseră de îndată cu slavii bulgari a scrie românește cu acest alfabet” (f. 23^v). În același manuscris (f. 24^r-24^v), învățatul ardelean discută câteva probleme referitoare la trăsăturile grafiei chirilice din primele texte românești, anume despre valorile fonetice ale acelorasi semne chirilice la slavi și la români. „Adevărat este că unele din vocalele adause nu le pronunțăm ca slavii, nici le usuăm după metoda lor. La noi, ѡ nu moaie cosunanții ca la slavi, ci ține locul lui *u* jumătătit. Ѣ la noi e vocale întreagă, iar la ei uneori însemnează numai că cosunătoarea precedente e a se pronunța vărtos sau că altădată suna ca *o*. Ѧ la noi era și e o vocale destintă de altele, iar la ei nu e decât un diftong, *ie*. Și în urmă, ѧ era și e o vocale destintă, la ei se scrie uneori în loc de *u*. Ca și la noi, fixarea sunetelor pentru Ѣ și ѧ e numai de la începutul secolului precedente, iar până aici se auzea amestecat și mai de multe ori chiar contra de cum se usuează astăzi, de unde aflăm scris **СЖПТЖМѢНЖ** în loc de **СѢПТѢМЖНѢ**. Care ortografie unii din ai noștri nu au înțeles și de aceea începură a scrie Ѣ în loc de Ѣ și în loc de ѧ”. Despre semnele Ѧ și ѧ, Cipariu anticipă ideea că ar fi create de români. „Se mai află la noi încă și alte două litere ce în

alfabetul slovenic nu se văd, adică: ꝛ și Ꝟ, pentru că slavii nici nu au pre acele sunete în limba lor. Aflatu-le-am pre acestea noi, și când? Adevărat că noi, însă când, nu se poate ști, ci după convicțiunea mea, numai pre timpul când începurăm a tipări cărți românești. De am avea manuscrise românești mai vechi decât de mijlocul seclului al XVI-lea, am lăsa această chestiune să o decidă aceleași manuscrise. Până atunci însă, suntem de părere că aceste două litere se formară numai pre timpul indicat și, precum ne arată forma celor de întâi cărți tipărite, ꝛ e format din Ꝟ cu carele mai totdeauna este în pronunție, căci între acestea, ꝛ se află numai întru atâta diferență de către Ꝟ, că-i e rupt capul deasupra, așa ꝛ, fără de a-i fi mai lung piciorul de mijloc decât cele de lature, iar în urmă, se prelungi acest picior și se fece ꝛ.¹² Iar cu atât pentru Ꝟ, tot forma literelor din cărțile mai vechi arată că s-a format din ꝟ, rupându-i dintele din mijloc, care știrbitură nu numai se vede apriat în acele cărți, rămânându-i încă puținea rădăcină din dintele scos, ci și din aceea că dinții din Ꝟ sunt chiar așa de rânjiți și depărtați unul de altul, ca și în ꝟ. Argument destul că tipografi români le-au format din Ꝟ și ꝟ¹³.

5. Lucrarea reprezentativă pentru cercetarea filologică cipariană este, desigur, *Crestomație sau Analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești, tipărite și manuscrise, începând de la seclul XVI până la al XIX, cu Notiță literară*, Blaj, 1858. Dar pentru conturarea imaginii complete a activității marelui cărturar ardelean, trebuie adăugate la aceasta textele prezentate (și editate) în „Organul luminarei”, Blaj, 1847-1848, republicate cu adăugiri, dar și cu unele omisiuni, în *Principie de limbă și de scriptură*, în 1866, precum și cele din *Acte și fragmente...*, Blaj, 1855, din „Arhiv pentru filologie și istorie”, Blaj, 1867-1872, și chiar comentariile din *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, București, 1877.

O *Notiță literară* în care sunt oferite informații succinte despre cele mai cunoscute scrieri din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, „însă și cu totul nouă de multe altele, a căror existență până acum la prea puțini a fost cunoscută” (AL, VII), precedă corpusul de texte editat în *Analecte*. S-a spus că aceasta ar reprezenta o primă schiță de istorie a literaturii române¹⁴. Cipariu însuși aprecia cu modestie și luciditate că „această *Notiță* însă nu e istorie literară pentru literatura română, ci numai un pas cătră ea. Iar o *istorie literară* se poate întreprinde numai atunci când mai multe încuietori vor fi deschise înaintea mea sau a altuia în locul meu” (AL, VII).

Prima listă de texte vechi din secolele al XVI-lea și al XVII-lea apăruse în „Organul luminarei” (1847-1848). În ediția a doua a *Principielor* (1866), Cipariu prezintă, din nou, un catalog de texte tipărite și câteva manuscrise (din secolul al XVII-lea), „cele de mai mare valoare filologică” (P, 101). Față de „Organul luminarei” (ediția I a *Principielor*), lista prezentată acum conține unele diferențe: „monumentele aici înfirate, unele le-am câștigat numai după edițiunea I, unele însă, ce le avum pre atunci, astăzi nu le mai avem” (P, 101).¹⁵ *Analectele* sunt alcătuite pe baza unui catalog mai bogat; textele se succedă tot cronologic, pe secole, și geografic, pe cele trei provincii românești: Transilvania, România [= Țara Românească] și Moldova. După aceleași criterii sunt prezentați, în *Notița literară*, așa-numiții *scriitori*¹⁶ ai textelor, deși Cipariu constatasese că „mai toate cărțile românești [din secolele al XVI-lea și al XVII-lea] fure traducțiuni de pre alte limbe” (AL, XVI).

Diaconul Coresi, descendent al unei familii grecești „de la Chio, însă nobilitată în România” (AL, XVIII; cf. OL, 304), considerat traducător și tipograf totodată, deschide seria scriitorilor transilvăneni. În legătură cu activitatea acestuia, Cipariu formulează ipoteze (unele confirmate în timp, altele eronate sau contradictorii)¹⁷ privind datarea și stabilirea locului de apariție a textelor, curentul cultural-religios care va fi favorizat anumite traduceri, influența unor scrieri coresiene asupra altor texte etc. Lui Coresi i se datorează: *Psaltirea*, Brașov, 1560 sau 1562 (AL, XVIII-XIX) („Nu o am văzut, ci se află la Iași, numai cât unii citează anul edițiunii 1560, alții 1562” AL, XIX; cf. OL, 304)¹⁸; ulterior, adaugă *Psaltirea* [slavo-română], Brașov, 1577, „sârbește și românește, de mare preț pentru filologia română” (P, 117; cf. A, 89), procurată, în 1863, prin bunăvoința lui A. Odobescu. Locul tipăririi a fost controversat, nefiind indicat în epilog. Cercetările recente acceptă Brașovul ca loc al tipăririi¹⁹. Urmează *Tetraevanghelul*, Brașov, 1580 (AL, XIX), înainte de anul 1580 (AL, 1), 1570 (P, 101). Cipariu vorbește și despre un *Tetraevanghel* din a. 1561 (S, 28), *Pravila*, Brașov, 1580²⁰ (AL, XIX), cu precizarea: „în epilogul cartei... numai întâia silabă *pra* a rămas neroasă de șoareci” (AL, XX). Mai târziu, Cipariu rectifică completarea segmentului *pra*[vila] cu lecțiunea *pra*[xiul]: „Coresi diaconul... traduce și *Praxiul*, adică *Faptele Apostolilor*” (P, 104; cf. A, 89)²¹. T. Cipariu stabilește corect legătura între acest text și *Evanghelia învățătoare sau Cazania* de la Govora, 1642. *Tâlcul evangheliilor* (sau *Cazania I*), Brașov (AL, XIX) sau Sibiu (S, 28), 1580 (AL, XIX, OL, 304), 1575 (P, 101), între 1546-1560 (S, 28). Datarea și locul apariției propuse inițial de Cipariu au făcut, în timp, obiectul unor controverse²². *Evanghelia cu tâlc sau cu învățătură* (*Omiliarul* sau *Cazania a II-a*), Brașov, 1580 (AL, XIX, P, 101). Încă din 1847 (OL, 130), Cipariu atribuia apariția *Omiliarului* de la Brașov, din 1580, influenței protestante (luterane) (AL, XVII-XVIII).

Un moment anterior textelor coresiene este identificat de Cipariu în *Catehismul luteran*, Sibiu (OL, 304, 308, S, 28) sau Brașov (S, 28), 1546 (în realitate 1544)²³.

În 1845, Cipariu publică în „Foaie pentru minte, inimă și literatură”, p. 133, o versiune a rugăciunii *Tatăl nostru*, pe baza unui manuscris presupus a fi din 1556; ulterior și-a revizuit considerația, datându-l la începutul secolului al XVII-lea (P, 103)²⁴.

Sunt oferite apoi scurte informații despre Popa Iane și Popa Mihaliu din Brașov, „colucrători” ai lui Coresi, despre Tordaș Michaliu, „lucrătoriu la versiunea *Bibliei* [*Paliei*] de Orăștie din a. 1581”, și despre „colucrătorii” acestuia, Herce Ștefan, Zaccan Efrem, Peștișel Moise și Archirie (AL, XIX). Mai târziu, avansează ipoteza că traducătorii vor fi folosit un izvor ebraic (P, 104), ipoteză infirmată ulterior.²⁵

Cum textele și „scriitorii” din secolul al XVII-lea se înmulțesc, Cipariu tratează materia, firește, pe provincii. Meritoriu rămâne (cu toate erorile strecurate) efortul cărturarului blăjean de a descoperi filiația textelor tipărite în această perioadă, pe baza analizei limbii acestora.

Textele tipărite în Transilvania între 1641-1699, în special la Belgrad [= Alba Iulia], nu sunt numeroase. *Evanghelia cu tâlc*, Bălgrad, 1641, este considerată de Cipariu ca a II-a ediție a *Tâlcului evangheliilor*: „testul e cel din Brașov, din a. 1580, ci tipăriul cu multe smintele” (AL, XXI). Constatarea este corectă. *Evanghelia românească*

cu *învățătură* (1641) este o „simplă reeditare a celei de a doua *Cazanii* coresiene”²⁶. Urmează *Catehismul calvinesc*, Belgrad, 1642 (AL, XXI), 1640 (P, 106, A, 637)²⁷, o raritate bibliografică pe vremea lui Cipariu („*Catehismul* racoțian nu se află pre aici, căci s-a ars den seculul [al] 17-lea den mandatul sinodului și al metropolitului” (A, 637), *Noul Testament*, Belgrad, 1648, *Psaltirea*, Belgrad, 1651. Mențiunea este însoțită de câteva observații pertinente, rezultate în urma analizei interne a textului: „Auctorii versiunii nu se numesc cu numele, ci după limbă versiunea se pare a fi mai vechie decât edițiunea, așa cât editorii numai o au adaptat la testul ebreu sau la vreo versiune după acest test; de aci provin și îndereptările sau espliarile de pre margine, uneori numai ortografice. Sumarele și rugăciunile sunt după forma celor de atunci, calvinești, de unde s-a zis că a[rhi]episcopul o are fi tradus cu ajutorul togaților, adecă junilor teologi calvinești din colegiul de la Belgrad” (AL, XXI-XXII). Urmează *Sicriul de aur*, Sebeș, 1683, ce „pare a fi tradus de pre carte ungurească calvinească”, *Cărare pre scurt*, Belgrad, 1685, *Ceasloveț*, Belgrad, 1686, și *Molitvenic*, Belgrad, 1689, datorate popii Ioan din Vinț, un *Chiriadodromion* Belgrad, 1699, și câteva diplome, din perioada 1653-1659, editate inițial în AF, 192, 194, 206.

În *Crestomație* sau *Analecte literare...*, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie* erau considerate a fi „cea dintâi mai apriată notiță despre literatura românească întru înțeles mai strâns” (AL, XVI). Tot aici, Cipariu mărturisea că nu-i „era cunoscut dacă s-a tipărit”²⁸. Mai târziu, în urma analizei textului, Cipariu se pronunță hotărât: „Cartea principelui Neagoe Basarab cătră fiu-so Theodosiu, ce se află românește, nu poate fi decât o versiune din slovenește, făcută pre la finea seclului al XVII-lea, precum adeverește însăși forma limbei din acea carte” (S, 25).

Între „scriitorii” din România [= Țara Românească], Cipariu remarca pe Meletie Macedoneanu, „egumenul mănăstirii Govora, întâiul tipograf în România” (AL, XXII-XXIII), traducătorul *Evangheliei învățătoare sau Cazaniei* de la Govora din 1642, care va servi la realizarea *Evangheliei învățătoare*, Dealu, 1644, considerată a fi „numai compilațiune din *Cazania* de Govora... și din cea de Iași de la a. 1643, așa cât din cea dintâi a luat până la Dumineca Tomei după *Evangeliu* (p. 1-103), iar de aci, toate, din cea de Iași, numai cât în ortografie [în care Cipariu include și fapte de limbă] multe sunt schimbate” (AL, XXVI; cf. S, 34). Seria scriitorilor munteni continuă cu Daniel Andrei Panoneanu, care „a tradus și a compilat *Pravila cea mare* de la Târgoviște, la a. 1652” (AL, XXIII), cu precizarea, rezultată în urma analizei textelor, că „*Pravilele împărătești* sunt luate din edițiunea de Iași, din a. 1646, numai cu schimbari în ortografie, ci compilatoriul, înfirând toate alte fântâne, de aceasta a tăcut; alătură *Anal[ecte]*, p. 175 § 75 cu p. 223 § 103” (AL, XXVII; cf. S, 34), Theodosiu Veștemeanu, „care, deși n-a dat afară în acest seclu decât însuflețitoarea prefațiune la *Liturgia sloveno-românească* de București din a. 1680, iar cartea lui de VII taine s-a tipărit la a. 1702, totuși pre drept se numără între scriitorii seclului al XVII-lea” (AL, XXIII), Inocențiu, traducătorul părții românești a *Liturghiei* de mai sus, Iordache Cantacuzenu, traducătorul *Evangheliei românești*, tipărită la București, în 1682 (AL, XXIII).

Cipariu insistă asupra activității desfășurate în această perioadă de frații Radu și Șerban Greceanu, colaboratori la traducerea *Bibliei* de la București, 1688, și a cărții *Pravoslavnică mărturisire* de Petru Movilă, Buzău, 1691 (AL, XXIV, XXVII). În legătură cu Radu Greceanu, Cipariu făcea următoarea mențiune: „Subt numele lui se făcu cunoscut și un *Cronic al Țării Românești* de la Radu Negru până la Șerban, principele său, de la a. 1290 până la 1688, care s-a tradus nemțește de J. Filstich la a. 1727, ci nu este a lui. A lui e numai continuarea acestui cronic, de la a. 1688 până la a. 1700, sub titlul *Istoria Țării Românești*²⁹ sau mai bine *Istoria domniei principelui Constantin Brâncoveanu*, tipărită în «Magasinul istoric pentru Dacia» și aparține în *Cronicarii Țării Românești* de A. Tr. Laurian și Nic. Bălcescu, București, 1857, 8°, tom. II, p. 1-116, și tradusă tot de același Filstich nemțește, cu o continuare până la a. 1707 de pre un m[anu]script românesc, iar de aci până la moartea lui Cost. Brâncoveanu de însuși traducătoriul³⁰ (AL, XXIV-XXV).

Savantul ardelean se arată sceptic în legătură cu veridicitatea informației lui Dogiel, din *Codicele diplomatice*, tom. I, p. 597, conform căreia, în Arhivele Poloniei s-ar afla un număr de aproximativ treizeci de documente moldovenești din secolele al XIV-lea și al XV-lea, scrise în limba română (AL, XXIX, S, 25). Presupunerea lui Cipariu față de o asemenea afirmație pare plauzibilă: „Este îndoială, oare acele scrisori fost-au scrise românește sau slovenește, ci este teamă, nu cumva editorii codicelui, văzându-le scrise cu *slove* și neștiind românește, să se fie alunecat din coniectură a spune că-s scrise în limba românească pentru că-s de la români” (AL, XXIX-XXX). Într-o notă de subsol, Cipariu aduce câteva argumente de natură filologică pentru lămurirea problemei: „Cum că în Moldova într-adevăr și înainte de conciliul de la Florența (1432) au scris cu *slove* și slovenește se află grele mărturie, și anume: 1) Diploma principelui Roman, din anul 6900, adică 1392, de care scrie Miron Costin, cum că Dositei metropolitul o a aflat la mănăstirea Pobrota și era scrisă în limba *slovenească*...; Biblia m[anuscris]ă *slovenească*, ce se afla la J. Pericinolti, în Veneția, scrisă frumos de Gabriel monacul în mănăstirea Neamț, la a. 6937, adică de la Chr. 1429, sub principele Alesandru și doamna lui, Marina. De unde se cunoaște că scrisoarea și limba slovenească erau usitate în beserecele și cancelariile Moldovei încă înainte de sus-atinsul conciliu” (AL, XXX).

Din Moldova secolului al XVII-lea, Cipariu a reținut scriitori reprezentativi, dar și autori minori sau chiar copiiști: Grigore Ureche, Eustratie Logofătul, Simeon Dascălul și Misail Călugărul, Petru Danovici, Varlaam, Dosoftei, Miron și Nicolae Costin, Dimitrie Cantemir și scrierile acestora. Față de *Pravila* lui Eustratie, Cipariu a manifestat un interes deosebit (vezi mai departe). De același interes au beneficiat *Cazania*, Iași, 1643, și *Răspunsurile împotriva Catehismului calvinesc*, Iași (AL, XXXVI) sau Suceava (A, 637)³¹, 1645. Deși despre cronicarii Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin³² Cipariu prezintă în *Notița literară* date bio-bibliografice esențiale, fragmente din *Letopisețele* acestora nu sunt reproduse în *Analecte*³³ alături de celelalte texte din secolul al XVII-lea, texte care ofereau, în primul rând, mostre de autentică limbă veche românească. Explicația cea mai plauzibilă pare a fi aceea invocată în alt loc, anume că „manuscriptele lor [= cronicarilor] nu sunt la îndemâna fiecăruia, pentru a se putea constata deplin de care grupă se ține forma

limbei lor, presupunând însă că copietorii lor nu și-au permis schimbări de limbă în test, ceea ce foarte des s-a tâmplat” (S, 34).

Dosoftei, „unul din cei mai zeloși scriitori moldoveni, a compus *Psaltirea în versuri*, tipărită la a. 1673, și a tradus *Acatistul*, *Trebnicul*, *Psaltirea în prosă*, *Parimiariul* etc., toate tipărite” (AL, XXXII). Câteva fragmente din opera acestuia figurează în *Analecte*. Se știe că *Psaltirea în versuri* a fost intens valorificată în *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*. În legătură cu această lucrare, câțiva ani mai târziu, Cipariu își manifesta cuvenita prețuire: „Ar fi foarte bine de s-ar tipări astă psaltire, ce a devenit foarte rară, pentru că ea este întâia poezie română și, în privința versificațiunii rămâne foarte interesante... Ar fi păcat naintea lui Dumnezeu și rușine naintea oamenilor să nu se tipărească astă carte prețioasă și cu un tipar mai frumos din zilele de astăzi și să nu o aibă fiecare român în casa sa” (A, 638). În 1858, Cipariu mărturisea că nu văzuse *Viețile sfinților*, Iași, 1683.

Lingvistul ardelean a respectat cu strictețe limba textelor vechi românești editate („forma veche ortografică o ținui pentru ca să se vadă că io nemică n-am schimbat în testul *Analectelor*”, AL, VIII), pe care le-a reprodus, firește, în alfabet chirilic, alfabet pe care, de altfel, îl utiliza și în propriile sale lucrări scrise cu litere latine, în ortografie etimologică ori de câte ori dorea să transcrie fonetic un fapt de limbă: *carti* – **карци** (P, 124, G I, 19), *pasce* – **пацие** (P, 127), *dracescai* – **дрѣчѣскѣи** (P, 131), **сѣм** și **сѣнтѣ** – lat. *sum* și *sunt* (E, 20, 149, G I, 45) etc. El a înțeles că scriindu-le cu ortografia etimologizantă „ar fi deformat până la nerecunoaștere nu numai imaginea grafică, ci chiar aspectul fonetic al cuvintelor”³⁴.

Redarea cu acribie a textelor literare vechi studiate (și editate) asigurau autenticitatea formelor, considerate originare și mai pure decât ale contemporanilor („formele gramatece și sintactece, cea mai mare parte sunt mai bune în cărțile vechi decât în cele nouă”, AL, VIII); acestea constituiau suportul faptic al doctrinei sale lingvistice prin care – cum am văzut – el propunea reintegrarea lor în limba literară modernă.

În *Analecte*, Cipariu a extras, după fiecare fragment de text editat, fapte de limbă veche (fonetice, morfo-sintactice și lexicale), în ordinea apariției în textul respectiv, adesea cu indicarea frecvenței. Astfel, din: *Tetraevanghelul* tipărit la Brașov, înainte de 1580: *aibându*, *dereptu*, *zice-veri* (bis), *de în*, *fiul* (acc. fără *pre*; bis) (AL, 2); *agru* (3), *e* („et”; 8), *vearză* („viridia, oleră”), *lumiei*, *cărtulariu* (în loc de *cărturariu*) (AL,3); *să* („si”; 8), *înțoarsetu* (perf. *ab întorsi*), *mine* (fără prep.), *ascultare* (perf. condiț.; 3) (AL, 5); *Tâlcul Evangheliilor*, Brașov, 1580: *fure* („fuerit”; bis), *seți* (ital. *siete* „sunteți”), *vrem* („vom”) (AL, 18); *derept ce* („pentru că”), *sâmbeteei* (2), *venitulu* („venirea”), *va putredi* (cu *d*), *te veri scula*, *fămeaia ta* („familia tua”), *besearecă* (11) (AL, 22); *avămu a gusta de* („vom gusta din”), *optu să* („opu’st ut”, „trebuie să”; 4), *inema*, *putredeaște* (AL, 25); *spuneți-vă* („arătați-vă”, „ve exponite vos”; bis) (AL, 28); *Palia* de la Orăștie, 1581: *faptu* („factum”), *greață* („gravities”, „greutate”) (AL,62); *am vrut muri* („am fi fost murit”), *scoș* (perf. a lui *scoț*) (AL, 65); *săva* („sive”), *vinie* („vinea”; 2), *încinde* („incindere”; 2), *plinăciune* (AL, 72); *decinde* („dincolo”), *totu cineș* („fiecărele”), *au fapt* (în loc de *au făcut*) (AL,79); *stă* (imperat. pro vulgato *stăi*), *densu de noapte* (AL, 81); *Noul Testament*, Bălgrad, 1648: *ștercul* („stercus”),

vânture (pl.), cine („care”) (AL, 90); mormente (cu e), știutură (AL, 91); dediu, dedeș (AL, 93).

Asemenea fapte lingvistice, dar și multe altele, sunt invocate și în *Principie*: „Noi zicem și scriem acum în nominativul singular unele (puține) cuvinte cu formă plurală feminină: -inte în loc de -ЖИТ, precum *îmbrăcăminte*, *încălțăminte*, *rugăminte*, cari neîndoit sunt înnoiture și corupțiuni, când, din contră, cei vechi scriau și cred că și ziceau, în sing. cu -ЖИТ, ca și altele, iar în plurale cu -ЖИТЕ sau -ЕНТЕ sau -ИНТЕ” (P, 121-122): ДИВЕРЪКЪМЖИТ [*Cazania a II-a*, Brașov, 1580], ДИКЪЛЦЪМЖИТ [*Psaltirea* lui Silvestru, Alba Iulia, 1651] etc.”. Tot astfel, „genetivii sing. și nominativii plur. feminini, carii noi astăzi [î]i pronunțăm și-i declinăm cu Ъ în silaba penultimă dacă urmează i în ultima, la cei vechi ocur scriși cu a, așa cât pronunțarea cu Ъ se adeverește ca mai târzie și mai necorectă” (P, 122): *adunari* [*Palia* de la Orăștie, 1581], *afumari* [*Psaltirea* lui Coresi, Brașov, 1577] etc. Sau: formele verbale „*semu*, *seși* sau *setu*, ca ale italiilor: *siamo*, *siete*, în loc de *suntem*, *sunteți*, cari-s forme mai târzie și mai neregulate” (P, 138): *semu* [*Psaltirea* lui Coresi, Brașov, 1577], *seși* [*Cazania I*, de același, Brașov, 1575] etc.

6. Proiectul *Analectelor...*, precum indică titlul integral, a fost mai amplu decât realizarea efectivă: „În acest op prezentez o alegere din scrisorile cele mai însemnate românești, care mi-au venit în cunoștință, atât tipărite, începând de după mijlocul secolului al XVI-lea până la a. 1830, cât și manuscrise, cu slove și cu litere” (AL, VI). I s-a reproșat învățatului canonic de la Blaj că în *Analecte* a reținut „numai extracte din tipărituri, eliminând cu desăvârșire manuscrisele”, ca și faptul că „se oprește la anul 1700 cu extractele publicate”³⁵.

Dar, cum s-a putut constata, în intenția învățatului canonic de la Blaj n-au stat nici eliminarea manuscriselor și nici limitarea la anul 1700. El își propusese să adune în *Analecte* (concepute în două volume)³⁶ texte românești începând din a doua jumătate a secolului al XVI-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, inclusiv manuscrise. În legătură cu acestea din urmă, trebuie reținut, în primul rând, că până la acea dată nu era cunoscut nici un manuscris din secolul al XVI-lea, ci doar câteva din veacul următor: „De manuscrise nu grăim, că, nefiindu-ne cunoscute, nu putem judeca cu anumire care sunt cele mai bătrâne și din ce timp, acelor cunoscute numai după coniecture putându-le determina cam pre când s-au scris, însă nici unul nu am văzut de carele cu certitudine să putem zice că e scris înainte de cea întâi carte tipărită românește” [adică de *Catehismul* de la Sibiu, 1546 (în realitate, 1544)] (OL, 304). Când, în 1883, I. Sbiera a donat Academiei manuscrisul *Codicelui voronețean*, descoperit de Gr. Crețu, în 1871, Cipariu a acceptat solicitarea înaltului for de a edita textul, convins fiind de importanța deosebită a acestui monument de limbă veche. Însă starea precară a sănătății și vârsta înaintată l-au împiedicat să înfăptuiască acest proiect. Între manuscrisele din arhiva „T. Cipariu” se află totuși textul *Codicelui* copiat de bătrânul filolog de pe o fotocopie trimisă de Academie (ms. rom. 291).

Opera filologică cipariană, adică activitatea de studiere a textelor, nu se reduce numai la *Analecte*. În *Principie*, catalogul de texte din secolul al XVII-lea, din care Cipariu excerpta forme și cuvinte „genuine”, cuprinde și câteva manuscrise miscelane, precum și *Pravila* lui Eustratie, care beneficiază aici de o prezentare mai amplă decât

în *Analecte* (XXXI). Astfel, Cipariu constată că textul acestui manuscris, numărând 343 de file, „e după același mod cu al *Pravilei de Târgoviște* [*Pravila cea mare sau Îndreptarea legii din 1652*]..., în partea dintâi, însă mai pre larg” (P, 113), cu specificarea că „*Legile împărătești...* sunt luate din cartea de Iași, din a. 1646 [*Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești*], fără a o cita” (P, 111). Mai aflăm că „*Eustratie* biv logofet, de la carele avem și *Legile împărătești*, Iași, 1646..., și cartea despre *Sacramente*, acoloși, 1645..., așa cât *Legile împărătești* împreună cu astă *Pravilă*, pre cât știm încă netipărită, fac un corp întreg de dreptul civile și canonic grec-orientale; iar cartea de *Sacramente* e numai un mic extract din astă *pravilă* beserească. Manuscrisul e scris înainte de a. 1632, și așa, mai vechi decât oricare carte tipărită în Moldova, precum se cunoaște dintr-o notă mai târzie de pre pagina din urmă a manuscrisului, în care slovenește se scrie cum că în a. 1632, sept. 23, dumenecă, se hirotoni metropolitul Moldovei Barlaam, cetindu-să *Evangelia Dumenecei întâie de la Luca*, cap. V: Stă Is. lângă Marea Genesaretului și cuvântă în acea zi învățătură *Meletiu Sirigo*, marele dascăl Criterul. Cari împrejurari, numai un contimpuraniu putându-le ști așa de amănuntul, arată că m[anuscri]sul e cu ceva încă mai vechi decât a. 1632 și poate că e chiar originalele. Ortografia [faptele de limbă] cartei încă e întru toate asemenea cu a cartilor moldovenești de pre atunci, și ales cu a celorlalte de același autoriu... Despre autoriu, vezi *Letopisețele Moldovei* (Iași, 1852, 4°, tom I, pag. XI)” (P, 113-114). Informația din urmă trebuie coroborată cu o alta, mai veche: „[Eustratie] se pare a fi scris și un cronic moldovenesc, care nu știm dacă mai custă sau, cel puțin, copiind *cronicul* lui Urechie a-l fi adaus cu notițe geografice și istorice, pentru care mult e defăimat de Nicolau Costin, Dem. Cantemir și alții” (AL, XXXI).³⁷ Iată, așadar, că în numai câteva rânduri, plecând de la cercetarea unui manuscris din secolul al XVII-lea (aflat în posesia sa), Cipariu reușește să contureze personalitatea lui Eustratie și să evidențieze importanța traducerilor sale în epocă. De altfel, în 1869³⁸, Cipariu a propus Societății Academice Române tipărirea *Pravilei* lui Eustratie Logofătul (*Pravila aleasă*), după manuscrisul său, aflat astăzi la Biblioteca Filialei Cluj-Napoca a Academiei (ms. rom. 41). Din păcate, această scriere a rămas în manuscris până în zilele noastre.

Și nu numai manuscrise de până la anul 1700 a avut în vedere T. Cipariu. În *Acte și fragmente latine românești...* a editat și adnotat documente bisericești din arhiva Episcopiei Blajului, pentru a le conserva și a le salva astfel de la pieirea de care au avut parte asemenea texte în întreaga Transilvanie. Între scrierile în limba română, reproduse cu alfabet chirilic, se numără extrase din manuscrise inedite, unele autografe (AF, 188), altele copii certe sau îndoielnice (AF, 138), sub titlurile *Din istoria părintelui Samuel Clain* (AF, 72-129), *Din istoria părintelui Petru Maior* (cu subtitlul *Partea inedită*) (AF, 129-137, 145-186; cf. P, 328), *Din Cronica românilor* de G. Șincai (AF, 192-216), precum și *Elegia* biografică a acestuia, scrisă în latină (AF, 273-277).

În „Arhiv pentru filologie și istorie”, 1867-1872, Cipariu va continua publicarea unor fragmente inedite din opera, de data aceasta lingvistică, a înaintașilor săi ardeleni, rămase în manuscris. În acest sens, el preciza în legătură cu scrierile lui Petru Maior că, „după cele publicate tot de noi în *Acte și fragmente* (p. 129-137 și 145-186), mai rămase încă unul nepublicat, ca de zece coale, cuprinzând mai multor tractate sau opure *gramatece*³⁹, parte românește, parte latinește, cari noi aici din când în când le vom publica

toate, crezând că cu aceasta vom face un ce plăcut publicului, deși unele din ideele și oserbațiunile autoriului nu-s după convicțiunile noastre, de aceea însă tot nu le vom supune la nece o critică din partea noastră” (A, 27)⁴⁰. Așa au apărut: *Despre articlii limbii românești* (A, 27-31, 297-299, 338-343), *Fragmente sintactice* (A, 31-32), *De partibus orationis* (A, 338-343), *De formatione nominum femininorum a masculinis* (A, 355-357), *De augmentanda et diminuenda significatione nominum* (A, 380-384).

Tot aici (A, 708-710, 721-724) a fost reprodus textul inedit trimis spre publicare de Al. Papiu-Ilarian, *Fundamenta grammatices linguae romaenicae* (1812)⁴¹, aparținând lui Ion Budai-Deleanu⁴² și adnotat de Cipariu (A, 724-726).

În semn de pioasă aducere aminte și spre glorificarea memoriei înaintașilor, Cipariu republică, sub titlul *Biografia lui G. Șincai, scrisă de el însuși, Elegia acestuia* (1803), însoțită, de data aceasta, de comentariul autorului, „mare parte tradus de noi și românește” (A, 247-256, 274, 290-297). Cu același scop, se publică *Documente pentru biografia lui S. Klain* (A, 675-679, 700, 715-720, 736-739), adnotate de I. M. Moldovan.

În posesia filologului ardelean se aflau și două manuscrise aparținând lui Theodor Corbea, *Psaltirea*, care „după scrisoare și legătură, precum și dintr-o notă din a. 1725, se pare a fi însuși originalele” (P,120) și *Dicționarul latin-românesc* (A, 637)⁴³, redactat în jurul anului 1700, pe care Cipariu intenționa, prin 1869, să-l publice sub auspiciile Societății Academice Române.⁴⁴ Cipariu reproduce, cu grafia chirilică a autorului, câțiva psalmi (A, 635-637), însoțind textul cu succinte comentarii.

Un alt manuscris, de data aceasta un fragment dintr-un miscelaneu descris în P, 114, așa-numita *Geografie a Ardealului*⁴⁵, intitulat *De Țara Ardealului și de ținutul ei...*, i-a reținut atenția lui Cipariu; l-a editat inițial în OL, 131-132, apoi în A, 433-436, unde îl însoțește cu note și ample comentarii de natură filologică. Din analiza textului, „se cunoaște numaidecât că scrietoriul manuscrisului nu a fost însuși compunitoriul, ci numai decopiatoriu, iar compunitoriul a tradus acest fragment sau opul întreg, de pre un originale unguresc” (A, 435). În legătură cu datarea manuscrisului, Cipariu argumentează astfel: „timpul compunerii se determinează prin datul anului 1556, înainte de care nu s-a putut face, și capătul seclului XVII, pre când Tr[ansilva]nia nu mai era sub principii acatolici. Ci această determinațiune e prea largă. Mai de aproape s-ar putea determina numai prin vreun dat mai târziu, care însă lipsește sau nu mult ne ajută. Cel mai vechi e din a. 1679, în partea m[anuscri]sului de mâna a doua..., [precum] scrie un Popa Petru, feciorul lui Șerban Stoita, că el ar fi scris această carte la a. 1679, ci scriptura [i] arată de minciună, fiind diversă de a m[anuscri]sului... Așa, nu rămâne alta decât numai limba dupre carea să putem de judeca vechimea celor mai de întâi fragmente și a fragmentului geografic. Ea este în partea principale și mai acurat scrisă, mai asemenea cu cea din cărțile mai vechie tipărite în Tr[ansilva]nia, începând de la a. 1575 până cătră 1650, ci neîndoit mai aproape de terminul întâi decât de al doile. Formele ca: *corună, corunat, arame, are putea, veșmente, de cinde, beserecă și besereci*; genitivi ca: *cetăției, țării, porției*; plurali ca: *locure, ținuturi, dealuri și hamure*, ce ocur în testul acestui fragment, demustră ceea ce am afirmat mai sus” (A, 435-436).

7. Activitatea filologică a lui Cipariu nu se reduce la cercetarea (și editarea) unor monumente de limbă română, vechi sau mai recente. În „Arhiv pentru filologie și

istorie” precumpănesc „documente inedite sau rare ce pot să aibă vreun interes istoric” (A,12), mai ales diplome din antichitate și din Evul Mediu, descoperite pe teritoriul României și în sudul Dunării, texte redactate în română, latină sau greacă, unele traduceri din slavonă, maghiară, germană etc. Comentariile nu au în vedere decât, cu rare excepții, ca în cazul *tablelor cerate*, aspecte lingvistice; ele vizează conținutul, circumstanțele în care va fi fost emis documentul, informații privind emitentul, surse bibliografice, interpretări personale de ordin istoric și filologic (precum corectarea unor lecțiuni greșite).

Dintre relicvele antice (inscripții, diplome militare etc.), *tablele cerate*, datând din veacurile al II-lea – al IV-lea (descoperite în secolul al XVIII-lea la Roșia Abru-dului), l-au preocupat în chip deosebit pe Cipariu nu numai pentru că acestea „adeveresc existența națiunii romane pre terenul Daciei antice... în timpurile mai vechi” (A, 350), ci și pentru că atestă forme latinești populare prețioase pentru studiul limbii române. Corectarea unor lecțiuni eronate ale acestor texte, aparținând unor reputați clasiști europeni, precum Erdy, Detlefsen, Massman, Finaly, chiar Mommsen, îl recomandă pe Cipariu nu numai ca pe un excelent latinist, ci și ca specialist în descifrarea scrierii cu unciale grecești: „Transcripțiunea lui Erdy e mai smintită... Transcripțiunea lui Detlefsen e cu mult mai bună decât a lui Erdy, în unele însă tot e smintită” (A, 51). Și urmează demonstrația: „*Passima* în loc de *Passiam*, măcar că nece *Passia*[m], nece *Passima* nu-mi e cunoscută de aiurea ca nume propriu..., *Verilonis* în loc de *Verzonis*..., *p, ea* în loc de *per* întreg, *quantiper*, și *eam* în loc de *tam*, care e în loc de *tantam*, ...*Kaniuretio* în loc de *Kavioretio*, ...*ex ea* în loc de *ex eo*” etc. (A, 51; cf. G II, 305, S, 46-47).

Și alte documente antice latine și vechi romanice au prezentat pentru Cipariu interes în scopul studiului limbii române. Tipărește fragmente din *Carmen Saliare* (S, 35), *Carmen Fratrum Arvalium* (S, 35-36), din *Epitafurile Scipionilor* (S, 36); apoi, câteva *diplome militare* emise de Traian și Hadrian (S, 40-44), *inscripții creștine* (după Boldetti) (S, 47-49), *documente ravenate* (după Marini) (S, 49-50), *jurămintele regelui Ludovic al II-lea și al poporului franc* (de la Strasburg) (S, 51-52) și altele, toate însoțite de foarte interesante comentarii lingvistice și filologice.

Mai ales textele latinești editate în „Arhiv” au beneficiat de reconstituirea formei autentice, adesea denaturate ca urmare a lecțiunii greșite a unor specialiști de notorietate. Așa s-a întâmplat și cu *Diploma andreiană* din 1224, publicată „foarte de multe ori în testul originale, latin, și în versiuni, ales nemțești, de Schlözer, L. Toppeltin, I. Szegedi, G. Pray, I. Benkö, St. Katona” și „comentată de mulți în tot și în parte, așa cât ea neîndoit se poate considera ca un document de notorietate publică și comună” (A, 350). Cipariu constată erori în textul versiunilor anterioare, precum: absența cuvântului *hospites* și lecțiunea greșită a cuvântului *vocati* ca *donati* (la Toppeltin), denaturarea formei *universi*, identificarea *pecenegilor* cu *bisenii*, *terra Blacorum* sau *terra Valachorum* cu *terra Siculorum* (la Schlözer) etc. (A, 351-353). În urma analizei textului după normele diplomatiei, cu „argumente din forma din afară și din unele spresțiuni” (A, 354), Cipariu confirmă autenticitatea acestui document oficial (contestat de autoritățile maghiare), prin care sașii din Transilvania revendicau anumite drepturi.

Latinistului Cipariu i-a reținut atenția și inscripția slavonă de pe patrafirul de la Stănești, datând din secolul al XII-lea, „și mai vechi decât *Andreanul săsesc* din a. 1224”, care atestă „existența românilor pre râpele nordice ale Dunărei” (A, 309) (patrafir păstrat la mănăstirea Banja, Dalmația). În lecțiunea slaviștilor Kukulievich și Miklosich apare o greșeală esențială; inscripția este atribuită unui *Stroe Vestolmiu* (sârb de origine). Cipariu îndreaptă eroarea; este vorba de *Stroe vel stolnic* (de origine română, dintr-o mănăstire românească, Stănești) (A, 309-310). Concluziile filologului ardelean au fost confirmate de B.-P. Hasdeu⁴⁶ și de Gr. C. Tocilescu⁴⁷ și apreciate de M. Eminescu, în articolul *O mistificație arheologică*: „Ipoteza învățatului Cipariu, oricât de fundată în generalitatea sa, se întemeia pe o eroare esențială făcută în citirea inscripțiunii tocmai de cei cari nu trebuiau s-o facă, de principii slavonismului, Kukulievich și Miklosich, autorități în materie de diplomatică și paleografie slavă”⁴⁸.

Între diplomele din Evul Mediu se află și opt care se referă la împroprietări ale familiei Coresi (A, 102, 103, 181), pe baza cărora am văzut că Cipariu a formulat unele ipoteze în legătură cu biografia tipografului muntean.

Un alt document muntenesc, din 1520, cu conținut istoric-geografic, publicat în 1863 de G. Sion și tradus în grecește de frații Tunusli, cu omisiuni și cuvinte deformatate în ambele versiuni, este confruntat de filologul blăjean, pe două coloane, cu originalul românesc inedit, aflat în posesia sa, „prin care și lecțiunile corupte amintite... ale versiunii grecești și românești se îndreaptă, și cele genuine se restituie într-un înțelesul naturale al lor, ce în versiune lipsește” (A, 532).

Din *Geografia* lui Ptolemeu (editată la Paris, în 1867, după litofotografia unui manuscris grecesc descoperit la mănăstirea Vatopedi, de pe muntele Athos), Cipariu extrage un fragment privitor la Dacia veche, din secolul al II-lea. În textul bilingv⁴⁹, reprodus pe două coloane, sunt atestate câteva toponime dacice. Comentariile lui Cipariu vădesc, și de această dată, prudență și scrupulozitate: „Cele mai certe din cetățile amintite sunt *Sarmisegetusa* la Grădiște în Hațeg, *Apulum* la A[lba] Iulia și *Salinae* la Turda, în Tr[ansilva]nia. Celelalte încă nu sunt determinate cu toată certitudinea” (A, 769; cf. CA, 105).

Numeroase alte texte literare, științifice, istorice etc. au văzut lumina tiparului grație dăruirii și abnegației cu care părintele filologiei române le-a adunat și prezentat în scrierile sale, asigurându-le astfel dăinuirea în tezaurul nostru cultural⁵⁰.

SIGLELE OPERELOR LUI T. CIPARIU

A= „Arhiv pentru filologie și istorie”, I-XL, Blaj, 1867-1872.

AF= *Acte și fragmente latine românești pentru istoria beserecei romane, mai ales unite*, Blaj, 1855.

AL= *Crestomație sau Analecte literare din cărțile mai vechi și nouă românești tipărite și manuscrise...*, Blaj, 1858.

CA= *Cuvânt la inaugurarea Asociațiunii Rom[âne] Transilv[ane]*, în IV nov. 1861, apărut în contra unei critice, Blaj, 1862.

OL = „Organul luminarei”, Blaj, 1847-1848.

P= *Principie de limbă și de scriptură*, edițiunea a II-a revăzută și înmulțită, Blaj, 1866.

PMV= *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*, Blaj, 1860.

S= *Despre limba română. Suplement la Sintactică*, Blaj, 1877.

ms. nr. = manuscrise păstrate la Arhivele statului din Cluj-Napoca.

ms. rom. = manuscrise păstrate la Biblioteca Filialei Academiei Române din Cluj-Napoca.

NOTE

¹ Vezi G. Istrate, *Timotei Cipariu în conștiința urmașilor*, p. XXIV, în volumul Timotei Cipariu, *Opere*, I, Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, București, Editura Academiei, 1987.

² Vezi Iosif Vulcan, *Trei zile la Blaj*, în *Schițe de călătorie*, București, 1982, p. 138.

³ *Timotei Cipariu, părintele filologiei românești*, în „Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și Arte”, IX, 1987, p. 13-18. Vezi și Al. Odobescu, *Scrisori literare și istorice*, vol. I, București, 1887, p. 353, B.-P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, vol. III. *Istoria limbii române*. Partea I. *Principie de lingvistică*, București, 1881, p. IX, J. Byck, *Studii și articole*, București, 1967, p. 203-204, N. A. Ursu, *Contribuția Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi românești*, în LR, XV, 1966, p. 532, Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească. Probleme. Metode. Interpretări*, București, 1974, p. 21, Mircea Popa, *Timotei Cipariu, ipostazele enciclopedistului*, București, 1993, p. 166, unde Cipariu este considerat drept părintele sau creatorul, întemeietorul filologiei românești propriu-zise.

⁴ Înainte de *Analetele lui Cipariu* apăruseră ediția lui G. Săulescu a *Hronicului vechime a romano-moldo-vlahilor* de D. Cantemir, 1835-1836, documente istorice editate de M. Kogălniceanu, în „Arhiva românească”, 1841, cronicile muntene editate de N. Bălcescu și A. T. Laurian, în „Magazinul istoric pentru Dacia”, 1845-1847, și ediția *Letopisețelor Țării Moldovei*, îngrijită de Kogălniceanu, în 1845-1852. Niciuna dintre acestea nu atinge performanța filologică a textelor editate de Cipariu (vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 164).

⁵ Despre bibliofilia și despre biblioteca lui Cipariu, vezi Ion Breazu, *Timotei Cipariu bibliofil*, în „Transilvania”, LXXIV, (1943), nr. 9-10, p. 718, Doina Curticeanu, *Timotei Cipariu și bibliologia*, în *Biblioteca și cercetarea*, II, Cluj-Napoca, 1980 p. 10-25, Dora Daisa, *Cartea franceză a secolelor XVI – XVII în biblioteca lui Timotei Cipariu*, *ib.*, p. 254-274, Sidonia Puiu Fărcaș, *Cartea de știință în biblioteca lui Timotei Cipariu*, *ib.*, p. 166-253, Titus Furdui, *Tipăriturile românești vechi din Biblioteca Academiei R.S.R. Filiala Cluj provenite din biblioteca personală a lui Timotei Cipariu*, *ib.*, p. 131-166, Zsigmond Jakó, *Istoricul bibliotecii lui Timotei Cipariu*, în *Philobiblon transilvan*, București, 1977, p. 310-360, Valeriu Nițu, *Contribuție la valorificarea activității de bibliofil a lui Timotei Cipariu*, în *Studii de istorie*, București, 1968, p. 65-93, Valeriu Nițu, Traian Vedinaș, *Timotei Cipariu. Arhetipuri ale permanenței românești*, Cluj-Napoca, 1988, p. 226-229.

⁶ Vezi Nicolae Comșa, *Corespondența între Ion Micu Moldovanu și Ion Bianu*, Blaj, 1943, Titus Furdui, *art. cit.*, p. 131-165.

⁷ Vezi Ioana Botezan, Liviu Botezan, *O dispută istorică între Cipariu și bucovinenii pumniști*, în „Acta Musei Napocensis”, XXI, Cluj-Napoca, 1984, p. 603-628, G. Istrate, *Timotei Cipariu în conștiința urmașilor*, p. XXV.

⁸ Vezi Ilie Rad, *Aron Pumnul (1818-1866)*, Cluj-Napoca, 2002, p. 160.

⁹ În *Istoria sântă sau biblică a Testamentului Vechi și Nou*, ediția a II-a, 1859, canonicul blăjean a glosat slavonismele cu termeni latini, păstrând însă echivalentul slav. În 1870, când tipărește la Blaj *Liturghierul* cu litere latine, a introdus și el în text unele cuvinte latine în locul celor slave (vezi dr. Ioan Rațiu, *Timotei Cipariu. Viața și activitatea lui*, Blaj, 1905, p. 68).

¹⁰ Aceleași exigențe se impuneau și la editarea textelor populare: „Națiunea are dreptul a pretinde ca editorii să-i comunice operele cum le-au compus poeții ei, nu cum le-au schimosit unii-alții [aluzie la V. Alecsandri]. Editorii au de altminteru ocaziune destulă, în edițiunile lor, de a face atent pre public la scăderile ce se află în poesia populară preste tot sau în careva parte; însă asta se cade să o facă în disertațiuni și în note, iar nu strămutând de capul lor textul, sau schimbând cuvintele

limbei, băgând neologismi și altele ce nu se aud în gura poporului. În care parte, este a se păzi ca un principiu: ca poesia populară să rămână populară, nu literară. Iar cine vrea să compună poezie populară, are voie să compună de la sine, iar nu să corumpă cele compuse de alții” (PMV, § 71).

¹¹ Problema a fost lămurită de Ilie Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române din veacul al XVI-lea și al XVII-lea*, București, 1904, p. 11-12, Ioan Bogdan, *De la cine și când au împrumutat românii alfabetul chirilic?*, în *Lui Titu Maiorescu. Omagiu*, București, 1900, p. 585-594. Vezi și P. P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 13.

¹² Opinia că Ꞥ este o creație românească a fost susținută de majoritatea lingviștilor de până la Bărbulescu. G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 518, a dovedit că Ꞥ „nu e altceva decât o variantă paleografică posterioară a vechiului Ꞥ”.

¹³ Ilie Bărbulescu a precizat însă că Ꞥ provine dintr-o modificare a lui Ꞥ (č) care se nota și răsurnat (apud G. Ivănescu, *op. cit.*, p. 524).

¹⁴ Vezi Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, București, 1977, p. 7, Mircea Popa, *Preocupări de critică și de istorie literară la T. Cipariu*, în vol. *Biblioteca și cercetarea*, II, Cluj-Napoca, 1980, p. 28.

¹⁵ Este cunoscut faptul că în timpul Revoluției de la 1848, biblioteca lui Cipariu a suferit mari distrugereri. Vezi Szigmond Jakó, *op. cit.*, p. 337.

¹⁶ Vezi și Valeriu Nițu, Traian Vedinaș, *op. cit.*, p. 199.

¹⁷ Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, București, 1994, p. 16.

¹⁸ Așa-numita *Psaltire Săulescu* a apărut în 1568 (vezi *Cele mai vechi texte românești. Contribuții filologice și lingvistice*, București, 1982, p. 229, Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 122).

¹⁹ *Id. ib.*, p. 127.

²⁰ Locul de apariție este acceptat, datarea rămâne controversată. Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *op. cit.*, p. 82.

²¹ Vezi confirmarea în I. Bianu, N. Hodoș, D. Simonescu, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, vol. I, București, 1903, p. 518.

²² Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 236, *Diaconul Coresi...*, p. 103-104.

²³ Vezi *Care e cartea cea mai veche românească* (OL, LIV, LV, 304, 308). Vezi și Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I, nota 252.

²⁴ Vezi Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, p. 334.

²⁵ *Id. ib.*, p. 361.

²⁶ Vezi Mirela Teodorescu, *Introducere* la ediția Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catihismului calvinesc*, București, 1984, p. 11.

²⁷ Alexandru Mareș, *Data tipăririi Catehismului calvin: 1640 sau 1642*, în LR, XXIII, p. 541-542, demonstrează că anul apariției este 1642.

²⁸ Așadar, Cipariu nu cunoștea ediția lui Ioan Eclesiarhul, *Învățăturile bunului și credinciosului domn al Țării Românești, Neagoe Basarab vvd., către fiul său Theodosie vvd.*, Eforia școalelor, București, 1843. Această lacună în informație i-a fost imputată de A. Odobescu, în art. *Psaltirea tradusă românește de diaconul Coresi* (vezi *Scrieri literare și istorice*, vol. I, București, 1887, p. 353-354).

²⁹ Cipariu a copiat textul acestei scrieri (ms. rom. 346). Foaia de titlu poartă mențiunea „C. Cantacuzino; copiat T. Cipariu, sec. al XIX-lea”.

³⁰ Pentru actualitatea informației, vezi *Cronicari munteni*. Texte selectate, studiu introductiv, note și glosar de Liviu Onu, București, 1970, p. 6, *Cronici brâncovenești*. Antologie, postfață, glosar și bibliografie de Dan Horia Mazilu, București, 1988, p. 352.

³¹ Locul apariției a fost controversat până nu demult. Mirela Teodorescu, în Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, p. 22-31, indică Mănăstirea Dealu ca loc de apariție.

³² Despre Ion Neculce și *Letopisețul* său promite să trateze „în secolul al XVIII-lea” (AL, XXXIII), într-un proiectat tom al II-lea al *Analectelor*, pe care nu l-a mai realizat însă.

³³ Probabil că Cipariu socotea recenta ediție a lui Mihail Kogălniceanu, pe care o citează, ca suficientă și satisfăcătoare pentru scopul istoric-literar propus de editor.

³⁴ Ion Gheție, Al. Mareș, *Introducere în filologia românească*, p. 165.

³⁵ Vezi M. Gaster, *Chrestomație română*, Leipzig – București, 1891, vol. I, p. II. Ion Gheție, Al. Mareș, în *Introducere în filologia românească*, p. 21, deși constată faptul, foarte important, anume că filologul ardelean „a acordat atenție... și manuscriselor de tot felul”, restrâng, ca și Gaster, sfera analizei la *Analecte*, conchizând că „Cipariu n-a inclus în lucrarea sa decât tipărituri, adică, în ultimă instanță, texte bisericești traduse, ceea ce conferă creștomației sale un caracter unilateral, remarcat de cercetătorii ulteriori”.

³⁶ Reținem în sprijinul acestei afirmații declarațiile făcute de Cipariu în acest sens: 1) „cuvintele streine... le-am explicat în *Glosariul* adaus la finea cartei” (AL, VIII), glosar inexistent la sfârșitul acestui volum; 2) „Ioane Neculce... și alți anonimi...”, despre carii, în secolul al XVIII-lea” (AL, XXXIII), or volumul în discuție conține numai texte din secolele al XVI-lea și al XVII-lea; 3) „la a. 1700, unde se termină întâiul tom din *Analecte*” (ms. rom. 260, f. 24^r); 4) lista lucrărilor întocmită de însuși T. Cipariu și publicată în A, 104, în care la *Creștomație* apare specificarea „tom I, Blaj, 1858”.

³⁷ Cercetările ulterioare au stabilit că interpolările la cronică lui Ureche nu aparțin lui Eustratie (vezi Liviu Onu, *Viața și opera lui Grigore Ureche*, în ediția Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1967, p. 11).

³⁸ Vezi „Analele Societății Academice”, I, București, 1869, p. 264.

³⁹ Încă din 1866, Cipariu anunța că „alt fragment din g r a m a t e c a lui [Maior] vom să-l publicăm în foaia noastră pentru filologie și istorie” (P, 328). Vezi și OL, XXIV, p. 123.

⁴⁰ Pe alocuri, Cipariu a formulat totuși, în note, unele observații critice la textul lui Maior (A, 343).

⁴¹ Textul a fost studiat de Cipariu inițial în P, 322-325.

⁴² Vezi traducerea fragmentului în vol. Ion Budai-Deleanu, *Scrieri lingvistice*, Text stabilit și glosar de Mirela Teodorescu, *Introducere și note de Ion Gheție*, București, 1970, p. 42-50.

⁴³ Editat în anii din urmă de Alin-Mihai Gherman, cu titlul *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, I, Clusium, 2001.

⁴⁴ Vezi N. A. Ursu, *Contribuția Academiei Române în domeniul editării critice a textelor vechi românești*, în LR, XV, p. 532.

⁴⁵ Vezi Gh. Chivu, *Limba română de la primele texte până la sfârșitul secolului al XVIII-lea*, București, 2000, p. 123.

⁴⁶ *Limba slavică la români până la 1400*, în „Columna lui Traian”, 1870, nr. 2.

⁴⁷ *Inscripțiunea de pe patrafirul de la Stănești*, București, 1876.

⁴⁸ *Opere*, IX, București, 1980, p. 510.

⁴⁹ Cu texte paralele sunt editate și fragmentele din *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare...*, collecta auctore F. Alphonso Ciacono, (A, 89-101, 109-116, 126-141, 152-158, 177-179, 210-219, 235-239), din Herodot (A, 449-451) și Strabo (A, 490-494, 524-528, 570-571) ș.a.

⁵⁰ Vezi și Maria Ursuțiu, *Timotei Cipariu – editor de documente*, în vol. *Biblioteca și cercetarea*, II, p. 60-66.

Constantin ȘCHIOPU **STUDIEREA ELEMENTELOR DE VERSIFICAȚIE**

Studierea elementelor de versificație în procesul predării / studierii operelor lirice constituie unul din obiectivele de referință stipulate de curriculumul disciplinar. Mai mult chiar, receptarea unui text literar liric este, practic, imposibilă fără cunoașterea unor noțiuni cum ar fi: metru, ritm, picior de ritm, rimă, strofă, vers, sistem de versificație, cezură etc. A studia versificația, metrica și ritmica poeziei înseamnă a descifra și mesajul operei, pentru că în mare parte el se ascunde și în particularitățile ei prozodice. Deja în clasele a V-a, a VI-a elevii însușesc unele din aceste noțiuni, mai ales la nivel aplicativ (măsura versului, picior de ritm, iamb, horeu, rimă etc.) Ulterior, ei fac cunoștință cu trăsăturile distinctive ale noțiunilor în cauză, sunt antrenați în mai multe sarcini de lucru, aprofundându-și astfel cunoștințele în domeniul respectiv, relevând importanța versificației în constituirea / transmiterea unui mesaj.

De origine latină, termenul versificație este definit „ca artă de a compune versuri” (Irina Petraș), ca „o formă metrică, în care se cuprind regulile de muzică prin care se pot face versurile ca să fie în adevăr versuri” (Ion Heliade-Rădulescu). Pornind de la definițiile în cauză, profesorul va insista, prin urmare, în procesul de predare a poeziei, asupra regulilor de constituire a cuvintelor / versurilor în artă. Un prim obiectiv pe care-l are de soluționat vizează elementele componente ale unui vers: metrul („metrul reprezintă o succesiune recurentă de unități prozodice echivalente” – F. I. Plett), ritmul („cadență regulată, imprimată prin distribuirea elementelor lingvistice – accente, timpi etc. – într-un vers sau frază muzicală” – Irina Petraș) piciorul metric / de vers („mai multe silabe scurte și lungi sau accentuate și neaccentuate care alcătuiesc împreună o unitate ritmică” – Irina Petraș), rima („identitatea de sunete din terminația cuvintelor cu care se încheie două sau mai multe versuri” – Irina Petraș). Cât privește noțiunea de metru, este important nu numai să se stabilească numărul de silabe într-un vers, dar și să se insiste pe faptul că,

în dependență de numărul de silabe, se creează muzicalitatea poeziei, armoniile ei (fiecărei silabe i se atribuie o notă muzicală, de înălțime nedeterminată). De fapt, metrul înseamnă „schema unei poezii, care există independent de realizarea ei lingvistică. El indică alcătuirea frazei, poziția rimei, eventual și forma poeziei” (Irina Petraș).

Lucrările de specialitate oferă foarte puține sugestii metodice privind studierea elementelor de versificație. Tradițional, în practica școlară, predarea, de exemplu, a noțiunii *horeu* / *iamb* / *dactil* urmează următorul algoritm: se despart cuvintele din versuri în silabe, se stabilesc (prin punerea accentelor) silabele accentuate și neaccentuate, se relevă modul de constituire (două silabe: prima accentuată, a doua neaccentuată) și de alternare (alternare regulată) a lor, se dă definiția. Considerăm că această modalitate poate fi utilizată nu la etapa de predare, ci la cea de consolidare, deoarece, așa cum demonstrează practica școlară, elevii care au auz muzical slab dezvoltat întâmpină dificultăți în identificarea / marcarea silabelor accentuate și neaccentuate. Pentru a-i obișnui pe elevi cu acest lucru, dar și cu ritmul caracteristic horeului, de pildă, profesorul poate recurge la următoarele exerciții-sarcini:

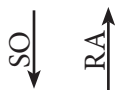
1. Completați conform modelului spațiile libere de mai jos cu cuvinte alcătuite din două silabe, cu accentul pe prima:

Ma-ma, so-ra, vi-ne, plea-că, floa-re, ca-să

.....
 .....

2. Pronunțați aceste cuvinte evidențiind cu vocea silaba accentuată.

3. Pronunțați încă o dată cuvintele respective executând în timpul rostirii lor mișcări cu mâna dreaptă conform schemei (în jos și în sus), marcând silaba accentuată cu o ușoară bătaie în masă:

4. Alcătuiți un enunț / două-trei, folosind doar cuvinte bisilabice cu accentul pe prima (exemplu: Ur-sul doar-me toa-tă iar-na). Citiți enunțurile pe silabe executând cu mâna dreaptă mișcări în jos și în sus (vezi schema de mai sus).

1. Continuați enunțurile folosind cuvinte bisilabice, având accentul pe prima, care să corespundă părților de vorbire indicate:

Lumea + adj. pronum. + verb + adverb (ex. : Lumea asta râde tare).

Haina + subs. caz. G + verb copulativ + adj.(ex.: Haina fetei este nouă).

Toamna + verb + verb + adverb (ex.: Toamna cântă, cântă bine).

Vântul + adv. + verb + adverb (ex.: Vântul astăzi bate tare).

2. Continuați enunțurile respectând cerințele:

Ploaia + verb (bisilabic, prima silabă accent.) + prepoziție monosilabică + subst. trisilabic cu accentul pe a doua (ex.: Ploaia bate în umbrele).

Codrul + prepoz. monosilabică + subst. trisilabic, sil. a doua accentuată + verb bisilabic (ex.: *Codrul cu tristețe zice*).

Luna + verb bisilabic + prepoziție simplă monosilabică + subst. trisilabic cu accentul pe a doua (ex.: *Luna plânge în tăcere*).

După cum se observă, sarcinile, de la una la alta, au un grad sporit de dificultate, toate însă urmărind formarea deprinderilor elevilor de a „prinde” ritmul, melodia unui vers / enunț, de a marca corect silabele accentuate și neaccentuate. Tratate mai mult ca un joc („Cine reușește primul”, „Cine alcătuieste enunțuri originale”, „Cine n-a comis nicio greșală” etc.), exercițiile respective pot fi soluționate de elevi în perechi, în grupuri ori individual. Profesorul va găsi momentul oportun pentru a le comunica discipolilor că piciorul de ritm în enunțurile alcătuite de ei este horeul / troheul. Elevilor nu le rămâne decât să dea definiția horeului (picior de ritm bisilabic, având prima silabă accentuată). Ulterior, ei vor fi solicitați să determine piciorul de ritm al unui vers /unor poezii sau / și să identifice într-un șir de fragmente / versuri pe acela care este scris în picior de ritm horeu:

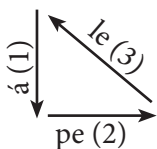
1. Identificați versul care este scris în picior de ritm horeu:

a) De dragul tău m-am înnorat și-am nins (A. Suceveanu).

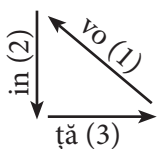
b) Limba noastră-i limbă sfântă (A. Mateevici).

c) De ce uităm să ne iubim părinții (D. Matcovschi).

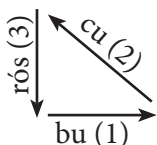
În același mod pot fi predate / însușite și celelalte picioare de ritm (iambul, anapestul, amfibrahul, dactilul). Schemele grafice care îi vor ajuta pe elevi să „dirijeze” melodia versurilor cu picior de ritm de trei silabe sunt următoarele:

- 1 – bătaie ușoară pe masă
- 2 – mișcarea mâinii în dreapta pe orizontală
- 3 – mișcarea mâinii în sus pe diagonală

- 1 – mișcarea mâinii în sus pe diagonală
- 2 – bătaie ușoară pe masă
- 3 – mișcarea mâinii în dreapta pe orizontală

- 1 – mișcarea mâinii în dreapta pe orizontală
- 2 – mișcarea mâinii în sus pe diagonală
- 3 – bătaie ușoară pe masă

Examinarea versurilor din perspectiva ritmului impune familiarizarea elevilor și cu noțiunea de cezură, „o pauză ritmică în cursul unui vers, fie după o silabă lungă, fie după una scurtă” (Irina Petraș). Având un mare rol în organizarea ritmului versului, ea este impusă de sens, de ideea poetului. Există două modalități de identificare a cezurii de către elevi. Prima: elevii observă lipsa unei silabe accentuate ori neaccentuate în schema grafică a ritmului poeziei, ca în exemplul

204 Limba ROMÂNĂ

v - / v - / v - / v //
v - / v - / v - / v //.)

și a doua: mișcarea efectuată de ei cu mâna în timpul dirijării este însoțită de o tăcere, întrucât n-ajunge o silabă.

Înșușirea noțiunii de rimă (un alt element al versificației) și a trăsăturilor ei distinctive trebuie să decurgă de asemenea într-un mod atractiv. Cea mai la îndemână cale, dar și cea mai interesantă pentru elevi este *jocul de-a poezia*. Profesorul le propune elevilor cuvinte care să rimeze (ex.: drum, cum, nouă, plouă). Împărțiți în grupuri, ei vor alcătui trei catrene: cu rimă împerecheată (grupul I), cu rimă încrucișată (grupul al II-lea) și cu rimă îmbrățișată (grupul al III-lea). În alte cazuri același grup va alcătui toate cele trei variante de catrene. Tot în scopul însușirii tipurilor de rimă poate fi folosit și *exercițiul de reconstituire a textului poeziei*. Sarcina de lucru poate fi formulată în felul următor:

1. Se dă textul:

Râvnești să pui un capăt luptei grele

Să te așezi în liniștea de veci?

Ca o odihnă după un sfârșit.

Ci-n van aștepți răsplata viitoare

Și prin tumultul lumilor să treci,

Nu: nemurirea nu este o stare,

Cu binele ce-ai săvârșit în ele

Ci o lucrare fără de sfârșit.

(*Nemurirea* de Vasile Voiculescu)

2. Restabiliți textul poeziei, ținând cont de faptul că:

– rima în strofe este încrucișată;

– versurile 1 și 8 sunt la locul lor.

Dacă profesorul urmărește însușirea de către elevi a monorimei, se poate recurge la jocul didactic *Propune, alege și alcătuieste*, desfășurat conform următorului algoritm:

1. Scrieți într-o coloană 10 cuvinte care să rimeze cu cuvântul *tină* (ex: *vină, mină, glicerină, gheorghină, să țină, grădină, mașină, fină* etc.).

2. Alegeți din acest șir patru termeni și alcătuiți un catren.

3. Alcătuiți un text versificat cu cât mai mulți termeni. Câștigă persoana / grupul care a folosit un număr mai mare de cuvinte.

Menționăm că vor fi acceptate nu numai texte „serioase”, dar chiar și bizare, uneori calambururi, dar nu vulgare. Ele, în cele mai dese cazuri, îi amuză pe elevi, le trezește pofta de lucru (ex.: Nu port nicio vină / Că ieri în grădină / Am rupt o gheorghină / Mi-am spart o retină / Și-am călcat pe-o mină).

În cazul în care se studiază noțiunea de vers alb (versul fără rimă, cu ritm ascendent), elevii pot fi incluși de asemenea într-un șir de activități cu caracter creativ, recurgându-se la diferite procedee de lucru, cum ar fi *cinquenul*, jocul figurilor retorice, jocul de imaginație, textele calchiate, ideea migratoare etc. Profesorii Petean Ana și Petean Mircea, pornind de la texte literare consacrate, propun elevilor un șir de întrebări stimulative de imaginație, punându-i astfel în situația de a-și crea propriile texte. Este o cale destul de atractivă ce poate fi utilizată cu succes și în procesul studierii versului alb. Procedura de lucru este următoarea:

1. Răspundeți (în scris) la întrebări, folosind răspunsuri neordinare:

a) Scriu (cu ce?) (ex.: cu o rază de lună, cu un firicel de iarbă etc.)

Pe ce scriu? (ex.: pe o frunză de nuc)

Scriu (ce?) (ex.: amintiri)

Când scriu mă asemăn (cu cine/ cu ce?) (ex.: cu o pasăre rănită)

Textul meu seamănă (cu cine / cu ce?) (ex.: cu o voce stinsă).

b) Ninge

(cum?) (ex.: curat, contemplativ)

(cu ce ninge?) (ex.: cu amintiri / cu iluzii).

Ninge

(unde?) (ex.: în memoria mea / în spațiul gol).

Dacă ar ninge fără încetare, atunci (ce s-ar întâmpla?) (ex.: m-aș prăbuși de greutatea lor).

Analiza textelor create (Care text v-a plăcut cel mai mult? Ce imagine / vers s-a reținut în mod special? Care este forța de sugestie a expresiei respective? Ce figură de stil ați atestat în versul al II-lea? Determinați dacă sunetele de la sfârșitul versurilor rimează, În ce fel de vers este scris textul vostru? Ce se numește vers alb?) se va axa, după cum reiese din întrebări, nu numai pe caracteristicile versului alb, dar și pe ineditul expresiei, pe originalitatea gândirii și a imaginației elevilor.

Un alt obiectiv ce urmează a fi soluționat în procesul studierii elementelor de versificație vizează noțiunea de strofă, definită în literatura de specialitate ca „un grup de versuri formând o unitate și ordonându-se în corespondență metrică cu unul sau mai multe grupuri asemănătoare” (Irina Petraș), „ca diviziune egală a frazelor muzicale, care compun un cântec” (M. Bordeianu).

În acest context al activității lor, elevii trebuie să definească și să deosebească principalele tipuri de strofe (distih, terțină, catren, cvintet, octavă /stanță), să argumenteze ordonarea versurilor unei poezii anume în terține (în cazul sonetului, mai ales), în distihuri (când e vorba de gazel), în catrene ori în octave (în cazul glosei eminesciene, de pildă). Cea mai la îndemână sarcină de lucru pe care profesorul o poate propune elevilor în acest scop este divizarea unui text necunoscut în unități constitutive (în strofe) și motivarea soluției. Exemplificăm:

1. Împărțiți textul de mai jos în strofe. Motivați de ce anume așa l-ați divizat:

*Se zice și s-a zis că-i un secret
Al artei, să compui macame-arabe
Să știi să faci o odă unei babe
Și fără fond să faci un bun sonet.
Deci vreau cu orice preț să fiu poet –
N-am fond, precum vedeți, și versuri slabe,
Și-njur și număr tropotind silabe
Și șterg mereu și șterg și merge-ncet.
Opt versuri le-am făcut! Așa cu gluma,
Dar stante pede iată mai un vers,
O, de-aș găsi acum o rimă-n uma;
Dar, haid! Și fără rimă văd c-a mers.
Eu sute de sonete-ți fac de-acuma!
Arhangheli, trâmbițați prin univers!*

(George Coșbuc)

Rezolvarea acestei sarcini de lucru este destul de ușoară. Mai întâi elevii vor observa că textul este compus din 14 versuri, caracteristică distinctivă a sonetului. Ulterior, pornind de la definiția acestei specii literare (poezie alcătuită din două catrene și două terține), ei vor restabili textul poeziei, găsind și motivarea necesară. Cât privește segmentarea unei glose, elevii vor porni de la faptul că prima strofă este alcătuită, de obicei, din 4, 6 sau 8 versuri, că fiecare vers este comentat într-o strofă specială, de aceeași mărime cu prima, ultima strofă reproducând prima strofă cu ordinea inversată a versurilor.

Angajarea elevilor în activitățile de elaborare a unor texte cu caracter creativ este binevenită și în cazul studierii varietăților de strofe. Se va porni de la compunerea unor distihuri pe o temă propusă de profesor ori aleasă de chiar elevi, ajungându-se la ticluirea unor sextine și stanțe. Dacă e nevoie, profesorul le poate da primul / ultimul vers al distihului / terținei /catrenului, care le va servi ca punct de plecare în alcătuirea propriilor texte. Această modalitate de lucru va provoca, fără îndoială, o efervescență creatoare în creierul elevilor.

În concluzie, menționăm că însușirea elementelor versificației prin elaborarea propriilor texte, prin intermediul exercițiilor cu caracter creativ și de joc este un mijloc prin care, cu siguranță, se evită depozitarea latentă în creier a noțiunilor de teorie literară.

BIBLIOGRAFIE

1. Irina Petraș, *Teoria literaturii. Dicționar-antologie*, București, Editura Didactică și Pedagogică.

Constantin I. ARHEOLOGIA CIOBANU METAFOREI

Născut în 1958 în satul Onițcani, raionul Criuleni, absolvent al Școlii Republicane Medii-Internat de Arte Plastice (actualmente Liceul de Arte Plastice „Igor Vieru”) și a Facultății de Grafică de Carte a Academiei de Arte din Sankt Petersburg (1984), plasticianul Simion Zamșa se impune în peisajul artistic al republicii în a doua jumătate a deceniului nouă, fiind una dintre cele mai proeminente prezențe ale optzeciștilor în domeniul graficii de șevalet.

Premiant al „Saloanelor Moldovei '92” (cu *Scara* realizată în acvaforte) și al concursului național „Bacoviana”, Bacău (1994), Simion Zamșa este un artist solicitat atât de organizatorii diverselor vernisaje, cât și de colecționarii particulari.

Geografia periplelor operelor sale, realizată fie individual, fie în cadrul diverselor expoziții, cuprinde patru continente: Europa, Asia, Africa și America. Germania și Bulgaria, Franța și Islanda, Finlanda și Spania, Nepalul și Tunisia, Nicaragua și Rusia, nemaivorbind de România și Moldova natală, sunt țările în care iubitorii de artă au avut posibilitatea să cunoască creația pictorului.

Cu toate dificultățile ce le prezintă piața noastră de opere artistice, aflată astăzi într-o stare încă incipientă și derizorie din punctul de vedere al încetățenirii valorilor spirituale autentice, Simion Zamșa se pare că a reușit să străpungă zidul, la prima vedere de netrecut, al anonimatului, devenind, prin creația sa, o prezență permanentă într-o serie de colecții particulare de prestigiu din Israel, S.U.A., Franța, Anglia și Suedia.

În fond, cu toții suntem niște săpători; unii sapă căutând vestigii, alții cartofi, unii dezgroapă cărți uitate, alții își sapă șefii. Hârlețul și târnăcopul sunt permanent în preajma noastră – dacă nu realmente, cel puțin la modul figurat. Este un săpător și Simion Zamșa. Și la propriu, și la figurat.

Plasticianul a înlocuit hârlețul și târnăcopul cu acul de gravor și ustensilele litografice. Pământul sau colbul arhivelor – cu placa de piatră litografică sau cu placa de metal destinată acizilor. Și, ce e cel mai important, predilecția pentru săpături și arheologie a știut să o canalizeze în direcția convenită: persistența memoriei.

Anume memoria, prin promotorii săi, devine laitmotivul creației artistului din ultimii cinci-șase ani. Martorul înzestrat cu o cameră de luat vederi (acvaforte) tinde să răpească tranzitoriului o secvență de durată pentru a-i da strălucirea eternității. *Sigiliul* ne transportă în lumea de mult uitată a scrierilor cuneiforme mesopotamiene, în lumea despoților orientali, legislațiilor hammurabiene și a astrologiilor babiloniene. *Povara* (inspirată din poezia lui Nicolae Dabija), cu troița-i de răscruce și bourul înstelat, parcă ne-ar șopti: „Păstrați-vă memoria, oricât de dureroasă ar fi ea!”

Memoria este ceva sacru. Uneori face parte din sacral. Ea sfidează timpul chiar și atunci când acesta capătă viteze uraganice. Așa, clătînându-se pe aripile furtunii, biserica va dăinui în timp și prin timp. Nu degeaba și lucrarea este intitulată *Prin timp* (1988).

Or, pentru a fi vie, perenă, capabilă de reînnoire, memoria, asemeni timpului, asemeni naturii, este ciclică. Tot așa precum este ciclică „unitatea solară” în toate culturile lumii. De la Zamolxis-ul geto-dacic și până la Quetzalkoatl-ul mezo-american nimeni nu va îndrăzni să curme periodicitatea și ritmicitatea Universului. Or, aceasta și este chezașia nemuririi și mântuirii.

Nici chiar împăratul Roșu, în nebuneasca-i vânătoare (*Vânătoarea împăratului Roșu*), nu va cuteza să atenteze la armonia universală. *Ochiul șarpelui* (acvaforte) sau *Lupoaica* (tuș, peniță) vor sta mereu de veghe și nu vor îngădui încălcarele celor predestinate.

Regăsim lupoaica etruscă – simbol al Romei – și în *Scara* (acvaforte), această replică destinată ascensiunii pitagoreice materializate în triumghiul negru-brun din centrul foii. Spre ce tinde această ascensiune? Și este oare o ascensiune? Sau poate o veșnică reîntoarcere spre ascendență? Răspunsul să-l dea privitorul.

Una din performanțele artistului, ca realizare, ca bogăție a texturii grafice, o prezintă *Cardinalii și Masa tăcerii, sau ochiul șarpelui* Parțial înrăurite de creația lui Manzu și a lui Brâncuși, acestea sunt niște metafore ale comunicării prin tăcere. Asemeni vestigiilor arheologice, ce strigă în muțenia lor, tac și cardinalii. Dar cât de grăitoare sunt figurile lor, profilurile mitrelor etc. Tac și personajele grotești din *Masa tăcerii*. Dar face oare să știm despre ce vorbesc?

O sinteză a filozofiei artistului pare să ne-o destăinuie *Ianusul* realizat în acvaforte. Aici vedem și fața, și reversul: și ironia, și dramatismul duratei. Ianus, această zeităte veche latină, cel cu două fețe și cu atât de importante implicații calendaristice (ianuarie!), este în același timp și judecător, dar și marionetă, și zid de nestrăbătut, dar și ușă larg deschisă. Viitorul și trecutul, acești doi adversari ireconciliabili, premise ale istoriei, își găsesc în Ianus obârșia și împăcarea. Tinerețea și bătrânețea coincid în hermele bicefale cu două profile. Să fie oare încă o mărturie a ciclității și periodicității universale?

Simion ZAMȘA
și persistența memoriei

Foto de D. Potârniche

Pasărea măiastră și luna africană. 1992. Ulei, pânză

II Limba ROMÂNĂ

Fiesta II.
2004.
Tipar
de autor

Capra.
1991.
Ulei, pânză

IV Limba ROMÂNĂ

Plimbarea cardinalului. 1993. Ulei, pânză

31,2. 1994. Ulei, pânză

VI Limba ROMÂNĂ

Paradisul de pe insula Paștelui. 1997. Tipar de autor, carton

Unitatea de măsură. 2000. Tipar de autor

VIII Limba ROMÂNĂ

Semn II. 2000. Tipar de autor, hârtie

X Limba ROMÂNĂ

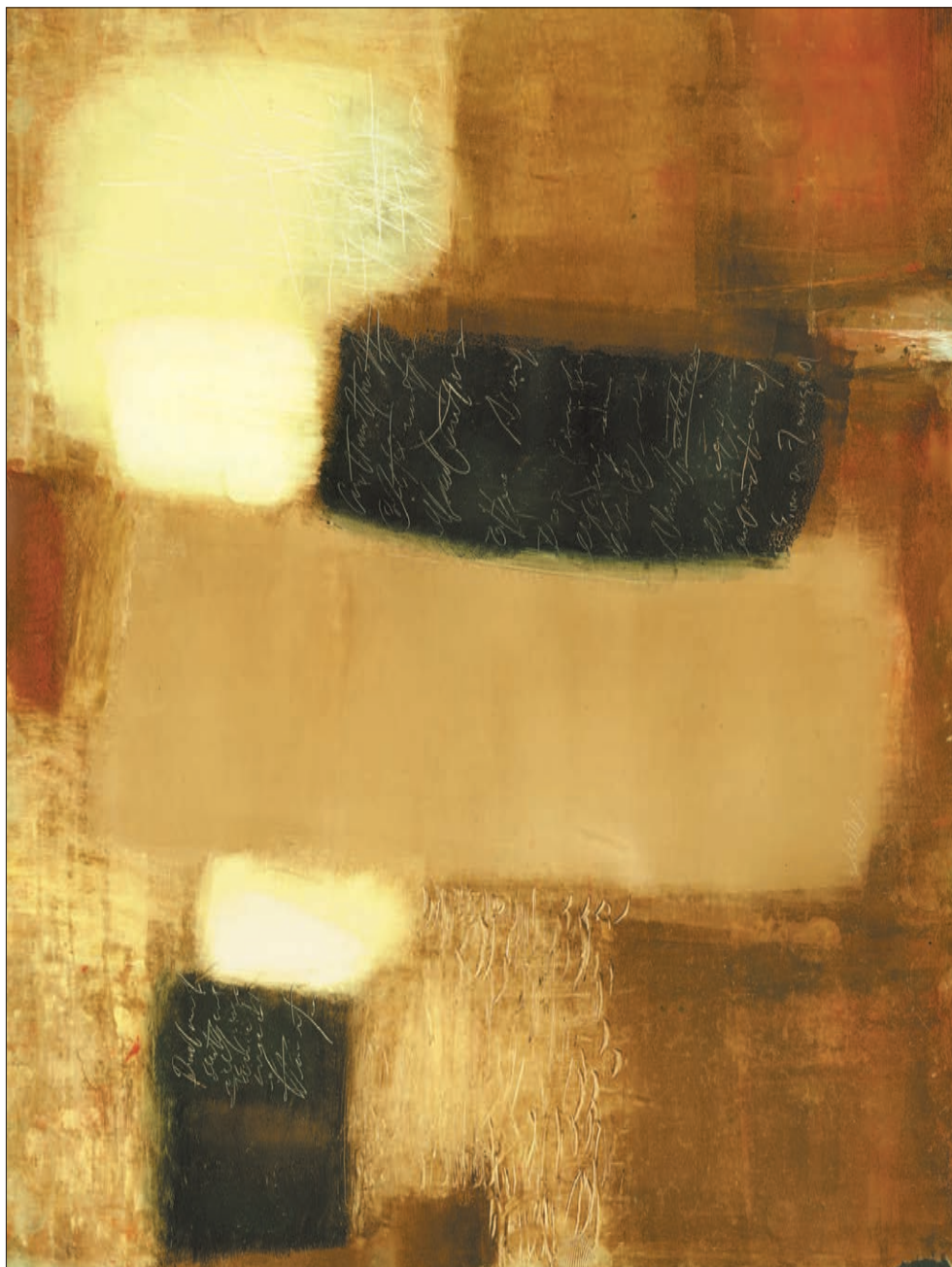

Cutia muzicală. 1995. Cera colla, creioane color, hârtie

Regele
arzând.
1994.
Cera colla,
hârtie

XII Limba ROMÂNĂ

Notițe
de călătorie.
2000. Tipar de
autor, hârtie

Colin-
dătorii.
1992. Ulei,
pânză

XIV Limba ROMÂNĂ

Peștele a) 24101. 1997. Xilogravură, hârtie

Săritura. 1997. Xilogravură, hârtie

XVI Limba ROMÂNĂ

Serialul „Porți” – Mănăstire. 2004. Tipar de autor, hârtie

Iulian BACOVIA.
BOLDEA REPREZENTĂRILE
EULUI POETIC

POETICA I-REALIZĂRII

S-a spus despre George Bacovia că este un simbolist de un tip aparte, nu un simbolist pur, ci unul „primitiv” (N. Manolescu), în sensul renunțării la procedeele sofisticate, rafinate ale curentului simbolist și al cultivării unui limbaj mai „realist”, prin care a încercat o „depoetizare” a lirismului. Observând fenomenul de „reducție” a procedeelelor simboliste, Mircea Scarlat consideră că termenul de „bacovianism” ar fi cel mai potrivit pentru circumscrierea acestui univers poetic profund original. În mod paradoxal, se poate afirma că simplitatea dicțiunii lirice e cea care conferă rafinament acestei poezii; naturalețea limbajului e desăvârșită, poetul dând impresia că nu-și traduce liric impresiile, ci doar se confesează, scrisul său devenind o formă a comunicării directe cu cititorul. S-ar părea, observă Constantin Ciopraga, că „nici plastica formelor, nici cromatica nu duc la imagini picturale, poetul reținând, în felul impresionistilor, vibrația, ritmul unui moment sufletesc”. Imaginile vizuale bacoviene sunt transmise în grilă sinestezică, atrăgând după ele ecouri sonore. De exemplu, în *Marș funebru* decorul de toamnă transmite ceva din nostalgia tragică a muzicii lui Chopin, după cum în *Nervi de primăvară* vizualul și olfactivul se contopesc, căci peisajul devine „o pictură parfumată / cu vibrații de violet”. Confesiunea bacoviană din *Plumb, Amurg violet* sau *Plumb de iarnă* nu este însă dominată de accesorii, de amănunte insignifiante, ci se concentrează asupra esențelor sufletești. În acest fel, reperele peisajului sunt transferate în spațiul conștiinței, realul rezonând astfel în imaginar, după cum specificul peisajelor bacoviene nu rezultă din însumarea unor detalii plastice, cât din conturarea unei atmosfere specifice. Astfel, ploaia, vântul, plumbul, ritmul anotimpurilor nu desemnează nimic prin ele însele, ele evocă, prin intermediul sugestiei, un climat sufletesc, o impresie sintetică, totalizatoare.

În poezia bacoviană, repetiția e o tehnică predilectă, poetul accentuând, până la obsesie, asupra unor cuvinte-cheie și deci asupra unor senzații condensate. Prin juxtapunere de impresii, confesiunea bacoviană își consolidează substanța,

căci emoția se concentrează în jurul unei singure stări sufletești, amplificate prin capacitatea de rezonanță a decorului. De exemplu, în *Plumb* cuvântul-simbol dominant revine de șase ori în opt versuri, după cum, în *Decor*, sugestive sunt pseudorefrenurile care accentuează ideea de dezolare, de disperare difuză: „Copacii albi, copacii negri / Stau goi în parcul solitar; / Decor de doliu funerar / Copacii albi, copacii negri / În parc regretele plâng iar... // Cu pene albe, pene negre. / În parc fantomele apar...”. Versul final, izolat de celelalte, are o funcționalitate specifică, e un fel de sinteză-concluzie, care pregătește, oarecum, ieșirea din spațiul poemului, intrarea în acea zonă nedeterminată, neutră, ce desparte realul de imaginar. Mai puțin frecvente decât impresiile sintetice sunt acele fraze dezarticulate, eliptice, în care desfășurarea lirismului e intermitentă, frazarea e discontinuă, iar pozițiile par suspendate. Desigur, această frazare eliptică, această poezie de notație, ce infirmă principiul coeziunii, poate să trădeze, în cele din urmă, o sfârșimare a coerenței interne a eului, care nu-și mai resimte interioritatea sub spectrul organicității. Ilustrativ e un *Pastel*: „Tăcute locuri... curent / Pe podul gârlei... se dezgheață / Corbi... / Ce înțeles... viață” sau în poezia *Din urmă*: „Galben, plumb, violet... / Și strada goală... / Ori așteptări târzii, / Și parcuri înghețate... / Poet și solitar...”.

În *Introducere în opera lui George Bacovia*, Dinu Flămând consideră că poezia bacoviană are numeroase analogii cu *satira menipee*, gen cultivat în Antichitate și Evul Mediu, caracterizat prin carnavalizarea limbajului, dialogismul interior, amestecul de melancolie și parodie etc. Între caracteristicile comune satirei menipee și poeziei lui Bacovia, Dinu Flămând enumeră: „anume contraste izbitoare, combinațiile oximorone, disjuncțiile sus – jos și ridicare – cădere, ca și elementele de utopie socială, sau folosirea genurilor inedite cu o vizibilă intruziune a prozaismului în poezia lirică, pluralitatea de stiluri și, în sfârșit, caracterul jurnalistic”, trăsături care, precizează criticul, „se regăsesc nuanțat în acea poezie ce dovedește o lăcomă priză la scris”. Poeziile lui Bacovia ce radiografiază concretitudinea realului nu realizează doar un *inventar* obiectiv al lucrurilor și reflexelor lor cromatice, căci obiectele au aici accente subiective, ele sunt personalizate prin intensă trăire a autorului. Între lumea reală, fragmentară și dizarmonică, redusă la starea de utopie și eul alienat, atomizat există o certă corespondență. Soluția acestei dezagregări sufletești nu mai e întrevăzută în evaziune în ireal sau în tentația transcendenței, poetul preferându-i, unei astfel de posturi utopice, o asumare deplină a situației sale de damnat. Perspectiva poetică se închide, astfel, asupra unei realități (fizice și psihice) dezolante, comunicarea între eul liric și realitatea desacralizată, absurdă fiind exclusă: „Plumb și furtună / Finis... / Istoria contemporană”. Însă, după cum observă Constantin Ciopraga, „la Bacovia abandonul nu e o ruptură totală, ci anxietate, pendulare fără scop, solitudine crispată, complicată de o conștiință lucidă, care, retrăgându-se în elementar și geografic, traduce, concomitent cu conflictul individual, o dramă existențială pe plan uman”. Solitudinea bacoviană nu sfârșește, cu alte cuvinte, în estetismul baudelairian, senzația de „gol istoric”, de neant, nelăsându-i poetului nicio cale de refugiu, de mântuire. Un fel de agonie generalizată își face loc în poezia lui Bacovia, o atmosferă înghețată, din care dimensiunea umanului parcă lipsește, iar poetul, resimțind pustiul existenței ca pe o amenințare, se întoarce, într-un gest autoreflexiv, asupra propriului eu.

În acest cadru sumbru, lipsit de orice fior metafizic, de o materialitate totală și goală, notațiile poetului sunt, deopotrivă, himerice și nonfigurative, ele traduc realita-

tea în imagini poetice laconice, dar, în aceeași măsură, o și i-realizează. Prizonier al decorului vasicarceral, eul liric trăiește sub amprenta unei neliniști agonice, într-un decor opriment, de izolare și damnare. G. Călinescu observa, pe de altă parte, că lipsa de varietate duce la manierism, încât patetismul și sentimentalismul cu însemne parodice reprezintă simboluri ale solitudinii agonice. Cadrul poetic bacovian, marcat de plictisul provincial, de monotonia zilelor autumnale, de infernul citadin sau de senzația degradării, este un cadru ce refuză orice idealitate, refractar transcendenței sau elevației spirituale. Sugestia poetică nu favorizează, în lirica bacoviană, visarea, ci o interzice, după cum lipsește, cum remarca V. Fancher, iluzia vreunei transcendențe mântuitoare, ca la poeții decadenți. Tocmai de aceea, discursul poetic bacovian nu se bazează pe o amplificare și detaliere a imaginilor, ci pe concentrare treptată, pe mecanica repetiției ce trădează alienarea: „Sunt poetul pustiilor piețe / Cu tristele becuri cu pală lumină / Când sună alarma în noaptea deplină / Sunt poetul pustiilor piețe / Tovarăș mi-i răsul hidos, și cu umbra / Ce sperie câinii pribegi prin canal, / Sunt tristele becuri cu razele pale, / Tovarăș mi-i răsul hidos și cu umbra // Sunt solitarul pustiilor piețe / Cu jocuri de umbră ce dau nebunie; / Pălind în tăcere și-n paralizie, / Sunt solitarul pustiilor piețe”. În această poezie, epitetul sunt mai degrabă convenții, individualități neindividualizate, sunt imagini folosite în poezie, cum observă Gh. Crăciun, „nu pentru ineditul lor, ci tocmai pentru valoarea lor comună, de școală poetică”. Aici, vocabularul, procedeele simboliste sunt căutate cu insistență, iar leitmotivul și refrenul reprezintă elemente constante de construcție. În acest fel, se poate afirma că legea fundamentală a acestei poezii e repetiția, recurența unor imagini arhetipale pentru condiția alienantă omului modern, minată de absurd și singurătate. Realul și interioritatea, instanțe complementare ale poeziei bacoviene, sunt demonizate, astfel, prin precizarea lor cu acuitate repetitivă a percepției, realitatea e agresivă, iar fenomenele naturii sunt surprinse sub specia maleficului. Eul liric reacționează la stimulii realului malefic prin retransarea în limitele nevrozei, ale solitudinii și nebuliei. Cu toate acestea, în poezia lui Bacovia lumea nu suferă un proces de i-realizare, ci, dimpotrivă, obiectele își acutizează forma, consistența, devin parcă mai agresive, conturând un univers monoton, morbid, ce se păstrează în limitele sale contingente. Bacovia își refuză, astfel, orice încercare de conceptualizare a realității, transcriind, dimpotrivă, în versurile sale, ineditul, fenomenalitatea lumii cotidiene. Această fascinație a concretului, acest gust al banalului și contingentului relevă poate cel mai bine inadecvarea lui Bacovia la poetica simbolistă.

IDENTITATEA DUALĂ

Chiar în primul volum, de altfel, Bacovia își dezvăluie, dincolo de o anumită unitate tematică, o dublă vocație, o identitate duală, lucru observat și de Tudor Vianu în articolul *Bacovia în ediție definitivă* (1946): „Printre procedeele artistice ale lui Bacovia mi se pare a distinge două îndrumări, despre care n-aș putea spune că sunt succesive, pentru că ne lipsește o cronologie a poeziilor sale, dar care se leagă totuși de câte un alt moment al evoluției noastre lirice mai noi. Unele din versurile lui Bacovia se asociază în configurații decorative, stilizate, cu o largă întrebuintare a refrenului, amintind de Macedonski. Este un moment în care poetul lucrează prin generalizarea unei singure impresii artistice, procedeu folosit de atâtea ori

de Macedonski în *Rondelurile* sale. Poetul se exprimă într-un material de impresii artistice, ca cele pe care i le împrumută poezia vremii, cu parcurile, havuzurile și statuile ei. Apoi, limba poetului este aceea a primului simbolism românesc care, cu *solitar, funebru, secular, sinistru, hidos, carbonizat, lugubru, barbar, satanic, sumbru* etc. exprimă nu numai genul imperator care l-a urmărit mai cu dinadinsul, dar și participarea lui la o lume a cărților și a culturii (...). A doua îndrumare a tehnicilor lui Bacovia tinde către o individualizare a impresiilor, stând într-un anumit contrast cu stilizările observate mai înainte. Tendința de a zugrăvi tablouri simetrice, conturate, raționalizate este depășită acum. Poetul dorește să noteze senzația sa nemijlocită, ingenuă și dureroasă. Forma se dezorganizează în această aspirație către imediat, așa încât nu o dată asistăm la o frângere a ritmului. În această configurație limba se schimbă nu numai prin limbajul mai familiar care primește și unele provincialisme, dar și prin toate acele împerecheri de cuvinte ale vorbirii cotidiene”.

Cea de a doua identitate lirică a lui Bacovia e tot mai evidentă în volumele *Cu voi* (1930), *Comedii în fond* (1936), *Stanțe burgheze* (1946), dar ea poate fi detectată chiar în poezia *Nocturnă* din 1899: „Stau... și moina cade, apă, glod... / Să nu mai știu nimic, ar fi un sigur mod – / Un bec agonizează, există, nu există, / Un alcoolic trece piața tristă” etc. În această poezie e evidentă dispariția prozodiei clasice, a laitmotivului și a repetiției, în timp ce limbajul a devenit laconic, eliptic, poezia caracterizându-se printr-un acut interes pentru detaliu. Tema centrală e, și aici, solitudinea, însă poetul nu se mai declară un însingurat, starea sa de singurătate derivând din context. Interesantă e, în ordinea impunerii unor teme și a reliefării unui limbaj liric, cronologia operei lui Bacovia. Astfel, volumul *Plumb* e rezultatul unei relații determinate de voința asumării de către poet a unei anumite fizionomii lirice, adecvată la estetica simbolistă a începutului de secol. Această voință de preluare a unei identități simboliste face ca poezia sa să fie saturată de repetiții, de imagini senzoriale sau cromatice, aflate sub imperiul sugestiei și al simbolului, lucru ce se regăsește și în al doilea volum, *Scânteii galbene*. Volumele *Cu voi* și *Comedii în fond* sunt rezultatul unei perioade de tranziție, în care simbolismul coexistă cu notația abruptă de factură expresionistă. În aceste volume, versurile lui Bacovia, considerate prin prezența accentuată a sarcasmului, prin care sunt des-figurate toate lucrurile, trimit în spațiul derizoriului forme, motive și convenții poetice. Poemele lui Bacovia se descompun într-o formă tot mai eliptică sau, dimpotrivă, reiau ritmuri ale altor poeți, vădind tentația parodiei (Eminescu, Macedonski, Coșbuc).

Volumul *Stanțe burgheze* din 1946 cultivă, după observația lui Gh. Crăciun, „contingența biografică, nostalgia trecutului, cotidianul, versul eliberat de orice constrângeri muzicale, procedeele sintactice, vocabularul prozaic, ironia directă, discontinuitatea notării”. Nu temele și motivele se modifică, în acest volum, ci viziunea, percepția lirică, relația conștiinței cu realul sau cu rolul asumat. Universul pe care textul bacovian îl asimilează e monoton și limitat, aparține vieții comune, cotidianului, actelor stereotipe ale existenței umane. Dincolo de obiectele și fenomenele realității reprezentate de poet se află *pustiul*, vidul. Universul reprezentat de Bacovia e un univers închis, lipsit de posibilitatea evaziunii, un univers al damnării și disoluției existențiale. În poezia bacoviană, elementele cadrului nu sunt văzute dimensional, descriptiv, ci din perspectiva *atmosfera* ce sintetizează, cu mijloace artistice reduse la minimum, o

stare sufletească. Acordul dintre sentiment și expresie se realizează printr-un registru stilistic ascetic, de o mare sărăcie a figurilor de stil.

După cum observa Constantin Ciopraga „lipsa de artificiu, la artistul grav și lucid, pare un efect al spontaneității, dar Bacovia își lucrează versurile cu o perseverență incredibilă. Sobrietatea clasică și extragerea esenței sunt dobândite printr-un efort aproape dramatic, în luptă cu materia. Versuri despuiate, emoții surdinizate, epitete curente, toate demonstrează repulsia pentru stilul grandilocvent”. Dacă în lirica de dinainte între poezie și realitate se afla obstacolul convențiilor, care artificializa, într-un fel, viziunea lirică, în poezia bacoviană de mai târziu lirisimul e un reflex imediat al cotidianității, existând o echivalență aproape totală între poezie și viață. *Stanțe și versete* (cuprinzând poezii scrise între 1950 și 1957) se caracterizează tocmai printr-o inserție fără rest a datelor realității în text. Identitatea biografică a poetului e exprimată în mod nemediat de identitatea sa lirică. Pe de altă parte, lirismul lui Bacovia se bazează pe ideea refuzului ideii de absolut, căci metafizicul este asimilat pustiului, vidului total. V. Fanache, în *Bacovia. Ruptura de utopie romantică* fixează locul pe care îl ocupă poetul în peisajul liric românesc: „Bacovia întrerupe, în devenirea poeziei noastre, discursul liric încrezător în depășirea de sine. Lui îi este proprie ruptura de iluzie, de visarea romantică sau de himera simbolului investit cu puterea de a sugera misterul cosmic. Nicio intenție programatică nu se arată eficace în a salva eul prăbușit în plumbul realului concret. Stoarsă de iluzionare, poezia pe care o scrie nu mai e vechea stare de farmec, extaza incantatorie; este sunetul stârnit de ireversibila sa autodistrugere. Ce îl separă pe Bacovia de utopia romantică stă în faptul că în textul său nu se întrevede salvarea (redempțiunea) nici în viață, nici în moarte, lipsește magicul tărâm compensatoriu, indiferent că el s-ar numi trecut sau spațiu oniric, cosmos, istorie sau eros”. Prin această luciditate desăvârșită, prin care se desprinde de orice iluzie, Bacovia e contemporanul nostru, prima conștiință postmodernă românească.

TRAGICUL CREPUSCULAR

Poezia lui Bacovia e, în primul rând, o poezie de atmosferă, în care cadrul evocator trădează o sensibilitate acută la „stimulii” realului. E, cum remarcă Lovinescu, o atmosferă „de copleșitoare dezolare, de toamnă cu ploi putrede, cu arbori cangrenați, limitată într-un peisagiu de mahala de oraș provincial, între cimitir și abator, cu căsuțele cinchite în noroaie eterne, cu grădina publică răvășită, cu melancolia caterincilor și cu bucuria panoramelor în care «prințese oftează mecanic în racle de sticlă»; și în această atmosferă de plumb, o stare sufletească identică; o abrutizare de alcool, o deplină dezorganizare sufletească prin obsesia morții și a neantului, un vag sentimentalism banal (...)”. Apărută în volumul omonim din 1916, *Plumb* e, mai mult ca sigur, cea mai citită și mai citată poezie a lui Bacovia. Nu știu dacă, în ciuda atâtor interpretări, e și cea mai bine înțeleasă. În această creație reprezentativă poetul configurează, în expresia minimală și repetitivă atât de caracteristică, o realitate în primul rând psihologică, în sensul că sugestiile cromatice, muzicalitatea grea, scrâșnită ne pun în fața universului lăuntric al poetului, un univers traumatizat, dizarmonic și alienat în raporturile sale cu lumea exterioară. Evident, găsim aici întreaga poetică simbolist-expresionistă a lui Bacovia, modul său de

reprezentare a lumii și de figurare a propriilor sale emoții în vers, un anume stil inconfundabil prin care autorul s-a impus în istoria poeziei românești. *Plumb* e, cu alte cuvinte, o poezie programatică, tocmai în sensul acesta al reflectării unui mod de a scrie și a unui mod de a resimți datele realului în expresie lirică.

Lirica bacoviană e structurată în formula unui monolog elegiac, în care senzația de absurd și atmosfera tragic-crepusculară sunt dominante. Ele țin de sensibilitatea enormă a lui Bacovia, o sensibilitate atentă la cele mai subtile nuanțe ale mecanismului lumii, la cele mai mici stridențe ale devenirii universale. În plan ideatic, poezia lui Bacovia închipuie un univers alienant și restrictiv, lipsit de orice urmă de idealitate, în care eul își resimte acut lipsa de identitate, cu sine și cu ceilalți, dar și neputința de a ființa în mod autentic, plener. *Căderea* e, cum observă V. Fanache, cuvântul-cheie al creației bacoviene, un cuvânt paradigmatic pentru reprezentările ontico-poetice ale autorului *Plumbului*: „De oriunde am decupa o secvență și indiferent dacă obiectul ei ar fi materia cosmică, spectacolul uman sau ființa poetică, dincolo de scenariul textual prezidează, asemenea unui fatum, căderea. Alunecarea, dispariția, curgerea, declinul, îngălbenirea, degradarea, pierderea de sine, în alienare mută ori în nebunie răcnită, scufundarea în «hăul» care «toate adună», ca o groapă insașiabilă, sunt fețele (metaforice) ale aceleiași căderi, activă pretutindeni, ca și cum ar corespunde unui numitor simbolizant comun al limbajului: tot ce se poate închipui în rostire se derulează ca o ratare”. Și în *Plumb* traiectoria imaginilor poetice are în ea un sens declinant, axul poeziei nu are însemne ale ascensiunii, ci, dimpotrivă, accente foarte clare ale regresivității, căderii, alienării și mineralizării – toate acestea aducând în scena lirică demonia morții, sugestia extincției și a inerției insuportabile.

Cuvintele-cheie ce trasează datele acestui univers liric sunt *plumb*, *cavou* și *singur*. Sunt cuvinte ce sugerează o solitudine totală, tragică a eului liric, o singurătate esențială ce-l plasează într-un spațiu de dincolo de lucruri și de oameni, un spațiu metafizic, în care *ființa* își regăsește izolarea sa fundamentală în fața ilimitatului lumii și se închide în propriile sale trăiri. Se poate ca însăși această teroare în fața infinitului și a unei lumi ce înspăimântă tocmai prin lipsa de repere suficient de clare să conducă eul liric la o atitudine retractilă, la reclusiunea în spații închise, de tipul cavoului. *Cavoul* e, dacă psihanalizăm puțin, un simbol al regresivității *ad uterum*, prin care putem înțelege retragerea eului liric într-un spațiu protector, din fața agresiunii lumii exterioare, oprimente și lipsite de noimă. O altă interpretare ar putea pune accent tocmai pe dimensiunile restrictive, procustiene al unor simboluri spațiale de tipul *cavoului* ori al *sicriului*. Putem considera că toate aceste spații minimale, în care ființa se regăsește izolată, împuținată, cu idealurile amputate, sunt tot atâtea spații ale căderii, alienării, apăsării și damnării. Dintr-o astfel de perspectivă, poezia e structurată într-o viziune centripetă, în care energiile semnificative se strâng într-un punct de convergență, se focalizează într-un centru semantic de pură emergență negativă. Dovadă stau termenii cu rezonanță funerară prezenți aici (sicrie, funerar, cavou, mort, plumb) ce ne trimit la o lume a închiderii, claustrării, a lipsei de orizont existențial și, în cele din urmă, la un spațiu infernal prin dimensiunile sale minimale, mortificante.

Pretextul liric e dat de pierderea iubirii (iubitei), pentru că, spre deosebire de poezia romantică, la Bacovia, și mai ales în *Plumb*, dragostea pierde orice urmă de idealitate, orice contur utopic, ea capătă accente mecanice și reificante, se transformă într-o senzație

alienantă de cădere, de tumult înghețat, de pasionalitate mineralizată, stearpă. Dintr-un atare unghi, poezia *Plumb* e epilogul unei iubiri pierdute („Dormea întors amorul meu de plumb”), o iubire ce nu mai oferă poetului șansa redempțiunii, ocazia evaziunii din spațiul constrângător al cimitirului, cavoului, sicriului. Singurătatea esențială a eului liric, punctată de sintagma – repetată – „stam singur” e amplificată de reprezentarea obsesivă a cadrului spațial minimal, alienant și restrictiv, dar și de senzația de frig, notată în imagini halucinante. Între spațiul interior al unei dureri agonice, al unei tristeți metafizice și al unei suferințe aproape fiziologice și decorul exterior, răvășit de vânt și de frig, se stabilește o corespondență desăvârșită.

Interiorul și exteriorul comunică și-și accentuează ecourile; pe de o parte, viziunea e contrasă la starea minimală a sufletului încătușat în propriile obsesii și viziuni aneantizante și, pe de altă parte, poetul pune în scenă un decor marcat de solitudine și de apăsare grea, de monotonie și dezolare acută. Plumbul, cuvântul-cheie al poeziei, repetat de trei ori în fiecare strofă, devine o metaforă și, în același timp, un simbol pentru o realitate sufletească devastată de neliniște și accentuat sentiment al neantului. Se sugerează aici lipsa de orizont și senzația de cădere a unui suflet chinuit, strivit de limitele uman-prea umane sale alcătuirii. Ce poate sugera versul ultim („Și-i atârnau aripele de plumb”) decât că însăși imaginea zborului e una declinantă și iluzorie, imposibil de înfăptuit. Zborul e o înălțare amputată, o ascensiune „întoarsă”, una nu spre *înalt*, ci spre *adânc*, spre zonele abisale ale propriului sine, marcat de angoasă și de nevroză. Scindat între zădărnicia înălțării și conștiința damnării, poetul nu resimte decât realitatea abuzivă exterioară și pe cea interioară – devastată de deziluzie și sentiment al neantului.

Apărută la rândul ei în volumul de debut, *Plumb* (1916), *Lacustră* exprimă aceleași obsesii ale unui eu liric apăsător de singurătate și disperare difuză. Sentimentul izolării eului într-o lume cu repere nesigure e copleșitor. Poetul are senzația – de o acuitate tulburătoare – că universul, în imensitatea lui strivitoare, îi abolește făptura, sentimentele, individualitatea, amputându-i identitatea, dizolvată într-o realitate precară, fără determinării precise. Atmosfera poeziei rezultă tocmai dintr-o astfel de nedeterminare, spațială și temporală deopotrivă. „Plânsul materiei” trebuie înțeles ca o modalitate de reprezentare a substratului profund al lumii; e vorba de o realitate preformală sau supraformală, originară, ce-și dezvăluie identitatea cu sine și, în același timp, transpunerea în diversele modalități ale ființării. Lucrul e observat, între alții, de V. Fanache: „Cine este «materia» al cărei plâns este auzit de poet? Avem de-a face, precum și în alte texte bacoviene, cu o imagine generalizatoare, de însumare și transcendere într-o suprarealitate sensibilă a diferitor forme ale existenței. «Aud materia plângând» numește o entitate originară situată dincolo de lume și dincolo de om, din care derivă orice ființare, existarea *in actu* (...). Glasul ascultat vine din interioritatea profundă a universului, e un semn al esenței dezvăluite în și prin vers, care în limbajul bacovian se cheamă plâns”. E așadar un „plâns” metafizic, o suferință a materiei ce-și dezvăluie precaritatea și disoluția sub imperiul ploii, al apei. De altfel, spre deosebire de poezii romantici, ce acordau apei un rol benefic și purificator, Bacovia învestește elementul acvatic cu o forță malefică, cu însemne destructive, dezagregante. Universul întreg e amenințat de dispariție, lumea se găsește într-un vădit declin, iar materia își surpă tot mai clar formele, organizarea, starea firească.

Într-un astfel de context, ființa însăși nu mai resimte natura ca pe o „locuire”, ci, dimpotrivă, se simte amenințată tot mai mult, supusă unei tot mai accentuate crize de comunicare – cu sine și cu exterioritatea. Singurătatea poetului, starea sa de solitudine, de izolare extremă aduc cu sine impresia unui timp imemorial, lipsit, ca și spațiul acvatic, de repere sigure, liniștitoare. „Locuințele lacustre” precizează mai mult acest tablou poetic dezolant, al situării omului față cu stihiiile naturii, agresive și inacceptabile. Umiditatea și acvaticul sunt atotprezente aici, ele sugerează dizolvarea lucrurilor și ființelor sub imperiul apei destructive, lichefierea formelor stabile, extincția sub semnul ploii terorizante. Somnul e, la rândul-i, unul de coșmar, un somn ce întreține angoasa în fața forțelor malefice ale materiei dezlănțuite, alimentează teroarea ființei umane în fața naturii ieșite din matcă: „De-atâtea nopți aud plouând, / Aud materia plângând... / Sunt singur și mă duce-un gând / Spre locuințele lacustre. // Și parcă dorm pe scânduri ude, / În spate mă izbește-un val – / Tresar prin somn și mi se pare / Că n-am tras podul de la mal”.

Tabloul exterior, al dezlănțuirii naturii, își află un corespondent în ființa interioară, răvășită, lipsită de apărare, repliată într-un sine amenințat de dezagregare și alienare. „Golul istoric” sugerează ieșirea din timp, atemporalitatea metafizică a situării ființei umane în univers. Omul bacovian e iremediabil singur, e, în fond, un arhetip al umanului dintotdeauna și de pretutindeni, rupt de orice relaționare socială și de orice determinare istorică. Pe de altă parte, imaginea adăpostului lacustru amenințat de furia apelor ne conduce la ipoteza unei continue căderi a ființei, a unei alunecări treptate în neant, în neantul apelor și în neantul interior deopotrivă.

Disoluției materiei îi corespunde, în acest fel, o dezagregare a ființei, amenințată în chiar structura ei intimă de o natură incontrollabilă, demonică. Senzațiile auditive („aud plouând”, „aud materia plângând”) și cele tactile („scânduri ude”, „în spate mă izbește-un val”) se îmbină aici, pentru a crea în modul cel mai apăsător sugestia neantului, a golului, a amenințării venite dinafară, a furiei malefice a apei. E, în modul cel mai cert, cum observa Florin Mihăilescu, vorba de un triumf al materiei în fața dimensiunii metafizice, aceasta deoarece starea de angoasă și de nesiguranță a eului liric reiese din „imposibilitatea de adaptare la structurile sociale întemeiate pe triumful materialității asupra idealității în raporturile umane, ceea ce explică persistența simbolului existențial al șubrezeniei umane și al amenințării perpetue și, compensativ, al aspirației latente sau uneori revoltate”. Bacovia excelează, în *Lacustră*, dar și în alte poezii reprezentative ale sale, prin capacitatea de a sugera stări sufletești extreme, de un mare impact ontologic și emoțional, cu ajutorul senzațiilor, notate pregnant. Sentimentul precarității ființei, al perisabilității ei în contextul universalului e notat prin spectacolul unei materii instabile, perpetuu fluctuante, în cadrul căreia apa e simbolul eroziunii, inconstanței, evanescenței: „Un gol istoric se întinde, / Pe-aceleași vremuri mă găsesc... / Și simt cum de atâtea ploaie / Piloții grei se prăbușesc. // De-atâtea nopți aud plouând, / Tot tresărind, tot așteptând... / Sunt singur și mă duce-un gând / Spre locuințele lacustre”. Poezie a alienării ființei în fața naturii stihinice, *Lacustră* nu e mai puțin o poezie a singurătății esențiale a omului într-un univers ostil ori măcar lipsit de raționalitate, un univers absurd, ce nu răspunde chemărilor sale, un univers, într-un cuvânt, alienant, în care omul nu se regăsește pe sine, nu-și poate afla adevărata identitate interioară, structura sa lăuntrică autentică.

RITUALUL APROPIERII

În mod firesc, sentimentul erotic bacovian se încarcă de limpezi conotații negative, ca la mai toți poeții simbolști ori decadenți. Dacă la poeții romantici dragostea era proiectată într-un orizont ideal, al împlinirii și regăsirii originarității ființei, la poeții simbolști amorul e un amor convulsiv, marcat de însemnele nevrozei și alienării. Iubirea simbolist-decadentă nu unește, ci desparte două sensibilități și două ființe, nu transfigurează sentimentul, ci desfigurează afectele unui eu răvășit de teroarea istoriei, a timpului ori a propriei nimicnicii. Poezia simbolistă, și mai cu seamă cea bacoviană, retrace iubirii orice șansă de mântuire în plan afectiv, orice posibilitate de depășire a unui real inconsistent din unghi ontologic. O poezie precum *Decembre* e o excepție în această privință, ea aducând o notă nouă a figurării erosului, o nouă concepție asupra sentimentului iubirii. *Decembre* e o poezie a intimității și comuniunii a două ființe așezate sub semnul anotimpului hibernal. Zăpada nu are însă, aici, efectele apocaliptice din alte poezii ale lui Bacovia, ci, mai curând, capătă o finalitate oarecum ornamentală, e un decor pentru conturarea spectacolului grațios al iubirii. Ca și în unele pasteluri ale lui Alecsandri, în această poezie se stabilește o clară antinomie între exterior și interior; stihiei – decorative, cum spuneam – de afară corespunzându-i o atmosferă de liniște, tihnă și armonie în spațiul camerei. *Camera* e un loc securizant, ce protejează comuniunea dintre cele două ființe așezate sub însemnele benefice ale erosului.

Dragostea se transformă într-un ritual grațios, cu gesturi lipsite de pondere și cu atitudini ceremoniale ce conduc spre iluzia unei iubiri botticelliene. Nu mai e vorba aici de amorul „întors”, ce are conotații funebre, ci, mai curând, de o iubire spiritualizată și, în același timp, eliberată de orice pornire angoasantă, având toate trăsăturile înălțării și ale intimității. Sublimitatea, suavitatea sentimentului eminescian al iubirii le întâlnim, aproape nealterate, în această poezie în care discreția, vraja versului și limpezimea aproape transcendentală a atmosferei produc un sentiment de împăcare și de armonie lăuntrică. Gesturile cotidiene, obiectele familiare ne conduc cu gândul tocmai la un astfel de ritual al iubirii în care atmosfera de interior e tratată în linii precise și vagi totodată, în culori estompate, de o anume grație a nuanței restrânse la infinitezimal. Sunetele, la rândul lor, sunt de minimă anvergură, gesturile par neduse până la capăt, o lentoare a mișcărilor impune poeziei aerul de ceremonial al erosului sublimat situat într-o ambianță de o simplitate extremă, de un dinamism restrâns și, totodată, caracterizată de suavitate și implicare afectivă: „Te uită cum ninge decembre / Spre geamuri, iubito, privește – / Mai spune s-aducă jăratec / Și focul s-aud cum trosnește. // Și mână fotoliul spre sobă, / La horn să aud vijelia, / Sau zilele mele – tot una – / Aș vrea să le-nvăț simfonia. // Mai spune s-aducă și ceaiul, / Și vino și tu mai aproape; – / Citește-mi ceva de la poluri, / Și ningă... zăpada ne-ngroape”.

E configurată aici o atmosferă de domeniul regimului oniric, în care ființele și lucrurile își pierd corporalitatea, gesturile capătă o diafanitate ce le scote din sfera concretului, iar atmosfera în ansamblul ei e una halucinant de ireală. La o astfel de impresie a oniricului în care se înscrie sentimentul erotic contribuie și prezența verbelor la imperativ sau la conjunctiv („te uită”, „privește”, „spune”, „s-aud”,

„mână”, „să ascult”) ce plasează acțiunile într-un fel de nedeterminare temporală, transpunându-le într-un domeniu al idealității și reveriei. Căldura, ca și senzația vizuală de întuneric, frigul de-afară și focul din cameră contribuie la crearea unei ambianțe propice apropierii dintre cele două ființe așezate sub semnul iubirii. Structura textuală, ca și dinamica semantică a poeziei e alcătuită dintr-o dialectică a apropierii și depărtării, a interiorului și exteriorului, realități ce-și dinamizează unele altora semnificațiile, sugestiile, sensurile: „Ce cald e aicea la tine, / Și toate din casă mi-s sfinte; – / Te uită cum ninge decembre... / Nu râde... citește-nainte. // E ziua și ce întuneric... / Mai spune s-aducă și lampa – / Te uită, zăpada-i cât gardul, / Și-a prins promoroacă și clampa. // Eu nu mă mai duc azi acasă... / Potop e-napoi și-nainte, / Te uită cum ninge decembre, / Nu râde... citește-nainte”. În nicio altă poezie Bacovia nu investeste sentimentul iubirii cu un astfel de sens purificator și elevat. În spațiul evocator și armonios, protector al camerei se desfășoară un ritual al apropierii și al iubirii, un ceremonial delicat al comuniunii dintre două ființe ce contemplă spectacolul naturii dezlănțuite de afară.

ÎNTRE SIMBOLISM ȘI EXPRESIONISM

Ca mai toți poeții simbolști, și Bacovia a fost atras de magia corespondențelor ori de tehnica sinesteziilor. În spirit rimbaudian, poetul român acordă culorilor anumite semnificații, le asociază unor stări afective, le expune într-un mod cu totul inedit. Griul, negrul, violetul, galbenul își pierd statutul de simple reflexe cromatice, intrând în categoria afectelor. Nu întâmplător Mihail Petroveanu îl numea pe Bacovia „compozitor în vorbe și pictor în cuvinte”. Cu observația că la Bacovia picturalul, culoarea nu au nimic decorativ, sau, dacă, într-o primă instanță, ele au rolul de a reda o ambianță, de a configura un decor, într-o a doua etapă a structurării viziunii lirice, culorile sunt transpuse dintr-un regim al senzorialității pure într-un domeniu al afectivității. Senzația se preschimbă în sentiment, culorile conotează stări sufletești de o mare diversitate. Gama de culori prelucrate liric de Bacovia e restrânsă, în corespondență cu numărul restrâns de sentimente ce sunt sugerate de poet (plictisul, tristețea, angoasa, singurătatea, monotonia etc.). Melancolia, de pildă, e sugerată de sunetul vioarei și al clavierului, în timp ce starea de nevroză e redată de culoarea verde crud, de albastru și roz, în timp ce din unghi muzical aceste sentimente sunt reprezentate liric de violină și flaut. Nicolae Manolescu subliniază, de altfel, predilecția – împinsă până la obsesie – a lui Bacovia pentru culori sugestive: „Violetul, negrul, albul, rozul invadează lucrurile ca niște prezențe fizice, erodează personajele sau le pătează. Poetul pare a aplica vopselele pe pânză direct din tub sau cu latul cuțitului. Și aceste vopsele sunt câteodată halucinante prin intensitate”. O poezie reprezentativă pentru o astfel de tehnică a sinesteziei e *Amurg violet*. Gama cromatică a poeziei e una monotonă, iar intensificarea senzației se realizează prin repetarea obsesivă a culorii *violet*. Cadrul poetic e desenat sumar, din câteva linii, spațiul e alcătuit din trăsături și repere minime, astfel încât decorul e de maximă austeritate și simplitate.

Culoarea violet e însă cea care favorizează un anume echivoc, o anumită ambiguitate semantică, ea conferind reprezentării poetice un accent aproape fantastic. E ca și cum dincolo de realitatea prezentă poetul ar presimți o alta, halucinant de aproape, dar, în același timp, de o ținută fantastă, iluzorie, aproape sacrală („Amurg de toamnă violet... / Doi plopi, în fund, apar în siluete: / Apostoli în odăjdii violete – / Orașul tot e violet. // Amurg de toamnă violet... / Pe drum e-o lume leneșă, cochetă; / Mulțimea toată pare violetă, / Orașul tot e violet”). În strofa ultimă senzația de fantastic, de retragere într-un trecut iluzoriu e și mai evidentă. Poetul părăsește cadrul și timpul prezent, pentru a se refugia în spațiul unui trecut imemorial, favorizat de invadarea lumii de culoarea violet. Poetul, aflat într-o poziție privilegiată („din turn”), ce-i permite panoramarea peisajului, asistă la un recul în istorie, ori la o descindere a istoriei, a mitului în realitatea diurnă: „Amurg de toamnă violet... / Din turn, pe câmp, văd voievozi cu plete; / Străbunii trec în pâlcuri violete, / Orașul tot e violet”. Amurgul, moment al zilei ce favorizează inserția fiorului fabulos, ca și culoarea violet, conduc la o viziune halucinantă, în cadrul căreia realitatea prozaică își părăsește pregnanța, ponderea, transfigurându-se în mit și iluzie aproape mistică.

O atmosferă sumbră, de nevroză și *spleen* e conturată și în poezia *Plumb de toamnă*. Poetul trăiește într-o lume cu articulații mecanice, lipsită de orice fior existențial autentic, în care reificarea cuprinde orice manifestare vitală. Închis în spațiul constrângător al târgului, poetul e apăsător de neliniște și de conștiința faptului că existența e o „eroare” și că transcendența e absentă. Provincia e figurată aici nu doar în sens pur spațial ori geografic, ci primește conotații ontologice: omul se situează *în margine*, are mereu nostalgia centrului, a originarității, însă condiția sa precară îi refuză orice șansă de evaziune, de transcendere a ceea ce este un *dat* exclusivist și terorizant. Într-un comentariu, V. Fanache subliniază caracterul demonic al acestui spațiu în care ființa e de aflat la periferia existenței, iar poetul e un damnat, exilat într-o lume ce-l înstrăinează tot mai mult de sine și de ceilalți: „Viziune similară cu a gnosticilor, lumea din *Plumb de toamnă* pare a fi stăpânită de Satan și, în consecință, constituie un imperiu al răului, «provincie pustie», părăsită de spiritul divin, încât în acest spațiu damnat pentru oricine – tânăra fată, palidul visător, nebunul agitat, iubita «uitată», poetul însuși – «orice speranță e pierdută». Situat undeva departe sau poate nicăieri, remediu existențial îi este omului inabordabil, damnația la provincializare ontologică definindu-i natura intrinsecă. Spațiul târgului își etalează semnele pustiite de sens (...)”. Răul e o prezență atotputernică în aceste versuri. Imaginile morții sunt numeroase, reiterate cu o insistență obsesivă. Moartea, nebunia, nevroza, pierderea speranței și pierderea de sine într-un spațiu descentrat – sunt tot atâtea imagini ale răului de care e cuprins eul liric, captiv al unui spațiu fără orizont și repere sigure, prizonier al propriilor sale neliniști mistuitoare: „De-acum, tușind, a mai murit o fată, / Un palid visător s-a împușcat; / E toamnă și de-acuma s-a-nnoptat... / – Tu ce mai faci, iubita mea uitată? // Într-o grădină publică, tăcută, / Pe un nebun l-am auzit răcnind, / Iar frunzele cu droaia se desprind / E vânt și-orice speranță e pierdută // Prin târgu-nvăluit de sărăcie / Am întâlnit un popă, un soldat... / De-acum pe cărți voi adormi uitat, / Pierdut într-o provincie pustie”. Finalul poeziei ne transpune într-un fel de explicare a

naturii alienării prin „răul social”, iar „iubita uitată” sugerează o nedeterminare a atmosferei, proiectând răspunsul în nostalgie și în inconsistență a trecutului („Decum, au și pornit pe lumea eronată / Ecouri de revoltă și de jale; / Tot mai citești probleme sociale... / Sau, ce mai scrii, iubita mea uitată?”). O „eroare” situată într-o „lume eronată” ființa își presimte căderea, are conștiința clară a propriei damnări, a înstrăinării sale față de propriul sine și față de lume. Alienarea, răul, nevroza, reificarea – sunt reperatele tematice obsesive ale acestei poezii cu un cadru sumbru, învăluit în culorile melancoliei și ale disperării.

Titlul poeziei *Decor* nu e deloc întâmplător. Poetul dă contur unui decor citadin, în ambianță hibernală, decor marcat de imaginea parcului și a copacilor albi și negri. Din punct de vedere al structurării viziunii, am putea constata o alternanță de static și dinamic, de mișcare și de repaos. Astfel, catrenele dau, în cel mai mare grad, senzația de încremenire, de inerție și neclintire, în timp ce versurile izolate produc o anume impresie de mișcare. Alternanța de alb și de negru aduce cu sine stridența și contrastul între două culori cu o anume simbolistică: albul ar sugera viața, o viață mineralizată, în hibernare, în timp ce negrul poate aduce conotații ale neantului, ale morții. Poezia lui Bacovia nu e, în ciuda caracterului reprezentativ al imaginilor, propriu-zis un pastel. Decorul, descripția, figurarea peisajului nu constituie un scop în sine, ci sunt un pretext pentru sugerarea unor stări sufletești, pentru redarea unor afecte. Lucrul a fost observat și de Nicolae Manolescu: „Chiar de la prima lectură remarcăm că niște sintagme se repetă, într-o ordine anumită, și că reprezentarea peisajului de iarnă este puternic stilizată. Tabloul «descărnării» naturii este realizat prin alternanța de alb și negru. Mimesisul este, la început, perceptibil. Primul vers poate fi citit referențial: copacii albi și copacii negri sunt copacii desfrunziți, ca și carbonizați, acoperiți de zăpadă. Reluarea schemei (în versurile 6 și 11) atacă însă impresia de descriere fidelă, fie și numai prin faptul că extinderea opoziției alb – negru la alte aspecte ale realității (penele păsării, frunzele) introduce un criteriu de similaritate artificială: intuiția e contrariată de codul coloristic foarte simplu întrebuițat de poet. Ne dăm seama că poetul nu descrie peisajul, ci îl organizează în funcție de două trăsături opuse, albul și negrul, care nu au numai decât corespondențe stricte la realitate”. Atmosfera pe care autorul o construiește în poezia *Decor* e una de maximă austeritate. Elementele de natură sunt de o simplitate extremă, lor asociindu-li-se stări de spirit de asemenea monocorde: tristețe, melancolie, solitudine. Repetiția unor cuvinte sau a unor sintagme are rolul de a intensifica emoția, de a accentua și mai mult trăirile ori de a apăsa accentele distribuite asupra unuia sau altuia dintre elementele ambianței lirice.

Simetriile și corespondențele poetice sau de structură sunt, de altfel, foarte elocvente: primul și al treilea catren sunt aproape identice, fapt ce are darul de a amplifica impresia de monotonie, de nediferențiere pe care autorul ne-o comunică („Copacii albi, copacii negri / Stau goi în parcul solitar: / Decor de doliu, funerar... / Copacii albi, copacii negri (...) Și frunze albe, frunze negre; / Copacii albi, copacii negri; / Și pene albe, pene negre, / Decor de doliu, funerar...”). Catrenul median aduce, în atmosfera de încremenire a decorului de iarnă, un anumit dinamism, o senzație de mișcare mai apăsat notată („Cu pene albe, pene negre / O

pasăre cu glas amar / Străbate parcul secular... / Cu pene albe, pene negre”). Poezie a antinomiilor unei naturi ce exprimă contraste sufletești, *Decor* pune în lumină mai toată gama de procedee și tehnici bacoviene caracteristice. Simbolismul trece, prin stilizarea afectelor și austeritatea peisajului, înspre expresionism, relevând disponibilitățile artistice ale unuia dintre cei mai originali poeți români.

BIBLIOGRAFIE

1. Ion Caraion, *Bacovia. Sfârșitul continuu*, Editura Cartea Românească, București, 1977.
2. Ovid S. Crohmălniceanu, *Literatura română și expresionismul*, Editura Minerva, București, 1978.
3. E. Lovinescu, *Istoria literaturii române contemporane*, vol. 2, Editura Minerva, București, 1981.
4. Nicolae Manolescu, *Despre poezie*, Editura Cartea Românească, București, 1987.
5. Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei*, Editura Timpul, Reșița, 1996.
6. I. Negoïtescu, *Istoria literaturii române*, Editura Minerva, București, 1991.
7. I. Negoïtescu, *Scriitori moderni*, Editura Eminescu, București, 1996.
8. Ion Pop, *Recapitulări*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
9. Tudor Vianu, *Scriitori români din secolul XX*, Editura Minerva, București, 1986.
10. Gheorghe Grigurcu, *Bacovia, un antisentimental*, Editura Cartea Românească, București, 1974.
11. Dinu Flămând, *Introducere în opera lui George Bacovia*, Editura Minerva, București, 1976.
12. Mircea Scarlat, *George Bacovia*, Editura Cartea Românească, 1987.
13. V. Fanache, *Bacovia. Ruptura de utopia romantică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1994.
14. Ioan Milea, *Lecturi bacoviene*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.

Diana VRABIE **DIFERENȚIERI TIPOLOGICE
ÎNȚRE DISCURSUL
AUTOBIOGRAFIC
ȘI CEL BIOGRAFIC**

Desprinsă din matricea generoasă a literaturii de mărturisire, *autobiografia* [fr. *autobiographie* – „povestea vieții celui care o scrie”) ocupă astăzi un loc aparte, date fiind reperatele, dimensiunile și paradigmele formale ale acestui tip de scriitură. Interesul sporit față de universul interior, nedisimulat, tendința reflectării experienței unice, preocuparea pentru descoperirea propriei individualități și, prin aceasta, înțelegerea ființei umane a determinat exprimarea sincerității literare în forma sa de predilecție, reprezentată, printre altele, de textul autobiografic. În mod esențial, orice jurnal, corespondență, autobiografie, amintire constituie mărturisiri ale autorului.

Chiar dacă autobiografia, ca formă literară, se impune încă la sfârșitul secolului al XVIII-lea, prin operele lui J.-J. Rousseau, Goethe, Wordsworth, Alfieri, panoramele istorice și cercetările psihologice de până nu demult își limitau comentariile doar la probleme de ansamblu, vizând publicarea antumă sau postumă, veracitatea și limitele sincerității, fenomenologia memoriei și tehnicile de autoanaliză, posibilitățile cunoașterii de sine, construirea personalității și căutarea sensului existenței etc. Considerat mult timp un gen minor, reprezentând un segment ambiguu, definit prin condiția sa de autenticitate și de sinceritate, dar care are o formă oarecum decorativă, un aspect convențional, artificial, pentru că între momentul contemplării propriului sine și momentul transpunerii acestei contemplații se impune un interval al reflecției, textul autobiografic își susține cu dificultate dreptul la existență. Dacă Georges Gusdorf, Philippe Lejeune și Tzvetan Todorov susțin ideea unui gen autobiografic autonom, alți cercetători (Jean Starobinski¹, George May²) vorbesc despre un gen în curs de constituire sau despre o „explozie a genurilor”. Ph. Lejeune³ consideră că definiția autobiografiei implică intervenția unor elemente ce țin de categorii diverse: *forma limbajului* („povestire retrospectivă în proză”), *subiec-*

tul tratat („viața privată” sau „viața interioară”), *situația autorului și poziția naratorului* și, în primul rând, *contractul de identitate sau pactul autobiografic*. Așadar, *autobiografia*, „rezultat al unei detașări lucide și distanțări în timp, care permite depășirea contradicțiilor de moment prin construirea elaborată a unui personaj care să ordoneze materia realului, potrivit unei idei auctoriale”⁴, constituie o „povestire retrospectivă în proză, pe care o persoană reală o face despre propria existență, atunci când pune accent pe viața sa individuală, îndeosebi pe istoria personalității sale”⁵ sau, în altă accepție, reprezintă „povestea vieții celui care o relatează, de obicei o personalitate care a marcat epoca sa printr-o realizare deosebită; în acest fel, autobiografia include și o privire asupra vieții mai largi dintr-un domeniu de activitate propriu autorului (artă, politică, știință, viață militară ș.a.)”⁶.

Diferitele încercări de definire a genului autobiografic reunesc aceste puncte de vedere multiple, insistând asupra proiectului autorului de a cuprinde și de a înțelege „propria sa viață” în totalitatea ei; este pusă în evidență ideea de construcție, de unitate, de „sinteză a eului”, precum și intenția de a transmite o „viziune asupra lumii”⁷. Examinând conținutul definițiilor autobiografiei, conchidem că pot fi identificate în interiorul lor mai multe segmente de conținut: funcția primordială este cea cognitivă, având un caracter inițiativ; reprezintă consecința unui veritabil cult al adevărului; este mai puțin invocația unei imagini ideale și mai degrabă evocarea unui eu care își caută fără încetare propria identitate; este deopotrivă un document, o scriere cu caracter depozițional în care ecourile lumii se întâlnesc cu subiectivitatea celui care se scrie pe sine la modul cel mai propriu; se presupune o identitate între eul naratorului și cel al autorului, a cărei primă expresie este numele propriu înscris pe pagina de titlu etc.

Ca formă a limbajului, *biografia* [fr. *biographie* – „povestea unei vieți”) este o povestire retrospectivă, pe care o persoană reală o face despre existența altcuiva, subiectul tratat constituind viața individuală, istoria unei personalități, alta decât cea a autorului. Întreaga povestire biografică pornește de la o celulă inițială destul de simplă, de la o trăsătură schematică prin care se rezumă intenția, având o anumită întindere, care organizează și prezintă cronologic, pe baza unor documente de diverse tipuri, viața unor personaje importante sau celebre. Biografia apare, astfel, ca o lucrare edificată în interiorul unei structuri unitare ce cuprinde întreaga lume față de care personajul își stabilește propriile coordonate, înfățișându-se în toată diversitatea și adâncimea personalității lui.

Spre deosebire de autobiografie, în care persoana I figurează ca semn al unei conștiințe centrale care organizează povestirea, biografia este o povestire referențială al cărei mod principal de expresie este „persoana a III-a” sau „narațiunea heterodiegetică”⁸. Ea aduce o informație asupra unei realități exterioare textului, supunându-se, prin aceasta, unei probe de verificare, pentru a determina gradul de exactitate a povestirii. Deosebirea principală față de autobiografie – povestire referențială autodiegetică – constă în ierarhizarea raporturilor de asemănare și identitate, care au funcții diferite în cele două tipuri de discurs. „În biografie, asemănarea fondează identitatea, în autobiografie identitatea fondează asemănarea.”⁹

Daniel Madelénat¹⁰ propune următoarea definiție a biografiei, bazată pe criterii variate ca forma, subiectul tratat, viziunea despre lume, perspectiva sau focalizarea narațiunii: „povestire scrisă sau orală în proză pe care un narator o face despre viața unui personaj istoric, punând accentul pe singularitatea unei existențe individuale și pe continuitatea unei personalități”.¹¹ Deși narațiune referențială, cu o funcție, în primul rând, informativă, biografia tinde uneori spre mitificare, prin dimensiunile legendare pe care le capătă unele existențe și prin descoperirea semnificației lor simbolice. Ea reprezintă numeroase forme mixte (cf. biografia ilustrată), subgenuri (portretul literar, psihobiografia, romanul biografic), contaminări voluntare sau involuntare cu alte opere referențiale sau de imaginație. Modelul românesc privilegiat al biografiei rămâne cel românesc, prin împrumutul unor procedee formale. Modul, temporalitatea, ritmul, instanța și perspectiva – proprii textului românesc – devin și principalele categorii narrative ale textului biografic. Pornind de la diferitele producții ale biografiei care tind să intre în sfera paraliteraturii, Ph. Lejeune le cataloghează drept fenomene de „dereglaire a enunțării”, ca abateri față de situația clasică.

În momentul actual, se poate observa nu numai vitalitatea deosebită a genului biografic, dar și o revenire a autorului în atenția criticii. A face să dispară total autorul, a-l neantiza pentru a descoperi mai bine sensul unui text era considerat, încă din perioada de înflorire a criticii structuraliste, un punct de vedere restrictiv și discutabil. Dacă, în prima jumătate a secolului al XX-lea, îmbogățirea metodelor de cercetare s-a datorat în mare măsură intuiționismului bergsonian și, mai târziu, psihanalizei, acum se vorbește despre un impact al biografiei cu psihologia, cu sociologia și cu studiul mentalităților.

Ca formă literară, autobiografia se impune la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar termenul propriu-zis apare înregistrat în dicționare abia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Din Antichitate se păstrează puține lucrări de tip autobiografic, deoarece în perioada dată istoria și autobiografia făceau corp comun – așa cum se poate observa din *Istoriile* lui Herodot, din *Anabasis*-ul lui Xenofon sau din *Comentariile* lui Cezar. Deși cunoscută din Antichitate, autobiografia nu devine un gen aparte decât în momentul în care individul capătă importanță și relief în ansamblul umanității. Găsindu-i uneori originea îndepărtată în *Meditațiile* lui Marc Aureliu, care datează încă din secolul al II-lea d. Ch., istoricii genului consideră în general ca primă operă autobiografică lucrarea lui Benvenuto Cellini – *Viața lui Benvenuto Cellini, scrisă de el însuși (Vita di Benvenuto Cellini scritta da lui medesimo)*, scrisă între 1558-1566.

Biografia, la fel, își află rădăcinile încă din Antichitate, unde ea a cunoscut mai multe forme, precum elogii funerare, descrierea caracterelor și vieților oamenilor iluștri etc. Interesul documentar se îmbina aici cu intențiile moralizatoare, dar aceste biografii rămân, în esență, „anistorice”. Condițiile de emergență a variantei moderne a studiului biografic și autobiografic – „rezultat al dinamizării omului”¹², pot fi descifrate la limita dintre secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, când s-a impus și denumirea actuală. Termenul „biografie” apare însă pentru prima oară în 1683, într-o lucrare a scriitorului englez John Dryden asupra vieții lui Plutarh. În istoria

culturii universale se semnaleză succesiunea a trei mari paradigme biografice: clasică, romantică, modernă. Fiecare perioadă a oferit un cod (epic, eroid romanesc, intimist), o serie de constante tematice și de constrângeri narative care asigură discursului biografic din epoca respectivă o anumite unitate stilistică.

Biografia cu substrat moral, pilduitor este cultivată și în Evul Mediu (hagiografii târzii, cu elemente documentare) și în Renaștere (Th. Morus, *Viața lui Pico della Mirandola*, 1510; G. Vasari, *Viețile pictorilor iluștri*, 1510 etc.), până târziu în secolul al XVIII-lea, când începe să însemne un pretext pentru meditația asupra rolului individului în istorie, destinul oamenilor iluștri și filozofia istoriei (Voltaire, *Viața lui Carol al XII-lea*, 1727; Samuel Johnson, *Viețile poezilor englezi*, 1781 etc.). Romantismul, cultul eroilor (Th. Carlyle) și al oamenilor excepționali aduc o epocă de înflorire a biografiilor scrise de poeți, nu numai de istorici (R. Southey, *Viața lui Nelson*, 1823; Th. Moore, *Viața lui Byron* etc.).

În esență, situația se prezintă în termeni cât se poate de limpezi: „Dacă «viața» se desfășoară pe trei planuri, iar existența celor trei «euri» constituie o realitate indiscutabilă, rezultă că biografia nu poate fi decât de *trei tipuri*: *vieții empirice*, practice, îi corespunde biografia de fapte exterioare, de tip *documentar-istoric*; *vieții interioare* îi corespunde biografia de evenimente «secrete», morale, intelectuale, de tip *portretistic*; *vieții createoare* îi corespunde biografia de evenimente spirituale, echivalente cu procesul de formare al operelor, al personalității artistice, de tip *spiritual, genetic*”¹³.

Deși cele două specii ale literaturii de frontieră, autobiografia și biografia, au debutat fără a avea o funcție estetică bine precizată, având un caracter oarecum accidental, astăzi ele au ajuns să reprezinte totuși literatura. În momentul actual, se poate observa nu numai vitalitatea deosebită a acestor specii, dar și o revenire a autorului în atenția criticii, viața unor autori devenind mai interesantă, mai incitantă decât opera propriu-zisă.

NOTE

¹ Jean Starobinski, *Relația critică*, București, Editura Univers, 1976.

² Cf. George May, *L'Autobiographie*, Paris, P.U.F., 1979.

³ Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, București, Editura Univers, 2000.

⁴ Vasile Nicorovici, *Autentismul*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1984, p. 171.

⁵ Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, București, Editura Univers, 2000, p. 12.

⁶ *Dicționar de termeni literari* (coord. Mircea Angheliescu), București, Editura Garamond, p. 29.

⁷ Philippe Lejeune, *L'Autobiographie en France*, Paris, Colin, 1979, p. 128.

⁸ Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic*, București, Editura Univers, 2000, p.38.

⁹ Philippe Lejeune, *Pactul autobiografic, ed. cit.*, p. 38.

¹⁰ Cf. Daniel Madelénat, *La biographie*, P.U.F., 1984.

¹¹ Idem, p. 26.

¹² Tudor Vianu, *Opere*, vol. X, București, Editura Minerva, 1982, p. 129.

¹³ Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, București, Editura Eminescu, 1973, p. 256.

Pavel BALMUȘ **MEMBRII DINASTIEI
DE SCRIITORI HÂJDEU-HASDEU
APRECIATI ÎN TIMPUL VIEȚII**

**(LA SANKT PETERSBURG,
LA MOSCOVA, ODESA ȘI LA CHIȘINĂU)**

1. În procesul complex de cercetare și editare a moștenirii științific-spirituale a membrilor familiei-dinastiei Hâjdeu-Hasdeu, trebuie să luăm în considerație și modul în care această contribuție enciclopedică a fost receptată, apreciată și criticată (chiar), în plină epocă, nu numai de către „specialiști” ori „consacrați” în cutare sau cutare domeniu, ci și de contemporani, semenii, în general, conaționali ori de cu totul altă naționalitate, de „supușenie” nu neapărat românească, să zicem, fie aceștia din Ardeal, Basarabia sau din oricare altă țară, regiune limitrofă. Or, ținând cont de universalitatea operei, de interesele deloc limitate la arealul scrisului pe care l-au îmbrățișat, bunăoară, Tadeusz J. Hyżdeu (1769-1835), de expresie polonă, Alexandru (1811-1872) și Boleslav (1812-1886) Hâjdeu, scriitori, preponderent, de limbă rusă, Bogdan-Petricicu Hasdeu (1838-1907), inițial „literat basarabean” rus și el, apoi autor de lucrări în primul rând românești (dar și cu intermitențe franțuzești...), Julia Hasdeu (1869-1888), înzestrată și precoce creatoare nu numai în limba lui V. Hugo, ci și în românește, în măsură egală, probabil, pornind de la aceste deschideri îmbietoare spre mereu alte orizonturi sufletești, suntem datori să înregistrăm (dând cuvenita apreciere!) orice legătură-contact a acestora cu semenii și susținătorii ori emulii (și... adulatorii) lor, tot ce se cheamă anturaj spiritual, manifestare de simpatie (chiar antipatie, întemeiată desigur), venită din partea unor „apropiați” conaționali, fie din țară, fie din „departele – aproape”.

Cunoscând cât preț puna B.-Petriceicu Hasdeu pe originea sa basarabeană, pe proveniența regională ce nu și-a ascuns-o ori uitat-o nicidecum, ne propunem să relevăm în continuare doar câteva dovezi de apreciere a activității și operei sale științifice, în primul rând, referindu-ne și la vasta contribuție spirituală a tuturor membrilor dinastiei de literați și scriitori Hâjdeu-Hasdeu, cărturari și savanți născuți pe meleagurile Basarabiei suferinde, oameni de cultură și

știință care, deși au văzut lumina zilei în acest ținut, s-au impus și afirmat în cu totul alte părți, într-o altă limbă decât cea română. Ne amintim aici observația ce-o făcea Alexei Mateevici, autorul imnului tuturor românilor basarabeni *Limba noastră*, într-o scrisoare adresată, la 10/IV-1913, lui Ioan Bianu, din Kiev, unde era student la Academia Teologică movileană: „...Sunt român din Basarabia...”, și „...Tot ce s-a scris despre noi în rusește [până la acea dată, evident! – P.B.] sunt câteva dări de seamă statistice, câteva lucrări întâmplătoare de slavistică română și de istorie bisericească, și acelea se datoresc nu rușilor, ci românilor basarabeni...”¹.

Vom reveni, mai jos, cu concretizări și specificări, la constatarea marelui poet-prelat al bisericii basarabene, urmărind prin aceasta să respingem teza potrivit căreia B.-Petriceicu Hasdeu, asemeni lui Al. Donici, Al. Russo, A. Hâjdeu-tatăl (care încercase în două rânduri – la 1833, apoi la 1866-1870 – să plece din rusificata Basarabie), N. Zubcu-Codreanu, C. Stere ș.a., mai târziu, s-ar fi stabilit în Principatul Moldovei, în România, uitându-și confrății basarabeni și fiind, la rândul-i, uitat de toți.

2. În sânul familiei de cărturari Hâjdeu-Hasdeu se vorbea adesea, se pare, de îmbietoare orașe precum Roma, Parisul-„lumină”, citadela culturii, în care visa fiecare să ajungă, să-i parcurgă străzile cu edificii memorabile, să-i contemple arhitectura... Un astfel de oraș-vis pentru această dinastie de basarabeni putea să fie capitala ortodoxiei rusești, Sankt Petersburgul, spre care își îndreptau privirile și gândurile, în primul rând, puținii oameni de cultură ai recent ocupatei regiuni din sudul imperiului țarist. La Petersburg apăruseră, după 1812, și edițiile: *Noul Testament* (1816), *Biblia* de la Blaj (1795), retipărită, la 1819, pentru toți românii (inclusiv cei din Basarabia). În 1827 era imprimată gramatica ruso-română a lui St. Marțella. La 1839, literatul basarabean Iacob Hâncu (Ghinkulov) inaugura, la universitatea din acest oraș, un curs de limbă și literatură română, curs ținut până la 1858, până în preajma Unirii Principatelor; tot lui (și tot în această urbe) i se datorează editarea, în 1840, a unei gramatici a limbii moldo-valahe, precum și a unei crestomații de texte literare românești ilustrative, „cărți de căpătâi” și pentru fiii lui Al. Hâjdeu.

În ziarul din localitate „Severnaia pcela” (din oct. 1852) își făcea apariția o *Scrisoare din Chișinău*, a lui I. I. Tanski, cu relatări despre revirimentul cultural-literar basarabean-chișinăuian de la acea vreme, informație însoțită de poezia de debut a lui Thadeu (Bogdan) Hâjdeu, [*Lui*] C. Th. *Stamaty*. Tot aici, la Academia de Arte, va veni să-și facă studiile fratele Nicolai (1840-1860), cel de-al doilea fecior al lui Al. Hâjdeu.

La 1858-1859, mai întâi în revista de prestigiu „Otecestvennye zapiski”, apoi aparte, va apărea monografia lui S. Palauzov despre Moldova și Valahia, carte recenzată ulterior de B.-P. Hasdeu.

Cu ocazia împlinirii celor 50 de ani de la anexarea Basarabiei, în 1862, la Sankt Petersburg era editată cartea (în 2 părți) *Regiunea Basarabia* (de peste 800 de pag.), coordonată de Al. Zașciuk, carte în care Al. Hâjdeu („Gospodin Ghijdeu”) e citat numai o singură dată, deși procurase mult mai multe informații decât extrasul de uric despre țigani...

Cea de-a doua capitală a Rusiei, Moscova, constituie și ea un adevărat centru cultural și științific „de atracție” pentru tatăl și fiul Hâjdeu, și unul și celălalt

urmărind îndeaproape realizările scriitorilor, savanților din cele mai diverse domenii, comandând literatură strict necesară, stabilind relații epistolare, îndeosebi primul (la 1865, de exemplu, trimițând răvașe lui M. P. Pogodin, A. F. Weltman, I. I. Sreznevskii, P. I. Bartenev), cel de-al doilea întocmindu-și, în tinerețe, lucrările pe baza celor mai renumite studii, aparținând unor istorici și autori moscoviți. La magazinele de cărți din Moscova și Sankt Petersburg își obțineau (prin poștă) Alexandru și Thadeu (Bogdan) Hâjdeu cele mai necesare studii și opere literar-științifice, editate atât în Rusia, cât și în țările lumii sau în Europa occidentală.

La Sankt Petersburg, la sfârșitul lui 1883 – începutul lui 1884, avea loc alegerea, drept membru corespondent al Academiei Imperiale de Științe, a lui B.-Petriceicu Hasdeu. Era un firesc și meritat gest de apreciere a savantului și scriitorului român (trecut abia de 45 de ani), o urmare logică a contactelor stabilite de acesta cu savanții de aici (A. N. Veselovskii, P. A. Syrkou etc.), inițiate încă de pe la 1874-1876. Bunăoară, în cadrul unor *Note de călătorie* (care vizau și România), note publicate în „Revista Ministerului Învățământului Public” (1874), revistă editată tot la Sankt Petersburg, slavistul A. S. Budilovici îl consideră pe B.-P. Hasdeu drept „unul dintre cei mai erudiți istoriografi ai vremii, care a dat dovadă, în lucrările sale, de serioase cunoștințe în domeniul slavisticii”. La rândul său, basarabeanul Polihron Syrkou (1852-1905), analizând revista „Columna lui Traian” din anul 1876, conchidea (în 1878): „Hasdeu a făcut și continuă să facă mult pentru istoria slavă și din acest punct de vedere lucrările sale merită deplina atenție din partea științei ruse...”².

De pe acum datează, se pare, și contactul epistolar dintre P. Syrkou, student la Universitatea petersburgheză, și redactorul „Columnei lui Traian”; avem în vedere, în primul rând, mesajul adresat de primul, la 1 iulie 1876: „D-le redactori (sic!)! [Mă] grăbesc a vă comunica o vorbă auzită de mine în Chișinău, anume: «uscat ca un șvarog»...” [în continuare, după ce amintește de propriul articol *Obiceiurile și cântecele de Crăciun și Anul Nou la moldovenii basarabeni*, scris, desigur, în rusește și publicat în „Kișiniovskie eparhialnyie vedomosti”, nr. 5, din 1874, încheie: „Sper că oi mai auzi vorbe sau cuvinte rare pin Basarabia, care oi fi datori a le comunica îndată...”]³. De notat, de asemenea, că, peste 10-11 ani, în 1887, în amintita „Revistă a Ministerului Învățământului public” (din Rusia), P. S. Syrkou va relua etimologia în cauză, în studiul *Fragmente slavo-române. I. „Sfarogul” românesc și „svarog”-ul slavon*, articol în care recunoaște: „m-am adresat scriitorului și publicistului român din Transilvania Ioan Slavici, care, în scrisoarea sa către mine, din 5/17 iunie al anului trecut, între altele, scrie următoarele...” [despre etimologia analizată – P.B.].

Cele mai frecvente referințe le va face tânărul savant din Basarabia (în multe din lucrările sale) la contribuțiile conaționalului său. Între timp însă, tot datorită lui, se va stabili un fructuos contact științific între B.-P. Hasdeu și A. N. Veselovschi (1838-1906), „dialogul epistolar” dintre ei ținând aproape două decenii, între 1879 și 1896; în unele dintre aceste răvașe dăm, de altfel, și de numele profesorului basarabean al celui de-al doilea. La 10 septembrie 1879, stil vechi, A. N. Veselovschi scrie: „...m-am apucat să studiez [limba română – P.B.] cu

ajutorul unui student, român de origine, care, din păcate, nu mai este la Petersburg...”⁴. Ghicind despre cine-i vorba, în scrisoarea de răspuns (din 20 a aceleiași luni), B.-P. Hasdeu își consolează corespondentul: „...Dl. Sârcu – probabil studentul român despre care îmi vorbiți în scrisoarea Dvs. – se întoarce din Bulgaria și se va porni spre Peterburg, ceea ce vă va facilita nițel studierea textelor românești...”⁵.

În urma unor atari familiarizări cu literatura română de specialitate, marele savant și academician rus va putea face aprecieri, ca cele din lucrarea sa *Cercetări în domeniul versului rus religios* (1883), în capitolul VI al acestui studiu: „Drept izvor de bază pentru comunicările ce urmează mi-a servit minunata carte a prof. Hâjdeu *Cuvente den bătrâni...* (1880). ...Pentru mine personal cartea savantului român e cu atât mai interesantă, cu cât unele texte, analizate aici, au fost cercetate, ceva mai înainte, și de mine...” (p. 3-4).

La rândul său, în ianuarie 1884, în cadrul lecției de reintroducere a cursului de limba și literatura română, la Universitatea din Sankt Petersburg, P. Syrkou, vorbind de posibilele analogii între limba română și cea bulgară și invocând, aici, articolul *Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia*, din „Columna lui Traian” (1876), pomenește pe „cei mai buni poeți din ultimul timp”, între care „cei mai iluștri (sunt) Bolintineanu, Constantin Negruzzi, Alecsandri, care scrie și acum, și veninosul (?) Eminescu; aceștia pot fi considerați scriitori europeni în deplinul sens al cuvântului...”, iar pe tărâmul științei sunt menționați „cei mai buni savanți români, cum ar fi profesorii: Hajdeu, Odobescu, Ionescu, Vizanti și Xenopol”.

Ulterior, de-a lungul a două decenii, cât a mai trăit și activat (în învățământ și în domeniul științei), P. Syrkou se va referi adesea la opera de savant a lui B.-P. Hasdeu (odată, când recenza o lucrare a lui Melhisedec despre Gr. Țamblac, va comenta convențional și celebra *Cuvântare*, de la Hotin, a lui Al. Hâjdeu, din 1837), fie că va fi vorba de N. Spătaru – „Spafarii” (în 1885 și 1889), fie despre Neagoe Basarab și „Învățăturile” acestuia.

Începând din anii '90 ai secolului XIX, la Moscova și Sankt Petersburg, apoi la Varșovia, se impune în știința filologică și istorică, în slavistica rusă a vremii un alt basarabean, născut la Bairamcea și crescut în Hânceștii legendari, A. I. Iațimirkii (1873-1925), savant ce va continua activitatea conaționalului său, sprijinindu-și majoritatea tezelor, opiniilor și descoperirilor ce țin de istoria culturii noastre de veacuri, și pe realizările marelui B.-P. Hasdeu. Una din primele sale lucrări, de reprezentare și popularizare a filologiei și istoriografiei române recente, se numește *O nouă teorie a unui savant român despre originea denumirii „Basarabia”*; e un comentariu desfășurat, de fapt, pe marginea noțiunii *Basarabă* din vol. III al monumentalului *Etymologicum Magnum Romaniae* (EMR) al lui B.-Petriceicu Hasdeu. Ceea ce merită a fi reținut din această prezentare este, probabil, caracterizarea generală a activității filologului și istoricului român, la etapa la care ajunsese acesta în 1893: „Hâjdeu e renumit ca un lingvist serios și un cercetător solid în probleme de limbă română, îndeosebi în domeniul istoriei acesteia, și în domeniul creației populare orale”. Această exhaustivă schiță va fi reluată, credem noi, în bună parte, și în necrologul scris la moartea lui B.-P. Hasdeu (în august 1907), ca fost membru corespondent, din partea Secției de limba și literatura rusă a Academiei imperiale din Sankt Pe-

tersburg, întrunită abia la 29 decembrie din același an, necrolog semnat însă de acad. N. P. Kondakov. Acesta din urmă, fără îndoială, utilizase informațiile lui A. I. Iațimirskii, poate cel mai la curent cu întreaga activitate a celui deplâns.

Până la această dată (și după), savantul basarabean se referise de nenumărate ori la scrierile hasdeuene, la contribuția familiei Hâjdeu-Hasdeu în general: în volumul *Manuscrise slave și rusești din bibliotecile românești* (Sankt Petersburg, 1905) va vorbi (la p. 196) și despre editarea, de către B.-P. Hasdeu, a *Cronografului* M. Moxa, despre „Iω în titulatura domnitorilor români”, despre „Negru-vodă” (din *EMR*, vol. IV), dar, mai ales, despre colecția Hâjdeu-Hasdeu de la Biblioteca universitară Iași, despre culegerea de versuri *Clipe de inspirație...* (din 1850) a lui Al. Hâjdeu, din care se reproduc și patru poezii. Creația științifică și literară a celor doi Hâjdeu va fi atrasă în discuție și în cadrul voluminoasei monografii a lui A. I. Iațimirskii *Grigorii Țamblak...*, editată tot la Sankt Petersburg, în 1904, an în care va vedea lumina tiparului în același oraș de pe Neva cartea *Cercetări și monografii asupra istoriei bisericii moldovenești*, aparținând episcopului de Pskov Arsenie (născut Axentie Stadnițkii, în fostul ținut Hotin, și care se afirmase ca savant încă la Chișinău). De notat că și în această din urmă carte masivă e pomenit B.-P. Hasdeu, numit, ce-i drept, la *Indicele de nume...*, întocmit chiar de A. I. Iațimirskii, Barbu... (drept propagator al „diplomei bărlădene”).

Destul de frecvent și (adesea) pe larg sunt invocate și citate popularele opere hasdeuene științifice și în alte orașe ale imperiului rus. La Odesa, avea să facă acest lucru, de exemplu, profesorul universității de Novorossiisk, A. A. Kociubinskii, născut și el la Chișinău, în Basarabia, în familia unui preot, și devenit somitate în slavistica rusă a vremii. La Kiev, în primii ani ai secolului XX, pe la 1910-1911, se va afirma studentul și absolventul universității locale Ștefan (Stepan) Ciobanu (tot el: Ceban). În lucrările și articolele sale, tipărite la Kiev, Varșovia ori Moscova, viitorul membru al Academiei Române, specialist în domeniul literaturii române vechi, va populariza unele din lucrările lui B.-P. Hasdeu; să zicem, în articolul *Legende românești despre Născătoarea-de-Dumnezeu* (1912), va atrage în discuție cele două variante ale *Visului Maicii Domnului* din *Cărțile poporane ale românilor* (1880), nu fără a sublinia: „B. Hajdeu [a fost] unul dintre cei mai mari reprezentanți ai științei filologice românești”; monografia despre Dosoftei (apărută, inițial, în rusește, la Kiev, în 1915; tradusă, apoi, de Șt. Berchet și editată și la Iași, în 1918) conținea diverse referiri la B.-P. Hasdeu, ca și lucrarea (publicată în 1914, la Varșovia) despre renumitul *Dicționar slavo-român* de la Moscova, atribuit, de unii, Mitropolitului Dosoftei.

3. Despre „peștițul” anturaj al marelui savant și scriitor-filolog, din preajma Magului de la Câmpina, în perioada 1890, inclusiv despre basarabeni V. Crăsescu, Z. Arbore ș.a. (vezi cartea lui Vistian Goia *B.-P. Hasdeu și discipolii săi*), dorim să precizăm doar că, datorită anume acestei apropieri de autorul lui *Răsvan și Vidra*, fostul „narodnicist” s-a „molipsit” de problemele istoriei basarabene, de lupta națională a celor din ținutul natal, părăsit cu ani în urmă, în favoarea unor „idealuri abstract-umanitare” rusești (deci aproape proțariste...). Așa cum nota P. V. Haneș în cadrul vol. II al *Scriitorilor basarabeni* (București, 1942, p. 12), în jurul perioadei relevante deja, „B.-P. Hasdeu își continuă activitatea sa de păstrător în actualitate a problemei basarabene și strânge împrejurul său și

al revistelor pe care le conducea... scriitori basarabeni refugiați... Izbutește să intereseze Academia Română la (de?) problemele culturale basarabene și astfel, în editura acesteia, apare cea mai cuprinzătoare carte despre provincia de peste Prut, *Basarabia în secolul XIX* de Zamfir Arbore, 1898”.

Monografia în cauză, încununată și cu premiul Academiei Române, indiferent de gradul ei de „originalitate”, de modul cum s-a produs această compilație (din amintita carte a lui Al. I. Zașciuk etc.), a fost precedată de ani de muncă bibliografică și de tâlmăcire a surselor rusești, dar și de multe alte scrieri similare, cu tematică inclusiv „basarabeană”. Dacă e să-l credem pe autorul lucrării de memorialistică „împodobită” și „literaturizată”, în bună măsură, *În exil* (editată întâi la Craiova, în 1896), N. Zubcu-Codreanu, care „expedia la Chișinău și cărți românești: zeci de exemplare de *Răsvan-Vodă* a lui Hasdeu, operele lui Alecsandri, Bolintineanu, Bălcescu...”, i-ar fi trimis lui Z. C. Arbore (la 20 febr. 1876) la Geneva o scrisoare, în care îl muștra: „Dragă amice, în Basarabia noastră avem peste un milion de români, și noi cu tine nimic n-am făcut încă pentru poporul nostru...”.

Ajuns și stabilit la București (un timp chiar în calitate de funcționar la Arhivele statului, sub diriguirea lui Hasdeu însuși), Z. Arbore nu se va limita a figura doar printre adulatorii „nedomolitului spiritist”, inclusiv în postură de *medium*, ci va reuși să întocmească și niște lucrări... probasarabene, pe lângă cele de memorialistică și de „propagandă revoluționar-nihilistă”. Și precum e firesc, având susținerea directorului Arhivelor statului și a redactorului „Revistei noi”, acestea trebuiau să fie dedicate ori să datoreze recunoștință lui B.-P. Hasdeu. Astfel apare, bunăoară, cărțulia *Despre calomnie și calomniatori* (din 1892), deși aceasta nu are încă tangențe cu Basarabia, dar poartă precizarea, pe fila de după foaia de titlu: „Dedic aceste câteva pagini Juriului meu de onoare: Bogdan-P. Hasdeu, Gheorghe Panu, Andrei A. Popovici”. În schimb, mult mai aproape de preocupările hasdeuene, de opera istoric-științifică a lui B.-P. Hasdeu se dovedește broșura *O carte tipărită din ordinul M. S. Împăratului Rusiei* (1893), o pătimășă „războire” cu volumul colectiv coordonat de P. N. Batiușkov, apărut la 1892, și care se numea *Basarabia*. Dedicată de fapt lui I. G. Bibicescu, această cărțulie este scrisă parcă de B.-P. Hasdeu însuși (citată foarte mult în text), anticipând parcă, cu 5-6 ani, viitoarea *Basarabie...* (de la 1898-1899), de același Z. C. Arbore. Drept ilustrare, cităm doar un fragment din *Prefață* (p. 5, 6): „Transilvania, Bucovina, Basarabia – iată trei țări locuite de neamul românesc, care zac în momentul de față sub jugul greu al străinului... Din Transilvania și Bucovina mereu ne vin știri... Numai de pe Prut, numai din Basarabia rareori ne vin știrile privitoare la neamul român; numai de acolo nimic nu știm; parc-au murit românii basarabeni, parcă nu mai există!”.

În ce măsură era familiarizat viitorul autor al monografiei *Basarabia în secolul XIX* cu creația în general a lui B.-P. Hasdeu, protectorul său spiritual și științific la acea vreme, putem aprecia, pornind de la textul unei scrisori, necunoscută încă și identificată de noi, în iarna lui 1989, la Leningrad (actualul Sankt Petersburg). E vorba de un scurt răvaș-ofertă, adresat de Z. Arbore (la 8 iulie 1892) lui M. M. Stasiulevici, redactor al revistei „Vestnik Evropy”, răvaș ce se păstra cândva în arhiva acestui cărturar (f. 293, un. 159), la *Pușkinskii Dom*. „Multstimat domnule redactor, scrie, în rusește, Z. C. Arbore, am onoarea a vă trimite

o traducere a mea dintr-un studiu foarte interesant, citit la Academia locală de științe, în discuție aflându-se *problema genealogiei popoarelor balcanice*. Studiul constituie un rezultat al unei munci uriașe, operă din care deja trei volume și-au făcut apariția și care va fi alcătuită din cel puțin 10 volume. Lucrarea aceasta se intitulează *Etymologicum Magnum Romaniae*. Bănuiesc că articolul în cauză va interesa pe cititorii respectabilei reviste a Dvs. «Vestnik Evropy»...”

Cum nu știm dacă oferta aceasta a fost acceptată și dacă varianta rusă a ceea ce numim scriere hasdeueană *Strat și substrat* a apărut cumva în „Vestnik Evropy”, precizăm doar faptul că în *Basarabia în secolul XIX* se fac referințe și la M. M. Stasiulevici (cu revista sa), și, mai ales, foarte frecvent, la *Strat și substrat*, ca și la numeroase alte lucrări ale lui B.-P. Hasdeu, monografia lui Z. Arbore deschizându-se cu un larg citat din *Ioan-Vodă cel Cumplit*, având și dedicația „Fruntașului boierimii basarabeane, marelui patriot basarabean, nemuritorului Alexandru Hasdeu închină această lucrare / Autorul...”

4. Nu mai puțin prețioase pentru B.-P. Hasdeu, îndeosebi în ultima parte a vieții, la etapa evaluării activității sale, sunt dovezile de simpatie venite dinspre Chișinău și Basarabia natală. Întreținând legături de corespondență cu unii basarabeni, anturajul său fiind constituit mereu și de o *Basarabie în miniatură*, vizitat adesea de mulți chișinăuieni și copământeni, savantul nu încetează a visa să-și revadă Cristineștii părintești, nu fără a urmări și puținele semne de mișcare, de „reviriment cultural” (mai mult în rusește) din „pretinsa” capitală basarabeană, dovezile de luptă națională, întru supraviețuire, a conaționalilor urgisiți. „Dacă sunteți acel Hasdeu ce erați oficer de gusari, apoi ne cunoaștem din Chișinău, când eram și eu oficer de infanterie...”⁷, îi scrie (la 20 martie 1886), copleșit de emoții și amintiri, C. D. Chiriac, viitor avocat, în vederea dobândirii Cristineștilor, după moartea, la Viena, a unchiului Boleslav Hâjdeu. După cât se pare, avocatul chișinăuian avea și un adevărat cult al familiei-dinastiei Hâjdeu-Hasdeu. Așa cum precizează Ioan Pelivan, președintele „Astreii” basarabene, în scurta prefață la cărțulia editată în 1930, la Chișinău, cu titlul *Neizdannye stihotvorenija* (de Al. Hâjdeu), „Poeziile de față au fost copiate de subsemnatul în 1899, de pe un manuscript ce se afla în biblioteca răposatului Constantin Dimitrievici Chiriac, fost decan al baroului Chișinău, bun prieten al marelui nostru învățat Bogdan Petriceicu-Hâjdeu...”

Pe la 1890-1895, în Monitorul Eparhial Chișinău, în cadrul unor publicații rusești (ce-i drept), semnate de M. Ganițkii, E. Mihalevici, cu precumpănire în cele ale lui A. Stadnițkii, numele și scrierile lui B.-P. Hasdeu erau invocate des. Interesul însă față de opera și renumele hasdeuean crește, la Chișinău, odată cu fondarea, la sfârșitul sec. XIX, a Comisiunii guberniale științifice de arhivă, primele ei *Anale...* inserând și referințe la persoana marelui basarabean. În acest sens, nu e lipsită de interes misiva adresată de B.-P. Hasdeu (la 5/18 noiembrie 1902) lui I. N. Halippa, celui care semna o *Descriere a arhivei d.d.[omnilor] senatori...* (în vol. I al amintitelor *Anale*): „Am primit cele două volume, și vă mulțămesc din inimă. Am citit deocamdată tomul I, unde m-a interesat foarte mult studiul despre Chișinău sub Pușkin. Un lucru însă m-a făcut să râd până la lacrimi, anume p. 366, unde pe strămoșii mei îi prefăceți în turci... În adevăr, «turețkii duh» sunt eu, dar nici turc, nici muscal. Ar trebui, cred, o rectificare în tomul II. Strângere de mână amicală, B.-P. Hasdeu”⁸.

Ne închipuim, *à propos*, câte „rectificări” și întemeiate critici ar fi avut de făcut savantul și scriitorul nostru pe marginea odioasei apariții editoriale, întocmite de literatul basarabean al vremii P. D. Draganov, în preajma sărbătoririi a 100 de ani de ocupație rusească a Basarabiei, numită pretențios (și cu un titlu latinesc!) *Bessarabiana*, carte tipărită la Chișinău, în 1911, deja după moartea lui B.-P. Hasdeu. Avem în vedere enormitățile și ineptiile emise pe marginea scrierilor lui Al. Hâjdeu și ale lui Hasdeu-fiul, chipurile, cu „tematică basarabeană”, dar mai ales... atacurile autorului (subiectiv și proțarist).

Ca „răzbunare”, desigur infimă, neînsemnată prin efect, la atari atacuri și „critici” nemeritate, urmează însă câteva alte referințe, deja rezonabile, obiective, la opera hasdeueană, făcute în cadrul unor articole și studii, oneste, cât de cât, ca cele semnate de Alexei Mat(v)eevici, în presa rusă de la Chișinău; ne referim la invocarea, de către viitorul autor al *Limbii noastre*, a unor opinii hasdeuene, cum e cea despre „Arminden” (din „E.M.R.”), în cadrul articolului *Moldavskie prazdnovanija ot Pashi do Piatideseatnitsy* (din 1913) sau cum e părerea, renumită, a lui B.-P. Hasdeu despre *Basarabia*, în studiul de proporții (de la 1913-1914) *Hristianstvo v Bessarabii*; nota personală a autorului e strecurată abia în afirmația: „cu etimologia prof. Hâjdeu însă nu știu dacă se poate cădea de acord...”

Adevăratul interes pentru studierea, editarea operei hâjdeuene-hasdeuene, la Chișinău, începe de bună seamă doar după anul 1918, în 1926, de exemplu, fiind reeditat *Ioan-vodă cel Cumplit*, iar în 1930 văzând lumina tiparului *Poeziile inedite și Domnia Arnăutului* (de Al. Hâjdeu). În această muncă de cercetare și popularizare a contribuției dinastiei Hâjdeu-Hasdeu se înscriu, în mod deosebit și ponderabil, Liviu Marian (1883-1943), fiul folcloristului-preot Simion Florea Marian, și Iuliu Dragomirescu, avocat (1876-1949), moștenitorul legal al operei familiei Hasdeu, ambii stabiliți la Chișinău și consacrați total acestei cauze patrimoniale. Primul dintre ei, pe lângă numeroasele articole din „Adevărul literar și artistic” (1926-1927), din „Junimea literară” de la Cernăuți (1928-1930), va edita la Chișinău și cărțile: *B.-P. Hasdeu și Rusia* (1925); *B.-P. Hasdeu și M. Eminescu* (1927); *Bogdan-Petriceicu Hasdeu. Schița biografică și bibliografică* (1928). Cel de-al doilea, după ce, la 1925, predase Academiei Române o bună parte din arhiva de manuscrise hasdeuene, în anii '30-'40, va publica, mai ales în „Tribuna Basarabiei”, extrem de revelatoare comunicări și articole despre B.-P. Hasdeu, Iulia Hasdeu etc.

BIBLIOGRAFIE

1. Alexei Mateevici, *Opere*, vol. I, Chișinău, 1993, p. 463.
2. Cităm după cartea Alexandrinei Matkovschi. *Prezențe moldovenești în publicațiile rusești din anii 1880-1905*, Chișinău, 1976, p. 137, 139.
3. B.-P. Hasdeu și contemporanii săi români și străini, vol. II, București, 1983, p. 187.
4. *Idem*, p. 291.
5. B.-P. Hasdeu și contemporanii săi..., vol. III, București, 1984, p. 118.
6. Vistian Goia, *B.-P. Hasdeu și discipolii săi*, București, 1987, p. 18, 58, 59, 62.
7. B.-P. Hasdeu și contemporanii săi..., vol. I, București, 1982, p. 297.
8. Citat după facsimilul reprodus în cartea *Basarabia necunoscută* de Iurie Colesnik, vol. I, Chișinău, 1993, p. 53.

Saint ÎNĂLȚARE TOBI

Când T. deschise borcanul cu fasole cu costiță, constată cu scârbă că în lichidul gălbui de la suprafață zăcea, înecat, un gândac. Era de talie mijlocie, castaniu și evident cu labele ridicate în sus.

Îl culese cu o lingură și-l azvârli în coșul cu gunoi, spălă bine lingura și vru să prânzească, dar se răzgândi și, dezgustat, aruncă în coș borcanul cu fasole cu tot.

În ziua aceea se hrăni doar cu pâine și apă. Era sărac și orice cheltuială suplimentară, în condițiile epocii de tranziție, îi era, fatalmente, interzisă. Recent pensionat, T. trăia singur, n-avea rude și nici prieteni și datorită lipsei mijloacelor materiale nu-și putea permite luxul întreținerii unui animal domestic, fie el câine, pisică, papagal sau pește exotic, care să-i poată îndulci solitudinea.

A doua zi sau poate o zi-două mai târziu, așezându-se la masă în minuscula sa bucătărie, zări, îngrețoșat, plimbându-se pe șervețelul de hârtie, un gândac asemănător cu cel din conserva cu fasole. Doar că acesta era viu și, simțindu-se observat, se opri din hoinăreală, privindu-l la rândul său pe T.

Se spionau reciproc, vizibil speriați, deopotrivă.

T. puse capăt acestei expectative și, scuturând șervețelul, făcu să cadă găngania pe ciment. Vru să o strivească cu pantoful, dar fiindu-i lehamite, renunță și, aruncând hârtia întinată la coș, începu să mănânce, deși pofta îi pierise. Gândacul dispăru, dar a doua zi reapăru, acompaniat de altul.

Saint Tobi (n. 1939, București). Scriitor. Publică în română și franceză. Stabilite în Franța în 1969. Autor de proză scurtă și eseuri. Semnează cunoscutul eseu *Eugène Ionesco ou A la recherche du paradis perdu*, precum și unele texte despre Emil Cioran, Mircea Eliade și Marin Sorescu.

Când scoase pâinea din punga de plastic, îi zări lăfăindu-se pe alimentul perforat. Aruncă pâinea cu gândaci în ghenă, sperând că incidentul nu se va repeta.

A doua zi era onomastica sa și, cum n-avea pe cine invita, se gândi să se cinstească singur, cumpărându-și câteva bunătăți pe care și le etala pe masă, într-o manieră cât se poate mai atrăgătoare. Se căzni îndelung să destupe sticla de vin și când, în sfârșit, reuși și umplu cupa, îngrozit văzu că pe toate delicatesele din farfuria apăruseră o puzderie de gândaci care, fără sa-și aștepte amfitrionul, începuseră să se ospăteze.

Cu ură puse capăt diabolicului festin, deșertând oaspeți și bucate în WC și trase apa, potop al mâniei divine, fără mângâierea curcubeului.

Se îmbătă, golind sticla cu vin, și în loc să închine ca de obicei pentru fericirea sa și a întregii omeniri, pentru întâia oară în viață, blestemă. Blestemă gândacii, dar și pe Dumnezeu care i-a creat și i-a trimis să-i pângărească sărbătoarea.

Cum se deșteptă din beție, se duse la un magazin cu chimicale și cumpără un insecticid foarte laudat de vânzător care-l asigură că produsul e atât de puternic că poate ucide și un taur. *Spray*-ul se dovede efecace, atât de efecace că el însuși fu pe punctul să sucombe. Gândacii se zbăteau, horcăiau, își schimbaseră culoarea, devenind roșii, și plesneau ca niște castane coapte pe jar, împrôșcând toată bucătăria cu sângele lor. Spectacolul hidos ca și duhoarea de gaz de luptă a insecticidului îl făcură să leșine.

Nimeni nu poate spune cât timp zăcu, fapt e că, atunci când își reveni, toată chicinața semăna cu o cameră de gazare de la Auschwitz, el fiind acoperit, în întregime, cu cadavre de gândaci.

Acest holocaust îl traumatiză într-atât, încât, când după un timp, aidoma păsării Phoenix, gândacii renăscură din propria lor cenușă, reapărând în bucătărie și chiar în frigider, T. se resemnă. Un sentiment obscur de culpabilitate (cea a nemților după război) îl împiedică să repete teribila experiență și, cum trebui totuși să se adapteze, acceptă (la început cu repulsie) să coabiteze cu scârboasele vietăți, mâncând alimentele din care și ele se înfruptau.

De la o vreme (obișnuința e a doua natură), se acomodă într-atât cu nepoftiții oaspeți, încât începu să-i privească cu indiferență.

Vederea lor nu-l mai dezgusta, așa că putea să mănânce cu ei pe masă și în jur, ca și cum n-ar fi existat.

Conviețuia cu gândacii cum conviețuiesc doi soți care de mult nu mai au ce-și spune, nici măcar să se acuze și să se insulte (totul a fost deja spus!) și care stau împreună la masă, privind serialul de la televizor, ignorându-se reciproc.

Când îi descoperea pe un aliment sau altul, îi scutura nepăsător și, atent să nu-i vatăme, fără greața de altă dată, consuma produsul antamat.

Gândacii, simțindu-se tolerați, se înmulțiră și într-o zi își făcură apariția și în camera de dormit și în baie. Câtva timp imixtiunea lor dincolo de frontierele de facto admise îl nemulțumi. Prezența insectelor între paginile cărților sau printre ustensilele de toaletă i se părea dacă nu o agresiune, cel puțin o violare a unui pact tacit care stabilea drepturile și obligațiile unei minorități naționale în sânul unui popor majoritar.

T. încercă să-i respingă în cadrul vechilor granițe, dar starea reînnoită de beligeranță îl obosi repede și în cele din urmă îi acceptă și acolo unde se considera în intimitatea sa.

Cel mai greu îi fu să se adapteze când, într-o bună zi (bună, vorba vine!), descoperi un gândac mai obraznic în pat. Îl azvârli indignat pe jos și-l apostrofă („Jigodie afurisită!”, cred că-i spuse), dar nu-i făcu niciun rău.

Pare-se că nici ceilalți gândaci nu aprobă îndrăzneala semenului lor, căci incidentul rămase izolat.

Veni iarna și însingurarea personajului nostru se accentuă; ieșea tot mai rar, doar pentru a-și procura cele necesare precarei existențe. Se întâmpla, când viscoala și drumurile erau impracticabile, ca zile în șir să nu vadă un om, să nu schimbe o vorbă. (Cu vecinii se ignora dintotdeauna și, de altfel, datorită condițiilor atmosferice, cu toții se închideau în case, trăind în sânul familiei și consumând conservele făcute toamna.) Culmea, și radioul său cu tranzistori amuțise (bateriile se consumaseră și pe piață altele nu se găseau), așa că T. (lip-sit, firește, de televizor) suferea tot mai crunt de singurătate.

Frigul avu efecte nocive și asupra gândacilor. Bucătăria (care era sediul lor vital datorită prezenței alimentelor) fiind expusă vântului și intemperiilor (printr-o fereastră spartă pătrundea zăpada înăuntru), gândacii se împuținară simțitor. Venit într-o noapte în chichinetă să bea o gură de țuică, T. văzu înfiorat cum un gândac se zbătea, agonizând, într-un pahar cu apă ce înghețase.

Gândacul suspina cu o voce aproape omenească și chinurile sale îl impresionară pe T. care se grăbi să spargă gheața și să elibereze prizonierul. Îl luă cu delicatețe în mână și încercă să-l încălzească, suflându-i aer cald din gură, dar eforturile sale de a-l reanima eșuară și gândacul își dădu obștescul sfârșit, sub privirile sale îndurerate.

Această experiență îl marcă, deșteptându-i mila pentru întreaga specie a gândacilor, în pericol de dispariție. Pentru a-i salva, decise în primul rând evacuarea lor din bucătărie în camera de dormit, mai protejată, și cum, acolo, hrana le lipsea, începu el să-i alimenteze într-un colț al încăperii transformat în rezervație naturală. Gândacii sesizară imediat schimbarea radicală de atitudine a lui T. care, din dușman, le devenise protector și păstor. Recunoscători, ei manifestară diverse semne de afecțiune față de binefăcătorul lor.

Când T. ieșea pentru a se aproviziona, gândăniile îl așteptau la ușă și, cum revenea, bucuroase i se gudureau la picioare, asemenea unor câini credincioși i

se cățarau pe pantaloni și pe brațe, dar nu-i intrau niciodată în ochi și în gură (înțeleseseră că asta îi displăcea) și nici în așternut.

Nu făceau murdărie și oricât ar părea de curios, chiar întrețineau curățenia gospodăriei; urmele de praf sau de alte impurități dispărură ca prin farmec.

Cum era de așteptat, gândacii erau tăcuți, știind cât era T. de sensibil la zgomot. Doar diminețile, la deșteptare, reuniți ca curtenii Regelui Soare la căpătâiul său, intonau un imn fără de cuvinte, la ora convenită de cu seară și, astfel trezit, T. le sorbea cu încântare privirile pline de iubire.

La rândul său, el începuse să-și iubească protejații ca pe propriii copii, sânge din sângele său.

„Sărmanii mei orfani” îi numea și, tot îngrijindu-i și hrănindu-i, le vorbea câte în lună și în stele. Începuse să-i recunoască pe fiecare în parte, deși se înmulțiseră iar și-i boteza în fel și chip cu prenume iudeo-creștine, dacice, musulmane, hinduse și chiar shintoiste. Cum se năștea un gândăcel, imediat îi dădea un nume și oricât de numeroși erau, nu-i confunda niciodată pe unul cu altul. Le recunoștea chiar sexul, așa că insectele aveau parte, cum era și normal, de nume masculine și feminine. Surprinzător, gândacii își învățară cu toții numele și reacționau de câte ori erau chemați, unul câte unul. Odată domesticiți, T., pentru a-i mai înveseli, îi învățase tot felul de jocuri la care, ca frate mai mare, participa și el. De pildă, de-a v-ați ascunselea. Câte un gândac se ascundea, iar T. îl căuta în patru labe prin toate ungherele pentru a-l găsi și dacă nu reușea, se îngrijora ca nu cumva să se fi pierdut sau să-i fi făcut de petrecanie vreun păianjen căpcăun.

Noaptea, pentru a-i adormi, le istorisea basme, snoave și poezii cu insecte („Scarabeul de aur” de E. A. Poe, „Păianjenul” de Ewers sau „Greierele și furnica” de La Fontaine) și le fredona cântece de leagăn.

Apoi, pe dragii săi copii adormiți, îi învelea cu grijă să nu răcească și, fericit, somnul venind și pentru dânsul, visa că se transformase el însuși într-un gândac, ca în „Metamorfoza” de Kafka.

Într-o zi, T. căzu bolnav și nu mai putu părăsi casa. Afară nămeții ajunseră până în dreptul ferestrelor și viscolea zi și noapte. Mâncarea, de la o vreme, se terminase și dacă pentru el nu-i păsa, oricum boala îi tăiase orice poftă, lui T. i se rupea inima pentru gândacii săi obligați să postească.

Aceștia, tăcuți, îi înconjuraseră patul pe care el nu-l mai părăsea și-i vegheau, neputincioși, agonia. Starostele lor chiar îi propuse, în numele tuturor, ca ei, prin tragere la sorți, să se sacrifice pe rând, aruncându-se de vii într-o fiertură, ca să-l mai întremeze, dar T., cu oroare, refuză.

Când ceasul cel din urmă îl ajunse, muribundul le ținu ultima predică, dându-le cele mai tainice învățături și instrucțiuni pe care autorul acestor rânduri n-are dreptul să le divulge.

Când termină, T. îi binecuvântă și, înainte de a-și da duhul, le ordonă: „Luați, mâncați, acesta e trupul meu! Beți, căci acesta e sângele meu!”. Gândacii, atunci, pentru întâia oară cu toții se urcară în pat și-i acoperiră trupul ca un giulgiu negru. Într-o clipă, din sfântul corp nu mai rămase nicio urmă.

Deși era ziua în amiaza mare, se făcu brusc întuneric și patul-năsălie se ilumina ca și cum mii de lumânări s-ar fi aprins. Radioul defect, rămas din alte vremi deschis, prinse glas și în încăperea răsunară acordurile „Odeii bucuriei” din finalul Simfoniei a IX-a de Beethoven.

EPILOG

Alertate de un telefon anonim, autoritățile locale parveniră să-și croiască drum până la poarta casei lui T.

Nu trebuiră s-o forțeze, căci ea nu era încuiată.

Când pătrunseră înăuntru, nici urmă de cadavru și nici de gândaci. Se așteptaseră să găsească murdărie și harababură, chiar se echipaseră cu măști de gaze pentru a se feri de miasme.

Casa era pustie, toate mobilele și obiectele dispăruseră.

Zidurile și plafonul erau proaspăt văruite cu un albastru pal și totul era curat și luminos. Parchetul, lustruit și ceruit, crăpase în centrul odăii principale și *din el se înălța un copac cu flori albe, înmiresmate, ale cărui ramuri străbăteau acoperișul și se pierdeau în cer.*

AUTORI

Vasile BAHNARU, doctor, Institutul de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Dorina BALMUȘ, doctorandă, Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Pavel BALMUȘ, cercetător științific, Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Iulian BOLDEA, prof. univ. dr., decan al Facultății de Științe și Litere, Universitatea „Petru Maior”, redactor al revistei „Vatra”, Târgu-Mureș.

Lucia CIFOR, conf. dr., Facultatea de Litere a Universității „Al. I. Cuza”, Iași.

Anatol CIOBANU, doctor habilitat în filologie, profesor universitar, șeful Catedrei de Limba Română, Lingvistică Generală și Romanică a Facultății de Litere, U.S.M.; membru corespondent al A.Ș.M.

Theodor CODREANU, critic literar, prozator și eseist; profesor, Huși.

Irina CONDREA, conf. univ., doctor habilitat în filologie, decan al Facultății de Litere, U.S.M., Chișinău.

Ana DOBRE, doctorandă, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, București.

Anatol EREMIA, lingvist, doctor habilitat în filologie, cercetător științific coordonator, Institutul de Filologie al A.Ș.M., Chișinău.

Valeria GUȚU ROMALO, prof. univ., coordonatoare a colectivului de realizare a ultimei ediții a Gramaticii Academiei Române, București.

Ion HADÂRCĂ, poet, eseist, publicist, Chișinău.

Cristina HERMEZIU, dr. în filologie, autor de programe la TVR – Iași.

Mioara KOZAK, prof., drd., Colegiul Național „Unirea”, Târgu-Mureș.

Solomon MARCUS, academician, prof. univ., București.

Rodica MARIAN, cercetător științific gr. I, dr., Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj.

Cristinel MUNTEANU, doctor în filologie, lector la Universitatea „Constantin Brâncoveanu” din Pitești, filiala Brăila.

Gina NECULA, lector dr., Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați.

240 **Limba ROMÂNĂ**

Carmen-Gabriela PAMFIL, lingvist, cercetător științific principal gr. I dr., Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași.

Veronica PĂCURARU, conf. univ. dr., Facultatea Limbi și Literaturi Străine, U.S.M., Chișinău.

Vlad POHILĂ, scriitor și publicist, Chișinău.

Vasile ROMANCIUC, poet, Chișinău.

Constantin ȘCHIOPU, doctor în pedagogie, conf. univ., U.P.S. „Ion Creangă”, Chișinău.

Alina TOFAN, dr. conf., colaborator științific la Centrul Fraunhofer pentru Europa Centrală și de Est (Fraunhofer-Zentrum für Mittel- und Osteuropa), Leipzig.

Diana VRABIE, conf. univ. dr., Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Adina VUKOVIC, doctorandă în filologie, autor de programe la TVR – București.

ISSN 0235-9111

Limba ROMÂNĂ

REVISTĂ DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ